

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

DIPLOMSKO DELO

Mojca Zadavec

Maribor, 2010

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

Diplomsko delo

MESTNA OBČINA MARIBORSKA
1919–1921

Mentor: red. prof. dr. Darko Friš

Pripravila: Mojca Zadravec

Maribor, 2010

ZAHVALA

Za izredno zanimivo diplomsko temo in vse nasvete, napotke in prijazne besede gre zahvala mentorju red. prof. Darku Frišu, ki mi je z izbrano tematiko omogočil, da sem поблиžje spoznala svoje mesto.

Diplomska naloga mi veliko pomeni, saj je bilo v njo vloženi veliko presedenih ur za mikročitalcem in računalnikom. Čeprav mi življenje v letih študija ni prizanašalo s tragičnimi življenjskimi okoliščinami, sem vesela, da mi je uspelo priti do cilja.

Za vse spodbudne besede, dejanja se zahvaljujem tudi mami, ki mi je stala ob strani, kakor tudi babici za njene večinoma uslišane molitve.

Nikakor pa ne smem pozabiti na lektorico, ki je poskrbela za slovnične nevšečnosti in pozitivne misli.



Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

IZJAVA

Podpisana **MOJCA ZADRAVEC**, rojena **23. 5. 1985**, študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, smer **ZGODOVINA NEPEDAGOŠKA SMER**, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom **MESTNA OBČINA MARIBORSKA 1919–1921** pri mentorju red. prof. dr. **DARKU FRIŠU**, avtorsko delo.

V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

(podpis študentke)

Maribor, avgust 2010

POVZETEK

Maribor je pred prvo svetovno vojno veljal za nemško postojanko, a razplet prve svetovne vojne je karte premešal. Po prevratni dobi je mariborska občina prešla v slovenske roke. Razpust je določila Narodna vlada Slovenije. To je bilo določeno že 18. decembra 1918, dejansko izvedeno pa šele 2. januarja 1919. Na ta dan se je od svoje sedemnajstletne vladavine poslovil nemški župan Schmiderer. Občinske posle v vlogi vladnega komisarja pa je prevzel dr. Vilko Pfeifer. V pomoč pri »županovanju« mu je bil imenovan sosvet. Že ob prevzemu mestne občine so se pojavile številne težave. Največji problem je Mariboru pomenilo pomanjkanje hrane, stanovanj, premoga in elektrike. O novih načrtih in namerah se na glas ni veliko govorilo. A vodilo je bilo eno in edino – Maribor čim hitreje preoblikovati v slovenskem duhu. Očitki, ki so leteli na nezadovoljstvo z vladavino dr. Pfeiferja, so postali del vroče in žgoče politične razprave. Užaljeni dr. Vilko Pfeifer je moral odstopiti z mesta vladnega komisarja. Marca leta 1920 ga je zamenjal dr. Josip Leskovar. V tem času je v mestu že opazna vedno večja politična razdrobljenost. V volilnem letu 1921 mesto vladnega komisarja prevzame še zadnji vladni komisar. To je bil Ivan Poljanec, pod njegovo vladavino se ne dogodi nič pretresljivega. Vse oči so bile namreč že nestrpno uprte v april in v prve občinske volitve. Na teh je zmaga pripadla Viktorju Grčarju. A Maribor ni imel lepe popotnice za prihodnost. Številne pristojnosti, ki jih je mesto nekoč že imelo, so se sedaj prenesle na Okrajno glavarstvo. Vedno glasnejše je postajalo vprašanje razdelitve Slovenije na dve oblasti. V letu 1921 moram izpostaviti še popis prebivalstva, ki nam oriše mesto v slovenskem duhu.

Ključne besede: Maribor 1919–1921, slovenska občinska uprava, razmerje Slovenci : Nemci, sosvet, vladni komisar, Vilko Pfeifer, Josip Leskovar, Ivan Poljanec, mirovna konferenca v Parizu, občinske volitve 1921, Viktor Grčar, občinski svet, popis prebivalstva 1921, mariborska mestna podjetja, ulična imena v letu 1919, obiski, proslave, žalovanja.

ZUSAMMENFASSUNG

Maribor galt vor dem ersten Weltkrieg als deutscher Stützpunkt. Nach der Auflösung des ersten Weltkrieges nahm alles einen anderen Verlauf. Nach dem Umsturz war die Marburger Gemeinde wieder in den slowenischen Händen. Die Auflösung bestimmte die slowenische Landesregierung, eigentlich war das schon am 18. Dezember 1918 festgelegt, aber erst am 2. Januar durchgeführt. An diesem Tag verabschiedete sich nach siebzehn Jahren der regierende Bürgermeister Schmiederer. Die Gemeindeverwaltung übernahm der Regierungskommissar dr. Vilko Pfeifer. Der Beirat wurde ernannt und half ihm bei der Bürgermeisterei. Bei der Amtsübernahme traten viele Probleme auf. Das grösste Problem war der Nahrungsmangel, zu viele Einwohner waren wohnungslos, ohne Elektrizität und ohne Kohle. Man sprach nicht laut über neue Pläne, aber es gab nur einen Leitsatz – Maribor so schnell wie möglich slowenisch zu machen. Die Vorwürfe an dr. Pfeifers Regierungsfähigkeiten waren ein Teil der heissen politischen Diskussion. Der Beleidigte dr. Pfeifer musste zurücktreten. Im März 1920 ersetzte ihn dr. Josip Leskovar. Zu dieser Zeit gab es in der Stadt Marburg eine sehr grosse politische Zersplitterung. Im Jahr 1921 trat der letzte Regierungskommissar an. Das war Ivan Poljanec, der ein mildes Regime führte. Alle waren nur auf April und auf die erste Gemeindewahl gespannt. Viktor Grčar gewann die Wahl. Viele Kompetenzen, die Maribor in der Vergangenheit besass, wurden jetzt auf die Bezirkshauptmannschaft übertragen. Immer wieder stellte sich die Frage, ob man Slowenien nicht in zwei verschiedene Regierungen teilen sollte. Nach der Volkszählung im Jahr 1921 ergab sich Maribor als slowenisch.

Schlüsselwörter:

Marburg 1919–1921, slowenische Gemeindeverwaltung, Verhältnis Slowenen: Deutsche, der Beirat, der Regierungskommissar, Vilko Pfeifer, Josip Leskovar, Ivan Poljanec, Friedenskonferenz in Paris, Gemeindewahlen im Jahr 1921, Viktor Grčar, der Gemeinderat, die Volkszählung 1921, die Marburger Stadtbetriebe, die Strassennamen im Jahr 1919, die Besuche, die Feier, die Trauer.

Kazalo

1	UVOD	1
2	ORIS SITUACIJE PRED SLOVENSKIM PREVZEMOM OBLASTI V MESTNI OBČINI MARIBORSKI	4
2.1	DOGODKI PRED 1. 11. 1918	4
2.2	DOGODKI PO 1. 11. 1918	8
2.3	PRAZNOVANJE PRAZNIKA NARODNEGA ZEDINJENJA	13
3	»VROČI« JANUARSKI DOGODKI LETA 1919	18
3.1	PRVI BIROKRATSKI KORAKI PRED PREVZEMOM OBČINE V SLOVENSKE ROKE	18
3.2	MESTNA OBČINA MARIBORSKA KONČNO SLOVENSKA (ODZIVI SLOVENSKEGA IN NEMŠKEGA TISKA).....	18
3.3	GROZILNA PISMA IN ODZIV RUDOLFA MAISTRA NA DANO SITUACIJO	23
3.4	RAZPUST OKRAJNEGA ZASTOPA.....	24
3.5	27. JANUAR 1919	24
4	TEŽAVE MESTNE OBČINE TAKOJ PO PREVZEMU IN NAJPOMEMBNEJŠI UKREPI	33
4.1	PRIMANJKOVANJE SLOVENSKEGA IN PRESEŽEK NEMŠKEGA KADRA – URADNIŠKO BIROKRATSKA PROBLEMATIKA.....	34
4.1.1	<i>Nemško uradovanje in uradniki se poslavljajo z magistrata</i>	34
4.1.2	<i>Slovenščina : nemščina na magistratu, ostalih uradih in ostanki nemških elementov</i>	37
4.1.3	<i>Odziv mestne občine na obravnavano tematiko</i>	39
4.2	GERMANSKI VIDEZ MESTA SE POSLAVLJA, SLOVENIZACIJSKI PROCESI SO V OSPREDJU	41
4.2.1	<i>Uvajanje slovenskih napisov za obrtnike in trgovce</i>	41
4.2.2	<i>Novi ulični napisi</i>	48
4.2.3	<i>Kaj vse je še spominjalo na staro monarhijo in kje so se pojavili novi slovenski elementi</i>	59
4.3	EKZISTENČNI PROBLEMI: MARIBOR V POMANJKANJU HRANE, STANOVANJ TER PLINSKI IN ELEKTRIČNI MRKI.....	66
4.3.1	<i>Primanjkovanje hrane: problemi in rešitve</i>	66
4.3.2	<i>Bivanjsko vprašanje: Maribor v pomanjkanju stanovanj, prvi in nadaljnji ukrepi</i>	72
4.3.3	<i>V primežu plinskih in električnih mrkov in v reševanju situacije</i>	84
5	MARIBOR POSTANE KONČNO SLOVENSKI	93
5.1	V OZADJU PROBLEMA	93
5.2	MARIBORSKA POGODBA FEBRUARJA 1919	94
5.3	MARIBOR NA MIROVNI KONFERENCI	95
5.4	ODZIV NEMŠKEGA IN SLOVENSKEGA TISKA NA DEJSTVO, DA JE VPRAŠANJE MARIBORA SEDAJ DOKONČNO REŠENO.....	97
5.5	SLAVNOSTNI DOGODKI, KI SO ZVRSTILI PRED 10. SEPTEMBROM 1919 IN SE VEŽEJO NA PRIPADNOST MARIBORA H KRALJEVINI SHS.....	100
6	KATERI MOŽJE SO VODILI MARIBORSKO OBČINSKO POLITIKO?	103
6.1	DR. VILKO PFEIFER.....	104
6.2	DR. JOSIP LESKOVAR	104
6.3	IVO POLJANEC.....	106
6.4	VIKTOR GRČAR.....	106
7	NOTRANJA UPRAVNA STRUKTURA MESTNE OBČINE MARIBORSKE	108
7.1	MESTNI SOSVET.....	108
7.1.1	<i>Mariborski mestni sosvet in njegovi sosvetovalci</i>	108
7.1.2	<i>Pregled sej mestnega sosveta</i>	111
7.1.3	<i>Odseki v mestnem sosvetu</i>	112
7.2	OBČINSKI SVET	113

7.2.1	Občinski svet in njegovi odborniki	113
7.2.2	Pravilnik občinskega sveta.....	116
7.2.3	Pregled sej občinskega sveta.....	117
7.2.4	Odseki v občinskem svetu.....	119
7.3	MESTNA OBČINA IZGUBLJA NA AVTONOMIJI	119
8	OBČINSKE VOLITVE.....	121
8.1	PRIPRAVE NA OBČINSKE VOLITVE	121
8.2	MARIBOR NA PRAGU PRVIH SLOVENSkih OBČINSkih VOLITEV	124
8.3	REZULTATI VOLITEV V MESTU MARIBOR	126
8.4	NAČIN IZVOLITVE ŽUPANA – SPLOŠNO	127
8.5	VOLITEV ŽUPANA, PODŽUPANA IN ŠTIRIH SVETOVALCEV MESTA MARIBORA	128
8.6	VIKTOR GRČAR NOV SLOVENSki ŽUPAN MESTA MARIBORA.....	132
9	PREGLED TREH LET V ZGODOVINI MESTA POD TREMI RAZLIČNIMI VLADNIMI KOMISARJI IN ORIS NAČRTOV NOVEGA ŽUPANA ZA PRIHODNOST	135
9.1	MARIBOR POD VLADNIM KOMISARJEM DR. VILKOM PFEIFERJEM	135
9.1.1	Časovna doba komisariata	135
9.1.2	Strankarska opredelitev.....	135
9.1.3	Vse njegove funkcije v obravnavanem obdobju	135
9.1.4	Glavne naloge in prioritete vladnega komisarja (njegov program, želje in hotenja).....	136
9.1.5	Očitki vladavini Vilka Pfeiferja	138
9.1.6	Očitane špekulacije.....	144
9.1.7	Vilko Pfeifer in njegovo slovo.....	148
9.1.8	Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo komisariatno obdobje.....	149
9.1.9	Pohvale, vezane na njegovo delo	150
9.2	MARIBOR POD VLADNIM KOMISARJEM DR. JOSIPOM LESKOVARJEM	153
9.2.1	Časovna doba komisariata	153
9.2.2	Strankarska opredelitev.....	154
9.2.3	Vse njegove funkcije	154
9.2.4	Prvi ukrepi.....	156
9.2.5	Glavne naloge in prioritete vladnega komisarja (njegov program, želje in hotenja).....	157
9.2.6	Očitki na vladavino Josipa Leskovarja	157
9.2.7	Pohvale, vezane na njegovo delo	161
9.2.8	Josip Leskovar in njegovo slovo	161
9.2.9	Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo komisariatno obdobje.....	163
9.3	MARIBOR POD VLADNIM KOMISARJEM IVANOM POLJANCEM.....	170
9.3.1	Časovna doba komisariata	170
9.3.2	Vse njegove funkcije v obravnavanem obdobju	170
9.3.3	Glavne naloge in prioritete vladnega komisarja (njegov program, želje in hotenja).....	171
9.3.4	Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo komisariatno obdobje.....	173
9.4	VIKTOR GRČAR IN ZAČETKI ŽUPANOVANJA.....	175
9.4.1	Časovna doba njegovega županovanja	175
9.4.2	Strankarska opredelitev.....	175
9.4.3	Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo županovanje do konca leta 1921	175
10	MARIBORSKA MESTNA PODJETJA, NJIHOVO DELOVANJE IN TEŽAVE POVEZANE Z NJIMI.....	178
10.1	VODOVOD.....	179

10.2	PLINARNA	180
10.3	ELEKTROPODJETJE	182
10.4	MESTNI GRADBENI URAD.....	183
10.5	KLAVNICA.....	190
10.6	MESTNO KOPALIŠČE	194
10.7	POGREBNI ZAVOD	197
11	STANJE MARIBORSKE KULTURE IN DOPRINOS MESTNE OBČINE	
	MARIBORSKE V LETIH 1919–1921	202
11.1	SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE MARIBOR	202
11.2	KINO	206
11.3	V USTANAVLJANJU JAVNE ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE	207
11.4	DENARNA PODPORA OBČINE POSAMEZNIM DRUŠTVOM	208
12	NARODNOSTNA IN SOCIALNA SLIKA MESTA.....	209
12.1	POPISI PREBIVALSTVA	209
12.2	JUDJE V MARIBORU.....	212
12.3	OTROCI ULIC; OD BERAŠTVA DO PROSTITUCIJE.....	213
12.4	POLICIJSKE IN VARNOSTNE RAZMERE V MESTU	214
12.5	NOV ULIČNI (VOZNI) RED.....	215
12.6	BOLNIŠNIČNA OSKRBA IN STRAH PRED EPIDEMIJAMI NEVARNIH BOLEZNI.....	215
13	KRATEK ORIS FINANČNEGA STANJA MESTNE OBČINE V OBRAVNAVANEM OBDOBJU	218
14	MARIBOR KOT DEL NOVE UPRAVNE ENOTE: MARIBORSKA OBLAST.....	219
15	KATERI IZZIVI SO ČAKALI MARIBOR V PRIHODNOSTI?	224
16	ZAKLJUČEK	225
17	OPISI OSEB	229
18	ORIS ČASNIKOV	255
19	LITERATURA IN VIRI.....	258
19.1	ČASNIKI	258
19.2	VIRI	258
19.3	LITERATURA.....	259
19.4	PERIODIKA IN ČLANKI.....	261
19.5	INTERNETNI VIRI	263

Kazalo slik, tabel in grafa

Slika 1: Prebivalstvu mesta Maribora.	21
Slika 2: Naslovnice člankov, ki so opozarjali na novo prihodnost Maribora.	98
Slika 3: Shema volitve župana mesta Maribora.....	129
Slika 4: Shema izvolitve podžupana.....	131
Slika 5: Zahvalno pismo Gregorja Žerjava.....	146
Slika 6: Vrednostnica mestne občine Maribor.	151
Slika 7: Brzjav, ki dokazuje, da je Josip Leskovar postal novi vladni komisar...	153
Slika 8: Mariborska in ljubljanska oblast.....	219
Tabela 1: Pregled uličnih imen v Mariboru.....	58
Tabela 2: Pregled sej mestnega sosveta 1919–1921.....	111
Tabela 3: Pregled sej občinskega sveta.	117
Tabela 4: Pregled volilnih rezultatov na območju mestne občine Mariborske..	126
Tabela 5: Očitki in bramba na vladavino Vilka Pfeiferja.	144
Tabela 6: Popis prebivalstva v različnih obdobjih.....	209
Graf 1: Delež zastopanih strank v občinskem svetu.	113
Graf 2: Prikaz popisa prebivalstva v različnih obdobjih.	209

Mar i bor

*Pravica naroda nam ščit in var,
Pravica naroda nam skrb in mar,
Pravice naroda vseh sreč izvor,
Pravica naroda naš sveti bor.*

*Če se spoštuje naša sveta stvar,
Za mir in spravo s tujci nam je mar;
Če stavi pa nasprot se njih upor,
Naj vname se za dom junaški bor.*

*Zato priseže vsak, al ' mlad, al ' star:
Da mu za srečo roda zmir je mar,
Zato si voli rodoljubov zbor
Za mesto gêslo svoje: mar i bor!*

*Lovro Toman, Dr. Lovro Toman,
Matica Slovenska, Ljubljana 1876, str. 175.*

1 Uvod

Pozdravljena bralka, pozdravljen bralec! S prebiranjem diplomske naloge se boš podal/-a na pestro popotovanje skozi zgodovino Maribora. Spoznal/-a boš prve slovenske korake mojega rojstnega mesta, ob reki Dravi ležečega »*tote*ga« Maribora. Živimo v rojstnem mestu, a ga ne poznamo. Opazujemo njegove stavbe, a jih ne občudujemo. Hodimo slepi po ulicah, ne da bi vedeli, kakšna zgodovinska bremena nosijo. Lastno mesto, ki je tvoj rodni kraj, te bo naredilo tujega, če ne boš poznal njegove zgodovine in njegove preteklosti. Ob odkrivanju zgodovinskih tančic boš naletel na drobce, zaradi katerih te bo sram, ob drugih bo v tebi zagorel ponos.

Maribor je moje mesto. Je mesto na prepihu. To je mesto s slovansko dušo, ki je bilo ujeto v germanski primež. Dušo in srcem, ki se nista predala. A skoraj bi lahko bilo prepozno. Za mesto se je bil pravi vroči boj. Mesto nas ni izdalo in slovanska duša takrat ni izdihnila. Jesenski dnevi že daljnjega leta 1918 so za mesto eni izmed najpomembnejših in najodločilnejših v zgodovini. Srce mesta ob Dravi je takrat utripalo počasneje kakor danes. Lahko bi zastalo in slovenski Maribor bi bil za vedno izgubljen. A do tega ni prišlo. Tedaj so nastopili odločni, pogumni in s patriotizmom prežeti borci z Rudolfom Maistrom na čelu. Vsak najmanjši trenutek, vsak droben korak je vodil Maribor v svobodo, v osvoboditev iz mačehovske ječe narodov. »Mačeha« je bila na robu propada, ena izmed glavnih ovir in groženj je bila odstranjena. A to je bil šele začetek. Občinski čut je sčasoma postal premajhen. Številne takratne mariborske politike je premagala sla po oblasti. V ospredje pa so stopili politični prepiri.

Diplomska naloga Mestna občina Mariborska 1919–1921 je kompleksno delo. Ob raziskovanju po številnih časnikih in arhivskih zapisnikih so se porajala vedno nova vprašanja. Pri pisanju sem se osredotočila na prve korake mesta. Od prevzema poslov v mestni upravi do leta 1921, ko Maribor dobi novega in prvega slovenskega župana. Osnova pisanja so Zapisniki sej mestnega sosveta in kasneje mestnega občinskega sveta. Pripovedujejo, o čem so se občinski gospodje in svetovalci pogovarjali, kaj so predlagali, včasih so se celo kregali, te sem vzela za osnovo. Nato sem to tematiko poiskala še v časnikih. Zavedam se, da moja tema odpira številna nova vprašanja in upam, da sem uspela z diplomsko nalogo nakazati glavne dogodke, peripetije, občinske zdrahe in v končni fazi pokazati,

kako je zaživel »toti« Mariborčan v slovenskem mestu. Moj namen je bil predstaviti utrip, življenje in razvijajočo se lastno mariborsko politiko. Tri leta na prvi pogled predstavljajo kratko časovno obdobje. Ampak tri leta je toliko pomembnih obiskov, dogodkov, dejanj in uspehov; ki jih nikakor ne smemo spregledati. Besede, ki bi naj bile izrečene ob prvi predstavi v mariborskem gledališču, a do govora ni prišlo, več kot dobro nakazujejo obravnavano temo. Naj bo ta misel, ki jo navajam v nadaljevanju iztočnica, ki vas bo vodila skozi triletno zgodovino mojega mesta. Ergo: *"Ali se zavedate, kaj se je v tem trenutku zgodilo?"*

Z diplomsko nalogo želim torej predstaviti zasuk v zgodovini mesta Maribor. Predstaviti želim proces preoblikovanja občine in občinskih poslov v slovenskem duhu. Ker je Maribor veljal za nemško postojanko, pričakujem težave predvsem v pomanjkanju slovenskega kadra. Težave bi se lahko tudi pojavile ob neuporabi slovenskega jezika Nemcev in v izrazito nemškem videzu mesta. Tukaj mislim predvsem na nemške napise, imena ulic in na razne nemške spomenike. Predstaviti želim še oris kulturnega, družbenega, političnega, ekonomskega in vsakdanjega življenja v mestu ob Dravi. Tako bi dodobra spoznala utrip v mestu in barvo mestne politike. Z analiziranjem prebranega materiala želim dokazati, da je Mariboru in njegovim politikom »uspelo« v treh letih – *od prevzema oblasti leta 1919 pa do izvolitve prvega slovenskega župana v letu 1921* – mesto slovenizirati in iz njega odstraniti »nevarne« nemške elemente. Dokazati želim še, da se je v teh treh letih spremenila struktura in sestava mariborskega prebivalstva, ter da so slovenski Mariborčani postali politično in kulturno aktivnejši. Za najrelevantnejši pisni vir bi morali veljati predvsem Zapisniki sej mestnega sosveta in mestnega občinskega sveta ter naredbe v Uradnem listu. Pri tem, kar je vezano na časnike, bo potrebno veliko pazljivosti, saj so ti predstavljali ideološka »trobila« posameznih političnih struj. Zato bo iz njih pravo sliko posledično izredno težko predstaviti. V Marburger Zeitungu ne pričakujem odmevnejših političnih člankov, saj so Nemci potem, ko so se umaknili iz aktivnega političnega življenja, gojili v zaledju predvsem svojo kulturo in se preko nje identificirali. Posledično pričakujem predvsem članke, ki bodo vezani na kulturno dogajanje in ne toliko na opise slovenske občinske politike. Ne izključujem pa pisnega nemškega napada na slovenski Maribor. Zanimivo bo videti, kako pogosto in

kako dosledno so časniki poročali o dogajanju v mestnem svetu in mestnem občinskem svetu. Glavna opora pri pisanju naloge bodo Zapisniki sej mestnega sosveta med letoma 1919 in 1921 ter Zapisniki sej mestnega občinskega sveta za leto 1921. Za predstavitev celostnejše podobe bom posegla po naslednjih časnikih: *Jutro* (avg. 1920–1921), *Male novice* (nov. 1918–dec. 1919), *Mariborski delavec* (nov. 1918–avg. 1920), *Nova doba* (1919–1921), *Slovenec* (1919–1921), *Slovenski gospodar* (1919–1921), *Slovenski narod* (1919–1921), *Straža* (1919–1921) in *Tabor* (sep. 1920–1921). Ti časniki so bili slovensko orientirani in naperjeni proti nemškemu življu. Da bi spoznala še nemški vidik dogajanja, in da pisanje ne bi bilo enostransko, bom uporabila še *Marburger Zeitung* (1919–1921). Strokovne literature, ki bi se vezala na obravnavano tematiko, je izredno malo, zato bo diplomska naloga temeljila predvsem na že omenjenih časnikih iz obravnavanega obdobja in na arhivskem gradivu. Uradne uredbe, vezane na mesto Maribor, bom črpala iz Uradnega lista. Orise oseb bom zaradi boljše preglednosti predstavila na zadnjih straneh diplomske naloge. Ob koncu diplomske naloge predstavljam še krajši oris časnikov, na katerih temelji diplomska naloga.

2 Oris situacije pred slovenskim prevzemom oblasti v Mestni občini Mariborski

2.1 Dogodki pred 1. 11. 1918

Če želimo razumeti razvoj in potek dogodkov, ki so zaznamovali Maribor v obravnavanem času, moram najprej na kratko podati oris situacije pred januarjem leta 1919.

Pomlad in poletje leta 1918 sta Evropi dajali novo upanje. Dogodki so se začeli odvijati hitreje. Avstrijska ofenziva na Piavi je zastala. Nemška na zahodu pa na terenu vztrajno stagnirala. Z zavezniško ofenzivo je bil julija zlomljen tudi odpor Nemcev. Slednji so tako bili prisiljeni k umiku. Zakaj je za Maribor to tako pomembno? Porazi na bojišču so krhali notranjo moč države in Maribor se je posledično lahko politično (o)krepil.¹ Z bojišč se preselimo še na domač politični parket.

Avstro-Ogrska je postajala potaplajoča se ladja z izgubljeno navigacijo. Avstrijska vlada in diplomacija sta poskušali rešiti, kar bi se še sploh v letu 1918 dalo. Domnevne Koroščeve besede "*Majestät es ist zu spät ...*" iz 16. oktobra 1918 nam dejansko osvetlijo neizhoden položaj avstrijskega dvora.² A dejansko je res bilo prepozno. V novi zvezdi na obzorju in njegovi ideji o samoodločbi narodov so ljudje našli novo upanje.³ Še najbolj je ljudi bodrila točka, ki je terjala pravico do avtonomnega razvoja za avstroogrski narod.⁴ Želja po novi državi ob propadajoči mačehovski ječi naroda ni bila več le misija nemogoče, postajala je rešljiv problem.

16. avgusta 1918 je prišlo do ustanovnega zbora Narodnega sveta za Slovenijo in Istro⁵. Naloga tega je bila, da mora delovati v duhu zedinjenja jugoslovanskega naroda v samostojno državo.⁶ Glede na očitke, ki so se pojavili, nam slikajo delo

¹Josip Jerič, Narodni svet, v: Slovenci v desetletju 1918–1928 : Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine (dalje: Jerič, Narodni svet), Leonova družba v Ljubljani, Ljubljana 1928, str. 144 in 148.

²Janko Pleterski, "Veličanstvo, prepozno je ...", Razgledi, 9. 6. 1995, let. 3, št. 12, str. 24.

³Jerič, Narodni svet, str. 145.

⁴Bruno Hartman, Rudolf Maister (Znameniti Slovenci) (dalje: Hartman, Rudolf Maister), Partizanska knjiga, Ljubljana 1989, str. 101.

⁵Svet naj bi vodil priprave za ustanovitev nove države, ki bi združevala v Avstro-Ogrski živeče Slovence, Hrvate in Srbe. Člani sveta so se s Kraljevino Srbijo že pogovarjali o združitvi. Predsednik tega sveta je postal dr. Anton Korošec. Lojze Penič, Slovenska Štajerska po razpadu Avstro-Ogrske (dalje: Penič, Slovenska Štajerska po razpadu Avstro-Ogrske), Svobodna misel, 23. 9. 1994, let. 32, št. 18, str. 6.

⁶Jerič, Narodni svet, str. 145.

Narodnega sveta bolj s propagandne strani.⁷ Poudarila bi še, da je Narodni svet bil politično, ne pa izvršno telo.⁸ Ob Narodnem svetu so bili ustanovljeni še pokrajinski odseki. Za razvoj in razlago svoje diplomske naloge ne morem mimo ustanovitve Odseka za Štajersko⁹. Slednjega je ustanovil dr. Anton Korošec 26. septembra 1918. Odsek omenjam in ga izpostavljam zato, ker je za časa prevratnih dogodkov odigral pomembno vlogo.¹⁰ V prevratnih časih je postal nosilec mnogih odločitev, ki so kasneje odločilno vplivale na poznejšo osvoboditev Maribora in na rešitev severne meje.¹¹ Odbor je dosegel več uspehov. Izpostavila bi, da mu je uspelo, da je avstrijsko vladno namestništvo v Gradcu imenovalo slovenske okrajne glavarje¹² na slovenskem Štajerskem. Slednji so svojo dejavnost prevzeli 1. novembra 1918. Narodnemu svetu je uspelo, da si je z imenovanjem slovenskih okrajnih glavarjev pridobil avtoriteto pri mariborski nemški občinski upravi. Ta je morala obljubiti, da brez odobritve Narodnega sveta ne bo storila ničesar, saj je slovenska stran zagrozila, da bo preprečila oskrbo mesta s prehrano.¹³

V Zagrebu 6. oktobra 1918 ustanovijo Narodno vijeće, ki je s svojim proglasom 16. oktobra 1918 poudarilo, da zavračajo cesarjev manifest ter jasno in glasno poudarilo: "*... Zahtevamo zedinjenje celokupnega našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografskem teritoriju, kjer naš narod danes živi, brez ozira na katerikoli pokrajinske in državne meje, v eno samo edinstveno in popolnoma suvereno državo ...*"¹⁴ 29. oktobra 1918 je bila tako razglašena nova državna tvorba – Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (v nadaljevanju Država

⁷ Janko Brejc, *Od prevrata do ustave*, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928 : zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (dalje: Brejc, *Od prevrata do ustave*), Leonova družba v Ljubljani, Ljubljana 1928, str. 161.

⁸ Hartman, Rudolf Maister, str. 102.

⁹ Narodni svet za Štajersko je ob izvršnih organih (ljubljski narodni vladi in mariborskem glavarstvu) začel izgubljati svoje kompetence. Svojo zadnjo sejo je imel 31. decembra 1918. V odboru so bili: predsednik dr. Karel Verstovšek, podpredsednik dr. Franjo Rosina, tajnik Franc Voglar in blagajnik dr. Fran Kovačič. Sprva so se sestajali na 14 dni, konec oktobra vsaki drugi dan in od drugega novembra vsak dan. Narodni svet je bil tako sestavljen iz zaupnikov Slovenske kmečke zveze in Jugoslovanske demokratske stranke. Hartman, Rudolf Maister, str. 155; Lojze Penič, *Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919* (dalje: Penič, *Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919*), *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 50 (1979), št. 1–2, str. 385; Penič, *Slovenska Štajerska po razpadu Avstro-Ogrske*, str. 7.

¹⁰ Jerič, *Narodni svet*, str. 147.

¹¹ Aleš Arih, 26. 9. 1918 (dalje: Arih, 26. 9. 1918), *Slovenska vojska*, 29. 9. 2000, let. 8, št. 15, str. 12.

¹² V Mariboru je to postal dr. Srečko Lajnšič. Penič, *Slovenska Štajerska po razpadu Avstro-Ogrske*, str. 7.

¹³ Penič, *Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919*, str. 385.

¹⁴ Jerič, *Narodni svet*, str. 151–152.

SHS) – z izoblikovanimi narodnimi vladami (Ljubljana, Zagreb in Sarajevo).¹⁵ Novo državno tvorbo je sicer zajel val navdušenja in veselja, zavihrale so trobojnice, a veselje ni trajalo dolgo. Kar kmalu so nastopile nove čeri. Eden izmed glavnih problemov, ki jih izpostavljam, je problem nenatančno določenih državnih meja, brez nevtralnega pasu. Težave so se pojavile na Primorskem, Koroškem in seveda v Mariboru.¹⁶ V nadaljevanju se osredotočam zgolj na slednjega. Maribor se je tako ob razpadu Avstro-Ogrske in nastanku Države SHS znašel v dneh brezvladja. Položaj je bil sila nepregleden, saj sta si mesto lastili slovenska in nemška stran. A vsaka s svojimi argumenti.¹⁷ Kljub problemu vprašanja odprte severne meje sta bili obe strani prepričani, da bo razplet zanju ugoden. Slovenci so se nadejali ozemlja, ki bi segalo do narodnostne meje. A tudi nemške želje niso bile skromne. Njihova minimalna zahteva je bila meja na reki Dravi, vključno z Mariborom. Obe strani sta sčasoma le spoznali, da bo v boju za mesto odločal boj.¹⁸

A zakaj je Maribor že na samem začetku imel možnosti za zmago? Antanta je Slovence videla kot del premagane Avstrije. Ravno zaradi tega je bila Slovencem »odvzeta« mednarodno-pravna ugodnost, da bi nastopili proti Nemcem in Madžarom kot »antanta sila« in s tem na strani zaveznikov zmagovalcev. Kljub težavni situaciji jih je reševalo pomembno dejstvo. Borili so se proti centralni sili. Če se za trenutek ozremo na zahod slovenskega ozemlja, kjer s(m)o se borili proti antanti Italiji, vidimo, da je upanje na uspeh bilo malo. Ob prebiranju literature sem spoznala, da se je »slovenski del Maribora« moral sprijazniti z ignoranco Beograda in ljubljanske vlade (ustanovljena 31. oktobra 1918). Slednja dva mestu nista nudila zaščite in sta mesto zaradi lastne nezainteresiranosti in egoizma postavila na rob prepada. Nezainteresiranost Ljubljane bo vidna tudi v prevratnih dneh, ko je Maribor potreboval denar.¹⁹

¹⁵ Jerič, Narodni svet, str. 149 in 152.

¹⁶ Peter Vodopivec, Od Pohlinove slovnice do samostojne države, Modrijan založba, Ljubljana 2000, str. 163.

¹⁷ Damijan Guštin, Maister prevzame oblast v Mariboru, v: Kronika XX. stoletja (1900–1941), Nova Revija, Ljubljana 1997, str. 210–211.

¹⁸ Arih, 26. 9. 1918, str. 12.

¹⁹ Lojze Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19 (dalje: Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19), v: Boj za Maribor 1918–1919 : Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem, Založba Obzorja, Maribor 1988, str. 123 in 125.

29. oktobra 1918 so torej bili položeni temelji nove države, a časa za slovesno slavlje še ni bilo.²⁰ Vsaj nekaj veselja in prešernega vzdušja so v mesto prinesli dijaki in mladina. V mestnem parku so v mirnem vzdušju zbrane nagovorili s primernimi nagovori. Nemci mirni manifestaciji sicer niso nasprotovali, a v ozračju je bilo čutiti napetost.²¹ Ta dan je bil za Maribor precej viharen. Po mestu so se razlegle demonstracije. Protestirala je tako slovenska kot nemška stran. Slednji so razbijali okna nekaterih slovenskih hiš, obmetavali Cirilovo tiskarno in Narodni dom s kamenjem. Istega dne, vendar zvečer, je potekala v prostorih Cirilove tiskarne seja Narodnega sveta. Udeleženec Rudolf Maister je Narodnemu svetu očital preveliko popustljivost nemški strani. Najbolj so ga zmotile prevelike koncesije glede prehrane, ne da bi si pridobili kakšne pomembnejše protiobveznosti. Zaradi načina delovanja Narodnega sveta za Štajersko je podvomil v njegovo zavedanje o pomembnosti Maribora za vse Štajersko Podravje.²²

Že naslednji dan (30. oktobra) je na javni seji²³ mariborski nemški občinski odbor sklenil: *"Svobodno izvoljeno občinsko zastopstvo nemškega mesta Maribor izjavlja torej, da je na podlagi od predsednika Wilsona določena pravica samoodločbe narodov mesto Maribor skupno z nemško in gospodarsko mu pripadajočo okolico sestavni del na novo ustanovljene nemško-avstrijske države*
...²⁴

²⁰ Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, str. 119.

²¹ Proslava narodnega praznika v Mariboru, Slovenec, 2. 11. 1918, let. 46, št. 252, str. 3.

²² Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, str. 119–120.

²³ Te seje so se zraven občinskih mož udeležili tudi številni mariborski odličneži ter zastopniki mariborskih socialdemokratov. Hartman, Rudolf Maister, str. 108.

²⁴ Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, str. 121.

2.2 Dogodki po 1. 11. 1918

Dan pred 1. novembrom 1918 je v Mariboru vladalo zatišje pred nevihto. Slovenci so bili v težjem položaju kakor avstrijski oblastniki. Slovenci so morali, če so želeli prevzeti oblast, na mejnih področjih napasti ter s silo odstraniti staro oblast. Avstrijskim oblastnikom je bilo lažje. Ti so morali le vztrajati in obstati na svojih položajih. Dva dni pred prevratom so s protesti opozorili dijaki, strah je vzbujala lačna vojska, ki bi mesto lahko izropala in napadla. Pojavile so se še številne demonstracije.²⁵

Prvi »dan D« za mesto je bil 1. november 1918. Medtem ko so Nemci kovali svoje načrte za ohranitev »svojega Maribora« in razmišljali celo o podreditvi vojske mestnemu svetu, je Rudolf Maister odstavil mestnega poveljnika polkovnika Antona Holika. Rudolf Maister je s tem prevzel vojaško oblast v mestu. Isti dan ga je Narodni svet za Štajersko imenoval za generala²⁶. S tem imenovanjem je Rudolf Maister postal vojaški poveljnik za vso slovensko Štajersko.²⁷ Na jutranjem sestanku v meljski vojašnici je Rudolf Maister storil odločilno dejanje. Antonu Holiku je skočil v besedo in mu odločno povedal, da se ne strinja z njegovimi točkami ter da Maribor razglašajo za jugoslovansko posest. Poudaril je še, da prevzema v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in hkrati nad vso Spodnjo Štajersko. Nemški obrazi so ostrmeli. Dodatno grožnjo pa je Rudolf Maister dosegel z lastnim vojaškim sodiščem²⁸. Rudolf Maister se je moral zavedati, da je bil na tankem ledu, saj je za njim stala slabo organizirana slovenska vojaška sila.²⁹ Že od poletja je Maister delal v smislu »za vsak slučaj«. V mestu je zadrževal slovenskim vojakom in častnikom dopuste s front. V skladiščih je skladiščil hrano, orožje in dodatno opremo.³⁰ S 1. novembrom je Rudolf Maister preusmeril tok dogajanja. General je zgoraj zapisane besede podal na lastno odgovornost, ne da bi se poprej dogovoril o morebitnih načrtih z

²⁵ Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, str. 125.

²⁶ To imenovanje je bilo nujno potrebno, če je želel poveljevati avstrijskemu vojaškemu vrhu. Brez povišanja v generala bi njegove besede bile ničelne. A imenovanje je bilo sporno. Pojavilo se je vprašanje, ali ni Narodni svet za Štajersko morebiti prekoračil svojih pooblastil, saj je Rudolf Maister preskočil kar dva čina. Hartman, Rudolf Maister, str. 91 in 117.

²⁷ Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, str. 386; Hartman, Rudolf Maister, str. 91 in 117.

²⁸ To je bila dvomljiva izjava, ki bi naj vodila zgolj k ustrahovanju. Takšno sodišče je sicer nastalo 5. novembra v Ljubljani. Hartman, Rudolf Maister, str. 116–117.

²⁹ Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, str. 128.

³⁰ Hartman, Rudolf Maister, str. 112.

Narodnim svetom za Štajersko. Njegovi argumenti so tako bili brez vojaške in politične moči. A kljub vsemu se je glas o njegovem vojaškemu prevzemu hitro razširil in že ob pol šestih zvečer so bile vse vojašnice, vojaški objekti in mesto Maribor pod njegovo vojaško oblastjo.³¹ Dopoldne 1. novembra je Rudolfa Maistra in slovensko oblast ovirala še ena čer, ki je težave povzročala še več kot dober mesec. To je bil mariborski nemški mestni svet. Na tajni seji tega dne se je pogovor vrtel okrog odnosov do Narodnega sveta za Štajersko, do oskrbe z živili in glede pripadnosti Maribora Nemški Avstriji. Nemški mestni svet je taktično sklenil, da bodo sodelovali s slovenskim Narodnim svetom za Štajersko, saj je ta že iz prejšnjih dogovorov zagotavljal mestu avtonomijo. Nemška stran je bila trdno prepričana, da je najbolj smiselno, da je Maribor vključen v vojaško območje Nemške Avstrije. Pomoči so se Nemci nadejali predvsem od mariborskih socialnih demokratov³². Za razmere v mestu pa bi poskrbel in jih utrdil madžarski polk.³³

S tem ko je Rudolf Maister poudaril, da prevzema oblast na tem območju, je z izdanim apelom ne-slovenskim vojakom, ki so še bili v mestu, zaukazal, da imajo časa do 3. novembra, da mesto brezpogojno zapustijo. Res se je zgodilo tako. Zadnji je iz Maribora odkorakal 47. pehotni polk, ki so ga v večini sestavljali Nemci. Nastanili so se v Lipnici, tako da je ta polk za Maribor še vedno predstavljal grožnjo. Možnosti, da bi del tega polka ostal v Mariboru, občinski veljaki niso upali tvegati.³⁴

Prvi novembrski dnevi so Mariboru povzročali težave. Prisoten je bil strah pred ropanjem številnih vojakov, ki so se vračali čez Maribor. Nemci pa so v tej masi vojakov videli kader za okrepitev svoje vojske. A obema stranema je bilo skupno, da sta si vendarle prizadevali za ohranitev reda in miru. Pomanjkanje kadrov v slovenski vojski je Rudolfa Maistra in Narodni svet za Štajersko prisililo, da sta se

³¹ Hartman, Rudolf Maister, str. 115 in 117.

³² Politična moč socialdemokratov je bila v Mariboru precejšnja, saj je v mestu bilo precej delavstva. Poudarila bi, da je bila socialdemokratska situacija vezana predvsem na deželno vodstvo v Gradcu. Vodstvo slednje pa ni dovolilo, da bi se mariborski delavci povezali in vključevali v Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko v Ljubljani. Socialni demokrati slovenskega rodu so tako bili prisiljeni delovati v »nemški« strankarski organizaciji, ki je spodbujala nemški jezik in kulturo. Slednji so hote ali nehote stopili v objem germanizacijskega primeža. Njihov obstoj in vlogo omenjam, ker je njihova vloga v nadaljevanju naloge več kot prisotna. Naj na tem mestu omenim, njihovo dejanje, ko so se takoj po prevratu mariborski socialni demokrati povezali z mariborskim meščanstvom proti Slovincem in proti vključitvi Maribora ter Spodnje Štajerske v novo nastalo Državo SHS. Prav tam, str. 109–110.

³³ Prav tam, str. 122–123.

³⁴ Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, str. 386.

taktično povezala z nemško stranjo. Tako je slovenska stran vsaj navidezno popustila Nemcem. 3. novembra 1918 je kot posledica dogovora prišlo do ustanovitve varnostne straže, ki je bolj znana pod imenom Marburger Schutzwehr³⁵ oz. zelena garda. Slednjo so vzdrževali Nemci, a naj bi bila pod poveljstvom Rudolfa Maistra.³⁶ Nemška stran je z zeleno gardo želela ponovno pridobiti vojaško oblast nad Mariborom. Slovenska stran pa pridobiti čas, da bi se vojaško okrepila.³⁷ A z zeleno gardo je nemška stran začela pridobivati, tako ni minilo dolgo, ko je tehtnica moči bila ponovno v ravnovesju. Tiha diplomacija je za slovensko stran bila v tem trenutku najboljša pot. Rudolf Maister je neugoden čas transporta z vračajočimi se vojaki dobro prestal. Z dobro taktiko, ko je nasitil vojake in jih na hitro odpravil iz mesta, ter jih hkrati razorožil, je odstranil prežečo nevarnost. A še zdaleč ne največje. Čas je pokazal, da »skupna« varnostna straža predstavlja novo, slovenski oblasti, še večjo nevarnost. Število članov zelene garde je že v nekaj dneh strahovito narastlo. Razlog za takšno številčno udeležbo (400) moramo iskati v dobrem plačilu, ki je bilo financirano s strani mestne blagajne.³⁸ Rudolf Maister se je ponovno znašel v sila slabem položaju. Ni imel ne denarja ne vojakov. Gluha ušesa v Ljubljani in zaprta vrata Narodne vlade sta mu položaj samo še poslabšala. Vedel je, če bi si želel pridobiti vojake, bi jih moral motivirati vsaj z denarjem. Do denarja³⁹ so mariborski slovenski veljaki naposled le prišli. Dobili so ga iz Mariborske posojilnice. 9. novembra, ko je generalu že pošteno gorelo pod nogami, je izdal akt – zapisan v ostrem jeziku – o vsesplošni mobilizaciji. Ljudje so se aktu naposled le odzvali.⁴⁰ Proti mobilizaciji je nastopila avstrijska oblast in ponovno nezainteresirana Ljubljana.⁴¹

³⁵ Ime je dobila po štajerskih deželnih barvah, ki so jih njeni vojaki nosili kot pripadnostno znamenje. Hartman, Rudolf Maister, str. 124.

³⁶ Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, str. 387.

³⁷ Hartman, Rudolf Maister, str. 129.

³⁸ Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, str. 387; Hartman, Rudolf Maister, str. 128 in 130.

³⁹ Denar je Ljubljana mariborski posojilnici vrnila šele leta 1921. Na tem mestu bi še omenila, da ko je Rudolf Maister dokončno dojel, da iz Ljubljane ne bo dobil »ne soldov ne soldatov«, je v posvetu z dr. Rosino (predsednikom Posojilnice) bilo izrečeno: "*Češ denar je slovenski; če nam pomaga rešiti, kar se rešiti da, je prav, če ne gremo pa tako mi vsi in denar ...*" Hartman, Rudolf Maister, str. 130; Bogo Teply, Delo mariborskih odvetnikov za politični in kulturni napredek slovenskega naroda v Podravju, Pravniki – Ob stoletnici Odvetniške zbornice v Ljubljani, let. 23(1968), št. 9–10, str. 486.

⁴⁰ Hartman, Rudolf Maister, str. 131 in 138.

⁴¹ Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, str. 387.

12. novembra je bila na Dunaju razglašena republika Nemška Avstrija. Istega dne so v Mariboru na svečani seji mestnega sveta ponovno razglasili Maribor za sestavni del republike Nemške Avstrije. Soglasno in z vzkliki so sprejeli resolucijo o novo nastali in samostojni Avstriji. Med govori so opozorili, da naj ne pozabijo na Maribor, ki vedno priznava le nemško pripadnost.⁴² Na eni strani je tako potekala mobilizacija »slovensko zavednih Mariborčanov«, na drugi strani pa se je nemški občinski odbor povezal s socialno demokracijo (apel z nemške strani je bil namenjen delavcem Južne železnice, ki so tega dne stavkali). V teh dneh je bilo videti, kakor da je za slovenski Maribor že vse izgubljeno. Združeno nemško meščanstvo in delavstvo s podporo zelene garde je stalo proti Slovencem. Kljub tej premoči je slovensko stran rešil pozitiven odziv na generalovo mobilizacijo. Do 20. novembra je že bil ustanovljen Mariborski pešpolk.⁴³ Z njim je tako bila ustanovljena prva redna slovenska vojska s slovenskimi častniki in slovenskim poveljem.⁴⁴ Govorice o razpustu zelene garde so postajale vedno glasnejše.⁴⁵ Povsem jasno je bilo, da za obe vojaški formulaciji ne bo prostora. Narodna vlada SHS je Rudolfu Maistru naposled 23. novembra le dala dovoljene in zelena garda je bila tega dne brez večjega prelivanja krvi v sedeminštiridesetih minutah razorožena. Razorožitev zelene garde je sprostila slovensko vojsko. Njihove enote so na ukaz Rudolfa Maistra zasedle ozemlja ob narodnostni meji. 28. novembra so Slovenci v mestu začeli s prevzemom uprave, sodstva (okrajno in okrožno sodišče⁴⁶) ter šolstva.⁴⁷ Istega dne so odstavili s položaja tudi poštnega upravitelja glavne in kolodvorske pošte. Vsa ta odpuščanja nemško zavednega kadra so bila povod za stavke.⁴⁸

Ko se je novica o razorožitvi razširila, je avstrijski tisk skočil na noge. Zahtevali so celo posredovanje antantnih sil. Nemška postojanka v Mariboru je bila prizadeta, s tem pa tudi nemški mestni svet. Rudolfu Maistru je mariborska zmaga dala zagon. S svojo vojsko se je premaknil proti severu. Tu je zasedel slovensko narodno mejo in jo celo ponekod prekoračil. Ko je Rudolf Maister zasedel še

⁴² Anton Vončina, *Maribor v letih 1918–1919* (dalje: Vončina, *Maribor v letih 1918–1919*), *Kronika za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 4 (1956), št. 2, str. 95.

⁴³ Penič, *Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919*, str. 387.

⁴⁴ Arih, 26. 9. 1918, str. 13.

⁴⁵ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 141.

⁴⁶ Vončina, *Maribor v letih 1918–1919*, str. 95.

⁴⁷ Penič, *Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919*, str. 387–388; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 145.

⁴⁸ Penič, *Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919*, str. 388.

Špilje, je povezava iz Gradca v Maribor bila dokončno prekinjena.⁴⁹ Nemci še vedno niso dojeli, da je njihova mariborska trdnjava bila sedaj iztrgana iz njihovih rok. A v žepu so imeli še en adut. Vedeli so, da lahko zaupajo in računajo na mariborske železničarje. 29. novembra se je začela železničarska stavka, ki je trajala vse do 13. decembra. Stavka železničarjev je bila načrtno izbrana. S pomočjo te so želeli ohromiti transportne poti in ponovno vzeti vajeti v svoje roke. Stavkajoči so se osebno obrnili na Rudolfa Maistra in od njega zahtevali, da naj z upravnih položajev odstrani Slovence. General jih je ostro zavrnil. Pomoč, da sta promet in transport sploh lahko funkcionirala, pa je poiskal pri ljubljanskih slovenskih železničarjih. S svojim »pantom« so začeli še uradniki in sodniki, saj jim ni bilo po godu, da se bodo morali umakniti slovenskim stanovskim kolegom.⁵⁰

Prvega decembra pride do združitve v Kraljevino Srbov Hrvatov in Slovencev. A mesto se je v pravljичnem jutru zbudilo šele dva dni po končani stavki. Takrat so slovesno zabeležili ta zgodovinski dan. Čeprav se je mesto počasi, a vztrajno kot bo vidno v nadaljevanju, sloveniziralo, si je Maribor res lahko oddahnil šele po sklepu mirovne konference, jeseni 1919. 13. februarja 1919 je bil v Mariboru podpisan sporazum o vzpostavitvi trajnega miru na Štajerskem mejnem odseku do odločitve mirovne konference.

Pečat Rudolfa Maistra v borbi za Maribor je bil izjemen. A vendarle moramo priznati, da so dokončno odločitev o slovenskih mejah sprejele velesile (Velika Britanija, Italija, Francija, Japonska in Združene države Amerika) na mirovni konferenci v Parizu.⁵¹ A do septembra 1919 se je zgodilo marsikaj ...

⁴⁹ Hartman, Rudolf Maister, str. 146 in 148.

⁵⁰ Prav tam, str. 150; Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, str. 388.

⁵¹ Penič, Slovenska Štajerska po razpadu Avstro-Ogrske, str. 7.

2.3 Praznovanje praznika narodnega zedinjenja

Priključitve Maribora k Jugoslaviji nikakor ne smemo razumeti kot slučajnost ali srečno usodo. Vse, kar se je dogajalo, je bila posledica stoterih del.⁵² Eden izmed rezultatov je bilo tudi sledeče slavlje.

Prvi december leta 1918 je bil proglašen za narodni praznik jugoslovanskega zedinjenja. V letu 1918 se je praznik izjemoma praznoval 14. in 15. decembra.⁵³ Za mesto Maribor je bila Proslava narodnega ujedinjenja Slovencev, Hrvatov in Srbov izjemnega pomena. Verjeli so, da se bo s proslavo natančno pokazala slovenska struktura prebivalstva. Z izredno veliko udeležbo slovenskih Mariborčanov so slednji dokazali, da se Nemci motijo. Ti so z izdano parolo – *"Noben Nemec ne sme na ulico, da se bo videlo, kako malo je Slovencev v Mariboru"* – dokazali ravno nasprotno. Mesto so kljub nemškimi pomislekom preplavili prešerno razpoloženi Slovenci. Kljub nemški agitaciji in pozivom o neudeležbi je bila ta množična. Situacija je tako pokazala, da je Maribor bil nemški in nikoli več ne bo.⁵⁴ Nemci so iskali vse možne načine, izkoristili so vse priložnosti, kako bi sprli Slovence med seboj in ena izmed takšnih se jim je ponudila tudi s tem praznovanjem.⁵⁵ Strah pred mizerno udeležbo je na slovenski strani le moral obstajati. O tem pričajo številni članki izbranega tiska. Slovenska stran je preko časnikov z apeli začela že pred desetimi decembrom. Ljudi so posebej opozorili, da naj si doma sami izdelajo papirnate trobojnice, saj je primanjkovalo platna. Ljudi so posebej opozorili, da mora biti Maribor na dan slavja odet v belo-modro-rdečo barvo.⁵⁶ Okna so v prazničnih dneh tako krasile trobojnice in zelenje.⁵⁷ Dolžnost vsakega Slovenca je tako bila prisotnost na proslavi in obvezna okrasitev doma.⁵⁸ Slogani slovenske strani so s svojo čustveno vsebino znali zaigrati na ustrezne note slovenskega življa. Omenila bi

⁵² Franjo Baš, Vodnik po Mariboru : kulturna, tujsko-prometna in gospodarska slika mesta in pokrajine; kulturno-gospodarski pregled Celja in Ljubljane (dalje: Baš, Vodnik po Mariboru), Reform-Reklam-Bureau, Ljubljana 1932, str. 67.

⁵³ Ta predstavitev je bila posledica prometnih težkoč. Praznik v Mariboru, Slovenski gospodar, 12. 12. 1918, let. 52, št. 50, str. 2–3; Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921, 1 del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, (dalje: Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del)), Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1998, str. 169.

⁵⁴ Naš praznik, Mariborski delavec, 16. 12. 1918, let. 1, št. 20, str. 1.

⁵⁵ Nemci bi nas radi zbegali, Mariborski delavec, 13. 12. 1918, let. 1, št. 18, str. 2.

⁵⁶ Narodni praznik v Mariboru, Mariborski delavec, 10. 12. 1918, let. 1, št. 15, str. 2.

⁵⁷ Slovenci, Slovenke, Mariborski delavec, 13. 12. 1918, let. 1, št. 18, str. 2.

⁵⁸ Zapovedi za jutrišnjo slavlje, Mariborski delavec, 14. 12. 1918, let. 1, št. 19, str. 1.

slednjega. "... Vam vsem se danes klanja stoletja teptano mariborsko slovenstvo. Pozdravljeni Vi vsi na svobodnih tleh slovenskega Maribora." ⁵⁹ Celotno slavje se je odvijalo ob zvokih slovenskih narodnih pesmi. ⁶⁰

Okrašena oz. neokrašena okna so po mnenju ljudi tako bila živ dokaz za to, kdo kje živi. Če lahko verjamemo zapisanemu dialogu med dvema Nemcema in ne gre zgolj za politični konstrukt slovenskega tiska, naj bi Nemca presenečeno ugotavljala; "*Jetzt sieht man erst, wie viele Slowenen in Maribor wohnen, wehr hätte es gedacht?*" ⁶¹ Številni članki v časniku so le dosegli srca ljudi. Slednji so navodila, če ne že skoraj ukaze, upoštevali. Maribor je tako s številnim cvetjem spremenil svojo podobo. Na ulicah so se tiste dni pojavili po pisanju slovenskega tiska le slovenski ljudje in odmevala je le slovenska pesem in govoricca. Nemškega prebivalstva naj ne bi bilo videti, poskrilo naj bi se v svoje »brloge«. ⁶² Poziv k okraševanju stanovanjskih objektov si je večina slovenskih ljudi vzela k srcu. Pojavile so se celo pritožbe s slovenske strani, da stanovanja, katerih lastniki so bili Nemci, slovenski podnajemniki niso smeli okrasiti. Slovenska politična srenja je opozarjala, da je takšna prepoved celo kazniva in nesmiselna v smislu takrat obstoječih zakonov. ⁶³ Da bi videz mesta res bil prepojen s slovanskim vzdušjem, so celo določili posebne ljudi, ki so zapisali tiste posameznike ali urade, ki morebiti niso okrasili pročelij hiš. Posebno pozornost so namenili tudi obrtniškim delavnicam in trgovinam. ⁶⁴ Pod drobnogled so vzeli še nacionalno zavedne Nemce, saj so se bali, da ne bi kdo od njih kradel ali uničeval zastav. ⁶⁵

Ker so pred slavjem veljale posamezne zapovedi ⁶⁶, na katere so z apeli opozarjali časniki, je iz poročanja slovenskega tiska razvidno, da je nemška stran tovrstno pisanje razumela kot prisilo k udeležbi. Nemški tisk naj bi preštel le pet zastav v

⁵⁹ Pozdravljeni!, Mariborski delavec, 14. 12. 1918, let. 1, št. 19, str. 1.

⁶⁰ Slovenske trobojnice, Mariborski delavec, 14. 12. 1918, let. 1, št. 19, str. 2.

⁶¹ Bismarckova ulica manifestuje, Mariborski delavec, 16. 12. 1918, let. 1, št. 20, str. 2.

⁶² Praznik narodnega ujedinjenja v Mariboru, Slovenski gospodar, 19. 12. 1918, let. 52, št. 51, str. 1.

⁶³ Prepoved okraševanja stanovanj, Mariborski delavec, 18. 12. 1918, let. 1, št. 22, str. 2.

⁶⁴ Državni uradi in zavodi morajo v nedeljo razobesiti slovanske trobojnice, Slovenski gospodar, 19. 12. 1918, let. 52, št. 51, str. 1.

⁶⁵ Pazite na zastave, Male novice, 14. 12. 1918, let. 1, št. 16, str. 2.

⁶⁶ Najvišje na spisku je bila uredba, ki je opozarjala, da je dolžnost vsakega Slovenca in Slovenke, da se udeleži slavnosti v sprevodu. Temu so dodali, da se mora vsak udeleženec na slavnosti podrediti in pokoriti navodilom reditelja z belim trakom. Korakanje je bilo določeno v vrsti po 4 in 4. Najpomembnejša zapoved je bilo že omenjeno krašenje hiš in stanovanj. Slovenci, obhajajte jutranji praznik polnoštevilo, Male novice, 14. 12. 1918, let. 1, št. 16, str. 1–2.

mestu ter slavnostno zapisal, da se je nedeljsko slavlje slabo obneslo.⁶⁷ Zanimivo pri tem je sledeče, da ob vpogledu v Marburger Zeitung tovrstnega članka ni bilo moč najti. Sem pa našla poziv nemškega župana Ivana Schmidererja, ki je svoje ljudstvo obvestil o slavlju. Obrazložil jim je, da bo prebivalstvo mesta Maribora poskušalo slavnostni spreved južnih Slovanov praznovati brez kakršnih koli motenj. Zapisal je še, da je organizatorjem pustil proste roke. Odločno je še nakazal, da bo vsakršno kaljenje miru, ki ni v skladu z obstoječimi zakoni, sodno in kazensko preganjal.⁶⁸

Časniki, ki so opisovali praznične dneve v Mariboru, so s svojimi precej natančno-sladkimi opisi dogajanj želeli sporočiti le eno. Maribor je končno slovenski, konec je »nemškutarske« nadvlade. Za lažjo predstavo, kaj so ljudje ta dva dni (ob)čutili navajam del članka iz Straže. *"To je dan, ki ga je Bog naredil. Obhajali smo dan vstajenja. Včeraj je Maribor vstal iz groba ponemčenosti. Dosedaj je gospodovalo nad Mariborom nemčurstvo, tujstvo. Sedaj pa je konec tujstvu in njegovi prisilni nadvladi. Maribor je od zdaj slovenski. ... Zastave so vihrale, ljudske množice so prekipevale svetega navdušenja, vreme je bilo nad vse sijajno, vse, prav vse, nebesne in zemeljske sile so sodelovale, da se je slavnost izvršila nad vsa pričakovanja sijajno. Slovenski Maribor je obhajal svoje zmagoslavno vstajenje."*⁶⁹

Na ulicah je tako mirno manifestiralo več kot 20 000 ljudi. To seveda niso bili zgolj Mariborčani, temveč tudi ljudje iz okoliških krajev.⁷⁰ Ljudje, ki so prišli iz okoliških krajev, so bili predvsem njihovi sorodniki, prijatelji in znanci.⁷¹

Pred podrobnejšim orisom slavnostnih dni bi slavlje lahko razdelili na naslednje glavne točke: bakljada, cerkvena slovesnost, slavnostni obhod in ljudsko zborovanje.⁷² Veliko slavlje je potekalo v soboto 14. decembra in nedeljo 15. decembra. Sobotni dan je bil le uvertura v nedeljsko slavlje. Ob petih zvečer se je slavlje začelo. Godba mariborskega pešpolka je otovorila bakljado. Nad 150 lučic je zažarelo v vrsti in v zrak so švigale rakete. V ozadju sta zazveneli pesmi »Lepa naša domovina« in »Hej Slovani«. Tega dne so zaigrali še podoknico v čast

⁶⁷ Nemški listi poročajo, Male novice, 17. 12. 1918, let. 1, št. 17, str. 2.

⁶⁸ An die Bevölkerung Marburgs!, Marburger Zeitung, 15. 12. 1918, let. 58, št. 289, str. 2.

⁶⁹ Jugoslovanski praznik v Mariboru, Straža, 16. 12. 1918, let. 10, št. 100, str. 1.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Slovenci v Mariboru, Slovenski gospodar, 19. 12. 1918, let. 52, št. 51, str. 1.

⁷² Praznik narodnega ujedinjenja v Mariboru, Slovenski gospodar, 19. 12. 1918, let. 52, št. 51, str. 1.

Rudolfu Maistru. V nedeljo zjutraj so se ljudje in povabljeni najprej zbrali pri sveti maši v baziliki Matere Milosti. Pridiga, ki jo je vodil kurat, je bila čustveno obarvana. Ponovno je bilo izpostavljeno 1100-letno trpljenje Jugoslovanov. Kurat je tudi poudaril, da je skrbi sedaj konec in da so rešeni suženjstva. V slavnostnem sprevedu, ki se je zgodil v nedeljo, je bilo nad tisoč članov vojaštva. Osrednje in najpomembnejše mesto v sprevedu je zasedal Rudolf Maister. Za njim so mesto našli vsi pomembni politični akterji, predstavniki društev in ostali mogočnejši. Spreved godbe je potekal v ritmu slovanskih koračnic in narodnih pesmi. Na poti do Narodnega doma so ljudje s pogledom in jasno besedo proti mestni hiši na Glavnem trgu dali vedeti, da je Maribor slovenski. Pred Narodnim domom je zbrano ljudstvo poslušalo govornike z balkona. Med govorniki so se zvrstili: general Rudolf Maister, dr. Karel Verstovšek, dr. Srečko Lajnšič, dr. Josip Hohnjec, dr. Josip Leskovar, Evald Vračko, dr. Ravnik, dr. Anton Medved in profesor Favai. Čustveno obarvane govore je ponovno pospremila glasno navdušenje zbrane množice. Avtor članka je zapisal, da se je tega dne zbralo pod balkonom kar 30 000 ljudi. Ta številka se je zdela Nemcem več kot pretirana.⁷³

Utrip, ki so ga bili deleži zbrani ljudje, nakazujejo tudi besede dr. Karla Verstovška. Vzneseno je dejal: *"Maribor včeraj še morda nemški – in nikdar več! Na Maribor moramo Slovenci paziti kakor na punčico v svojem očesu, ker je za nas največja postojanka."*⁷⁴ Rudolf Maister je ob koncu prazničnega dne naprosil in pozval vse zbrane k ohranjanju miru. Ponovno je poudaril, da je ta dan za Slovence dan vstajenja iz groba narodne smrti, dan zadoščenja in dan zmagoslavnega veselja. Če je za Slovence bil to dan veselja, je za Nemce bil to pogrebni dan.⁷⁵

S tema dnevoma je sonce končno posijalo tudi v Maribor. Ob teh prazničnih dneh so zapisali, da bosta ta dva dneva ena najlepših in najpristrčnejših v zgodovini mesta. Nevihtni oblaki so se tako dvignili, Nemci so bili kaznovani od Boga »za vse zlo«, ki so ga storili. Za Slovence je bila situacija, kot smo lahko videli, precej drugačna. Za njih je ta dan pomenil dan zadoščenja, dan, ko so se popravile vse krivice. 14. in 15. december leta 1918 sta tako v mariborskih analih zapisna kot

⁷³ Jugoslovanski praznik v Mariboru, Straža, 16. 12. 1918, let. 10, št. 100, str. 1; Vabilo k proslavi narodnega ujedinjenja Slovencev, Hrvatov in Srbov, Slovenski gospodar, 12. 12. 1918, let. 52, št. 50, str. 1.

⁷⁴ Jugoslovanski praznik v Mariboru, Straža, 16. 12. 1918, let. 10, št. 100, str. 1.

⁷⁵ Prav tam.

dneva vstajenja k novemu življenju.⁷⁶ Okovi suženjstva so tako končno bili strti.⁷⁷ Iz vseh slovenskih člankov, ki so opisovali slavnostna dneva, je razvidna velika evforija in blatenje Nemcev. Rada bi opozorila, da me slovenska vznesenost ni zavedla in da sem besede slovenskega tiska uporabila le zato, da bi osvetlila novo nastalo situacijo v mestu. S tem sem želela obuditi drobce trenutkov veselja, ki so jih po dolgem času tedaj občutili slovenski Mariborčani.

Medtem ko se je v Mariboru veselo praznovalo, je na državni ravni prišlo do nekaterih sprememb, ki jih moram omeniti. Moč Narodnega sveta za Štajersko se je začela zmanjševati. Z 20. decembrom 1918 je regent Aleksander Karadorđević razpustil narodne svete in narodne straže.⁷⁸ Naloge narodnih straž proti koncu novembra prevzame v roke orožništvo in policija, ki sta začela prehajati v slovenske roke.⁷⁹ Zaradi zedinjenja in zaradi oblikovanja osrednje vlade v Beogradu je posledično prenehalo delovati Narodno vijeće v Zagrebu. Narodno vlado SHS v Ljubljani pa je 20. januarja 1919 nadomestila Deželna vlada.⁸⁰

⁷⁶ Praznik narodnega ujedinjenja v Mariboru, Slovenski gospodar, 19. 12. 1918, let. 52, št. 51, str. 1.

⁷⁷ Slovenci, obhajajte jutranji praznik polnoštevilo, Male novice, 14. 12. 1918, let. 1, št. 16, str. 1–2.

⁷⁸ Bruno Hartman, Prevat v Mariboru 1918/1919 (dalje: Hartman, Prevat v Mariboru 1918/1919), Studia Historica Slovenica, let. 2 (2002), št. 1, str. 210.

⁷⁹ Hartman, Rudolf Maister, str. 155.

⁸⁰ Hartman, Prevat v Mariboru 1918/1919, str. 210.

3 »Vroči« januarski dogodki leta 1919

3.1 Prvi birokratski koraki pred prevzemom občine v slovenske roke

Iz zapisnika 33. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, ki je bila 13. decembra 1918 je moč razbrati: "Gerentom⁸¹ mestne občine v Mariboru se imenuje začasno okrajni glavar dr. Vilko Pfeifer v Krškem."⁸² Uradni list je novico o prevzemu občinskih poslov dr. Vilka Pfeiferja objavil šele deset dni kasneje. Uredba, ki jo je izdalo Poverjeništvo za notranje zadeve 18. decembra⁸³ 1918, nas seznanja še s podatkom, da so prav tako razpustili občinski svet avtonomnega mesta Maribora.⁸⁴ Vilku Pfeiferju se nikakor ni mudilo s prevzemom oblasti. V Maribor je prišel šele 22. decembra 1918. Skupaj z Rudolfom Maistrom in s člani Slovenskega narodnega sveta za Spodnjo Štajersko so pripravili vse potrebno za prevzem oblasti. V prvi vrsti so najprej določili tiste nemške uradnike, ki bi jih morali takoj odpustiti.⁸⁵ Na tem posvetu so določili 2. januar 1919 za prevzetje mestne občine. O času prevzetja so Ivana Schmidererja obvestili pisno.⁸⁶

3.2 Mestna občina Mariborska končno slovenska (odzivi slovenskega in nemškega tiska)

Četrtek 2. januar 1919 je za Maribor pomemben prelomni datum. Tega dne je dokončno padla največja nemška trdnjava na Spodnjem Štajerskem in s tem je padel tudi Maribor. Že ob razorožitvi zelene garde so se pojavila vprašanja, zakaj se zavlačuje s prevzemom poslov v mestni občini.⁸⁷ Posamezniki so v ne takojšnjem prevzemu videli mlačnost, nezainteresiranost posameznikov in strah

⁸¹ Gerent: v stari Jugoslaviji od vlade začasno imenovani predstojnik občinske uprave.

⁸² Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 184.

⁸³ Na tem mestu bi rada omenila različnost v podajanju obravnavane tematike. V naslednjih imenovanih delih – (Hartman, *Prevrat v Mariboru 1918/1919*, str. 210; Antoša Leskovec, *Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941*, v: *Maribor skozi stoletja* (dalje: Leskovec, *Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941*), *Založba Obzorja, Maribor 1991*, str. 279 ter Rudolf Maister, *Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja* (dalje: Maister, *Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja*), *Kronika slovenskih mest, let. 1 (1934), št. 1*, str. 228 – avtorji na navedenih straneh omenjajo, da je razpust sklenila Narodna vlada Slovenije 16. decembra 1918. Zanimivo je to, da je seja tega dne sicer bila, vendar o Mariboru, razpustu in dr. Vilku Pfeiferju ni bila izrečena niti besedica. Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 191–194.

⁸⁴ 208. Naredba poverjeništva za notranje zadeve, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 23. december 1918, let. 1, št. XXVII, str. 57.

⁸⁵ Vončina, Maribor v letih 1918–1919, str. 96.

⁸⁶ Maister, *Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja*, str. 228.

⁸⁷ Mariborska mestna občina v slovenskih rokah, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2.

pred nasiljem.⁸⁸ A do zgodovinskega trenutka je naposled le prišlo. 2. januarja 1919 se je občinska oblast dokončno prenesla na Slovence. Prevzema občinskih poslov so se morali temeljito lotiti. Glavna in največja ovira je bil uradniški aparat, ki je bil izključno v nemških rokah. Tako je bilo treba najprej usposobiti dovolj zmognih in energičnih uradnikov slovenskega rodu, ki bi bili sposobni prevzeti krmilo v roke.⁸⁹

V vseh slovenskih časnikih, ki sem jih pregledala, je bilo možno razbrati izredno navdušenje in veselje. Prav vsi so slavnostno zapisali, da se je stari nemški župan dokončno poslovil, in da se obetajo Mariboru novi časi. Opis predaje dogodkov⁹⁰ so tudi zelo natančno opisali. Predaja se je zvrstila na sledeč način. Točno ob 11. uri dopoldne so se na magistrat pripeljali gospodje: dr. Vilko Pfeifer, dr. Lajnšič kot vodja Okrajnega glavarstva, dr. Senekovič kot vodja državne policije, general Rudolf Maister, stotnik Koser kot zastopnika vojaške sile, dr. Fran Rosina in Fran Žebot kot zastopnika Narodnega sveta v Mariboru.⁹¹ V predsobi mestne posvetovalnice so jih pričakali župan dr. Ivan Schmiderer, podžupana Karel Nasko in Suppanz, mestna svetnika Franc Bernhard in Kristof Futter, poslanec Henrik Wastian in dr. Josip Schinner, dr. Emil Url in dr. Ralf Valentin kot magistratna uradnika.⁹² Navzoči so stopili v krog. Na eni strani so bili postavljeni Nemci, na drugi Slovenci. Srečko Lajnšič je stopil v sredino kroga in spregovoril; *"Gospod dr. Schmiderer, cenjeni navzoči! Prišel sem kot pooblaščenec Narodne vlade SHS v Ljubljani, z naznanilom, da je razpuščen mestni svet mesta Maribor, ker se je izjavil za pripadnost mesta Maribor k Nemški Avstriji. Pozivam Vas dr. Schmiderer, da izročite županske posle dr. Vilku Pfeiferju, ki Vam ga predstavljam kot novoimenovanega vladnega komisarja za mesto Maribor. Pozivljam Vas, da se izroče posli mirno in redno, ker bi se drugače morala rabiti sila."*⁹³ Srečko Lajnšič je torej kot pooblaščenec Narodne vlade poudaril, da vlada razpušča mestni zastop, saj so menili, da je njihovo delovanje Državi SHS sovražno. Kot je Srečko Lajnšič že sam nakazal, moramo ozadje za nastanek te naredbe iskati v seji nemškega mestnega sveta, z dne 30. oktobra 1918. Ivan Schmiderer je še naprej vztrajal, da je sklep s te seje pravnomočen in poudaril, da

⁸⁸ Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, str. 125.

⁸⁹ Mariborska mestna občina v slovenskih rokah, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2.

⁹⁰ Maribor, Slovenec, 3. 1. 1919, let. 47, št. 2, str. 2.

⁹¹ Mariborska mestna občina v slovenskih rokah, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2.

⁹² Zgodovinski dan v Mariboru, Straža, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str.1.

⁹³ Prav tam.

je večinsko prebivalstvo Maribora vendarle nemško. Pri tem se je skliceval na popis prebivalstva iz leta 1910.⁹⁴ Ivan Schmiderer se s slišanim nikakor ni mogel strinjati. Začel se je braniti na vse pretege. Zbranemu slovenskemu spremstvu je sprva zatrdil, da se ne bo vdal. A kar kmalu ko je zagledal Rudolfa Maistra, naj bi izrazil takojšnje vdanost in pokoritev. Tresočega glasu in s solzami v očeh je Vilku Pfeiferju naposled le predal občinske posle.⁹⁵ Še preden je storil to, zanj ponižno dejanje, je s pogledom oplazil svoje ljudi in jih prosil za tiho pomoč. V nemških očeh so izginile iskre, podpore od svojih ljudi ni dobil, saj so nemo zrl v tla.⁹⁶ Slovenska stran jim je obljubila miren prevzem oblasti. Ampak poudarila, da bodo v primeru, če se ne bodo pokorili, prisiljeni uporabiti tudi silo.⁹⁷

Ivan Schmiderer je zaprosil, da naj novi vladni komisar prizanese njegovemu nemškemu uradniškemu aparatu ter da ga naj pusti pri miru. Vilko Pfeifer mu je razložil, da so po odloku Narodne vlade odpuščeni; a dodal, da lahko znova zaprosijo za delovno mesto.⁹⁸ Točno opoldne se je predaja zaključila. Ob tem so zapisali še poseben protokol in zapisnik. Po opravljeni birokraciji je slovenska delegacija zapustila prostor. Po hodnikih mestne hiše se je zbralo mestno uradništvo. Celotno situacijo je opazovala še policija, ki je imela svoje ljudi v zgradbi in pred magistratom. Mestna hiša je tako v času predaje bila zastražena z državno policijo. Pred magistratom se je zbrala številna množica ljudi, ki je radovedno čakala na razplet.⁹⁹ Uraden prenos občinskih poslov v mestu ni povzročil neredov. Dan se je končal nadvse mirno. Čeprav so Nemci napovedovali nemire, do teh ni prišlo.¹⁰⁰

Še isti dan pa je Vilko Pfeifer dal po mestu nabiti oklic, ki je bil tiskan v nemškem in slovenskem jeziku.¹⁰¹ Mariborski delavec je ljudstvo opozoril na ta nemški razglas v nemškem časopisu in hkrati opozoril, da je zapis bil objavljen še v slovenskem jeziku.¹⁰² Kot pojasnjuje Rudolf Maister v svojem spominskem referatu nam razkrije, da je on tisti, ki je bil zaslužen, da je Marburger Zeitung na

⁹⁴ Mariborski občinski svet razpuščen, Slovenski narod, 3. 1. 1919, let. 52, št. 2, str. 1; Zgodovinski dan v Mariboru, Straža, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str. 1.

⁹⁵ Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah, Slovenski gospodar, 8. 1. 1919, let. 53, št. 1, str. 1–2.

⁹⁶ Mariborska mestna občina v slovenskih rokah, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2.

⁹⁷ Mariborski občinski svet razpuščen, Slovenski narod, 3. 1. 1919, let. 52, št. 2, str. 1.

⁹⁸ Mariborska mestna občina v slovenskih rokah, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2.

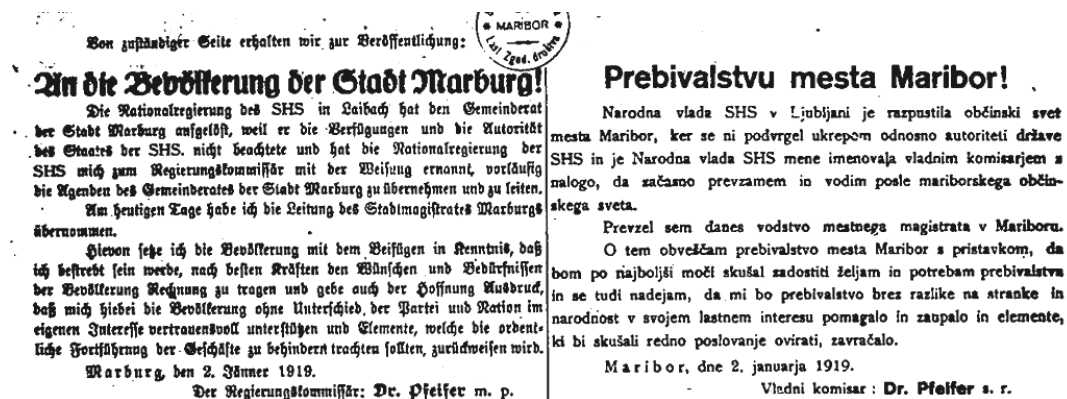
⁹⁹ Zgodovinski dan v Mariboru, Straža, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str. 1.

¹⁰⁰ Mariborski občinski svet razpuščen, Slovenski narod, 3. 1. 1919, let. 52, št. 2, str. 1.

¹⁰¹ Zgodovinski dan v Mariboru, Straža, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str. 1.

¹⁰² Marburgerca, Mariborski delavec, 3. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2.

njegovo zahtevo objavil ta oklic. V sami objavi pa se skriva vendarle ena posebnost, saj ta oklic velja za prvo slovensko uradno objavo v tem nemškem tisku.¹⁰³



SLIKA 1: PREBIVALSTVU MESTA MARIBORA.¹⁰⁴

Kakor je razvidno z zgornje slike, so Nemci izjavo malce spremenili. Maribor so dvakrat prekrstili v nemški Marburg.¹⁰⁵ Omenila bi, da je »Marburgerca« pod rubriko vsakodnevnih novic (istega dne, ko je na prvi strani Vilko Pfeifer objavil razglas), le na kratko zapisala, da je v četrtek okoli poldneva bilo razpuščeno mariborsko občinsko zastopstvo. Poudarili so še, da se je razpust izvršil z jugoslovanskim pritiskom.¹⁰⁶

Drugega januarja popoldne je na dovoljenje Vilka Pfeiferja in v njegovi navzočnosti potekala še zadnja seja mariborskega nemškega občinskega sveta. V sklopu se je se je sedaj že nekdanji župan mesta Maribora Ivan Schmiderer poslovil v mirnem duhu od svojih občinskih svetovalcev. Za županom je spregovoril še podžupan Suppanz, ki je v govoru prepojenemu z nemškim duhom poudaril, da Vilka Pfeiferja ne priznava za vladnega komisarja. Zagotovil je, da se bo pisno pritožil pri Narodni vladi v Ljubljani. Vladni komisar mu ni oporekal. Dejal je le, da se ne morejo pritožiti kot zastopniki mariborske občine in ne pod njenim pečatom, temveč kot posamezniki.¹⁰⁷

Marburger Zeitung je 4. januarja podal obširno poročilo o zadnji seji. Časnik je tako objavil popolni prepis zapisnika. Kot sem že zapisala, je bil najglasnejši in najdejavnejši Suppanz, ki ni mogel sprejeti dejstva, da je se je doba Nemcev v

¹⁰³ Maister, Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja, str. 229.

¹⁰⁴ An die Bevölkerung der Stadt Marburg, Marburger Zeitung, 3. 1. 1919, let. 59, št. 2, str. 1.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Gemeindevertretung aufgelöst, Marburger Zeitung, 3. 1. 1919, let. 59, št. 2, str. 2.

¹⁰⁷ Maister, Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja, str. 229.

Mariboru končala. Slednji je tako na vprašanje Ivana Schmidereja, ki je vprašal, ali kdo nasprotuje na novo imenovanemu vladnemu komisarju, predlagal takojšni prizivni protokol, ki bi ga poslali na Dunaj, na centralno vlado. Vilko Pfeifer je zagotovil, da on tega protokola ne bo poslal na Dunaj, ampak na vladni naslov v Ljubljano. Nekdanji nemški občinski očetje so tako sklenili, da bodo pritožbeni priziv sami poslali na Dunaj.¹⁰⁸ Z upravnim aktom je bila odpravljena še zadnja mariborska organizirana postojanka, ki se je priznavala k Nemški Avstriji.¹⁰⁹

Ivan Schmiderer je moral sprejeti dejstvo, da se je njegova 17-letna vladavina županovanja dokončno iztekla. Na naslovnici »Marburgerce« je še zadnjič nagovoril svoje Nemce in jih osebno obvestil o odstopu. Zahvalil se jim je za zaupanje in poudaril, da mu je županovanje podarilo številne lepe trenutke in urice. Bil je ponosen, da je bil na špici mesta ter da so ljudje v njem našli zaupnika. Zadovoljen je bil, da so bili skupaj v dobrem in slabem. Maribor je opisal kot lepo mesto in se poslovil v želji, da se naj kljub težkim časom ohranjata red in mir.¹¹⁰

Po razpadu Avstro-Ogrske je bil Maribor pod upravo ljubljanske vlade. To stanje je bilo uradno priznано v avstrijski vladi z noto državnega tajnika za zunanje zadeve 22. januarja 1919, ki je v imenu svoje vlade izjavil, da avstrijska vlada na ozemlju, upravljanem po ljubljanski vladi, ne bo izvrševala nobenih aktov državnega gospostva.¹¹¹ A nemško strinjanje je bilo samo navidezno. Njihove sklonjene glave in solzne oči se niso vdale. Morali so počakati le na pravi trenutek. Izkoristili so drugi obisk ameriškega podpolkovnika Shermana Milesa, ki je 27. januarja 1919 potoval skozi Maribor na Koroško.¹¹² In ravno tega dne se je v Mariboru dogodil pravi »krvavi masaker«.

Po seji je Vilko Pfeifer končno prevzel občinsko oblast. Na položaju je ostal do marca 1920. V teh 14 mesecih je moral pošteno zavihati rokave, saj je bilo težav več kot dovolj.

¹⁰⁸ Die Auflösung der Staatgemeindevvertretung Marburg, Marburger Zeitung, 4. 1. 1919, let. 59, št. 3, str. 2.

¹⁰⁹ Hartman, Rudolf Maister, str. 158.

¹¹⁰ Die Auflösung der Staatgemeindevvertretung Marburg, Marburger Zeitung, 4. 1. 1919, let. 59, št. 3, str. 2; Sehr geehrte Mitbürger!, Marburger Zeitung, 5. 1. 1919, let. 59, št. 4, str. 1.

¹¹¹ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (dalje: Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (II. del)), Kronika slovenskih mest, let. 3 (junij 1936), št. 2, str. 113.

¹¹² Vončina, Maribor v letih 1918–1919, str. 98.

Rada bi omenila, glede na članke v izbranemu tisku, da je slovenska stran poročala izredno natančno in evforično. V prebranih vrsticah je začutiti neizmerno veselje. Večina časnikov je temu zgodovinskemu trenutku posvetilo veliko pozornosti, z izjemo Mariborskega delavca. Ta je le v treh vrsticah¹¹³ bežno omenil, kaj se je zgodilo. Oklic Vilka Pfeiferja so v večini povzeli praktično vsi časniki.¹¹⁴ Z nemške strani sem pričakovala več agresivnega pisnega upora. Vendar, če vemo, da se je cenzura Marburger Zeitunga vzpostavila že 24. novembra 1918, lažje razumemo stil pisanja.¹¹⁵

3.3 Grozilna pisma in odziv Rudolfa Maistra na dano situacijo

Med pripravami na slovenski prevzem občine so Rudolf Maister in ostali dejavni člani Narodnega sveta prejeli grozilna pisma. Zaradi takšnega izrednega stanja, ki bi naj ogrožalo varnost ljudi, je Rudolf Maister izbral 21 talcev (to so bili ugledni mariborski meščani), ki so s svojimi življenji jamčili za varnost generala ter članov Narodne vlade. Pomembni so bili za ohranjanje splošnega reda in miru v mestu. Če v mestu ne bi bilo miru in bi prebivalstvo delalo proti jugoslovanski državi, bi se lahko zgodilo, da bi bili ti talci v nevarnosti.¹¹⁶ Po razglasu te naredbe v prvih januarskih dneh se je oglasil Gradec. Tamkajšnji politični veljaki so zahtevali, da Maister to uredbo prekličje.¹¹⁷ Bruno Hartman Maistrovo naredbo opiše za pravno nevzdržno, saj po veljavnem mednarodnem pravu ni bilo mogoče talcev streljati, če je neko dejanje zakrivila tretja oseba. Zaradi pritiskov je Rudolf Maister uredbo 10. januarja 1919 tudi preklical.¹¹⁸

¹¹³ Mariborski magistrat v slovenskih rokah, Mariborski delavec, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2

¹¹⁴ Maribor v slovenskih rokah, Mariborski delavec, 3. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2; Prebivalstvo mesta Maribor!, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2; Oklic mariborskega vladnega komisarja, Straža, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str. 1; Prebivalstvo mesta Maribor, Male novice, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 1.

¹¹⁵ Vončina, Maribor v letih 1918–1919, str. 96.

¹¹⁶ Nemški talci jamčijo za varnost, Mariborski delavec, 3. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2; Vončina, Maribor v letih 1918–1919, str. 96.

¹¹⁷ Talci v Mariboru, Mariborski delavec, 4. 1. 1919, let. 2, št. 3, str. 2.

¹¹⁸ Hartman, Rudolf Maister, str. 158–159; Vončina, Maribor v letih 1918–1919, str. 98.

3.4 Razpust okrajnega zastopa

Narodna vlada je Mariborski okrajni zastop razpustila 30. decembra 1918. Za vladnega komisarja je bil imenovan Josip Leskovar, njegov namestnik je postal Feliks Robič, veleposestnik iz Limbuša.¹¹⁹ Do predaje tukajšnjih poslov je prišlo 7. januarja 1919 ob 10. uri¹²⁰. Okrajni glavar dr. Lajnšič se je v spremstvu dr. Josipa Leskovarja in Feliksa Robiča zglasil v prostorih okrajnega zastopstva in prebral vladni odlok. Ivan Schmiderer se je hotel obdržati vsaj na tem položaju, potem, ko je že izgubil županski stolček. A vsi upori so bili zaman.¹²¹ S 7. januarjem 1919 se tako vzpostavi slovensko uradovanje in v veljavo vstopi slovenski jezik.¹²² Prvo sejo so imeli že 21. januarja 1919. Izdelali so načrt md. tudi za gradnjo in popravilo cest.¹²³ Podrobnosti in ustroja delovanja Okrajnega glavarstva nisem opisovala, ker to ni tema diplomskega dela. Slovenski prevzem sem omenila zato, da sem pokazala, da so Nemce počasi začeli odstavljati s pomembnih položajev.

3.5 27. januar 1919

Sloga in pokoritev mariborskih Nemcev je bila od prevzema občinskih poslov v slovenske roke zgolj navidezna. Nemci se nikakor niso mogli navaditi in sprejeti dejstva, da se je njihova politična vladavina končala. A njihov cilj je bil jasen – ponovno pridobiti oblast.¹²⁴ Pri tem so ciljali na ponovno zavzetje mestnega urada. Vilko Pfeifer je že nekaj dni pred 27. januarjem 1919 dobil od Nemcev anonimna grozilna pisma, ki so ga opozarjala, da ga bodo Nemci zaprli.¹²⁵ Slovenski gospodar nam dobro oriše dano situacijo: *"Nemci in nemčurji niso mogli in ne morejo preboleti, da je prišel Maribor v slovenske roke in ker bo pripadal veliki svobodni Jugoslaviji. Kakor človek, ki se potaplja, tako išče*

¹¹⁹ 238. Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 4. januar 1919, let. 1, št. XXXI, str. 72; Mariborski okrajni zastop, Nova doba, 8. 1. 1919, let. 1, št. 2, str. 2.

¹²⁰ Mariborsko Občinsko upravo prevzel gerent, Slovenec, 7. 1. 1919, let. 47, št. 4, str. 2.

¹²¹ Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah, Slovenski gospodar, 8. 1. 1919, let. 53, št. 1, str. 2; Okrajni zastop v Mariboru, Mariborski delavec, 3. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2; Mariborski okrajni zastop v slovenskih rokah, Straža, 7. 1. 1919, let. 11, št. 2, str. 2.

¹²² Poročilo o desetletni upravni dobi Okrajnega zastopstva v Mariboru, (dalje: Poročilo o desetletni upravni dobi Okrajnega zastopstva v Mariboru), Okrajni zastop v Mariboru, Maribor 1929, str. 17.

¹²³ Mariborski okrajni zastop v slovenskih rokah, Slovenski narod, 23. 1. 1919, let. 52, št. 19, str. 2.

¹²⁴ Nemški izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹²⁵ Maribor, Nova doba, 1. 2. 1919, let. 1, št. 9, str. 2.

mariborsko in okoliško nemčurstvo zadnje sredstvo, da bi še vsaj za kratek čas dalo svojim ljudem nekaj tolažbe in upanja."¹²⁶

Za izpolnitev svojega drznega načrta so potrebovali le primeren trenutek in prave ljudi na pravem mestu, ki so jim želeli pokazati nemški značaj mesta. Ni jim bilo treba dolgo čakati. Prva takšna priložnost je nastopila že 27. januarja 1919. Tega dne se je v Mariboru nahajala ameriška komisija pod vodstvom ameriškega podpolkovnika Shermana Milesa. Namen Nemcev je bil zbrati čim več podpisov, ki bi dokazovali željo po priključitvi k Nemški Avstriji. Zbrane podpise pa bi nato predali Milesu. A na tem mestu se zgodba nekoliko zaplete. Resnica je, kar je tudi med samim obiskom poudaril Sherman Miles, da on nikoli ni zahteval tovrstnih podpisov, čeprav so Nemci trdili drugače. Slednji so suvereno poudarjali, da podpise zbirajo po naročilu Američanov.¹²⁷ Akcija zbiranja podpisov je bila dobro pripravljena. Na posebnih tiskovinah – belo-rdečem papirju – so se pojavila številna vprašanja¹²⁸, ki so jih razdelili na tisoče. Opozorili so prebivalstvo, da naj vse, ki so jih opazili, da razdeljujejo te lističe, prijavijo pristojnim oblastem.¹²⁹ Podpisi glasovnic so bili tako brez pravne podlage.¹³⁰ O podpisih se je v mestu že poprej govorilo. Točno 27. januarja 1919 je Mariborski delavec na prvi strani objavil članek, v katerem je ljudi obvestil, da Nemci zbirajo podpise, ki so v škodo slovenskemu Mariboru. Iz članka se da razbrati velika previdnost pri pisanju in opozorilo, da naj bodo ljudje karseda pazljivi.¹³¹

Nemške provokacije so se začele že zgodaj zjutraj. Z jutranjo pošto so Vilka Pfeiferja »obvestili«, da se njegova »*Machthaberei*« končuje.¹³²

¹²⁶ Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹²⁷ Nemški izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1; Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹²⁸ "Fragen im Auftrage der Amerikanischen Studienkommission an die Bevölkerung Marburgs und Umgebung gestellt: 1. Wünschen Sie die Zugehörigkeit der Stadt Marburg und Umgebung zum deutschoesterreichischen Staate? Antwort: Ja, oder Nein? 2. Sind Sie über die Besetzung der Stadt Marburg und deren Umgebung durch die Jugoslawen mißgestimmt? Antwort: Ja, oder Nein?, Unterschrift des Haushaltungsvorstandes (deutlich) ... Beruf: ... Wohnung: ..., ..."; Mariborske tovarne laži in hujskarij, Straža, 24. 1. 1919, let. 11, št. 7, str. 1.

¹²⁹ Prav tam.

¹³⁰ Glasovnice ali izjave, Mariborski delavec, 25. 1. 1919, let. 2, št. 20, str. 1–2; Silovita agitacija proti Jugoslaviji, Slovenec, 24. 1. 1919, let. 47, št. 19, str. 2.

¹³¹ Preveč strahu, Mariborski delavec, 27. 1. 1919, let. 2, št. 21, str. 1.

¹³² Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 27. 1. 1954, let. 10, št. 21, str. 8.

Kaj se je torej tega dne v resnici dogajalo: *"Ponedeljek, 27. januar, je bil pristni, mrkomegljeni zimski dan. O Božiču odnosno v januarju zapadli sneg je malodane povsod že skopnel. Nad Mariborom in okolico so viseli težki zimski oblaki. Vreme je obetalo zopetni sneg. Kljub neprijaznemu, nekoliko vetrovnemu vremenu so kazale ulice neko nenavadno živahnost. Vse je hitelo. Po osmi uri je začel naletavati droben, suh sneg pršič, ki je do desete ure pokrtil mesto z 10 do 15 cm debelim snegom."*¹³³

Nemški Mariborčani so tako želeli, da bi tuji odposlanci Maribor dojeli kot nemško mesto. Zato so pripravili temeljit načrt¹³⁴, na katerega so se pripravljali že dlje časa. Tega januarskega dne je v Mariboru bila zbrana ne samo vsa nemška politična srenja, temveč so na pomoč priskočili še graški politični kolegi. Zastave in napisi na kartonih so na varnem čakali že dober teden pred usodnim ponedeljkom.¹³⁵ Na ulicah so organizatorji potrebovali množice ljudi, ki bi ustvarili nered in tako opozorili nase. Zato so tega dne zaprli vse trgovine, iz šol so predčasno spustili nemške dijake in učence (iz nemške realke in nemške gimnazije) kakor tudi delavce na železnici.¹³⁶ Prisotnost slednjih na demonstracijah je izzvala val ogorčenja s strani Mariborskega delavca, ki jim je očital, zakaj kot člani socialne demokracije stopajo na stran tujcev.¹³⁷ Nemški demonstrantje so ulice zavzeli pred poldnevom. Med glasnim vpitjem in godbo so tistega dne razbili marsikatero okno in napadli marsikaterega Slovenca. Med pretepenimi žrtvami je bil tudi sin dr. Verstovška. Vsakdo, ki tistega dne ni nosil nemškega znaka oz. traku¹³⁸ in so sumili, da je Slovenec, je obležal na tleh.¹³⁹ Uporniki so poskušali celo vdreti v Narodni dom, kjer so obedovali člani komisije in slovenski politiki.¹⁴⁰ Prvi višek delovanja upora se je zgodil pred Okrajnim glavarstvom okoli poldneva. Razbesnjeni demonstranti so s svojimi parolami in

¹³³ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (dalje: Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru), Kronika slovenskih mest, let. 3 (marec 1936), št. 1, str. 63.

¹³⁴ Opozorila bi, da je demonstracija bila dovoljena. Seveda, pa nihče ni slutil, v katero smer se bo razvila. Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (II. del), str. 114.

¹³⁵ Vse nemške demonstracije v Mariboru, Straža, 27. 1. 1919, let. 11, št. 8, str. 4.

¹³⁶ Nemški izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1; Vse nemške demonstracije v Mariboru, Straža, 27. 1. 1919, let. 11, št. 8, str. 4; Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 1–2.

¹³⁷ Preveč strahu, Mariborski delavec, 27. 1. 1919, let. 2, št. 21, str. 1.

¹³⁸ Trakove so delili celo zastonj. Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 27. 1. 1954, let. 10, št. 21, str. 8.

¹³⁹ Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁴⁰ Krvavi spopadi v Mariboru, Slovenec, 28. 1. 1919, let. 47, št. 22, str. 1.

nemškimi vzkliki želeli pridobiti Milesovo pozornost.¹⁴¹ Slednji se je res za nekaj trenutkov prikazal na oknu, jih nagovoril, a bilo je preglasno, da bi ga sploh kdo slišal. Preden se je Miles pokazal na balkonu z Rudolfom Maistrom, je slednji sprejel deputacijo¹⁴² petnajstih oseb, ki jo je vodil nekdanji mariborski župan. Ti so osebno želeli pristopiti k Milesu. Rudolf Maister jim je posredoval Milesove besede, v katerih je poudaril, da je njegova vloga tukaj le vojaškega in nikakor ne političnega pomena. A deputacija se nikakor ni želela odgnati, ne da bi prej dosegli pogovor s tujo delegacijo. Naposled je slovenskim politikom le uspelo odgnati Nemce iz zgradbe. A demonstracije vmes niso ponehale, temveč so se le še stopnjevale.¹⁴³ Mučen vtis je na tujo delegacijo med zasedanjem in razgovori s slovenskimi politiki povzročilo tudi poslušanje nemške himne. Množica je bila vedno glasnejša in predrznejša. Slišati je mdr. bilo: »*Marburg ist deutsch, wir sind die Herren der Stadt ...*«¹⁴⁴ Na velikih kartonastih plakatih so se bohotili napisali: »*Hoch die Republik!*«, »*Es lebe Wilson!*«, »*Es leben die 14 Punkte Wilson!*«, »*Hoch Wilson!*«, »*Wir bleiben deutsch!*«.¹⁴⁵ Ta dan se je videz mesta zares spremenil. Tako je celo iz stolpa Stolne cerkve zaplapola nemška zastava. To je sicer na lastno pest izobesil mestni požarni stražnik, ki so ga zaradi tega dejanja tudi odpustili.¹⁴⁶ »Frankfurtarica« se je bohotala tudi na knezeškofovski palači.¹⁴⁷ Demonstracije so dosegle višek na Glavnem trgu – tja so protestniki bili napoteni na ukaz – kjer se je že prej besno demonstriranje sprevrglo v prelivanje krvi. Na Glavnem trgu se je zbralo več tisoč ljudi¹⁴⁸. Množica se je iz minuto v minuto povečevala kljub napetemu ozračju. Uporniki so z vso močjo pritiskali na magistrat, da bi ga, če ne zlepa, pa zgrda prevzeli v svoje roke. Pred magistratom se je sicer nahajala slovenska vojaška patrulja, ki je štela le 20 mož. Dolgo se niso pustili sprovcirati. Samoobrambnega posega po orožju so se poslužili šele, ko so jih demonstrantje začeli ustrahovati. Ustrahovanje je bilo sestavljeno iz groženj in

¹⁴¹ Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁴² Deputacija: skupina ljudi, izbranih in poslanih kam s posebno nalogo, odposlanstvo.

¹⁴³ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 64.

¹⁴⁴ Krvavi izgredi, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 1.

¹⁴⁵ Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 27. 1. 1954, let. 10, št. 21, str. 8; Krvavi izgredi, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 1.

¹⁴⁶ Na zvoniku stolne cerkve, Nova doba, 1. 2. 1919, let. 1, št. 9, str. 3.

¹⁴⁷ Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 1–2.

¹⁴⁸ Zbralo bi se jih naj celo 15 000. Podatek, ki ga je podal Senica potemtakem drži, saj so na seji Narodne vlade za Slovenijo, potrdili, da se je na Glavnem trgu zbralo okoli 10 000 ljudi. Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 28. 1. 1954, let. 10, št. 22, str. 3; Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 315.

dejanske odtujitve orožja vojaški straži. Sodu je bilo izbito dno, ko so nemški demonstrantje začeli streljati proti njim.¹⁴⁹ Groženj in napada s kamenjem se ni mogla ubraniti niti policija. Nanjo so streljali tudi z revolverji.¹⁵⁰ Okoli ene ure popoldne so dojeli, da je stanje brezizhodno. Vsak načrt o mirnem prigovarjanju o koncu demonstracij se je izjalovil. Zato je s slovenske strani prišlo povelje, ki je dovoljevalo, da policija in vojska lahko naredita vse, da bo vzpostavljen mir.¹⁵¹

"Naenkrat je bilo v zrak ustreljenih 50 strel¹⁵². Eden izmed strel¹⁵² je bil prenizek in potem, ko se je odbil od tovariša, je drugega zadel v glavo. A ljudje se sprva niso umirili. Nihče se ni odzval na opozorilne strele, zato so slovenski vojaki zaradi silobrana začeli streljati med množico.¹⁵³ Streljanje je trajalo le pol minute. Množico so strel¹⁵² le prestrašili in zavladata je panika. Glavni trg se je spraznil."¹⁵⁴ Pod strel¹⁵² je obležalo pet ljudi, več kot trideset jih je bilo poškodovanih.¹⁵⁵ Kot opomin na krvavi masaker v centru mesta je ostal le bel sneg, prepojen s krvjo.¹⁵⁶ Dejansko število žrtev se je razlikovalo iz časnika v časnik. Poročilo v Slovenskem narodu je zabeležilo 13 mrtvih. Govorice o dejanskem številu žrtev pa v mestu niso nikdar potihnile. Je pa isti časnik natančno zabeležil seznam vseh žrtev.¹⁵⁷ Iz imen žrtev se lahko sklepa, da je v večini primerov šlo za ponemčene Slovence in Čehe.¹⁵⁸ Ljudi se je najbolj dotaknilo, ko so izvedeli, da bi naj bila med žrtvami otrok in starejša gospa.¹⁵⁹ Iz tega dne je ostalo veliko govoric. Ena izmed teh je tudi, da naj bi se v množici prikazal moški srednjih let, ki je že z revolverjem naperil proti Rudolfu Maistru.¹⁶⁰ Večina žrtev, ki so tega dne padle, so bile nedolžne, medtem ko so se pomembni politični funkcionarji poskrili. Nekdanji nemški župan na Studencih se

¹⁴⁹ Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁵⁰ Krvavi spopadi v Mariboru, Slovenec, 28. 1. 1919, let. 47, št. 22, str. 1.

¹⁵¹ Vse nemške demonstracije v Mariboru, Straža, 27. 1. 1919, let. 11, št. 8, str. 4.

¹⁵² Po incidentu so zaprli ves Glavni trg in so ga natančno preiskali. Tako so ugotovili, da je straža oddala 47 strel¹⁵². To je sicer zanimivo, saj so vsi časniki v tistih dneh zapisali, da je bilo izstreljenih 50 strel¹⁵². Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 28. 1. 1954, let. 10, št. 22, str. 3.

¹⁵³ Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁵⁴ Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 28. 1. 1954, let. 10, št. 22, str. 3.

¹⁵⁵ Ponedeljkovi izgredi v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁵⁶ Krvavi spopadi v Mariboru, Slovenec, 28. 1. 1919, let. 47, št. 22, str. 1.

¹⁵⁷ Žrtve nemških izgedov v Mariboru, Slovenski narod, 29. 1. 1919, let. 52, št. 24, str. 2; Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 2.

¹⁵⁸ Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 28. 1. 1954, let. 10, št. 22, str. 3.

¹⁵⁹ Krvavi izgredi, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 1.

¹⁶⁰ Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 2.

je v času slikovitega napada celo skrnil za Marijin spomenik.¹⁶¹ Eden izmed zelo banalnih dogodkov, ki naj bi se tistega dne dogodili, je bila celo obtožba neke ženske, ki je trdila, da so streljali proti demonstrantom duhovniki iz stavbe bogoslovja. Na koncu se je ta trditev izkazala kot laž. Saj na prostoru, kjer je stala ta ženska, tega ni bilo moč videti.¹⁶² Dokazali pa so, da je en strel zadel okno bogoslovja in se zaril v knjigo.¹⁶³ Slovenski gospodar je javno pozval, da naj se zapiše natančen seznam, kdo vse je tega dne prisostvoval na demonstracijah in to kot upornik na nemški strani.¹⁶⁴ Vilko Pfeifer je hitro in odločno nastopil tudi proti tistim uslužbencem magistrata, ki so se upora udeležili na »napačni strani«. Službo je zaradi udeležbe nepreklicno izgubilo 16 nemških birokratov¹⁶⁵. Vsa ta odpuščanja je vladni komisar podkrepil s tem, da so na demonstracijah pokazali izrazito in odkrito sovraštvo proti novi državi.¹⁶⁶ Imena odpuščenih oseb so tudi natančno navedli.¹⁶⁷ Marburger Zeitung pa dodaja, da je službo izgubil mr. tudi adjunkt¹⁶⁸ in 18 ljudi.¹⁶⁹

Vsemu navkljub je Maribor preživel tudi ta nemški puč. Miles je pohvalil vzorno urejeno upravo in red na ozemlju.¹⁷⁰ Nemške izgrede je obsodilo tudi ameriško odposlanstvo.¹⁷¹ Obžaloval je, da je njegova prisotnost povzročila tolika gorja. Opozoril pa je, da se zaveda, da so vsa ta dejanja z nemške strani zanj brezpredmetna in jih ne jemlje na znanje. Še enkrat je zatrdil, da on res ni tista oseba, ki je naročil in ukazal štetje prebivalstva. Kar pa je slovenskim poslancem najbolj godilo, so vsekakor naslednje Milesove besede: *"Obenem Vam izražam priznanje za izbornu upravo in red v Vašem ozemlju, kar najboljše in jasno priča, da ste Slovenci sposobni za vladanje."*¹⁷²

¹⁶¹ Ponedeljkovi izgrede v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁶² Branko Senica, Maribor pred 35 leti (27. januar 1919), Večer, 28. 1. 1954, let. 10, št. 22, str. 3; Strelji iz semenišča, Mariborski delavec, 3. 3. 1919, let. 2, št. 51, str. 2.

¹⁶³ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (II. del), str. 112.

¹⁶⁴ Nemški izgrede v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁶⁵ Mariborskih demonstracij, Nova doba, 1. 2. 1919, let. 1, št. 9, str. 2; Na mestnem magistratu, Straža, 31. 1. 1919, let. 11, št. 9, str. 2.

¹⁶⁶ Osebne spremembe pri mestnem magistratu, Male novice, 6. 2. 1919, let. 2, št. 15, str. 2.

¹⁶⁷ Osebne spremembe v magistratu, Mariborski delavec, 31. 1. 1919, let. 2, št. 25, str. 2.

¹⁶⁸ Adjunkt: nekdanj pisarniški uslužbenec po končani pripravniški dobi in opravljenem strokovnem izpitu.

¹⁶⁹ Entlassungen beim Stadtmagistrat, Marburger Zeitung, 1. 2. 1919, let. 59, št. 25, str. 2.

¹⁷⁰ Nemški izgrede v Mariboru, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 1.

¹⁷¹ Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 2.

¹⁷² Te besede so povzeli praktično vsi časniki. Poročila praktično ne odstopajo. Krvavi spopadi v Mariboru, Slovenec, 28. 1. 1919, let. 47, št. 22, str. 1; Krvavi izgrede, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 1; Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 2.

Zvečer okoli osme ure je v Mariboru ponovno zavladal mir in red. Nemci so zastave odstranili, po ulicah so krožile policijske in vojaške enote.¹⁷³ A strah v ljudeh je ostajal še naprej. Po mestu so se pojavile govorice, da bo prišlo do ponovnih demonstracij.¹⁷⁴ Časnik Straža je želel razložiti posamezne elemente, ki so bili del protesta, a ni našel odgovorov, saj je bilo preveč *zakajev*.¹⁷⁵ Če vse dogodke postavim na skupni imenovalc, moram odgovor iskati v tej smeri. Da so Nemci želeli ustvariti nemško vzdušje in prepričati Milesa, da v Mariboru diha in prebiva »zgolj germanska duša«.

Le dan po krvavem puču je Mariborski delavec – pohvale vredno – lepo zaključil nastalo situacijo. Ljudi je nagovoril: " ... da naj z lepim ravnanjem preprečimo vsako nasilnost, vsako dejanje, ki bi bilo proti zahtevam človečnosti in pravice. Proč s šovinizmom: to veljaj, zlasti Nemcem, a tudi nam!"¹⁷⁶

Demonstracije so se končale okoli ene ure popoldne. Ravno v tistem času je mariborski Nmec v Celovec poslal telegram z besedilom: "*Marburg wieder deutsch.*" Zaradi vsebine lahko sklepamo, da so Nemci bili zagotovo prepričani, da so uspeli prepričati Milesa, komu naj »dodeli« Maribor. Nemci so bili prepričani, da so ta uspeh pri ameriški komisiji dosegli z demonstracijami in udarom na magistrat.¹⁷⁷

Odziv na puč je bil velik. Poglejmo, kako je odreagirala Narodna vlada v Ljubljani in kako graška politična srenja. Deželna vlada v Ljubljani je izrazila obžalovanje in podala zahtevek o uradni preiskavi.¹⁷⁸ Pogovor o nemirih v Mariboru je stekel že na 53. seji 29. januarja 1919.¹⁷⁹ Na naslednji seji 31. januarja 1919 so sporočili, da so iz Maribora dobili uradno poročilo, ki pa se ne izkrivlja s tem, o čemer so poročali časniki.¹⁸⁰ Dokončni zapisnik o dogodkih so podali na 55. seji 2. februarja 1919.¹⁸¹ Identični prepis tega zapisnika sta objavila Slovenski narod in Mariborski delavec, saj so želeli ljudstvo natančno obvestiti o poteku dogodkov. Če strnem zapis, ugotovim, da je glavna misel, ki so jo želeli

¹⁷³ Vse nemške demonstracije v Mariboru, Straža, 27. 1. 1919, let. 11, št. 8, str. 4.

¹⁷⁴ Žrtve nemških izgrediv v Mariboru, Slovenski narod, 29. 1. 1919, let. 52, št. 24, str. 2.

¹⁷⁵ Zakaj?, Straža, 31. 1. 1919, let. 11, št. 9, str. 1.

¹⁷⁶ Krvavi izgredi, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 1.

¹⁷⁷ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (II. del), str. 112.

¹⁷⁸ Deželna vlada v Ljubljani o mariborskih dogodkih, Straža, 31. 1. 1919, let. 11, št. 9, str. 1.

¹⁷⁹ Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 308.

¹⁸⁰ Prav tam, str. 315.

¹⁸¹ Prav tam, str. 325–327.

posredovati ljudem, bila, da so Nemci v Mariboru želeli nasilno odstraniti slovensko oblast.¹⁸²

Svoj vidik o dogodkih tega januarskega dne je podal tudi Državni urad za zunanje zadeve Nemške Avstrije. Ta urad je celo napovedoval izdajo protestnega pisma pri pristojnih instancah. Pohvalili so se, da lahko le občudujemo njihovo velikansko potrpežljivost. Poudarili so, da jim ni lahko, saj so morali prenesti jugoslovansko zasedbo »njihovega ozemlja«. Slovensko ravnanje je v Mariboru po njihovem prepričanju ogrožalo red in mir v srednji Evropi. Da bi se tovrstnih nevšečnosti v prihodnje izognili, so verjeli, da je najbolje, da ponovno zavzamejo mesto Maribor in okoliške občine. Ponedeljkove demonstracije so označili kot prijazne in mile. Za njih je to bil dan, ko so se borili za svobodo in pravico.¹⁸³ Po poročanju Slovenskega naroda, ki je trdil, da ima zanesljiv vir (izvora ne izda), je zatrdil, da so demonstracije bile uperjene v glavni meri proti antantnim silam.¹⁸⁴ Kot posledica dogodkov so v Gradcu že drugi dan po demonstracijah sklicali izredno sejo provizoričnega deželnega zbora.¹⁸⁵ Seja je potekala v strašnem razburjenju.¹⁸⁶ Na slednji so strnili svoje občutke, misli in stališča. Predstavnik nemške demokratske stranke je bil prepričan, da bi se morale čete jugoslovanske posadke v Mariboru zamenjati celo z antantnimi silami. Krščansko socialna stranka je predlagala "... da bo iz krvi, ki je tekla v Mariboru, vzkliklo uresničenje velikih Wilsonovih idej v srečo nemškega naroda."¹⁸⁷ V končni fazi so dogodke obžalovali in bili hkrati ogorčeni nad nastalo situacijo.¹⁸⁸ Deželni glavar dr. Kaan je 28. januarja 1919 poslal Rudolfu Maistru telegram in mu v njem očital, kako je lahko zapiral nedolžne ljudi, ki so zgolj pobirali podpise o pripadnosti Maribora Nemški Avstriji. Mariborski general mu je odgovoril, da je to laž, saj slovenska oblast takšnih prestopnikov ni zapirala.¹⁸⁹ Največji paradoks demonstracij je, da so Nemci zahtevali odškodnino za svoje žrtve, ki so padle v tem puču.¹⁹⁰ Miles je ob odhodu pozval slovenske politike, da naj ne kaznujejo demonstrantov. Bil je

¹⁸² Listina o Mariboru, Slovenski narod, 3. 2. 1919, let. 52, št. 28, str. 1; Resnica o Mariboru, Mariborski delavec, 4. 2. 1919, let. 2, št. 28, str. 1.

¹⁸³ Protest nemške vlade o mariborskih dogodkih, Straža, 31. 1. 1919, let. 11, št. 9, str. 1.

¹⁸⁴ Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 2.

¹⁸⁵ Slovenci napovedujejo napad, Slovenski narod, 29. 1. 1919, let. 52, št. 24, str. 2.

¹⁸⁶ Nemci grozijo, Nova doba, 1. 2. 1919, let. 1, št. 9, str. 2.

¹⁸⁷ Slovenci napovedujejo napad, Slovenski narod, 29. 1. 1919, let. 52, št. 24, str. 2.

¹⁸⁸ Prav tam.

¹⁸⁹ Krvavi dogodki v Mariboru, Slovenski narod, 28. 1. 1919, let. 52, št. 23, str. 2.

¹⁹⁰ Odškodnino, Nova doba, 1. 2. 1919, let. 1, št. 9, str. 3.

namreč prepričan, da je slovenska stran sposobna nepristranske in dobre uprave.¹⁹¹

Za ohranitev reda in miru je Rudolf Maister 28. januarja 1919 razglasil stroge odredbe. Po tej uredbi so morale biti gostilne in kavarne zaprte že ob osmi uri zvečer. Prepovedal je tudi točenje alkoholnih pijač. Zaprl je obe kini in gledališče. Prepovedani so bili vsi plesi, zabave, koncerti in predavanja. Strogo je zaukazal, da morajo biti hišna vrata zaprta že po šesti uri zvečer, zapustiti lastno hišo po osmi uri zvečer, je bilo strogo prepovedano. Vse orožje so lastniki morali brezkompromisno oddati. Orožni listi so bili razveljavljeni. Nekdanjim avstrijskim časnikom je zaukazal, da morajo zapustiti mesto in okoliš okrajnega glavarstva Maribor do predzadnjega januarja 1919. Ob neupoštevanju uredbe so sledili odvzemi koncesij in celo aretacije.¹⁹² Uredbo je ponovno na naslovnici objavil Marburger Zeitung. Odločno je označil, da se ker so ljudje protestirali proti Jugoslaviji, vzpostavlja nov red.¹⁹³ Rudolf Maister je v razglasu obsodil demonstracije in dogodke, vezane na to. Zdelo se mu je nesprejemljivo, da so bili ogroženi nedolžni sprehajalci, ki so se nič hudega sluteč posluževali slovenske govornice. Opozoril je, da ko bo prepričan o imenih agresivnih udeležencev, bo zoper njih tudi ukrepal.¹⁹⁴

Maribor je tako, kot je razvidno iz napisanega, uspešno preстал nemški puč. Resda je bila občina sedaj trdno v rokah Slovencev, a meje *de iure* še niso bile določene. Nemci so še upali, Slovenci po tihem trepetali, vse tja do »*Saint Germaina*«. Kmalu po prevzemu, se je občinska politika znašla v nezavidljivem položaju. Številne skrbi in težave, ki so jih morali reševati, bom opisala v naslednjem poglavju. Časa za počitek tako ni bilo.

¹⁹¹ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru (II. del), str. 112.

¹⁹² Razglas generala Rudolfa Maistra – Stroge odredbe, Slovenski narod, 29. 1. 1919, let. 52, št. 24, str. 2; Stroge odredbe generala Maistra, Nova doba, 1. 2. 1919, let. 1, št. 9, str. 2; Prebivalstvu, Mariborski delavec, 29. 1. 1919, let. 2, št. 23, str. 2.

¹⁹³ Omenila bi, da je tudi tukaj Maribor postal Marburg. An die Bevölkerung, Marburger Zeitung, 29. 1. 1919, let. 59, št. 22, str. 1.

¹⁹⁴ Auruf!, Marburger Zeitung, 29. 1. 1919, let. 59, št. 22, str. 1.

4 Težave mestne občine takoj po prevzemu in najpomembnejši ukrepi

8. januarja 1919 je Slovenski gospodar zapisal: *"Slovenski možje v mestnem in okrajnem zastopu bodo imeli veliko posla, da popravijo vsaj za silo to, kar so zakrivili nemčurji skozi dolgo vrsto let. Mestno in okrajno gospodarstvo je popolnoma zavoženo. Mesto in okraj sta podpisala več milijonov kron vojnega posojila in najemala dolgove na račun davkoplačevalcev. Ceste po okrajih so popolnoma zanemarjene, novih se ni gradilo, za živinorejo in druge gospodarske panoge se ni prav nič skrbelo. Šolstvo je bilo popolnoma v nemčurskih rokah. Naloga naših mož bo, da dajo ljudstvu slovensko šolo, tako v mestu, kakor v okraju, in da skrbijo predvsem za dobre ceste in druge gospodarske naprave."*¹⁹⁵

A to še zdaleč niso bile vse težave, s katerimi so se morali soočiti. Časniki so najpogosteje izpostavljali naslednje težave: nemški birokratski kader, primanjkovanje slovenskega kadra, germanski videz mesta, primanjkovanje hrane, stanovanj in premoga. Težave pa so povzročali tudi električni mrki. Rešitve zgoraj navedenih težav so videli v: odpuščanju nemškega kadra, slovenizaciji uradov in magistrata, slovenskih napisih, v na novo poimenovanih ulicah, slovenizaciji šolstva in z odstranjevanjem avstroogrskih elementov po mestu.¹⁹⁶ To pa so iztočnice, ki se jih bom v nadaljevanju podrobneje dotaknila.

¹⁹⁵ Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah, Slovenski gospodar, 8. 1. 1919, let. 53, št. 1, str. 2.

¹⁹⁶ Z orisom tovrstne situacije sem se seznanila, potem ko sem pregledala med literaturo navedene časnike v obdobju med leti 1919 in 1921.

4.1 Primanjkovanje slovenskega in presežek nemškega kadra – uradniško birokratska problematika

4.1.1 Nemško uradovanje in uradniki se poslavljajo z magistrata

Ob prevzemu mestne občine je Vilko Pfeifer zatrdil, da med uradništvom in v mestni policiji ni bilo niti enega Slovenca.¹⁹⁷ Povod in priložnost za prva odpuščanja so našli v udeležbi na demonstracijah 27. januarja 1919, kar sem v prejšnjem poglavju že obširneje opisala. Problem uradovanja je po prevzemu izpostavil Vilko Pfeifer v pogovoru s piscem v Malih novicah. Vladni komisar si je za izvršitev zelenih ciljev želel potrpežljive ljudi. Izpostavil je težnjo, da je nemogoče na mah vpeljati na magistrat popolnoma slovensko uradovanje. Zavedal se je, da v mestu primanjkuje dovolj zmožnih slovenskih uradnikov, slovenskih tiskovin ter drugih uradniških pripomočkov (npr. pečatov¹⁹⁸). Vladni komisar je v intervjuju zatrdil, da ima velik načrt, kako preoblikovati mestno upravo. Prizadeval si je za centralizirano in enotno poslovanje.¹⁹⁹ Kot bo vidno v nadaljevanju, so se težave, vezane na uradništvo in nemško besedo na magistratu, vlekle vse do leta 1921. Za ne takojšen uspeh bi lahko izpostavili preslabo udarnost med slovenskimi potencialnimi uradniki.²⁰⁰

Na državni ravni je načrt za odpuščanja nemškega uradništva bil obravnavan 16. decembra 1918 na 35. seji Narodne vlade.²⁰¹ Tako je z naredbo, ki je bila objavljena v Uradnem listu, bila osnovana »pravna podlaga« za odpuščanja. Naj izpostavim najpomembnejšo točko: "*Nameščenci bivše avstrijske države, ki so nemške narodnosti in so službovali na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, se odslove. Odslovitev se izvrši s posebnim dekretom. Prejemki se jim ustavijo.*"²⁰² O

¹⁹⁷ Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 279.

¹⁹⁸ Ker so želeli, da bi se slovenščina uporabljala povsod, so apelirali na ljudi, da naj pisma naslavljajo v slovenskem jeziku, saj so nemška pisma brezpogojno raztrgali. Na pošto je vezan še en moment, tj. bila uporaba pečata z avstrijskim orlom. Slednje pečate so uporabljali tudi notarji. Ob uvajanju slovenskega poštnega pečata so Nemci podali protestno noto in se zavezali, da ne bodo oddali nobenega pisma na pošto. Naslavljajte pisma slovenski, Mariborski delavec, 21. 3. 1919, let. 2, št. 65, str. 2; Štampiljke z avstrijskim orlom, Mariborski delavec, 21.12. 1918, let. 1, št. 25, str. 2; Samo slovenske poštno pečate, Slovenski narod, 11. 4. 1919, let. 52, št. 86, str. 2.

¹⁹⁹ Za napredek mesta Maribor, Male novice, 9. 1. 1919, let. 2, št. 3, str.1.

²⁰⁰ Dvojezični napisi v Mariboru, Mariborski delavec, 27. 1. 1919, let. 2, št. 21, str. 2.

²⁰¹ Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 193.

²⁰² 202. Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani glede državnih nameščencev nemške narodnosti, glede repatriiranja in selitvenih stroškov jugoslovanskih državnih uslužbencev in glede prispevkov za rodbine državnih nameščencev, ki morajo živeti začasno ločeni od rodbine, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 19. december 1918, let. 1, št. XXV, str. 53.

tem odloku je poročal tudi časnik Straža.²⁰³ K odpuščanju nemških uradnikov je pozval Slovenski gospodar konec januarja 1919. Opozorili so, da je nemško postopanje lahko nevarno.²⁰⁴

Zavedati se moramo, da takojšna zamenjava nemškega kadra s slovenskim, kot je v intervjuju nakazal mariborski vladni komisar, ni bila mogoča. Zelo obremenilno je bilo dejstvo, da so Nemci zasedali vsa pomembnejša mesta v upravi. Njihov aparat je bil ogromen. Trenja na uradih med Slovenci in nemškimi uradniki so bili del vsakdana. Šele ob prevzemu so se Slovenci zavedali, kako so bili odvisni od tujcev. Ker so Nemci zasedali položaje v sodnijski, davčni in poštni upravi, je Slovenec tako bil brezpraven. Kot sem že zapisala, je zamenjava uradništva pomenila izredno težko nalogo, saj se je morala v tistem trenutku uprava boriti z *»nasledki in izrodki prejšnjega sistema«*. V novem slovenskem uradniškem kadru so želeli imeti mirnega, treznega, zavednega in previdnega uradnika. Za razburljiveže in vročekrvneže ni bilo prostora. Vsi so se zavedali, da službovanje v Mariboru ne bo enostavno, zato so opozarjali, da ljudje delovnega mesta v mestu ob Dravi, ne smejo dojemati kot kazensko postojanko.²⁰⁵

Mesta z nemškimi uradniki, so se počasi le začela prazniti. O odpuščanjih nemškega uradništva so ljudje bili obveščeni preko člankov v časnikih. Iz vseh navedenih imen je bilo razvidno, da so bila germanskega izvora. Časnik pa je tudi pri kakšnem imenu poudaril in izrecno zapisal, da je sedaj odpuščeni uradnik bil *»znani nemški zagrizenec«*.²⁰⁶ Med odpuščenimi nemškimi birokrati so ndr. bili: uslužbenci magistrata (teh je bilo pet)²⁰⁷, višji finančni svetnik, finančni tajnik, finančni komisar, finančni praktikant²⁰⁸, ravnatelj mariborsko gospodarsko kemičnega preizkuševališča²⁰⁹, finančni uradniki, računski oficijal, računski revident, sluga²¹⁰, nadgeometer²¹¹, višja davčna upravitelja, vodja davkarije, pisarniška pomočnica in dva davčna izterjevalca²¹². Med odpuščenimi so se znašli še redarji, policijski narednik, policijski nadzornik in policijski mojster.²¹³ To

²⁰³ Nemški uradniki bivše avstrijske države, Straža, 23. 12. 1918, let. 10, št. 102, str. 3.

²⁰⁴ Izženite odstavljene uradnike!, Slovenski gospodar, 30. 1. 1919, let. 53, št. 5, str. 2.

²⁰⁵ Naša jezikovna meja in uradništvo, Straža, 7. 1. 1919, let. 11, št. 2, str. 1–2.

²⁰⁶ Odstavljeni nemški davčni uradniki v Mariboru, Straža, 7. 1. 1919, let. 11, št. 2, str. 2.

²⁰⁷ Na magistratu so odpuščeni, Male novice, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 1.

²⁰⁸ Odpuščeni nemški uradniki, Male novice, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2.

²⁰⁹ Odpuščeni nemški uradniki, Straža, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str. 3.

²¹⁰ Odpuščeni nemški uradniki v Mariboru, Male novice, 16. 1. 1919, let. 2, št. 6, str. 2.

²¹¹ Odpuščeni nemški uradniki v Mariboru, Straža, 17. 1. 1919, let. 11, št. 5, str. 3.

²¹² Odstavljeni nemški davčni uradniki v Mariboru, Straža, 7. 1. 1919, let. 11, št. 2, str. 2.

²¹³ Odpuščeni policijski stražniki, Male novice, 15. 2. 1919, let. 2, št. 19, str. 2.

novico je objavil tudi nemški tiskani glas v Mariboru.²¹⁴ Nemški časnik je že na prvi dan leta 1919 zapisal, da je jugoslovanska oblast začela s takojšnjimi odpuščanji. Izpostavili so, da so se najprej lotili odpuščanj na finančnem področju.²¹⁵ Nemški uradniki so takorekoč ostali na cesti. Pohajkovanje odpuščenih uradnikov, učiteljev in železničarjev je pri ljudeh začelo vzbujati skrb. Njihovo druženje, hoja od vrat do vrat je v ljudeh zbudila sum in strah pred novim nemškim pučem. Zato so ljudje želeli, da bi odstavljene Nemce odgnali preko meje. Slovenska stran je še dodatno zaostрила situacijo, ko je ljudem nakazala, da so ti ljudje največji državni sovražniki. Straža je v sovražnem tonu še dodala: *"Ako ne bo vlada v kratkem odredila, da morajo v gotovem roku zapustiti našo državo, zna imeti za nas, to hude posledice."*²¹⁶

Zaradi praznih delovnih mest je mestni magistrat z razpisom iskal nove sodelavce kar preko časnikov. Izrecno so izpostavili zahtevo po poslanem domovinskem listu.²¹⁷ Mesta z nemškimi kadri so se tako počasi (s)praznila. Naenkrat je prišlo do presežka mest v javnih in upravnih državnih uradih. Pojavilo se je novo vprašanje, kje dobiti kader. Pomembno vlogo so odigrali primorski priseljenci – to so bili tisti, ki so spadali pod Italijo – ki so pomagali zapolniti vrzel. Priseljenci, ki so prišli med prvimi, so v mestu tudi ostali, a zaradi neštevilnosti niso odločilneje vplivali na občinsko politiko. Najpogosteje jih zasledimo med policijskimi in železničarskimi uslužbenci.²¹⁸ Antoša Leskovec zraven Primorcev kot svež veter na delovnih mestih omeni še slovenske Korošce, ki so pripadali Avstriji.²¹⁹

Iz orisa situacije, kot nam ga poda Mariborski delavec v juliju leta 1919, vidimo, da se je situacija spremenila. Tokrat na bolje. Ponosno so zatrdili, da največji delež v uradništvu tvorijo Slovenci. Ob tem pa so se odprla tudi nova vprašanja; kdo je uradnik, koliko zasluži in kakšna je njegova vloga v lokalni politiki. Pojavila so se tudi vprašanja in namigovanja, zakaj uradnik ni bil povabljen k članstvu v sosvet. Omenila bi še, da je slovenski uradnik imel manj pristojnosti in

²¹⁴ Entlassungen beim Polizeidienst, Marburger Zeitung, 18. 2. 1919, let. 59, št. 38, str. 2.

²¹⁵ Abstammung deutscher Beamten, Marburger Zeitung, 1. 1. 1919, let. 59, št. 1, str. 3.

²¹⁶ Kaj še iščejo pri nas?, Straža, 31. 3. 1919, let. 11, št. 26, str. 2.

²¹⁷ Razpis služb, Male novice, 4. 2. 1919, let. 2, št. 14, str. 2.

²¹⁸ Rudolf Golouh, Primorska emigracija v Mariboru, Kronika slovenskih mest, let. 2(1935), št. 2, str. 159–160.

²¹⁹ Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 279.

manj moči kot njegov nekdanji nemški stanovski kolega. A največja napaka, ki dela uradnika neprijaznega, je ostala še iz stare države, tj. bila nadutost.²²⁰

Junija 1919 je Mariborski delavec ostro zapisal, da morajo vsi odpuščeni nemški uradniki zapustiti Jugoslavijo do 15. junija 1920. S seboj lahko vzamejo le dva kovčka, so še dodali.²²¹

4.1.2 Slovenščina : nemščina na magistratu, ostalih uradih in ostanki nemških elementov

Vsakdanja raba slovenščine pri upravnih organih je kljub ukrepom in dekretom s strani države v nadaljevanju ostajala le mrtva črka na papirju. Mariborski delavec je 5. decembra 1918 suvereno zatrdil, da je slovenščina uradni jezik. To je podkrepil s situacijo, ki opisuje nemškega odvetnika, kako je na sodišču izgubil pravdo, ker ni znal slovenskega jezika.²²² Članek se vsebinsko nanaša na 6. Naredbo poverjeništvu za pravosodstvo, ki zapoveduje, da je uradni jezik na sodiščih slovenski oziroma srbohrvaški. Vse razrešitve so se morale tako izvršiti v slovenskem jeziku, medtem ko so vloge lahko bile v nemškem.²²³ Nemška odvetniška eminenca tega odloka seveda ni hotela upoštevati. Celjski časnik namreč ugotavlja, da so nemški odvetniki sicer vlagali spise v slovenščini, ker so »pač morali«, vendar so jezik namerno popačili. Slovenska oblast je v tem videla zasmehovanje sodišča in sodne oblasti.²²⁴

Nemci so na magistratu slovenskemu uradniku sicer še v novembrskih dnevih 1918 zatrjevali: »Die Amtssprache ist deutsch!«²²⁵ V takratni zmedi, čigavo bo mesto, to niti ni toliko sporno. Zaskrbljujoče pa je dejstvo, ki sem ga opazila ob prebiranju člankov, da sta se nemška nadutost na eni strani in slovenski egoizem ter neizprosnost na drugi nadaljevala in vlekla kar nekaj časa. Celó do leta 1920. Razumljivo je, da vsi nemški uradniki niso bili takoj odpuščeni. Po mnenju in pisanju tiska naj bi pečica, ki je ostala na svojih mestih, povzročala težave. Nekaj situacij tovrstnih dogodkov bom v nadaljevanju tudi opisala. Nemška uradniška nadutost je bila pogosto izpostavljena. Zaskrbljenost in jeza ljudi, da dober mesec

²²⁰ Naše uradništvo, Mariborski delavec, 30. 7. 1919, let. 2, št. 170, str. 1–2.

²²¹ Vsi nemški uradniki, Mariborski delavec, 8. 6. 1919, let. 2, št. 129, str. 3.

²²² Slovenščina uradni jezik, Mariborski delavec, 5. 12. 1918, let. 1, št. 11, str. 2.

²²³ 6. Naredba poverjeništvu za pravosodstvo, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 4. november 1918, let. 1, št. 1, str. 2.

²²⁴ Maribor, Nova doba, 15. 2. 1919, let. 1, št. 13, str. 3.

²²⁵ Die Amtssprache ist deutsch, Male novice, 27. 11. 1918, let. 1, št. 9, str. 2.

po prevzemu občinskih poslov še naprej nekateri nemški uradi poslujejo v nemškem jeziku, je bilo vsekakor upravičena. Razburjena Slovenka, ki je na uradu za izdajo krušnih kart naletela na nemško uradnico, je svojo zgodbo želela zaupati tudi časniku. Tamkajšnja zaposlena uradnica ji je kar naravnost povedala, da ona že ne bo govorila slovensko in dejala še "... *Ich werstehe nichts windisch.*"²²⁶ Očitki o neslovenskem poslovanju so se nanašali še na železniški in poštni urad, saj tamkajšnji slovenski uradniki niso dosledno uporabljali slovenskega jezika. V primeru obiska nemške stranke so z njo govorili nemško. Ogorčenj in polemik je bilo veliko. Uporaba nemškega jezika se je na uradih dovolila le izjemoma in to le v primeru, če stranka res ni znala slovenskega jezika.²²⁷ Neraba slovenskega jezika in preveč pogosta naslomba na nemški jezik je neimenovan urad pripeljala do tega, da je z izdano parolo – *Slovensko uradovanje v vsak urad*²²⁸ – želel spremeniti dano situacijo.²²⁹ Pritožbe so letele tudi na Nemko, zaposleno pri izdaji potnih listov²³⁰, mladega moža pa je zmotilo, da je moral z vojaškim referentom govoriti nemško. Bil je ogorčen.²³¹ Bralec je opozoril, da ga je nemška dobrodošlica pričakala tudi pri cepljenju zoper koze.²³² Nezadovoljstvo je bilo vezano na splošno uradovanje magistrata. Za slednjega so zahtevali »dobro metlo«, ki bi izčistila magistrat.²³³ Tudi če je urad že uporabljal slovensko pisano besedo, je slednjo največkrat popačil²³⁴. Takšne situacije so pri ljudeh naleteli na odpor in so z veseljem tovrstne pozive pošiljali na uredništva časnikov. Pri pošiljanju tiskovin so uporabljali nemško poimenovanje ulic kakor tudi nemško datacijo.²³⁵ Kritik pa niso bili deležni zgolj uradniki, temveč sam vladni komisar. Straža mu je očitala: "*Saj tudi sam ... dr. Vilko ne zna boljše in pravilnejše slovenščine.*"²³⁶ Svojo ugotovitev so podkrepili z dejstvom, da hranijo njegovo

²²⁶ Naduta nemška uradnica, *Male novice*, 6. 2. 1919, let. 2, št. 15, str. 2.

²²⁷ Naši SHS uradniki, *Male novice*, 11. 2. 1919, let. 2, št. 17, str. 2.

²²⁸ Rabo tega slogana so želeli čimbolj vpeljati v vsakdanje življenje. Želeli so povečati rabo slovenščine pri nakupovanju. *Slovenski govorite povsod slovenski*, *Mariborski delavec*, 1. 2. 1919, let. 2, št. 26, str. 1.

²²⁹ *Nemško uradovanje*, *Straža*, 23. 5. 1919, let. 11, št. 41, str. 5.

²³⁰ *Kako gospodične*, *Straža*, 29. 3. 1920, let. 12, št. 33, str. 3.

²³¹ *Nekaj čudnega iz magistrata*, *Mariborski delavec*, 2. 4. 1919, let. 2, št. 74, str. 2.

²³² *I versteh nix bindisch*, *Mariborski delavec*, 14. 5. 1919, let. 2, št. 108, str. 3.

²³³ »*Marburgerca*«, *Straža*, 29. 3. 1920, let. 12, št. 33, str. 3.

²³⁴ Primer popačene besede, ki jo je objavil časnik je bila besedna zveza *zavoli repenje*. Besed niso razvozlati, le repenje jih je nekoliko spominjalo na repo. *Kako uraduje*, *Straža*, 20. 2. 1920, let. 12, št. 15, str. 2.

²³⁵ Prav tam.

²³⁶ *Slovenščina na mariborskem magistratu*, *Straža*, 23. 2. 1920, let. 12, št. 18, str. 3.

pismo, kjer kar mrgoli slovničnih napak. Slednje pa kažejo na to, da je skregan s slovnični pravili.²³⁷

Za ljudi je bilo šokantno spoznanje »da nemške kreature« žde v uradih in to v jugoslovanskih uniformah.²³⁸ Slovenski narod je v septembru 1919 nejevoljno opozoril, da se na uradih in na magistratu v Mariboru uporablja nemška beseda. Ampak imeli so rešitev; iz Ljubljane pripeljati nove uradnike.²³⁹

4.1.3 Odziv mestne občine na obravnavano tematiko

Tudi sosvet Mestne občine Mariborske je na svojih sejah razpravljajal o problemu nemškega uradovanja in nemške besede na magistratu. Na naslednjih sejah: 27. maj 1920, 15. marec 1921, 29. november 1921 in 12. december 1921 je tekla beseda o tej problematiki.

Prvi apel s strani magistrata, ki je vezan na rabo slovenskega jezika, sem zasledila maja 1920. Na takratni seji so opozorili vse magistratne oddelke in mestna pridobitna podjetja, da je uradni jezik izključno slovenski in da se morajo vse rešitve strankam pošiljati edinole v tem jeziku.²⁴⁰ Na marčevski seji leta 1921 so poudarili, da se zavedajo, da je v preteklih letih prišlo do številnih zamenjav na uradniških mestih. Vedeli so, da tovrstne zamenjave za upravo niso bile koristne. Izpostavili so, da so morali odpustiti »masovno uradništvo«, ki so ga hipoma zamenjali s starejšimi izvežbanimi uradniki, poluradniki in slugami.²⁴¹ Konec novembra 1921 prvič zasledimo konkretne predloge, te je podal Klub občinskih svetovalcev Narodno socialistične stranke. Po debati so se odločili, da bodo predloge odstopili pravnemu odseku v sklepanje. Predloge si poglejmo podrobneje:

- *"Naroča se županu ter vsim predstojnikom mestnih uradov in podjetij, da brez privoljenja občinskega sveta ne sprejemajo v mestno službo uslužbencev in delavcev, ki niso popolnoma večči slovenskega ali srb. hrvatskega jezika.*

²³⁷ Slovenščina na mariborskem magistratu, Straža, 23. 2. 1920, let. 12, št. 18, str. 3.

²³⁸ Neznosne razmere, Mariborski delavec, 13. 5. 1919, let. 2, št. 107, str. 3.

²³⁹ Na mariborskem magistratu, Slovenski narod, 25. 9. 1919, let. 52, št. 223, str. 3.

²⁴⁰ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje: PAM), fond Mestna občina Maribor, AŠ 161, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920 (dalje: Zapisniki sej mestnega sosveta 1920), str. 96.

²⁴¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 161, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921 (dalje: Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921), str. 7.

- *Pri odpustih iz službe, odpuščati je v prvi vrsti uslužbenec in delavec, ki niso zmožni slovenskega službenega jezika in posebno oni, ki niso naši državljani.*
- *Takoj je započeti z izobrazbo in vpeljavo slovenskega službenega jezika zmožnih uslužbencev in delavcev za mesta, ki jih danes zasedajo službenega jezika nezmožne osebe. Po vpeljavi prvih naj predstojniki oziroma župan predlaga odpust ali vpokojitev vseh slovenskega jezika nezmožnih oseb. Za pravočasno izvršitev so predstojniki oziroma župan odgovorni občinskemu svetu.*
- *Za presojanje obvladanje službenega jezika izvoli občinski svet komisijo štirih lic iz vseh v občinskem zastopu zastopanih strank.*²⁴²

Zadnja decembrska seja iz 1921 nam razkrije, da so glavni povodi odpuščanj v teh treh letih od prevzema bili vezani na neznanje službenega jezika. V zapisniku je izpostavljeno, da so se odpusti dogajali tudi med tistimi uradniki, ki so bili za stalno nastanjeni z vsemi pravicami. Odpuščeni nemški uradniki so v teh treh letih le dosegli konsenz z mestno občino. Uspeli so doseči poravnavo zaradi pokojnin, ki so jih kasneje tudi prejeli.²⁴³

²⁴² PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 196–197; Skrajni čas!, Nova doba, 3. 12. 1921, let. 3, št. 120, str. 2.

²⁴³ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 232.

4.2 *Germanski videz mesta se poslavlja, slovenizacijski procesi so v ospredju*

4.2.1 *Uvajanje slovenskih napisov za obrtnike in trgovce*

Maribor si je nov videz nadel z novimi napisi obrtnikov in trgovcev.²⁴⁴ S slovensko besedo na tablah so želeli nekdanji nemški srenji dokazati, da »njihove Avstrije« ni več.²⁴⁵ Iz napisov bi tako že na prvi pogled lahko ugotovili, kdo je z njimi in kdo je morebiti proti njim.²⁴⁶ Da bi spodbudili akcijo menjavanja napisov, so se pojavili tudi razni slogani. Mdr. časnik omenja naslednje: "*Proč z nemškimi napisi!*", "*Ven s slovenskimi!*", "*Kdor je naš, naj pokaže, da je naš!*"²⁴⁷ S tovrstnimi namerami so začeli že v nemirnih novembrskih dneh leta 1918.²⁴⁸ V začetku decembra 1918 je *Slovensko trgovsko in obrtno društvo v Mariboru* sklenilo, da morajo člani društva dati slikati napise le slovensko zavednemu slikarju. Slednjega so tudi izrecno poimenovali, ljudi napotili k njemu in prosili za potrpljenje zaradi obilice dela in pomanjkanja materiala.²⁴⁹ Slikarji so praktično delali noč in dan. Najpogosteje so stare table z napisi le prebarvali.²⁵⁰ A zaradi pomanjkanja časa so napise tudi prelepili, kot je to storila gimnazija.²⁵¹ Eden izmed nemških slikarjev pa je s provokacijo šel tako daleč, da je svojo tablo protestno prebarval v belo.²⁵²

Zamenjava nemških napisov s slovenskimi je potekla izredno počasi. Konec aprila 1919 so v Slovenskem gospodarju žalostno ugotavljali, da je napisov premalo. Takšna situacija jih je začela skrbeti. Spraševati so se začeli, ali bi lahko takšen germanski element vplival na morebitne odločitve tujih izvidniških komisij²⁵³ - torej antantne.²⁵⁴ Potrpljenja pri ljudeh ni bilo opaziti. V ospredje sta stopala nestrpnost in očitki, da vse poteka (pre)počasi.²⁵⁵ Zaradi strahu pred agresijo so v ospredje postavili željo, da naj odstranjevanje tabel ne poteka z agresijo, temveč z

²⁴⁴ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 7. 12. 1918, let. 1, št. 13, str. 2.

²⁴⁵ Nemških napisov, Mariborski delavec, 17. 1. 1919, let. 2, št. 13, str. 2.

²⁴⁶ Slovenski napisi na dan, Straža, 25. 11. 1918, let. 10, št. 94, str. 3.

²⁴⁷ Ven s slovenskimi napisi, Straža, 29. 11. 1918, let. 10, št. 95, str. 3; Ven s slovenskimi napisi, Slovenski gospodar, 28. 11. 1918, let. 52, št. 48, str. 4.

²⁴⁸ Slovenski napisi na dan, Slovenski gospodar, 28. 11. 1918, let. 52, št. 48, str. 4.

²⁴⁹ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 7. 12. 1918, let. 1, št. 13, str. 2; Slovenski napisi v Mariboru, Male novice, 7. 6. 1919, let. 2, št. 62, str. 3.

²⁵⁰ Slovenski napisi v Mariboru, Slovenski gospodar, 14. 11. 1918, let. 52, št. 46, str. 3.

²⁵¹ Slovenski napisi v Mariboru, Jutro, 25. 5. 1921, let. 2, št. 122, str. 3.

²⁵² Mariborske sence, Male novice, 11. 9. 1919, let. 2, št. 98, str. 1.

²⁵³ Vprašanje slovenskih napisov, Slovenski gospodar, 24. 4. 1919, let. 53, št. 17, str. 2.

²⁵⁴ Na magistratu, Mariborski delavec, 27. 4. 1919, let. 2, št. 95, str. 3.

²⁵⁵ Slovenski napisi v Mariboru, Straža, 6. 12. 1918, let. 10, št. 97, str. 3.

zakonitim potom.²⁵⁶ Opis situacije slika geslo: *"Kar ne izgine dnevi, gre ponoči."*²⁵⁷ Tiste table, ki so izginile ponoči, so bile del akcije dela na črno. Ljudje so te nočne menjave opravičevali z dejstvom: *"Mi smo danes v jugoslovanskem mestu in tukaj nam res ni potreba več nemškega napisa."*²⁵⁸ Tovrstno razbijanje tabel z nemškimi napisi so sicer ostro obsodili. Ljudi so raje pozvali k bojkotu tistih trgovin, ki nosijo nemške napise.²⁵⁹ Odvzem koncesij je bila tako največkrat omenjena rešitev za neslovenske napise.²⁶⁰ Ljudem so celo prepovedali zahajati v trgovine/gostilne/kavarne/k obrtnikom ki niso imeli slovenskega napisa.²⁶¹ S tem ko so si Nemci nadeli nove slovenske napise, je kljub vsemu veljalo tiho pravilo, da Slovenci k njim ne smejo zahajati. Ironijo ki je nastala, povzame Mariborski delavec takole: *"Nemcev pa naj ne silimo, da bi izobesili slovenske napise, ker bi tako le zavajali naše ljudi in jih napotovali v nemške lokale."*²⁶²

Posebni apel je bil namenjen tudi prebarvanju nemških občinskih napisov.²⁶³ O vsakem novem tabelnem napisu, ki je v mestu bil opažen, so v časniku veselo poročali.²⁶⁴ Slovenske obrtnike so javno pohvalili in jih imensko navedli.²⁶⁵ Okarali pa so tiste, ki tega še niso storili.²⁶⁶

Poglejmo, katere trgovine/uradi/obrtni, so bili na »črnem seznamu«. Najprej so v precep vzeli tobakarno in njen nemški napis. Ta situacija je sporna že zaradi tega, ker je bila tobakarna v državni lasti. Da bi tobakarno prisilili k menjavi table, so ji želeli celo preprečiti dotok denarja od finančnega ravnateljstva v Ljubljani.²⁶⁷ Na črnem seznamu so se na začetku znašli še kolodvori Južne železnice (v Mariboru, Pesnici, Šentilju ...).²⁶⁸ Časnik Male novice ni puščal ničesar več naključju. Lotili so se temeljite akcije. Maribor so prečesali po dolgem in počez. Po natančnem pregledu tabelnih napisov so neposlušne obrtnike in trgovce z veseljem zabeležili v časnikih. Izpostavljene tvrdke na Glavnem trgu, Grajskem

²⁵⁶ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 7. 12. 1918, let. 1, št. 20, str. 2.

²⁵⁷ Nemških napisov je v Mariboru vedno manj, Male novice, 12. 12. 1918, let. 1, št. 15, str. 2.

²⁵⁸ Danes ponoči, Mariborski delavec, 20. 1. 1919, let. 2, št. 15, str. 2.

²⁵⁹ Table in napisi, Mariborski delavec, 16. 12. 1918, let. 1, št. 20, str. 2.

²⁶⁰ Vprašanje slovenskih napisov, Slovenski gospodar, 24. 4. 1919, let. 53, št. 17, str. 2.

²⁶¹ Slovenski napisi v Mariboru, Male novice, 7. 6. 1919, let. 2, št. 62, str. 3.

²⁶² Da se prav razumemo, Mariborski delavec, 22. 5. 1919, let. 2, št. 115, str. 2.

²⁶³ Slovenski napisi na dan, Straža, 25. 11. 1918, let. 10, št. 94, str. 3.

²⁶⁴ Lep napis, Mariborski delavec, 5. 12. 1918, let. 1, št. 12, str. 2.

²⁶⁵ Lep napis, Mariborski delavec, 21. 6. 1919, let. 2, št. 138, str. 2.

²⁶⁶ Tukaj so tudi nabili velik napis, da se govori slovensko. Slovenski napisi v Mariboru, Male novice, 5. 12. 1918, let. 1, št. 12, str. 2.

²⁶⁷ Tobakarne še imajo vedno nemške napise, Mariborski delavec, 18. 12. 1918, let. 1, št. 22, str. 2.

²⁶⁸ Slovenski napisi na kolodvoru južne železnice, Male novice, 23. 11. 1918, let. 1, št. 7, str. 2.

trgu, v Gosposki ulici, Sodnijski ulici, Vetrinjski ulici, Grajski ulici in Tegetthoffovi ulici napisov niso spremenile. Časnik je to akcijo sicer napovedal. Iz navedenega seznama bi omenila eno zanimivost. Za en zapis so želeli, da bi se ohranil. Male novice so argumentirale takole: *"Zgodovinske važnosti je napis odvetnika dr. Rosine, katerega so leta 1914 švabski divjaki polili s črnimolom. Naj bo ta napis še naprej na steni kot priča nemške kulture."*²⁶⁹

Z novimi napisi so se lahko pohvalili naslednji uradi: prehrambeni urad²⁷⁰, davčni urad in urad zemljiškega katastra²⁷¹. Imensko so bile poimenovane tudi vse tiste gostilne, restavracije in hotela, ki so nosili nove napise.²⁷² Obsodili pa so izložbena okna gostiln, kjer so se bohotili nemški jedilni listi.²⁷³ Kritike sta v letu 1921 bila deležna še naslednja urada, ki sta bila brez slovenskih napisov: Okrajno glavarstvo in Finančno ravnateljstvo, kar pa je dejansko lahko bilo sporno.²⁷⁴ K javnemu zgražanju sta prispevala tudi dva slovenska odvetnika in notar. Imensko grešniki tokrat niso bili imenovani.²⁷⁵ Na črno listo se je zapisal tudi mestni kino.²⁷⁶ Nepohvalne kritike je bil deležen še vladni komisar in njegov napis »*Stadt Marburg*«, ki se je bohotil ob vhodu v mesto.²⁷⁷ Občina je vseeno ukrepala. Magistrat je dal napraviti slovenske napise na: pogrebni zavod, klavnico, kopališče, šolski svet, vodovod idr.²⁷⁸

Ko so se Nemci in ostali le odločili, da bodo menjali table z napisi, je v ospredje stopil nov problem. To je bila pravilna raba slovenskega jezika. Časniki so prevzeli pobudo in opozarjali ljudi, naj pišejo v pravilni slovnični slovenščini.²⁷⁹ Male novice so bile ogorčene nad potezo mariborskih »slovenskih«²⁸⁰ trgovcev in obrtnikov, ki zaradi bojazni niso dali izdelati novih kompletnih slovenskih napisov. Slednji so na nove table zapisali zgolj lastnika in ne vrsto trgovine.

²⁶⁹ Slovenski napisi, Male novice, 1. 7. 1919, let. 2, št. 70, str. 3; Kdo še ima nemški napis, Male novice, 3. 7. 1919, let. 2, št. 71, str. 2.

²⁷⁰ Mestni urad naznanja, Male novice, 21. 1. 1919, let. 2, št. 8, str. 2; Nov napis, Straža, 3. 2. 1919, let. 11, št. 10, str. 2.

²⁷¹ Nemški napisi, Male novice, 15. 5. 1919, let. 2, št. 53, str. 3.

²⁷² Novi slovenski napisi v Mariboru, Male novice, 7. 6. 1919, let. 2, št. 62, str. 3.

²⁷³ Tako je prav!, Mariborski delavec, 15. 4. 1919, let. 2, št. 85, str. 2.

²⁷⁴ Slovenski napisi v Mariboru, Jutro, 25. 5. 1921, let. 2, št. 122, str. 3.

²⁷⁵ Slovensko lice Maribora, Mariborski delavec, 8. 5. 1919, let. 2, št. 103, str. 2; Advokat, Mariborski delavec, 2. 7. 1919, let. 2, št. 147, str. 3.

²⁷⁶ Nekatero trgovino in delavnice, Mariborski delavec, 14. 5. 1920, let. 3, št. 106, str. 2.

²⁷⁷ Nemških napisov, Male novice, 13. 12. 1919, let. 2, št. 112, str. 3.

²⁷⁸ Da ne pozabimo!, Male novice, 5. 4. 1919, let. 2, št. 38, str. 1.

²⁷⁹ Spakedrani napisi, Male novice, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2.

²⁸⁰ Bojazlivci, Male novice, 7. 6. 1919, let. 2, št. 62, str. 3.

Glavni monopol nad slikanjem novih tabel sta imela slikarja: Zorko (omenjen tudi kot Sorko) ter Strohmayer.²⁸¹ Dela slikarja Zorka so ostro obsojali, ker je pri delu pačil slovenski pravopis. Hkrati pa je časnik pohvalil njegove »nemške kolege«, ki so povprašali, kako se kaj zapiše v pravilni slovenščini.²⁸² Napisi na tablah so bili naravnost katastrofalni. Kot gobe po dežju so nastajale nove slovenske izpeljanke, s primesmi slovenskega in hrvaškega jezika. Predlagano je bilo celo, da bi lastniki napise dali v predogled na magistrat, kjer bi osnutke pregledala v ta namen sestavljena komisija izobražencev. Po mestu je bilo celo najti napise v cirilici.²⁸³

Nesmiselne besedne zveze in nove besedne izpeljanke predstavljam v nadaljevanju. Največ težav je povzročala slovenizacija nemških imen (Ivan – Johann – Janez, Josep – Josef). Krogi ljudi so opozarjali, da manjka nadzor. Ravno slednje pa je bilo krivo, da so se pojavile naslednje napake: slikar Vaupotič je konstantno krasil napise s »čevlar«, imeli so »Gostilno pri zelenemu vrtu« in »Gostilna pri zlaten zvoncu«.²⁸⁴ Podani so bili še naslednji primeri: »Iztkanje žganja in oceta«, »Restavracija konjskega mesa«²⁸⁵, »Nakupovalnica suknjak obleke in ovče volne«²⁸⁶, »Perilo nakazno«²⁸⁷, »Trgovina z drožmi«, naprodaj so bile zlate »zauhnice«, poznali pa so še »Trgovina s knjige«, »Dvokolo na brodaj«.²⁸⁸ V mestu se je našla tudi gostilna »Zlatemu jagneta«.²⁸⁹ Postreščke pa so prekrstili v izvoščke.²⁹⁰

Slikarjem, ki so konstantno delali takšne napake, so želeli prepovedati opravljanje posla.²⁹¹ Želeli so, da bi se osnovala posebna komisija²⁹², ki bi napise dobila v predogled in jih odobrila ali zavrnila. Pri napakah na tablah tako ni bila izključena

²⁸¹ Pačenje pouličnih napisov, Slovenski narod, 8. 7. 1919, let. 52, št. 155, str. 2.

²⁸² Pacarija, Male novice, 1. 7. 1919, let. 2, št. 70, str. 3.

²⁸³ Delajmo slovenske napise, Mariborski delavec, 11. 6. 1919, let. 2, št. 130, str. 3.

²⁸⁴ Slovenski napisi v Mariboru, Mariborski delavec, 29. 6. 1919, let. 2, št. 145, str. 2.

²⁸⁵ Novi slovenski napisi, Mariborski delavec, 8. 7. 1919, let. 2, št. 153, str. 2.

²⁸⁶ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 19. 7. 1919, let. 2, št. 162, str. 3.

²⁸⁷ Slovenski napisi trgovcev in obrtnikov, Mariborski delavec, 25. 7. 1919, let. 2, št. 166, str. 3.

²⁸⁸ Že zopet slovenski napisi, Mariborski delavec, 27. 7. 1920, let. 3, št. 164, str. 2.

²⁸⁹ Časnik Straža je celo popravil zapis v slovnično korektnega in jih opozoril, da je »Pri zlatemu jagnjetu«. Nemške napise, Straža, 20. 12. 1918, let. 10, št. 101, str. 4.

²⁹⁰ Delajmo slovenske napise, Mariborski delavec, 11. 6. 1919, let. 2, št. 130, str. 3.

²⁹¹ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 19. 7. 1919, let. 2, št. 162, str. 3.

²⁹² Če se je v Mariboru nekoliko zapletalo pri uvajanju novih zapisov, so za vzgled postavili Ljubljano, kjer je vsak trgovec moral dati napis v predogled. Magistrat se je tako odločil, ali bo izdal dovoljenje, ali ne. Napisi mariborskih trgovcev in obrtnikov, Mariborski delavec, 16. 4. 1919, let. 2, št. 86, str. 3.

ne nevednost ne nagajivost.²⁹³ Za nagajivost pri pisanju so imeli napis v Cvetlični ulici »Prodaja apna drva in premoka!«. ²⁹⁴ Nekdanjo Tiskarno sv. Cirila, so prekrstili v Knjigoveznicu Cirilove tiskarne. Tudi to so ljudje razumeli kot nagajivost.²⁹⁵ Musikschnle so prekrstili v Godba-šola.²⁹⁶ O nepravilnostih pri pisanju so konstantno poročali in apelirali na ljudi, naj jih zavirajo.²⁹⁷

Na eni strani se je torej pojavila težnja po slovenskem videzu, na drugi strani pa se je pojavila birokratska prepreka, ki jo je povzročil magistrat. Poglejmo ta nesmisel.

- Iz magistrata pride naredba vladnega komisarja o slovenskih napisih.
- Nemški trgovec po imenu Hans/Johann, želi spremeniti ime v Ivan.
- Odgovor iz magistrata se glasi: ime firme ostane zabeleženo pod Johann.

Zakaj? Problem, ki je bil skrit v ozadju je, da se je tvrdka morala pisati tako, kakor je bila registrirana. A našli so novo rešitev: ponovna registracija nemške tvrdke v slovensko. Pred to realizacijo jim je magistrat začasno dovolil, da je na tablah bil zabeležen tisti zapis, pod katerim je bila firma prijavljena. To pa je sprožilo nezadovoljstvo. Potemtakem bi morali vsi nemški napisi ostati nemški, ker so tako bili tako registrirani. Ta neprijetnost pa izhaja iz trgovskega zakonika, ki izpostavlja, da se označba tvrdke po zakoniku ne sme kar tako spreminjati.²⁹⁸

Naredba mestnega magistrata je navajala, da mora vsak mariborski trgovec in obrtnik označiti svojo trgovino in obrt le v slovenskem jeziku. Ta ukaz se je pogosto izvrševal pod pritiskom in prisilo.²⁹⁹ Naredbo je objavil tudi Mariborski delavec. Za »*dead-line*« je Vilko Pfeifer določil 30. junij 1919. Ta naredba je označbe v nemškem jeziku strogo prepovedovala. Dovoljena je bila le še raba srbohrvaščine. Naredba ni bila samosvoje dejanje vladnega komisarja³⁰⁰, temveč je nastala zaradi pritiska in naročila obrtnega reda. Slednji so zraven še dodali, da

²⁹³ Slovenski napisi trgovcev in obrtnikov, Mariborski delavec, 25. 7. 1919, let. 2, št. 166, str. 3.

²⁹⁴ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 3. 8. 1919, let. 2, št. 174, str. 3.

²⁹⁵ Mariborski napisi, Mariborski delavec, 13. 8. 1919, let. 2, št. 182, str. 3.

²⁹⁶ Pačenje pouličnih napisov, Slovenski narod, 8. 7. 1919, let. 52, št. 155, str. 2.

²⁹⁷ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 7. 8. 1919, let. 2, št. 177, str. 3.

²⁹⁸ Naš mestni magistrat, Male novice, 25. 9. 1919, let. 2, št. 104, str. 3; Še enkrat vprašamo, Male novice, 17. 7. 1919, let. 2, št. 77, str. 4; Slovenski napisi trgovcev in obrtnikov, Mariborski delavec, 25. 7. 1919, let. 2, št. 166, str. 3; Mestni magistrat nas naproša, Mariborski delavec, 9. 7. 1920, let. 3, št. 150, str. 3.

²⁹⁹ Naš mestni magistrat, Male novice, 25. 9. 1919, let. 2, št. 104, str. 3.

³⁰⁰ Pomoč magistrata in vladnega komisarja pri realizaciji zamenjave novih napisov je naletela na pohvalne besede v časniku. Bralec je pohvalil Vilka Pfeiferja, da s temi dejanji veliko pripomore k slovenskemu licu Maribora. Ob tej »samohvali« moramo vedeti, in kot bo vidno tudi v nadaljevanju, da je Mariborski delavec bil njegov veliki zagovornik. Tako je prav, Mariborski delavec, 1. 6. 1919, let. 2, št. 123, str. 2–3.

mora biti posamezna tvrdka na zunaj primerno označena: z imenom lastnika in jasno navedeno dejavnostjo. Da bi se imena lastnikov pravilno navajala, je Vilko Pfeifer nagovoril ljudi, naj dobro pogledajo v svoje rojstne liste, ter da naj ne pačijo rodbinskih imen.³⁰¹ Ostro je nastopil proti –itsch(ič) in –eggi(ek).³⁰² Na naredbo so opozorili tudi v Marburger Zeitungu. Časnik je objavil nemški zapis naredbe, ki pa je v bistvu bil direkten nemški prevod slovenskega zapisa v Mariborskem delavcu. Na članek o tej tematiki so bralce obvestili na eni strani prej³⁰³, medtem ko so obširneje poročali na naslednji strani. Nemška zapisana naredba je v krepkem in podčrtanemu tisku dala vedeti, da so nemški napisi prepovedani. Dodali so še, da bo magistrat proti prestopnikom ostro postopal.³⁰⁴ Nenameščanja slovenskih napisov z nemške strani pol leta po prevzemu občinskih poslov je časnik razumel kot nemško špekulacijo. Nemci so sicer provizorično in izredno previdno premazali svoje table, vendar tako da so se nemške končnice lahko zelo dobro videle. Izpostavljeno je bilo zasebno učilišče Legat, ki bi naj učilo slovenski jezik, a slovenske table niso imeli, le dve veliki nemški.³⁰⁵ V začetku julija leta 1919, kot je razvidno iz članka, naj bi »skoraj vsi« trgovci in obrtniki svoje napise vendarle prekrstili v slovenske.³⁰⁶ A vendar ... Medtem ko so junija bili trdo prepričani o zgolj slovenskih napisih, so se januarja 1919 celo pojavila razmišljanja o dvojezičnih napisih. Tovrstno razmišljanje je izhajalo iz zavedanja, da je Maribor narodnostno mešano ozemlje. Narodne nasprotnike so »vročega januarja« želeli s strpnostjo pridobiti na svojo stran.³⁰⁷ Junija so opozorili na nelegalne dvojezične napise v kombinaciji z nemškim jezikom.³⁰⁸ Na možnost dvojezične uvedbe napisov, kažipotov in tabel je opozoril

³⁰¹ Razglas o zunanji označbi obratovališč, Mariborski delavec, 31. 5. 1919, let. 2, št. 122, str. 4. Označbo so izdali tudi v: Slovenski napisi v Mariboru, Straža, 30. 5. 1919, let. 11, št. 43, str. 2; Naredba glede slovenskih napisov v Mariboru, Slovenski narod, 3. 6. 1919, let. 52, št. 129, str. 3; Slovenski napisi v Mariboru, Male novice, 31. 5. 1919, let. 2, št. 59, str. 1.

³⁰² Na primeru: Petek se je spremenil v Petegg. Ven s pravimi napisi, Straža, 3. 3. 1919, let. 11, št. 18, str. 2; Naredba glede slovenskih napisov v Mariboru, Slovenski narod, 3. 6. 1919, let. 52, št. 129, str. 3.

³⁰³ Eine Verordnung des Stadtmagistrats, Marburger Zeitung, 31. 5. 1919, let. 59, št. 118, str. 3.

³⁰⁴ Kundmachung, Marburger Zeitung, 31. 5. 1919, let. 59, št. 118, str. 4.

³⁰⁵ Narodna mlačnost ali špekulacija?, Mariborski delavec, 18. 5. 1919, let. 2, št. 112, str. 2; Slowenische Sprachschule, Marburger Zeitung, 2. 2. 1919, let. 59, št. 26, str. 3.

³⁰⁶ Slovenski napisi v Mariboru, Mariborski delavec, 5. 7. 1919, let. 2, št. 150, str. 3.

³⁰⁷ Dvojezični napisi v Mariboru, Mariborski delavec, 27. 1. 1919, let. 2, št. 21, str. 2.

³⁰⁸ Slovenski napisi v Mariboru, Mariborski delavec, 15. 6. 1919, let. 2, št. 134, str. 2.

tudi nemški tisk.³⁰⁹ Dvojezični napis pa je bilo možno zaslediti pri Mestnem pogrebnem zavodu. Tam se je pojavil napis, da je prehod prepovedan (?).³¹⁰

Junjska naredba iz leta 1919 pa ni bila povsem učinkovita. Članki na opisano tematiko so se pojavili še v letu 1921. Tokrat so izpostavili lekarno in njene nemške napise in obvestila. Obsojali so, da se v mestu še vedno izdajajo nemški računi.³¹¹ Aprila 1920 sem zasledila jezen preblisk »češ, naj se že ti napisi enkrat odstranijo«. ³¹² Kmalu sledi šok. Stvari gredo ponovno na slabše. Ljudje so ponovno začeli z zamenjavanjem in z vzpostavljanjem dvojezičnih tabel z nemškimi napisi. Zakaj se je to začelo dogajati? Z vprašanji so se obrnili na vladnega komisarja (dr. Josipa Leskovarja), zakaj se to dopušča. Odgovora ni bilo možno zaslediti. ³¹³ A Mariborskemu delavcu so se takšna dejanja po osemnajstmesečni slovenski vladavini zdela obsojanja vredna in sramotna. ³¹⁴ Časniki so se spraševali, kakšna mučna situacija je morala biti, ko se je regent Aleksander pripeljal v Maribor s tezenskega predela po Tržaški cesti. Tam se je namreč nahajalo kar nekaj nemških napisov. ³¹⁵ Takšna situacija je kar klicala po novi uredbi. Do nje je res prišlo. Ponovno so naročili vsem obrtnikom, da naj napravijo napise v državljanskem napisu (slovenščina, hrvaščina, srbščina). Napisi so morali vključevati ime, priimek in vrsto obrata. Dodali so še, da se morajo vse nemške reklame po mestu odstraniti. ³¹⁶ A tudi ta naredba ni obrodila zelenih sadov. Še spomladi 1921 so izložbena okna krasili nemški napisi. V ospredje je ponovno stopila ideja po bojkotu. ³¹⁷

Oris situacije je bil še maja 1921 takšen: "*Povsod prenavljajo napise. Železnica je že davno vse prenovila in napravila vse slovenski, da je veselje hoditi po kolodvori. Samo državni uradi se ne ganejo.*"³¹⁸ Stanje se niti proti jeseni 1921 ni spremenilo. Izložbe so še naprej izstopale z nemškimi napisi. Začudenje je morebiti še toliko večje, saj so se te izložbe nahajale na najbolj prometnih ulicah (Gosposka in Aleksandrova).³¹⁹

³⁰⁹ Die „Marburger Hütte“, Marburger Zeitung, 14. 6. 1919, let. 59, št. 129, str. 3.

³¹⁰ Slovenski napisi, Mariborski delavec, 3. 8. 1919, let. 2, št. 174, str. 3.

³¹¹ Zakaj samo nemški napisi?, Mariborski delavec, 5. 1. 1920, let. 3, št. 3, str. 2–3.

³¹² O različnih nemških napisih, Mariborski delavec, 17. 4. 1920, let. 3, št. 87, str. 2.

³¹³ Dvojezični napisi, Mariborski delavec, 20. 4. 1920, let. 3, št. 89, str. 2.

³¹⁴ Nekateri trgovine in delavnice, Mariborski delavec, 14. 5. 1920, let. 3, št. 106, str. 2.

³¹⁵ Nemški ulični napisi v naši okolici, Mariborski delavec, 2. 7. 1920, let. 3, št. 144, str. 2.

³¹⁶ Takojšnja odstranitev nemških napisov, Mariborski delavec, 25. 6. 1920, let. 3, št. 140, str. 2.

³¹⁷ Samo nemški napisi, Tabor, 17. 3. 1921, let. 2, št. 62, str. 2

³¹⁸ Slovenski napisi v Mariboru, Jutro, 25. 5. 1921, let. 2, št. 122, str. 3.

³¹⁹ Nemški napisi po izložbah, Tabor, 8. 10. 1921, let. 2, št. 227, str. 3.

4.2.2 Novi ulični napisi

Ob preimenovanju in ob prenovi slovenskih napisov za obrtnike in trgovce je vzporedno potekalo še preimenovanje uličnih napisov. Samo poimenovanje v ozadju nosi pomemben narodno zavedni element. Imena ulic, ki bi lahko spominjala na prejšnje gospodarje, so morala izginiti. V starem avstroogrskem poimenovanju je takratna slovenska oblast videla moreč element. Poročanje o uličnih imenih je bilo zelo pestro in obširno. Potem, ko je vladni komisar objavil predloge o novih uličnih imenih, se je vsul plaz nestrinjanj in novih predlogov za nova poimenovanja. Celotna zgodba in čustva, ki so jih ljudje ob preimenovanjih čutili, nam nikoli ne bodo (po)znani, saj je od oktobra do decembra 1919 potekala tiskarska stavka.

Najpomembnejšo vlogo pri poimenovanju novih uličnih napisov sta odigrala sosvet in vladni komisar. Poimenovanje se je nekoliko zapletlo, saj je vsaka politična struja želela imeti predstavnike iz svojih vrst na novih uličnih tablicah. Politiki so proces poimenovanja ulic nekoliko zavirali.³²⁰ Novo poimenovanje ulic je tako večplastna zadeva in veliko globlja, kot se nam lahko zdi na prvi pogled. Prioriteto novega poimenovanja uličnih napisov nam kaže dejstvo, da so o tej problematiki spregovorili že kar na prvi seji mestnega sosveta³²¹ (2. junija 1919). »Slovenski ulični napisi v Mariboru« je bila druga točka dnevnega reda.³²² Po razpravi so sklenili izvoliti 10-članski odbor³²³, ki je bil poverjen vladnemu komisarju. Odbor je imel nalogo mestu priskrbeti nova ulična imena. Sosvet je izpostavil, da se morajo v prvi vrsti upoštevati imena, ki so povezana z zgodovino Maribora in z razvojem mesta. Opozorili so še na pravilne označbe in na pravilno

³²⁰ Poulični napisi v Mariboru, Male novice, 12. 6. 1919, let. 2, št. 63, str. 2.

³²¹ Zanimivo je, da v prvi dobi poimenovanja ulic v Mariboru (okoli 1840) mestna oblast ni imela nobenega vpliva. Vsa imena so takrat dali meščani oz. prebivalci. Leta 1862 je mestna oblast priznala ta imena, kar je razvidno iz tega, da so namestili plošče z imeni. Za obravnavana leta je način poimenovanja ulic razložen v nadaljevanju. Omenila bi le še, da je med letoma 1925–1930 imel občinski mestni svet proste roke pri uvajanju ali ukinjanju ulic. Šele zakon iz leta 1930 jih je omejil. Tako je ulice odobraval le banska uprava. Anton Vončina, Imena ulic v Mariboru (dalje: Vončina, Imena ulic v Mariboru), Kronika za slovensko krajevno zgodovino, letnik 6 (1958), št. 1, str. 22 in 26.

³²² PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 161, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919 (dalje: Zapisniki sej mestnega sosveta 1919), str. 1.

³²³ Delo slednjega je bilo končano že 30. junija 1919. Med najpomembnejšimi, ki so v tem odboru sodelovali, se navajajo: šolski svetnik J. Jerovšek, ravnatelj dr. J. Tominšek in podpolkovnik Dav. Žunkoviču. (imena so dobesedni navedek iz članka). Vladni komisar je ob zaključku njihovo delo označil za požrtvovalno in hvalevredno. Pojavili so se tudi očitki, zakaj v odboru ni bilo nobenega udeleženca iz časa prevrata. Osvoboditelj Maribora, Male novice, 19. 7. 1919, let. 2, št. 78, str. 1; Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2; Slovenski ulični napisi v Mariboru, Slovenski narod, 6. 6. 1919, let. 52, št. 133, str. 2.

rabo slovenščine.³²⁴ Mariborski delavec je 6. junija 1919 obvestil bralce o prvi seji Odbora za ulične napise. Slednja je bila predvidena za 11. junij 1919.³²⁵ S prvimi konkretnimi rezultati nam postreže že 5. seja mestnega sosveta (1. avgust 1919). Problematika uličnih napisov je bila tokrat zastopana v četrti točki dnevnega reda. Iz zapisnika je razvidno, da je vladni komisar o tej točki poročal »jako obširno«. Tudi debata je potekala burno. Že iz tega je razvidno, da so politiki posameznih političnih struj želeli poimenovati ulice po svojih ljudeh. Dr. Josip Leskovar (predstavnik Slovenske ljudske stranke) je stremel po ulici, ki bi nosila ime po dr. Antonu Korošču. Na seji so še določili, da bo dela, vezana na ulične napise izvajala tvrdka Ježek.³²⁶

Izpostavila bi naslednji pomembni sklep: "*Z označbo cesta³²⁷ se bodo imenovale le one ceste in ulice, ki vodijo naravnost ven iz mesta. Označbe ceste dobe torej le dogovorjene: Urbani-, Meling-, Tegetthoff-, Berg-, Josef-, Kärtner-, Freister-, Franc Josef – in pa Pobresch- strasse.*"³²⁸ Na tej seji so preimenovali le nekaj cest, ulic in trgov. Med najvažnejšimi in takojšnjimi željami po zamenjavi so se znašle naslednje, ki jih predstavljam v tabeli v rumeni barvi.³²⁹ Mestni sosvet se je odločil, da bo preimenoval te ulice, ker je bilo načrtovano, da se bo po teh ulicah pripeljal prestolonaslednik Aleksander v septembru 1919. Slednji je Maribor obiskal v sklopu turneje po slovenskih krajih šele junija 1920.³³⁰ Na tej seji so še sklenili, da bodo ulice poimenovane po ideoloških osebnostih. Izpostavljeni so bili: Vošnjak, Miklošič, Razlag, Einspieler, Volkmer, Langus ...³³¹ Predlog, da novo poimenovanje uličnih napisov spada k prvi seji, so izrazile tudi Male novice

³²⁴ Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 3. Želeli so preprečiti fonetične zapise in apelirali na rabo slovenskega pravopisa. Zdelo se jim je nedopustno, da bi obstajala »Ajnšpilerjeva ulica«, če pa se je politik striktno podpisoval Einspieler. Vončina, Imena ulic v Mariboru, str. 25.

³²⁵ Seja odbora za ulične napise, Mariborski delavec, 6. 6. 1919, let. 2, št. 127, str. 3.

³²⁶ Ta tvrdka Ježek je delovala na Blanskem (Češka). Za delo je bil predviden čas dveh do treh mesecev. Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 19, 24 in 25; Ulična imena, Male novice, 2. 8. 1919, let. 2, št. 83, str. 2.

³²⁷ Pred tem je pogosto ne pa nujno veljalo, da so označbo cesta dali takrat, ko je bila poimenovana po kakšni pomembni osebi. Vončina, Imena ulic v Mariboru, str. 22.

³²⁸ Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 25.

³²⁹ Prav tam, str. 26.

³³⁰ Kralj Aleksander med nami (dalje: Kralj Aleksander med nami), Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2009, naslovna stran; Ulična imena, Male novice, 2. 8. 1919, let. 2, št. 83, str. 2.

³³¹ S sejnim predlogom so se strinjali tudi časniki, svoje predloge so nekateri predstavili že v letu 1918. Med imeni je časnik najpogosteje izpostavil naslednja imena: Vraz, Trdina, Levstik, Einspieler, Slomšek. Nikakor pa se niso strinjali z ohranitvijo Bismarckove in Luthrove ulice ter trga cesarja Viljema. Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 27; Kakšna imena bomo dajali ulicam in cestam po Slovenskem, Straža, 10. 6. 1919, let. 11, št. 46, str. 3; Proč s hujskajočimi in veleizdajalskimi pouličnimi napisi, Male novice, 12. 11. 1918, let. 1, št. 2, str. 2.

že konec maja 1919. Poudarili so, da želijo predlog o samo slovenskih pouličnih napisih, in da naj k posvetovanju povabijo strokovnjake in merodajne osebe izven sosveta.³³² Še preden je Vilko Pfeifer objavil javni razglas o predlaganih uličnih imenih (tj. bilo 10. julija 1919) se je v ozadju veliko govorilo in na glas špekuliralo. Že dober mesec pred objavo novih predlogov so Male novice situacijo doživljale takole: *"Neka komisija na magistratu kuha nova ulična imena. Zdi se, da je tam Pariz v malem, kajti imena se bodo dekretirala in konec debate."*³³³ Pa pogledjmo, kaj so »skuhali«. Vladni komisar je opozoril, da takšen podvig ni mogoč čez noč, saj to onemogočajo prometne težave in težave pri dobavi materiala. Bralce je nagovoril, da je odbor opravil svoje delo. Pohvalno dejanje si Vilko Pfeifer vseeno zasluži, saj je seznam le objavil kljub številnim očitkom o samovoljnemu diktatu. Na ta način je želel pridobiti mnenja ostalih ljudi in zagotovil jim je, da se bo javna kritika, če bo umestna, tudi upoštevala. Komentarja o »Malem Parizu« in diktiranju novih uličnih imen pa ni želel komentirati. Seznam novih uličnih imen je bil tako prepuščen na milost in nemilost bralcev.³³⁴ Ob tem je še opozoril: *"da je obveljal soglasni sklep, naj se po živčih politikih³³⁵ ne imenuje ulic in trgov in naj se pridrži kolikor je mogoče splošne, orientaciji in zgodovinskemu pomenu mesta odgovarjajoče označbe, katerim je narod privajen, kakor: Glavni trg, Meljska cesta, Grajska ulica itd."*³³⁶ Komentarje in odziv na nova ulična imena bom zabeležila pod opombo. Iz tabele je lepo razvidno, da je komisija ohranila stara zgodovinska imena v slovenski obliki (npr. Gosposka, Gospojna, Koroška).³³⁷ Glede na komentarje lahko povzamem, da so ljudje predlagali, da se naj ulična imena dajo v presojo filologu. Ponovno so omenili zgled in postopanje Ljubljane, kjer je napise pregledal Fran Levstik.³³⁸ Na sejah mestnega sosveta so o obravnavani problematiki spregovorili

³³² Politični napisi, Male novice, 22. 5. 1919, let. 2, št. 56, str. 3.

³³³ Ulična imena v Mariboru, Male novice, 21. 6. 1919, let. 2, št. 66, str. 2.

³³⁴ Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2; Zaradi slovenskih uličnih imen, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 3.

³³⁵ Tega se seveda niso striktno držali, pojavile so se izjeme: Aleksandrova cesta, Kralja Petra trg, Kežarjeva, Koroščeva, Maistrova, Fochova, Wilsonova in Teslova ulica. Vončina, Imena ulic v Mariboru, str. 24.

³³⁶ Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2.

³³⁷ Kaspert, Predlagana imena ulic, cest in trgov v Mariboru, Mariborski delavec, 31. 7. 1919, let. 2, št. 171, str. 1.

³³⁸ K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

še 26. novembra 1919. S tretjo točko dnevnega reda so želeli, da se ulično preimenovanje dokončno izvrši, konča in potrdi.³³⁹

Kdaj so v mestu torej zasijali slovenski ulični napisi? Po odzivu v časniku je vladni komisar tovrstne ulične napise obljubljal že za november 1918, a napisov v mestu ob Dravi ni bilo (množično) opaziti vse tja do druge polovice marca 1920. Prvi večji poziv k slovenski rabi uličnih zapisov sem zasledila decembra 1918. Takrat so pozvali vse urade in poveljstva, naj se poslužujejo slovenskih uličnih napisov. Ljudi so po ideje napotili v Mariborski slovenski koledar iz let 1913 in 1914, v katerem se je nahajal popoln seznam poimenovanih cest, ulic in trgov.³⁴⁰

A ta apel ni obrodil sadov. Grešili so celo na magistratu, kar pa je že znalo biti sporno. Časnik je proti takšnim dejanjem ostro nastopil in zahteval, da naj pisma z nemškimi uličnimi imeni pošta zavrže ali pošlje nazaj na magistrat. Nad takšnim dejanjem smo lahko zgroženi, če vemo, da se je to dogajalo še za časa drugega vladnega komisarja Josipa Leskovarja. Mariborski delavec zmagoslavno okara novega vladnega komisarja in mu hudomušno pristavi, »da se naj nauči uličnih imen.«³⁴¹ Straža kot tradicionalni kritik dela Vilka Pfeiferja si je zavlačevanje pri poimenovanju uličnih imen razlagala po svoje. Pomislili so celo na politične mahinacije. Bili so povsem prepričani, da se slednji pogaja celo z Nemci in internacionalo glede skupnega nastopa Jugoslovanske demokratske stranke na mestnih občinskih volitvah. Vladalo je prepričanje, da Vilko Pfeifer zadržuje preimenovanje ulic, da bi na svojo stran pridobil Nemce in socialne demokrate.³⁴²

V nasprotju s Stražo je Mariborski delavec februarja 1920 opozoril, da se je odstranjevanje starih uličnih zapisov že začelo.³⁴³ 20. februarja 1920 je Vilko Pfeifer objavil razglas, s katerim je opozoril, da vandalskemu onesnaževanju novih uličnih napisov ostro nasprotuje in je hkrati, glede na konkretno situacijo poudaril, da lahko tovrstna dejanja povzročijo posledice v političnem oziru. Za vse poškodovane table je zaukazal, da se morajo takoj očistiti ali menjati.³⁴⁴

Junija 1920 sem v časniku zasledila pomemben »zmagoslavni zapis«, da so v mestu sedaj sami slovenski ulični napisi. Seveda ne povsod, temveč v najpomembnejših in najvidnejših ulicah. Okoliške občine so bile glede zamenjave

³³⁹ Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 51–52.

³⁴⁰ Slovenska ulična imena v Mariboru, Mariborski delavec, 14. 12. 1918, let. 1, št. 19, str. 2.

³⁴¹ Naš mestni magistrat, Mariborski delavec, 15. 7. 1920, let. 3, št. 154, str. 2.

³⁴² Kaj pa je, Straža, 17. 2. 1920, let. 12, št. 14, str. 2.

³⁴³ Novi ulični napisi, Mariborski delavec, 19. 2. 1920, let. 3, št. 40, str. 3.

³⁴⁴ Ein gemaines Bubenstrich, Marburger Zeitung, 24. 2. 1920, let. 60, št. 44, str. 5.

manj striktne in stroge. Slednje uličnih napisov niso še niti naročile.³⁴⁵ Z menjavo so začele šele ob koncu leta 1920.³⁴⁶ O dokončni spremembi in menjavi uličnih imen in števil nas seznanja Tabor marca 1921.³⁴⁷ Nova doba je bila celo nekoliko predrznejša, ko je zapisala "... so končno popolnoma slovenski."³⁴⁸ Marburger Zeitung pa je bralce obvestil, da je menjava tabel nujna.³⁴⁹

Stroške uličnih tabel³⁵⁰ je krila mestna občina, hišne tablice, pa so morali kriti hišni posestniki sami. Da je vse teklo, kot je moralo, je poskrbel stanovanjski urad.³⁵¹ Če in ko se je kakšen nemški ulični zapis kje znašel, so časopisi o tem takoj obvestili javnost.³⁵² Odzivi časnikov, ko je Maribor dobil slovenska ulična imena, je bil nepopisen. Vsi po vrsti so zapisovali, da si je mesto na ta način končno snelo nemško masko, in ter da so se okovi suženjstva s tem dejanjem dokončno poslovili.³⁵³ Na prvi seji občinskega sveta 8. avgusta 1921 je bilo prvič, da so po letu 1919 spregovorili o ulicah. Tokrat je šlo le za predlog o preimenovanju Gosposke ulice v Glavno cesto. Naj omenim še, da se je z imeni ulic sedaj ukvarjal finančno-gospodarski in stavbeni odsek.³⁵⁴

Zmedo, ki jo je povzročilo to preimenovanje, nam na humoren način opiše »Listek«, ki je izhajal v Straži marca leta 1920. Čeprav avtor v zadnji objavi zatrdi, da sam ni imel namena opisovati kritike ali satire, sem glede na prebrano prepričana, da ta »Listek« vsebinsko izraža prav to. Avtor nam želi predstaviti, kaj bi o mariborskih ulicah in o njihovih novih imenih v tistem trenutku rekli nekdanji

³⁴⁵ Naše okoliške občine in ulični napisi, Mariborski delavec, 17. 6. 1920, let. 3, št. 133, str. 3.

³⁴⁶ Slovenski napisi v Mariboru, Jutro, 11. 12. 1920, let. 1, št. 96, str. 3; Slovenski napisi v mariborski predmestjih, Straža, 13. 12. 1920, let. 12, št. 137, str. 4.

³⁴⁷ Nove cestne in hišne tablice, Tabor, 12. 3. 1921, let. 2, št. 59, str. 3.

³⁴⁸ Vsi ulični napisi, Nova doba, 22. 3. 1921, let. 3, št. 35, str. 2.

³⁴⁹ Die neuen Straßen – und Hausnummertafeln, Marburger Zeitung, 12. 3. 1921, let. 61, št. 58, str. 3.

³⁵⁰ Slovenske nove tablice so bile enakih oblik in velikosti kot nemške (75/48 cm ulične in 33/25 cm hišne). Slovenske table so naredili iz cinkove pločevine (nemške so bile iz litine) z vbočenimi črkami. Table je izdelala dunajska tvrdka Winkler, material je prispevala občina. Naročenih je bilo 500 kosov tabel za ulična imena in 1700 hišnih tabel. Dobava se je precej zavlekla, zato je mestni uradnik v januarju leta 1920 sam šel na Dunaj po ostanek tabel. Tablice so Mariborčani nato sami pritrtili. Zanimivo je, da o tovrstnih peripetijah časniki niso poročali. Te tablice je Maribor uporabljal vse do leta 1938. Vončina, Imena ulic v Mariboru, str. 25.

³⁵¹ Nove cestne in hišne tablice, Tabor, 12. 3. 1921, let. 2, št. 59, str. 3.

³⁵² Čudna bratovščina, Mariborski delavec, 6. 4. 1920, let. 3, št. 77, str. 2.

³⁵³ Slovenski ulični napisi v Mariboru, Jutro, 20. 3. 1921, let. 2, št. 68, str. 3; Novi mali ulični napisi, Nova doba, 18. 4. 1920, let. 2, št. 45, str. 2.

³⁵⁴ Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 138.

že pokojni kulturni delavci, če bi se vrnilo na zemljo. Vsekakor zanimivo branje izpod peresa dr. Lenarda.³⁵⁵

Mariborski delavec je že leta 1919 situacijo povzel takole: "*Sicer pa se nam ta prepir za ulice zdi tako muhoborski ...*"³⁵⁶ Kar nenazadnje zelo drži, če vemo, da se je mesto moralo soočiti z dosti večjimi težavami, kot pa so bila nova ulična imena. Maribor je pestila še ena velika »nadloga«. Tj. bilo pomanjkanje stanovalnih in bivalnih površin. Z gradnjo slednjih se mesto začne širiti, nastajati začnejo brezimenske ulice. Ponovno se vmeša politika in spet smo tam, kjer smo bili ... na začetku namreč.

S tabelo, ki jo predstavljam v nadaljevanju, sem želela predstaviti, kako so se ulice v mestu preimenovali. Za osnovo sem vzela seznam predlaganih uličnih imen, ki jih je vladni komisar objavil v Mariborskem delavcu ter v Malih novicah in jih dal ljudstvu v presojo.³⁵⁷ Tabelo sem dopolnila z žepno publikacijo *Seznam ulic, cest in trgov mesta Maribor*, ki je bila izdana leta 1920.³⁵⁸ Večjih odstopanj v preimenovanju ulic nisem opazila. Za lažji pregled in razumevanje: zelena barva pomeni poimenovanje ulic, kot jih je določila posebna komisija sosveta z vladnim komisarjem, **rumena** predstavlja ulice, ki so bile spremenjene in zabeležene v Zapisniku seje mestnega sosveta avgusta 1919, **modra** pa predstavlja tiste ulice, ki so bile preimenovali. Nova označba je zabeležena v oklepaju. **Rdeče** obarvan okvirček predstavlja ulice, ki so bile zabeležene le v Seznamu ulic iz leta 1920. Opozorila bi na nedoslednost pri pisanju –strasse/–straße. Uporabila sem tisto obliko, ki je bila zabeležena v časniku. Ideje in opazke o ulicah sem zabeležila pod opombo.

³⁵⁵ Mariborska ulična imena, Straža, 5. 3. 1920, let. 12, št. 23, str. 1; Mariborska ulična imena, Straža, 8. 3. 1920, let. 12, št. 24, str. 1; Mariborska ulična imena, Straža, 10. 3. 1920, let. 12, št. 25, str. 1; Mariborska ulična imena, Straža, 12. 3. 1920, let. 12, št. 26, str. 1; Mariborska ulična imena, Straža, 15. 3. 1920, let. 12, št. 27, str. 1; Mariborska ulična imena, Straža, 19. 3. 1920, let. 12, št. 29, str. 1.

³⁵⁶ Tatenbachova ulica, Mariborski delavec, 17. 8. 1919, let. 2, št. 185, str. 3.

³⁵⁷ Enak seznam so objavili tudi v uredništvu Malih novic. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2–3; Predlagana ulična imena, Male novice, 12. 7. 1919, let. 2, št. 75, str. 3–4.

³⁵⁸ Seznam ulic, cest in trgov mesta Maribor, V. Weixel, Maribor 1920, str. 1–16. Na to publikacijo je opozoril tudi časnik. Seznam uličnih imen–mesta Maribor, Mariborski delavec, 28. 2. 1920, let. 3, št. 48, str. 3.

Iz tabele se da razbrati, da so iz mariborskih ulic, trgov in cest izginili avstrijski generali, cesarji in knezi.³⁵⁹ Mariborskim politikom tako ni bilo treba imeti slabe vesti, ker so nemške veljake izključili z uličnih imen. Zanašali so se na dejstvo, da tudi v času Donavske monarhije uličnih napisov niso krasila imena slovenskih mogočnejšev.³⁶⁰ Ker so imena ulic bile večinsko le dobesedni prevod in ker je slednji zvenel okornejše, se je pojavil strah pred naslonom na staro poimenovanje. Največ težav z navajanjem na nova imena so pričakovali pri starostnikih.³⁶¹

³⁵⁹ Tegetthoff, Mariborski delavec, 26. 5. 1920, let. 3, št. 115, str. 2.

³⁶⁰ K poimenovanju mariborskih ulic, Male novice, 12. 6. 1919, let. 2, št. 63, str. 2.

³⁶¹ Ulična imena v Mariboru, Male novice, 10. 7. 1919, let. 2, št. 74, str. 1–2.

Nekdanja nemška ulična imena	Nova slovenska ulična poimenovanja
I. okraj: Notranje mesto	
Allerheiligengasse	Vseh svetnikov ulica ³⁶² (Židovska ulica)
Am Stadtpark in Bismarckstrasse (iz II. okraja)	Ob parku ali Ob nasadih ³⁶³ (Maistrova ulica) ³⁶⁴
Apothekergasse	Lekarniška ulica
Badgasse	Glančnikova ulica (Kopališka ulica)
Brandisgasse	Stare pravde ulica ³⁶⁵ (Grajska ulica)
Brunngasse	Vodnjaška ulica (Volkmarjeva ulica)
Burgplatz	Grajski trg
Burggasse	Slovenska ulica ³⁶⁶
Domgasse	Stolna ulica
Domplatz	Slomšekov trg ³⁶⁷
Draugasse	Dravska ulica

³⁶² Tod se je nahajala sinagoga, ki je služila tudi kot katoliška cerkev. Vončina, Imena ulic v Mariboru, str. 24.

³⁶³ Bralec se je zavzel za »Ob Parku«, saj se mu je Ob nasadih zdelo presplošno. K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

³⁶⁴ Opozorila bi, da se tukaj pojavi nedoslednost, saj so bili proti poimenovanju ulic po še živelih ljudeh. Zanimivo ob tem pa je to, da se je Rudolf Maister malo zatem po naključju preselil v to ulico. Seveda so pojavili tudi takšni, ki Rudolfa Maistra niso videli kot osvoboditelja mesta. Hartman, Rudolf Maister, str. 19; Napad na generala Maistra, Mariborski delavec, 23. 7. 1919, let. 2, št. 164, str. 1.

³⁶⁵ Dvorec je bil last grofice Brandis. Slednja je dvorec z okolico (ta je obsegala velik park) darovala mestu. Bralec želi, da se ime ulice ohrani oz. spremeni v Brandisino ulico zaradi njene geste. K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

³⁶⁶ Izpostavila bi zgodovinski pomen »die Windische Gasse«. Omemba te ulice je zabeležena v listini že leta 1397 in v urbarju leta 1570. Po tem izročilu je Slovenska ulica tekla proti Koroškim vratom. Predlagana imena ulic, cest in trgov v Mariboru, Mariborski delavec, 31. 7. 1919, let. 2, št. 171, str. 1.

³⁶⁷ Ime je navedeno na ta način.

Edmund Schmidgasse	Jurčičeva ulica ³⁶⁸
Erzherzog ³⁶⁹ Eugenstrasse in Bismarckstrasse	Maistrova cesta (ti dve ulici, sta bili po nepotrebnem deljeni)
Erzherzog Eugenstrasse in Volksgartenstrasse (IV. okrožje)	Koroščevo ulica
Färbergasse	Barvarska ulica
Ferdinandstrasse	Francoska ulica ³⁷⁰ (Vrazova ulica)
Fleischergasse	Mesarska ulica
Flössergasse	Splavarska ulica ³⁷¹
Frauegasse	Gospojna ulica oz. Gospojna
Freihausgasse in Nagystrasse (II. okrožje)	Tattenbachova ulica ³⁷²
Grabengasse	Ob jarku ³⁷³
Hauptplatz	Glavni trg
Herrengasse	Gosposka ulica
Kaiserstrasse	Krekova ulica
Kaiser Josefstrasse	Miloša Obliča cesta (Miloš Obličeva ulica)
Kärntnerstrasse	Koroška cesta (od 1–22)
Kaserngasse	Dominikanska ulica ³⁷⁴ (Vojašniška ulica)

³⁶⁸ V tej ulici je Jurčič izdajal Slovenski narod. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2.

³⁶⁹ Bi nastala potem, ko bi se ti dve ulici ponovno združili. Za to cesto so želeli, da bi bila ena najlepših. Maistrova cesta ni prišla v veljavo. Prav tam.

³⁷⁰ V tej ulici je bila nastanjena francoska komisija. Ime ulice pa bi bilo, kot spomin na vse tuje komisije, ki so pozitivno vplive na mesto. Prav tam.

³⁷¹ Bralec opozori na nekoliko neroden prevod. Sam predlaga; Plavarska ulica oz. Ulica plavičarjev ali plavarjev. K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

³⁷² Freihaus je bil v lasti Tattenbachov. Podana je bila celo ideja, da bi bilo bolje, če bi se ulica imenovala Ob Narodnem domu. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2; Ulična imena, Male novice, 5. 8. 1919, let. 2, št. 84, str. 2.

³⁷³ Pravilneje bi bilo Ob mestnem jarku. Prav tam.

³⁷⁴ Po dominikanskem samostanu, tako je sklenil mestni sosvet. A to ne drži čisto. V

Kasernplatz	Stari trg ³⁷⁵ (Vojašniški trg)
Kasinogasse	Gledališka ulica ³⁷⁶ (Miklošičeva ulica)
Lederergasse	Usnjarska ulica
Lendgasse	Pristanska ulica
Lendplatz	Pristan
Luthergasse	Trubarjeva ulica ³⁷⁷
Theatergasse	Gledališka ulica
Minorittengasse	Minoritska ulica
Pfarrhofgasse	Orožnova ulica
Rathausplatz	Rotovski trg ³⁷⁸ ali Županski trg
Schillerstrasse	Gregorčičeva ulica
Schlossergasse	Ključavničarska ulica
Schulgasse	Šolska ulica
Tegetthoffplatz	Jugoslovanski trg ³⁷⁹
Viktringhofgasse ³⁸⁰	Vetrinjska ulica

tej ulici ni bilo nikoli dominikanskega samostana. Drži le to, da se je ta ulica držala minoritskega samostana. Ulična imena v Mariboru, Male novice, 31. 7. 1919, let. 2, št. 82, str. 2; Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2.

³⁷⁵ Najstarejši trg starega mesta. Spet napačno. Glede na potek zidu je najstarejši trg lahko le Grajski trg. Prav tam.

³⁷⁶ V tej ulici nikoli ni bilo gledališča. Ulična imena, Male novice, 2. 8. 1919, let. 2, št. 83, str. 2.

³⁷⁷ Obe ulici bi se spojili v eno, pred tem sta bili Luthergasse in Theatergasse ločeni, ker se je rabilo ime za Lutharja. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2.

³⁷⁸ Tudi tukaj se je pojavil problem, kako preimenovati Rathaus in Rathausplatz. Kot vemo, sta obveljala Rotovš in Rotovski trg. A tudi Slovenci imamo pristno in svoje ime za zgornji nemški izraz. Prof. Kaspert ga je našel v Kremplovi knjigi (Dogodivšine štajerske zemlje) na str. 170. Tam se nahaja beseda »rotežih«. Podaril je še, da je rotovž udomaćena tujka. Kaspert, Predlagana imena ulic, cest in trgov v Mariboru, Mariborski delavec, 31. 7. 1919, let. 2, št. 171, str. 1.

³⁷⁹ Bralec sicer pohvali izbris imena admirala, vendar poudari, da oznaka »jugoslovanski« doma nima pomena. Sam poziva, da naj se trg poimenuje po Wilsonu. Hkrati pa opozori, da trg ni umestna označba (v mislih ima kraj, kjer je veliko prometa) in misli, da bi bolj ugajala označba park. K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

Webergasse	Tkalska ulica
Wiesengasse	Livada
Schmideregasse	Strossmajerjeva ulica
Schwarzgasse	Jenkova ulica
Seitzerhofgasse	Langusova ulica
II. okraj: Graško predmestje	
Augasse ³⁸¹	Loška ulica
Bahnhofgasse	Kolodvorska ulica
Badgasse	Kopališka ulica
Bismarckstrasse	Maistrova ulica
Blumengasse	Cvetlična ulica
Carneristrasse/gasse/	Aškerčeva ulica
Elisabethstrasse	Karadžordževićeva cesta (Razlagova ulica)
Fabriksgasse	Frančiškanska ulica
Gerichtshofgasse	Sodna ulica
Goethestrasse/gasse/	Prešernova cesta (ulica)
Hamerlinggasse	Cafova ulica
Kaiserfeldgasse	Jože Vošnjakova ulica
Hilariusgasse	Kersnikova ulica
Kokoschineggstrasse	Tomšičeva ulica
Mariengasse	Marijina ulica
Mellingerstrasse	Meljska cesta (od 1 do 7)
Mühlgasse	Mlinska ulica
Nagystrasse	Cesta Narodnega doma ali Cesta 1. decembra (Tattenbachova ulica - po združitvi s Freihausgasse)
Parkstrasse	Ciril Metodova cesta (ulica)
Quergasse	Prečna ulica
Reisergasse/strasse/	Cankarjeva ulica
Sackgasse	Zagata
Sofienplatz	Trg svobode
Tappeinerplatz	Zrin(j)skega trg
Tegetthoffstrasse ³⁸²	Aleksandrova cesta

³⁸⁰ Bralec meni, da bi bolj in pravilneje zvenela Viktrinjska ulica. K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

³⁸¹ Tukaj je predlagal »Ulico v log«. Pridevnik »Loška« mu ni bil dovolj jasen. Prav tam.

³⁸² Preimenovanje te ulice je povzročalo številne težave. Ljudje se niso mogli zediniti, ali naj le spregledajo poreklo avstrijskega admirala, rojenega Mariborčana. Nenehno je bila izpostavljena bitka pri Visu in ob tem se je pojavilo vprašanje, kaj če Tegetthoff tedaj ne bi zmagal, potem bi »Lahi«, svoj Londonski pakt uresničili že leta 1866. Tegetthoffova ulica je sicer primer prvega osebnega imena na uličnih napisih. Leta 1866 se je Graška cesta preimenuje v Tegetthoffovo. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec,

Wielandgasse	Kopitarjeva ulica
Wildenrainergasse (edina, ki obdrži enako ime)	Sobieskega ulica (Wildenrainerjeva ulica)
III. okraj: Meljsko predmestje	
Domkogelgasse	Prisojna ulica
Gaswerkstrasse	Plinarniška ulica
Humboldgasse	Erjavčeva ulica
Kernstockgasse	Radinskega ulica (Principova ulica) ³⁸³
Khieslgasse	Krempljeva ulica
Kriehberggasse	Einspielerjeva ulica
Landwehrgasse	Trstenjakova ulica
Malthesergasse	Amerikanska ulica ³⁸⁴ (Wilsonova ulica)
Mellingerstrasse	Meljska cesta (od 8)
Mothergasse	Motherjeva ulica ³⁸⁵
Radetzkygasse	Kraljeviča Marka ulica
Rudolf Puffgasse ³⁸⁶	Kacijanerjeva ulica
Roseggergasse	Trdinova ulica
Schaffnergasse	Gunduličeva ulica (Kejžarjeva ulica) ³⁸⁷
Schlachthofgasse	Klavniška ulica
Überfuhrstrasse	Pri brodu (Ob brodu)
Wittenbauergasse	Gubčeva ulica
IV. okraj: Koroško predmestje	
Anzengrubergasse	Linhartova ulica

10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2; Ulična imena v Mariboru, Male novice, 21. 6. 1919, let. 2, št. 66, str. 2; Vončina, Imena ulic v Mariboru, str. 22.

³⁸³ Ljudi je zmotilo tudi imenovanje te ulice. Takšno poimenovanje se jim je zdelo nemoralno in neokusno. Vilku Pfeiferju so to precej zamerili in nakazali, kakšno ubijalsko in nemoralno politiko se grejo demokrati. Ulica treh atentatorjev, Slovenec, 23. 7. 1921, let. 49, št. 165, str. 2–3.

³⁸⁴ V spomin na ameriško vojaško intervencijo, ki je civilizacijo bolje reševala kakor svoj čas Maltezi. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2.

³⁸⁵ Dobrotnik mesta, ki je leta 1346 sezidal bolnišnico, naj se ohrani spomin. Prav tam.

³⁸⁶ Menili so, da se naj ohrani spomin na Puffa, saj je slednji s svojim raziskovalnim delom, zbral veliko gradiva za področje Spodnje Štajerske. Kaspert, Predlagana imena ulic, cest in trgov v Mariboru, Mariborski delavec, 31. 7. 1919, let. 2, št. 171, str. 1.

³⁸⁷ Poslanec je dobil svojo ulico zaradi zasluga. A do stanovanja v času pomanjkanja bivališč ni mogel priti, čeprav si je za to prizadeval leto dni. Poslanec Kejžar, Tabor, 4. 9. 1920, let. 1, št. 8, str. 2.

	(Koserjeva ulica)
Arndtgasse	Vilharjeva ulica
Duhatschgasse	Gajeva ulica
Exercierplatz	Vežbališče
Fischergasse	Ribniška ulica
Franz Keilgasse	Vegova ulica
Gamserstrasse	Kamniška cesta
Gartengasse	Vrtna ulica
Gabriel-Hacklgasse	Tomanova ulica
Heugasse	Strma ulica
Hugo Wolfgasse	Spavčeva ulica (Ipavčeva ulica)
Kärtnerstrasse	Koroška cesta (od 23)
Klostergasse	Samostanska ulica
Langergasse	Čopova ulica
Lendgasse	Pristanska ulica
Lindengasse	Pod lipo
Mozartstrasse	Smetanova ulica
Ratzerhofgasse	Na poljani
Satlgasse	Kralj Matjaževa ulica
Schmidplatz	Vodnikov trg
Schmiderergergasse	Strossmajerjeva ulica
Uferstrasse	Breg (Ob bregu)
Urbanigasse	Urbanova ulica (Vrbanova cesta)
Volksgartenstrasse	Ob ljudskem vrtu (Koroščeva ulica)
Weinbaugasse	Vinarska ulica
V. okraj: Magdalensko predmestje	
Andreas Hofergasse	Marmontova ulica ³⁸⁸
Asylgasse	Wolfova ulica ³⁸⁹
Art(h)ur Mallygasse	Valvazorjeva cesta
Bankalarigasse	Rajčeva ulica
Bergasse	Na klancu
Brunndorferstrasse	Studenška cesta
Custozzagasse	Beograjska ulica
Eisenstrasse	Ob železnici
Engerthgasse	Teslova ulica
Feldgasse	Na polju – Poljska ulica
Etzlgasse	Malgajeva ulica
Forstnergasse	Smoletova ulica
Franz Josefstraße	Frankopanova cesta (Frankopanska ulica)
Fröbelgasse	Komenska ulica ³⁹⁰ - Komenskega ulica

³⁸⁸ Spomin na Marmonta. Drugi vir izpostavi, da je Marmont Mariboru tuj, saj to mesto nikoli ni bilo del Ilirskih provinc. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2; Ulična imena, Male novice, 5. 8. 1919, let. 2, št. 84, str. 2.

³⁸⁹ Škof–dobrotnik. Dr. Vilko Pfeifer, Ulična imena, Mariborski delavec, 10. 7. 1919, let. 2, št. 154, str. 2.

Getreidegasse	Žitna ulica
Ghegagasse	Ghegova ulica
Gottschalkgasse	Preradovičeva ulica
Grenzgasse	Ob meji (Mejna ulica)
Gründelgasse	Puškinova ulica
Heizhausgasse	Pri kurilnici (Kurilniška ulica)
Hermangasse	Črtomirova ulica
Jahngasse	Sokolska ulica
Josefstraße in Bergstrasse	Ruška cesta
Kadettenschulgasse	Popovičeva ulica
Kaiser Wilhelmplatz	Kralja Petra trg
Kirchenplatz	Cerkveni trg
Lenaugasse	Jenkova ulica (Linhartova ulica)
Lessingstraße	Levstikova cesta (ulica)
Lissagasse	Jadranska ulica
Magdalenengasse	Magdalenska ulica
Ober Rothweinerstrasse	Pohorska cesta
Perkostrasse	Stritarjeva cesta
Poberscherstrasse	Ptujska cesta (Pobrežka cesta)
Pucheltgasse	Murkova ulica
Redtenbachergasse	Jan Kollarjeva ulica
Reitergasse	Jezdarska ulica
Resselgasse	Resljeva ulica
Röckenzaungasse	Dajnkova ulica
Stefensongasse	Stefensonova ulica
Theodor Körnerstrasse	Koseskega cesta (Koseskega ulica)
Triesterstrasse	Tržaška cesta
Uhlandgasse	Kettejeva ulica
Unter- Rothweinerstrasse	Radvanjska cesta
Waldgasse	Gozdna ulica
Wattgasse	Wattova ulica
Werkstättenstrasse	Tovarniška cesta
Wilhelmstrasse	Fochova cesta
Windenauerstrasse	Betnavska ulica ³⁹¹
Richard Wagnerstrasse	Dvorakova cesta
Neugasse	Nova ulica

Reichstraße	Državna cesta
del Josefstrasse in Triesterstrasse	Pod mostom (ulici se združita)
Josefstrasse in Bergstrasse združeni	Ruška cesta

TABELA 1: PREGLED ULIČNIH IMEN V MARIBORU.

V opombah sem poskušala obrazložiti posamezna trenja, ki so se pojavila ob preimenovanju ulic. Za obsežnejši pregled ostalih ulic naj bralec poseže po člankih, ki jih navajam pod sledečo opombo.³⁹²

³⁹⁰ Bralec bi ulico raje videl kot »Komenskega ulica«, hkrati pa dodaja, da naj ulica nosi ime po jugoslovanskem pedagogu. K predlogu o imenovanju ulic v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 7. 1919, let. 2, št. 161, str. 2.

³⁹¹ Podan je bil predlog, da naj se ta ulica imenuje Trubarjeva, saj so tod imeli protestantje cerkev in pokopališče. Ulična imena, Male novice, 2. 8. 1919, let. 2, št. 83, str. 2.

³⁹² Maribor dobi slovenske napise, Male novice, 12. 6. 1919, let. 2, št. 63, str. 3; Tegetthoffova ulica, Male novice, 12. 6. 1919, let. 2, št. 63, str. 3; Ulična imena v Mariboru, Male novice, 24. 7. 1919, let. 2, št. 79, str. 2–3; Ulična imena v Mariboru, Male novice, 26. 7. 1919, let. 2, št. 80, str. 1; Ulična imena v Mariboru, Male novice, 7. 8. 1919, let. 2, št. 85, str. 2; Ulična imena v Mariboru, Male novice, 9. 8. 1919, let. 2, št. 86, str. 1.

4.2.3 Kaj vse je še spominjalo na staro monarhijo in kje so se pojavili novi slovenski elementi

Kot je dosedaj že bilo možno razbrati, je vidno, da je mesto počasi le dobivalo slovenski obraz. To je potrjevala videna situacija: novi večinoma slovenski uradniki³⁹³, mariborski ulični napisi, napisi trgovcev ter obrtnikov³⁹⁴ in prihodi slovenskih učiteljev.³⁹⁵ S članki so Mariborčanom pogosto predstavljali, kaj vse jim je do sedaj že uspelo urediti v smeri slovenizacije mesta. Med vsem tem so se znašli še številni apeli in spodbudne besede kot: "*Slovenski Maribor, ojači in ojunači se!*"³⁹⁶

Kljub občutni in pospešeni slovenizaciji Maribora so se pojavili posamezni elementi, ko so prebivalci ravnali na lastno pest. Takšno ravnanje je žal v nekaterih primerih vodilo tudi v vandalizem³⁹⁷. **Tegetthoffov spomenik** je tako bil le eden izmed motečih elementov, ki je »kazil« slovenski videz Maribora.³⁹⁸ Tujec, ki je takrat obiskal Maribor, se je lahko le zgražal nad videnim. Številni podstavki, ki so jih nekoč krasili avstroogrski spomeniki, so bili sedaj prazni. V glavnem je prevladovalo mišljenje, če je bila oseba nemškega rodu, a je bila odločilna za svetovno zgodovino (npr. Tegetthoff³⁹⁹) ali za neki okraj, so se strinjali o prisotnosti spomenika. Druge »tuje« može, ki so storili zlo, pa je čakala deponija muzeja. Ob tem so predstavili ideje o postavitvi spomenika npr. Josipu Jurčiču in Antonu Martinu Slomšku. Straža je pozvala k strpnosti in pohvale vreden je po mojem mnenju tudi naslednji citat iz danega članka: "*Učite mladino*

³⁹³ Ob odhodu nemškega kadra iz pomembnih uradniških mest, je Nova doba dala dobro primerjavo. Zapisali so, da se s tem čisti Avgijev hlev. Na mariborskem magistratu, Nova doba, 18. 1. 1919, let. 1, št. 5, str. 2.

³⁹⁴ Obširen seznam je naveden tudi v sledečem članku: Nekaj glede jugoslovanskega lica, Straža, 23. 6. 1920, let. 12, št. 67, str. 3.

³⁹⁵ Da ne pozabimo, Male novice, 5. 4. 1919, let. 2, št. 38, str. 1.

³⁹⁶ Slovenskemu Mariboru za veliko noč, Male novice, 19. 4. 1919, let. 2, št. 44, str. 1.

³⁹⁷ Vandalizma so se posluževali tudi Nemci. Tako so se lotili slike regenta Aleksandra in jo razbili. Svojo pripadnost pa izražali pogosto s pesmijo *Die Wacht am Rhein* (nemška patriotska pesem). Mariborski nemškutarji, Nova doba, 18. 1. 1921, let. 3, št. 8, str. 2.

³⁹⁸ Spomeniki, Male novice, 21. 1. 1919, let. 2, št. 8, str. 2.

³⁹⁹ Podiranje in poškodovanje spomenika Tegetthoffu niso odobrvali. Saj so ga kljub poreklu šteli k pomembnim ljudem. Tegetthoffov spomenik, Mariborski delavec, 18. 1. 1919, let. 2, št. 14, str. 2.

strpnosti – predvsem pa, da naj tekmuje s preteklostjo in jo skuša na vseh poljih prekositi. Le v pozitivnem delu se kaže ljubezen do domovine."⁴⁰⁰

V oči so bodle tudi **podobe nekdanjih avstrijskih cesarjev**. Podobe slednjih so našli mdr. v konferenčni sobi moškega učiteljišča. Časnik je ob takšni situaciji poudaril, da ima nova država, katere del je tudi Maribor, sedaj svojega kralja Petra in regenta Aleksandra. Hkrati je bilo še zapisno, da za odstranitev nekdanjih podob ni potrebno večjih naredb, temveč, da za takšna dejanja zadostuje že zdrava pamet.⁴⁰¹ Ostro so tudi obsodili potezo zagrizenega Nemca, ki je ob slavnostni povorki, ko je mesto obiskal regent Aleksander, čez okno izobesil veliko sliko Franca Jožefa. Sliko so lahko videli vsi. Časnik je še dodal, da takšna podoba lahko sedaj visi le v njegovi kleti.⁴⁰² Park (ni navedeno kateri) je krasil kip Franca Jožefa. Tudi tukaj se je pojavil vandalizem. Ime Josef so preoblikovali, dodali in odstranili črke in tako je nastal napis »Franca Osel«. Nmec, ki je prišel mimo, je ime s kredo sicer popravil, a popravek ni ostal dolgo, saj je dež popravek ponovno zbrisal.⁴⁰³

Avstroogrski simboli so se (pre)počasi le odstranjevali. Tako so v začetku avgusta leta 1919 s stolpa mestnega rotovža le odstranili pozlačeni **habsburški dvoglavi orel**. S tem je bil odstranjen še eden pomembnejših simbolov moči, s katerim se je ponašala nekdanja Donavska monarhija. A orel ni pristal na smetišču. V spomin in opomin na preteklo suženjstvo so ga predali muzeju.⁴⁰⁴ Še ob koncu leta 1920 so poročali o podobnih orlih, ki so »kazili« slovenski videz mesta. Tokrat so omenili le, da se nahaja na uradnem posloju, a slednjega niso natančno definirali.⁴⁰⁵

Eksodus nemških mariborskih veljakov, ko so slednji zapuščali mesto in prodajali svojo imovino, lahko tudi štejemo kot odstranitev nevarnega nemškega elementa.⁴⁰⁶ Ob že tako motečem in konstantno prisotnem nemškem vplivu se je pojavil nov element, ki bi lahko začel spodkopavati slovenizacijo. Situacijo so dodatno zmedli primorski priseljenci, ki so vestno uporabljali »laški jezik«. Za

⁴⁰⁰ Mariborski javni spomeniki, Straža, 2. 6. 1919, let. 11, št. 44, str. 2; Die Denkmäler, Marburger Zeitung, 11. 6. 1919, let. 59, št. 126, str. 3.

⁴⁰¹ Maribor, Male novice, 1. 4. 1919, let. 2, št. 36, str. 2.

⁴⁰² Več narodno, Straža, 2. 7. 1920, let. 12, št. 71, str. 3.

⁴⁰³ Franz Josef I., Mariborski delavec, 26. 5. 1920, let. 3, št. 115, str. 2.

⁴⁰⁴ Dvoglavi cesarski orli izginjajo, Male novice, 7. 8. 1919, let. 2, št. 85, str. 3; Die vergoldete Doppleradler, Marburger Zeitung, 6. 8. 1919, let. 59, št. 172, str. 3.

⁴⁰⁵ Dvoglavi cesarski orel, Straža, 24. 12. 1920, let. 12, št. 141, str. 4.

⁴⁰⁶ Nemci izginjajo, Mariborski delavec, 15. 5. 1919, let. 2, št. 109, str. 2.

Maribor, ki je že itak veljal za narodno mešano področje, je to pomenilo le dodatno grožnjo.⁴⁰⁷

Nedoslednost s strani magistrata z **nemškimi vabili in gotico** sem že opisovala. Vsekakor lahko tudi takšno ravnanje razumemo kot drobec iz avstrijske dobe, ki nikakor ni hotel izginiti.⁴⁰⁸ Za pomemben premik moram šteti uporabo slovenskih **poštnih pečatov**.⁴⁰⁹ Mariborskemu delavcu je bilo moteče in nesprejemljivo dejstvo, da se na naslovnici časnika Marburger Zeitung še naprej baha grb slovenskega Maribora.⁴¹⁰

»*Marburg an der Drau*«⁴¹¹ pa nikakor ni hotel oditi v pozabo. Prepogosto lahko v tistem času zasledimo uradne dokumente, spričevala, vabila in obvestila, ki so vsebovala nemško poimenovanje Maribora.⁴¹² Ob uporabi slovenskega jezika bi rada še poudarila, da so jezik želeli očistiti raznih tujk in namesto teh se je pojavila želja po vpeljavi lastnih domačih besed.⁴¹³

Zasledila sem tudi porast zanimanja za **učenje slovenskega jezika**, ki se ga je učilo »staro in mlado«. Glavno pobudo je prevzel učni zavod Legat. Slednji je imel toliko željnih poslušalcev, da novih udeležencev sploh ni mogel več sprejemati.⁴¹⁴ A v vsakdanjem življenju je nemščina ostajala še naprej prisotna. Izkoreniniti njeno uporabo v prodajalnah je bilo praktično nemogoče.⁴¹⁵ Tedensko so časniki objavljali situacije, ko se je slovenski Mariborčan pritožil nad situacijo, ko je javna oseba na slovensko vprašanje odgovarjala nemško.⁴¹⁶ Ob tem so se začudeno spogledali in se vprašali, kako je vse to mogoče, če magistrat od 1. januarja 1919 posluje slovensko.⁴¹⁷ Prepogosto je bilo v mestu slišati: "*Leider kann ich noch nicht slovenisch.*"⁴¹⁸ Tudi psovka iz nemških ust, namenjena Slovencem kot npr. »*windische Hunde*« in »*windischer Trotell*« nista bila

⁴⁰⁷ Malo več takta, Mariborski delavec, 17. 6. 1919, let. 2, št. 135, str. 2.

⁴⁰⁸ Slovenske tiskovine – nemško vabilo, Male novice, 7. 8. 1919, let. 2, št. 85, str. 3.

⁴⁰⁹ Slovenske poštno pečate, Mariborski delavec, 9. 4. 1919, let. 2, št. 80, str. 2.

⁴¹⁰ Grb slovenskega mesta Maribora, Mariborski delavec, 26. 7. 1919, let. 2, št. 167, str. 2.

⁴¹¹ Ob tej besedni zvezi so venomer poudarjali, da je »ob Dravi« nemška izpeljanka, ki jo naj ljudje pozabijo. Zakaj »Maribor ob Dravi?«, Nova doba, 17. 6. 1919, let. 1, št. 61, str. 2.

⁴¹² V Mariboru, Mariborski delavec, 10. 3. 1920, let. 3, št. 57, str. 3.

⁴¹³ Premalo narodnega čuta, Tabor, 31. 5. 1921, let. 2, št. 120, str. 2.

⁴¹⁴ Mariborski meščani se učijo slovenski, Mariborski delavec, 5. 12. 1918, let. 1, št. 11, str. 2;

Slowenischer Sprachkurs, Marburger Zeitung, 2. 2. 1919, let. 59, št. 26, str. 3.

⁴¹⁵ V Mariboru, Mariborski delavec, 11. 1. 1919, let. 2, št. 8, str. 2.

⁴¹⁶ Das verstehe ich nicht, Mariborski delavec, 11. 3. 1919, let. 2, št. 57, str. 2.

⁴¹⁷ Pfeiferjev magistrat, Male novice, 9. 10. 1919, let. 2, št. 110, str. 3.

⁴¹⁸ Nemcem raste greben, Mariborski delavec, 27. 7. 1920, let. 3, št. 164, str. 2.

izjemi.⁴¹⁹ Ob slovenskem nagovoru nemški uradniki niso nikoli imeli časa za slovenske stranke, a ob uporabi nemščine sta usluga in odgovor bila takoj pripravljena.⁴²⁰ Ravno takšne situacije so najbolj zmotile večino ljudi, tj. bila uklonitev nemški besedi. Slovenski Mariborčan je ob takšnih situacijah moral preko lastne identitete in je ponovno spregovoril nemško ... Ob takšnih situacijah, ki so se zavlekle še v leto 1921, jih ni bilo malo, ki so se vprašali: "*Smo še v jugoslovenskem Mariboru ali smo kje v Gradcu?*"⁴²¹ Pripomba o nemškem poslovanju na mestnem uradu za časa Josipa Leskovarja je dokaj logična, če vemo, kakšno politiko je zastopala Slovenska ljudska stranka, katere član je vladni komisar sicer bil. Ljudje so bili nad takšnimi situacijami zgroženi.⁴²²

V gostilnah je glavno težavo predstavljal jedilni list v nemškem jeziku, čeprav so dekreti, kot smo že videli, zapovedovali kaj drugega.⁴²³

Tudi, kar se tiče skupnega druženja ljudi, so želeli vpeljati sankcije. Pri časniku so predlagali, da je v Mariboru dovolj slovenske inteligence, ki naj bi se družila med seboj. Sodelovanje z nemškim delom inteligence so videli kot nepotrebno.⁴²⁴ S predlogi so šli celo tako daleč, da so želeli prepovedati poroke Slovencev z Nemkami. Predvidevali so, da takšni nacionalni zakoni s seboj prinašajo številna trenja.⁴²⁵ Ljudem je bil namenjen tudi apel, naj dajejo svojim otrokom slovenska imena, saj bodo tako pokazali, da se ne sramujejo slovenskega jezika.⁴²⁶

Novi slovenski kot tudi jugoslovanski simboli so počasi, a vztrajno le pronicali na plano. Veselje ob videlih zastavah na uradnih poslopih je pomenil prav poseben trenutek.⁴²⁷ Ob pomembnih slavnostih je bilo pri posameznikih opaziti (pre)malo okrašenih hiš z narodnimi simboli, kar so ostro obsojali. Eden izmed Nemcev je ob videni situaciji pripomnil, da so oni za časa monarhije hiše in poslopja bolj vestno in bogato okraševali, kot pa danes to počnejo Slovenci.⁴²⁸

⁴¹⁹ Mariborski Nemci, Nova doba, 10. 4. 1919, let. 1, št. 34, str. 2; Mariborsko nemštvo, Straža, 11. 6. 1920, let. 12, št. 62, str. 1.

⁴²⁰ Na magistratu, Male novice, 2. 10. 1919, let. 2, št. 107, str. 3; Objavili, Male novice, 4. 10. 1919, let. 2, št. 108, str. 2.

⁴²¹ Kje smo, Tabor, 24. 2. 1921, let. 2, št. 44, str. 2.

⁴²² Magistrat in Marburg, Nova doba, 2. 12. 1920, let. 2, št. 144, str. 2.

⁴²³ Ne morejo se vživeti v nove razmere, Mariborski delavec, 30. 3. 1920, let. 3, št. 72, str. 2.

⁴²⁴ Več narodnega čuta, Mariborski delavec, 15. 1. 1919, let. 2, št. 11, str. 2.

⁴²⁵ Proč z vsem, kar pač ni slovenski, Tabor, 31. 5. 1921, let. 2, št. 120, str. 2.

⁴²⁶ Slovenska imena, Mariborski delavec, 30. 1. 1919, let. 2, št. 24, str. 2.

⁴²⁷ Slovenska zastava, Male novice, 30. 4. 1919, let. 2, št. 47, str. 2.

⁴²⁸ Premalo narodnega čuta, Tabor, 31. 5. 1921, let. 2, št. 120, str. 2.

V novo slovensko poglavje je zaorala tudi **Cerkev** s prvo mašo ob ustanovitvi nove državne tvorbe. Prva jugoslovanska maša se je tako odvijala v Frančiškanski cerkvi.⁴²⁹ Medtem ko je bila situacija v Stolni cerkvi drugačna. Še v aprilu leta 1919 je bogoslužje potekalo v nemškem jeziku.⁴³⁰ Prvo slovensko bogoslužje je v mariborski stolnici naposled le doživelo premiero. Slednje se je vršilo 28. junija 1919. Nova doba je k temu dodala le: "*Skrajni čas*".⁴³¹

Kljub premeri slovenskega jezika pri bogoslužju časnik še v na prehodu iz leta 1920 v 1921 poroča o nemški pridigi in pesmi v obeh cerkvah.⁴³² Bogoslužje v slovenskem jeziku je potekalo tudi v protestantski cerkvi, in sicer v letu 1920.⁴³³

Na Cerkev in njeno uradovanje je letel še očitek, zakaj ravno ona ne upošteva uredbe, da je slovenščina uradni jezik. Na tnalno so prišli, ker se je izdajalo krstne in poročne liste v nemškem jeziku. Da pa papirovje ne bi bilo preveč, so vse potrdili s cerkveno uradno stampiljko, ki je prav tako bila nemška.⁴³⁴ Ob vsem tem je poslopje Frančiškanske kot tudi Stolne cerkve krasil nemški napis.⁴³⁵ Če je moč v navedeni literaturi prebrati, da pred koncem monarhije med duhovniki Lavantinske škofije ni bilo nobenega, ki bi se imel za Nemca, kako je lahko potem prišlo do tako vestne uporabe nemškega jezika?⁴³⁶ Podobno so se spraševali tudi pri Straži. Ni jim šlo v račun, zakaj se je zapletlo ravno pri Cerkvi. Ravno pri slednji, katere apostoli so propagirali širjenje vere v materinskem jeziku, jeziku, ki ga bo vernik razumel. Takšno stanje je pri vernikih vzbujalo nejevoljo.⁴³⁷ Nemški napisi so ostajali prisotni v cerkvi še v nadaljevanju. Najbolj so v oči bodli nemški napisi nad križevim potom. Stolnica pa se je v letu 1920 ponašala še s spominsko ploščo v čast vladanja Franca Jožefa in s simbolom avstrijske cesarske krone.⁴³⁸ Neažurnost v uporabi slovenskega jezika si lahko razlagamo, da je duhovščina s takšnimi dejanji le spretno krmarila med Scilo in Karibdo, torej nemščino in slovenščino, saj se še ni natančno vedelo, kaj bo na koncu izglasovano v Parizu, saj so se tam določila dnevno spreminjala. Škofa Mihaela

⁴²⁹ Prva jugoslovanska maša v Mariboru, Mariborski delavec, 29.11. 1918, let. 1, št. 6, str. 2.

⁴³⁰ V stolni cerkvi v Mariboru, Nova doba, 12. 4. 1919, let. 1, št. 35, str. 2; V stolni cerkvi v Mariboru, Slovenec, 11. 4. 1919, let. 47, št. 83, str. 4.

⁴³¹ Prva slovenska božja služba v mariborski stolnici, Nova doba, 3. 7. 1919, let. 1, št. 69, str. 2.

⁴³² Družinski oče nam poroča, Tabor, 11.1. 1921, let. 2, št. 7, str. 2.

⁴³³ Služba božja v slovenskem jeziku, Slovenski narod, 14. 11. 1920, let. 53, št. 261, str. 4.

⁴³⁴ Škofijski župni urad v Mariboru uraduje nemški, Nova doba, 5. 6. 1919, let. 1, št. 57, str. 2.

⁴³⁵ Še vedno samo nemške napise, Nova doba, 6. 9. 1920, let. 2, št. 108, str. 2.

⁴³⁶ Hartman, Rudolf Maister, str. 109.

⁴³⁷ Slovenščina v stolnici, Straža, 6. 10. 1919, let. 11, št. 80, str. 3.

⁴³⁸ Maribor, Tabor, 4. 12. 1920, let. 1, št. 83, str. 2.

Napotnika je najbolj skrbel morebitni plebiscit. Le mlajša duhovščina se je občasno posluževala slovenščine pri bogoslužju, a le pri tihih mašah.⁴³⁹

Med slovenske elemente, ki so bili vidni v mestu ob Dravi, lahko štejemo prvo slovensko kavarno (tj. bila kavarna Central v Gosposki ulici)⁴⁴⁰, razveselili so se tudi trenutka, ko je kavarna Evropa prešla v slovenske roke. Ta kavarna je že predhodno bila pri Slovencih zelo priljubljena, saj je ob klepetu tukaj bilo na voljo še veliko število slovenskih časnikov.⁴⁴¹ Kljub slovenizaciji in novim slovenskim kavarnam so ljudje najraje zahajali v Veliko kavarno, znano tudi pod imenom Theresienhof. Slovenskemu tisku tako ni bilo po godu, da slovenski Mariborčan zahaja v nekdanjo nemško trdnjavo. Pohvalili so sicer od strežbe do glasbe in ugodja ter užitke pri pitju kave. A hkrati grajali tiste Slovence, ki so tja hodili in s tem posredno podpirali nemštvo. Slovenska pesem je tu le nemo čakala na aplavz.⁴⁴²

Mariborčani so si tako želeli še **slovenizacije na zdravstvenem področju**. To se je pokazalo pri apelu mariborskih lekarnarjev po slovenskih lekarnah in ob novici, da ima Maribor sedaj slovenskega zdravnika. To je postal dr. Marin.⁴⁴³ O nujnosti po novem slovenskem zdravniku je bilo govora tudi na avgustovski seji mestnega sosveta leta 1919.⁴⁴⁴

Pomemben za mesto je bil razvoj lastne kulture. Velik korak naprej je bil storjen z mariborskim **gledališčem** in s **pevskim zborom**. Nekateri so pomembnost lastne suverenosti videli tudi na športnem področju in v premagani nogometni tekmi Ilirije proti Rapidu.⁴⁴⁵ Kot glavni vidik lastne suverenosti vidim tudi v **slovenskem šolstvu**.

Časniki in Uradni list nam predstavijo novo podobo, ki razkriva odpuščanja nemških učiteljev in zaposlovanje slovenskega kadra. Nekdanje nemške šole so tako razpustili ali pa so jih poslovenili.⁴⁴⁶ Za pospešitev in realizacijo tega

⁴³⁹ Na naslov latinskega vladike, Male novice, 2. 9. 1919, let. 1, št. 95, str. 3.

⁴⁴⁰ Prva slovenska kavarna v Mariboru, Straža, 31. 3. 1919, let. 11, št. 26, str. 3.

⁴⁴¹ Kavarna Evropa v slovenski posesti, Mariborski delavec, 24. 2. 1919, let. 2, št. 45, str. 2.

⁴⁴² Nismo li skromni, Mariborski delavec, 27. 7. 1920, let. 3, št. 164, str. 2.

⁴⁴³ V Mariboru imamo samo nemške lekarnarje, Male novice, 12. 12. 1918, let. 1, št. 15, str. 2; Nov slovenski zdravnik dr. Marin, Male novice, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2; Slovenski zdravniki v Mariboru, Mariborski delavec, 30. 12. 1918, let. 1, št. 30, str. 2.

⁴⁴⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 20.

⁴⁴⁵ Maribor, Slovenski narod, 30. 7. 1919, let. 52, št. 177, str. 1–2.

⁴⁴⁶ Ureditev šolstva v mariborskem okraju, Straža, 4. 4. 1919, let. 1, št. 27, str. 2; Novo učiteljstvo v Mariboru in okolici, Straža, 4. 4. 1919, let. 11, št. 27, str. 2–3; Maribor dobi slovenske šole, Slovenski gospodar, 10. 4. 1919, let. 53, št. 15, str. 3

problema so zbirali tudi denar.⁴⁴⁷ Nemščina je bila kot obvezni predmet v vseh ljudskih in meščanskih šolah na celotnem ozemlju Narodne vlade SHS tako odpravljena. Nemščino so sicer dovolili, ampak le kot neobvezni predmet pod določenimi pogoji.⁴⁴⁸ Prevzemanje šol v slovenske roke je potekalo mirno in neškandalozno.⁴⁴⁹ Čeprav so v letu 1921 zapisali, da je vprašanje šolstva v Mariboru zavoženo.⁴⁵⁰

Pomemben element, ki veliko pripomore k narodnostnem razvoju, je **časopisje**. Za »duševno hrano« je v Mariboru bilo takrat sicer bolj slabo poskrbljeno. Časnikov je sicer bilo dovolj, a manjkal je takšen, ki bi bil narodno-vzgojni. Težavo je slovenskemu Mariboru predstavljala še »Marburgerca«, ki je bila kar preveč vpeta v vsakdan ljudi. Ker je časnik bil nemško orientiran, je to pomenilo širjenje nemških idej in zaviranje slovenizacije. Torej lahko tudi časnike štejemo k motečim elementom iz časa Avstro-Ogrske monarhije.⁴⁵¹ Za nemški časnik so pri Slovenskem narodu celo predvidevali, da bo posledično s strani Narodne vlade tudi prepovedan.⁴⁵² A kot vemo, se to ni zgodilo.

Pred obiskom regenta Aleksandra je mariborskim političnim veljakom začelo postajati nekoliko vroče. Maribor je leta 1920 še vedno navzven kazal nemško podobo. V mislih imam predvsem napise obrtnikov in trgovcev, to situacijo sem že podrobneje opisala. Ob regentovem prihodu, so morali ukrepati na hitro, če so želeli pokazati slovenski obraz Maribora.⁴⁵³ Slovenec je v Mariborskem pismu lepo predstavil videno situacijo: "*S slovenskimi napisi je dobil Maribor na zunaj slovensko krinko, pod katero se skrivajo še zelo črni obrazi. Predno bo Maribor tudi v srcu slovenski, bo preteklo še veliko vode po Dravi.*"⁴⁵⁴ Čeprav je pismo bilo spisano že leta 1919, ko je vse bilo še v povojih, je situacija bila več kot dobro orisana. Glede na pregledane članke lahko trdim, da je več kot očitno, da je do leta 1921 preteklo po Dravi še premalo vode ...

⁴⁴⁷ Naše ljudske šole v mestu in predmestju, Mariborski delavec, 29. 11. 1918, let. 1, št. 6, str. 2.

⁴⁴⁸ Nemščina, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 2; Nemščina kot drugi jezik na ljudskih in meščanskih šolah in slovenščina kot obvezen predmet na manjšinskih šolah, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 30. januar 1919, let. 1, št. XLIV, str. 115–116.

⁴⁴⁹ Zadnje trdnjave v Mariboru padle, Male novice, 12. 4. 1919, let. 2, št. 41, str. 1.

⁴⁵⁰ Naše šole v Mariboru in okolici, Tabor, 28. 7. 1921, let. 2, št. 168, str. 1–2.

⁴⁵¹ Mariborsko pismo, Slovenec, 28. 6. 1919, let. 47, št. 146, str. 3.

⁴⁵² Mariborsko pismo, Slovenski narod, 30. 6. 1919, let. 52, št. 151, str. 2–3.

⁴⁵³ Nemška krstna imena, Mariborski delavec, 2. 7. 1920, let. 3, št. 144, str. 2.

⁴⁵⁴ Mariborsko pismo, Slovenec, 28. 6. 1919, let. 47, št. 146, str. 3; Mariborsko pismo, Slovenec, 24. 8. 1919, let. 47, št. 194, str. 2.

4.3 Eksistenčni problemi: Maribor v pomanjkanju hrane, stanovanj ter plinski in električni mrki

4.3.1 Primanjkovanje hrane: problemi in rešitve

Vilko Pfeifer se je ob prevzemu funkcije vladnega komisarja zavedal, da ob vseh številnih germanskih čereh nanj preži še en nevaren problem. Dejansko se je lahko vprašal, kako naj nasiti ljudstvo. Ureditev prehrane ter zagotovitev, da bo hrane dovolj, je predstavljalo tudi za njega velik izziv. V intervjuju za *Male novice* se je osebno zavzel, da bo uredil vse težave, ki so bile povezane s pomanjkanjem hrane. Že na začetku mu je uspelo zagotoviti mdr. špeh, govedino in svinjino. Ti izdelki so prispeli iz Hrvaške in Slavonije. A kljub posameznim zagotovitvam o preskrbi prebivalstva s hrano v besedah vladnega komisarja ne vidimo tiste odločnosti, ki jo je imel takrat, ko je napovedoval, kako v mestu odstraniti germanske elemente.⁴⁵⁵ Da je pomanjkanje hrane predstavljalo resen problem, kaže tudi na to, da se je ta tema znašla na seji mestnega sosveta, kot bo vidno v nadaljevanju. To temo opisujem tudi zato, da bi pokazala s kakšno vnemo je pri tej problematiki sodeloval mestni magistrat.

S pomočjo časnikov sem spoznala, katera živila so v mestu primanjkovala in ob tem sem ugotovila, da je bila splošna draginja v Mariboru prisotna že pred slovenskim prevzemom oblasti.

Najprej pogledimo peripetije, ki so se dogajale okrog mleka. Te težave so se pojavile že z demobilizacijo (1. november 1918). Vzrok je bil, ker so od vojaške oblasti postavljeni nabiralci mleka bili odpuščeni iz vojaške službe. Mesto je na ta način dobilo več kot tisoč litrov manj mleka. Torej le štiristo.⁴⁵⁶ Pomanjkanje mleka so najbolj občutili bolniki⁴⁵⁷ in dojenčki^{458, 459}. Zaradi pomanjkanja mleka so omejili njegovo uporabo predvsem v kavarnah in slaščičarnah. Uvedli so popoln nadzor in sankcije.⁴⁶⁰ Mleko se je na tapeti znašlo še spomladi leta 1921. Z analizo mleka so namreč ugotovili, da je vsebovalo precej velik delež vode.

⁴⁵⁵ Za napredek mesta Maribor, *Male novice*, 9. 1. 1919, let. 2, št. 3, str. 1.

⁴⁵⁶ Pomanjkanje mleka v Mariboru, *Mariborski delavec*, 29. 11. 1918, let. 1, št. 6, str. 2.

⁴⁵⁷ S pomanjkanjem hrane je povezan tudi zdravstveni element. Bolnikom so v ta namen namenili belo moko, ki so jo lahko dobili izredno, a le z zdravstvenim spričevalom. Mestni gospodarski urad naznanja, *Slovenski gospodar*, 21. 1. 1919, let. 53, št. 4, str. 3.

⁴⁵⁸ Slednjim in otrokom so živila namenili tudi iz Amerike. Dva vagona živil za mariborske otroke, *Mariborski delavec*, 10. 5. 1920, let. 3, št. 103, str. 2.

⁴⁵⁹ Pomanjkanje mleka v Mariboru, *Mariborski delavec*, 29. 11. 1918, let. 1, št. 6, str. 2.

⁴⁶⁰ Pomanjkanje mleka, *Male novice*, 12. 4. 1919, let. 2, št. 41, str. 3.

Kmetice, ki so se posluževale tovrstnih goljufij, so seveda kaznovali.⁴⁶¹ Časniki so vsi po vrsti zabeležili, da se v Mariboru odvija pravi mlečni boj.⁴⁶² V ta namen je bilo ustanovljeno tudi preizkuševališče, ki je delovalo kot nekakšen laboratorij.⁴⁶³ Zaradi nezadovoljstva z državnim laboratorijem je mesto po vzorcu iz Ljubljane ustanovilo lastni laboratorij.⁴⁶⁴

Občina je prav tako regulirala cene moke in kruha. Cene je morala celo zvišati, ampak kljub temu stroški transporta in ostali izdatki niso bili pokriti. Tovrstni izdatek je bil le eden izmed mnogih, ki je izpraznjeval občinsko mošnjo. Časnik je opozoril, da je to veliko breme za občino, ki pa se bo samo še povečevalo. Na občino so hkrati pritiskali tudi peki in njihovi pomočniki, ki so zahtevali višje mezde. Občina je ob tem le predlagala, da bo nosila del razlike v ceni pri revnih slojih in pri nakupu črne moke (ta je bila namenjena izrazito revežem).⁴⁶⁵ Ob pomanjkanju moke in ostalih živil so uvedli nakaznice, ki pa so jih ob večjih količinah nove robe tudi ukinili.⁴⁶⁶ Večje količine (npr. 25 vagonov ameriške moke) so pomenile tudi nižje cene. A kljub pošiljkam⁴⁶⁷ so delovali racionalno. Na občinski ravni je bilo določeno; pol kilograma moke na teden za eno osebo.⁴⁶⁸ Pomanjkanje kruha je ponovno nastopilo septembra 1919. Tokrat so s stavko zaradi nezadovoljstva z mezdami opozorili peki in njihovi pomočniki.⁴⁶⁹ Peki so se često radi izgovarjali na magistrat ter njihove prazne obljube in so se maščevali tako, da so prenehali s peko kruha.⁴⁷⁰ Zaradi nenehne draginje, ki je bila vezana na moko in kruh, so ljudje predlagali, da bi se vzpostavile cene glede na dohodek. Takšen predlog je bil obsojen na propad.⁴⁷¹

⁴⁶¹ Preiskava mleka na mariborskem trgu, Tabor, 10. 4. 1921, let. 2, št. 80, str. 2; Škandalozne razmere na našem trgu, Tabor, 13. 9. 1921, let. 2, št. 205, str. 3; Preiskava mleka na mariborskem trgu, Jutro, 10. 4. 1921, let. 2, št. 84, str. 3.

⁴⁶² Mlečni boji v Mariboru, Slovenec, 4. 12. 1921, let. 49, št. 276, str. 3.

⁴⁶³ Pri preizkuševališču so mleku odvzeli zgornji del (maslo) mleka, slednjega so preučili, slabši spodnji del pa je obdržala stranka. To je pri ljudeh vzbudilo veliko nejevolje. Mariborskemu delavcu, Straža, 19. 1. 1920, let. 12, št. 6, str. 2.

⁴⁶⁴ Preiskuševališče živil na tržnem nadzorstvu, Tabor, 27. 2. 1921, let. 2, št. 47, str. 2.

⁴⁶⁵ Podraženje moke in kruha, Mariborski delavec, 10. 5. 1919, let. 2, št. 105, str. 3.

⁴⁶⁶ Bela moka in kruh za Maribor, Mariborski delavec, 20. 5. 1919, let. 2, št. 113, str. 3; Maribor dobi moko in kruh brez kart, Male novice, 17. 5. 1919, let. 2, št. 54, str. 1.

⁴⁶⁷ Dogajalo se je celo, da so vagone s hrano kdaj pa kdaj tudi zaplenili. Zaplenjena živila za Maribor, Mariborski delavec, 13. 5. 1919, let. 2, št. 107, str. 3.

⁴⁶⁸ Moka in kruh, Mariborski delavec, 23. 5. 1919, let. 2, št. 116, str. 3; Moka in kruh, Straža, 23. 5. 1919, let. 11, št. 41, str. 5.

⁴⁶⁹ Verbot des Bakens von Weißgebäck, Marburger Zeitung, 3. 9. 1919, let. 59, št. 195, str. 3.

⁴⁷⁰ Mariborski peki, Slovenski narod, 11. 12. 1920, let. 53, št. 283, str. 3.

⁴⁷¹ Cena kruha v Mariboru, Male novice, 1. 4. 1919, let. 2, št. 36, str. 1.

Če so bile težave glede moke, okoli kvasa tovrstnih problemov ni bilo.⁴⁷² Ob pomanjkanju moke so se v decembrskih dneh leta 1918 ljudje – glede na zapise v časnikih – pritoževali, da je moka na voljo le Nemcem. Pojavil se je strah, da bi si Nemci belo moko razdelili med seboj, medtem ko bi Slovencem ostala na voljo le slabša črna moka. To razdeljevanje moke je sicer bilo vezano na nemško trgovino.⁴⁷³ Ob takšni situaciji se je postavilo vprašanje, kako je lahko dopustno, da imajo Nemci v rokah mariborsko trgovino, gostilne, pekarnе, slaščičarne, mlekarne in prodajalne sadja in zelenjave.⁴⁷⁴

Mestu je primanjkovalo tudi mesa.⁴⁷⁵ Najmanj so imeli govejega, ki pa je bilo tudi najdražje.⁴⁷⁶ Težave z dobavo mesa so se pojavile konec februarja 1919. Mariborski delavec je situacijo doživel takole: "*Ni nobena tajnost, da se nahajamo v kočljivi krizi glede preskrbe mesta z mesom. Vsi to občutimo, a čedalje bolj.*"⁴⁷⁷ Šele proti aprilu 1919 so se stvari nekoliko umirile. Prehranjevalni urad za Slovenijo je pridobil 55 vagonov svinjske masti (del iz Trsta, del iz Amerike). Zraven so dobili še moko. Ob vsem tem transportu so si ljudje vsaj začasno oddahnili in javnosti sporočili, da je prehrabena kriza verjetno končana.⁴⁷⁸ S tem so se strinjali tudi pri Malih novicah.⁴⁷⁹

Primanjkovalo je še tobaka⁴⁸⁰ in vžigalic⁴⁸¹. Ljudje so se zelo razveselili novih zalog sira, repe, zelja, krompirja, leče in soli.⁴⁸² Zaradi pomanjkanja so v letu 1920 na nakaznice dali: sladkor, petrolej, usnje in premog.⁴⁸³ Zaradi pomanjkanja hrane je bil v ospredju dekret, ki je prepovedoval, da bi izložbe krasila hrana,

⁴⁷² Kvas, Male novice, 15. 5. 1919, let. 2, št. 53, str. 3.

⁴⁷³ Mariborski magistrat in delitev moke, Straža, 30. 12. 1918, let. 10, št. 104, str. 3.

⁴⁷⁴ Trgovstvo in obrt v Mariboru, Mariborski delavec, 18. 12. 1918, let. 1, št. 22, str. 2.

⁴⁷⁵ Prehrana Maribora in obmejnih krajev, Slovenec, 8. 2. 1919, let. 47, št. 32, str. 3; Mesa ni, Mariborski delavec, 21. 12. 1918, let. 1, št. 25, str. 2.

⁴⁷⁶ Prehrana, Male novice, 24. 4. 1919, let. 2, št. 45, str. 2.

⁴⁷⁷ Maribor v krizi pomanjkanje mesa, Mariborski delavec, 28. 2. 1919, let. 2, št. 49, str. 2.

⁴⁷⁸ Konec prehranjevalne krize na Slovenskem, Mariborski delavec, 23. 4. 1919, let. 2, št. 91, str. 3.

⁴⁷⁹ Prehrana, Male novice, 24. 4. 1919, let. 2, št. 45, str. 2.

⁴⁸⁰ Pomanjkanje tobaka, Mariborski delavec, 10.12. 1918, let. 1, št. 15, str. 2; Maribor brez tobaka, Slovenski narod, 13. 1. 1919, let. 52, št. 10, str. 6.

⁴⁸¹ Kje so zopet vžigalice, Mariborski delavec, 11. 3. 1919, let. 2, št. 57, str. 2.

⁴⁸² Maribor, Straža, 17. 1. 1919, let. 11, št. 5, str. 3; Salz, Marburger Zeitung, 22. 8. 1919, let. 59, št. 185, str. 3.

⁴⁸³ Mestni magistrat, Straža, 9. 6. 1920, let. 12, št. 61, str. 3.

obleka, obutev in orodja.⁴⁸⁴ Za vso to »začetno« primanjkovanje hrane so ljudje krivdo zvalili na mestno zastopstvo.⁴⁸⁵

Mestna občinska politika je veliko doprinesla k rešitvi prehrabnega vprašanja. 18. marca 1920 se je vladni komisar obrnil na svoje sosvetovalce s problemom pomanjkanja moke. Tega pomembnega vprašanja so se suvereno lotili že na naslednji seji, na katero so povabili trgovce.⁴⁸⁶ To je bilo na seji 23. marca 1920. Josip Leskovar kot novopečeni vladni komisar je zbrane obvestil, da mestu primanjkuje najpotrebnejših živil. Ob tem se je osebno zavzel in dal pobudo, da se morajo stvari razrešiti. Obrnil se je na trgovce in mlinarje, ki so se njegovemu povabilu odzvali. Slednje so občinski očetje prosili za pomoč in praktične nasvete. Trgovci so jim pojasnili, da oskrbo ovirajo neurejene prometne in druge razmere. Trgovski ceh je želel, da mu lahko na občinski ali lokalni ravni veliko pripomorejo, če bi transport potekal nemoteno. Kljub obširni debati so le prišli do sklepa. V njem so se prisotni trgovci zavezali, da bodo po najboljših močeh prevzeli oskrbo mesta z najpomembnejšimi živili (moka, mast, žito). Obvezali so se, da bodo občino obveščali o nakupih, in da jim bodo dajali na razpolago živila po dnevnih cenah. Občina si je s tem pridobila pravico, da bo smela ta živila razdeliti med ostale trgovce in bo lahko nad slednjimi izvajala tudi nadzor. Če se bo odločila drugače, bo trgovcem dala proste roke, brez kontrole. Magistrat je trgovcem dal častno besedo, da jih bo podpiral pri transportnih mukah.⁴⁸⁷

Ob prehrabnih težavah moram omeniti še novo nastalo nevarnost. To so bili prekupčevalci⁴⁸⁸. Ljudje so se obrnili na magistrat in želeli, da se proti njim ostro nastopi. Časniki so zaradi velikega nezadovoljstva ljudi o njih na veliko in obširno poročali. Zavzeli so se, da bodo preprodajalce ostro kaznovali.⁴⁸⁹ Pojav verižništva je postajal prava nelegalna organizirana dejavnost. V to dejavnost so bile vpete vse narodnosti.⁴⁹⁰ Ko pa so se stvari začele zapletati, je kontrolo nad verižniki prevzel Urad zoper navijalce cen. Ljudje so se te poteze izredno

⁴⁸⁴ Izložbena okna v Mariboru, Male novice, 11. 1. 1919, let. 2, št. 4, str. 2; Izložbena okna v Mariboru, Slovenski gospodar, 16. 1. 1919, let. 53, št. 3, str. 3.

⁴⁸⁵ O draginji, Mariborski delavec, 21. 12. 1918, let. 1, št. 25, str. 2.

⁴⁸⁶ Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 38 in 39.

⁴⁸⁷ Prav tam, str. 21, 22 in 23.

⁴⁸⁸ Eden izmed prvih primerov tovrstnega postopanja so časniki zabeležili že marca leta 1919. Maribor eldorado pustolovcev?, Mariborski delavec, 5. 3. 1919, let. 2, št. 52, str. 3.

⁴⁸⁹ Ponovno se opozarja, Mariborski delavec, 21. 1. 1920, let. 3, št. 16, str. 3; Preprodaja živil, Straža, 23. 1. 1920, let. 12, št. 7, str. 3.

⁴⁹⁰ Verižniki, Mariborski delavec, 23. 1. 1920, let. 3, št. 18, str. 3.

razveselili, saj jih je skrbelo dejstvo, da so cene v tujini padale, a doma strmo naraščale.⁴⁹¹ Preden je urad začel delovati, je k ohranjanju reda in miru veliko pripomogla mariborska policija.⁴⁹² Med »banalnimi« primeri verižništva zasledimo tudi starejše ženske, branjevke iz obmejnih krajev⁴⁹³, ter lastnike gostiln, ki so stregli z manjšimi porcijami hrane, manjšo količino kave, a za višjo ceno.⁴⁹⁴ Večino mariborskih verižnikov so sestavljali tisti, ki so bili izgnani ali pa so pobegnili iz Celja in Ljubljane.⁴⁹⁵ Najpogostejši ukrep zaščite pred tovrstnimi združbami so bile racije.⁴⁹⁶

Pojavila se je tudi težnja po določitvi maksimalnih cen.⁴⁹⁷ Slednje je magistrat tudi objavil. Cene so bile določene za vse gostilne, mesnice, delikatesnice in cene na trgu.⁴⁹⁸ Na odločitev, ki jo je sprejel Vilko Pfeifer, je letel plaz nezadovoljstva. Najglasnejši je bil časnik Naprej. Maksimalna določitev cen pa ni bila kaprica Vilka Pfeiferja, temveč so takšno uredbo poznali tudi v Gradcu.⁴⁹⁹ Povratne informacije v časniku nam kažejo, da je to naredbo le malokdo tudi upošteval. Vladni komisar je šele ob koncu leta 1919 dobil potrditev za svojo potezo s strani ministrstva za prehrano.⁵⁰⁰ Maskiranje cen je bilo (pre)potrebno, saj so prenekateri trgovci svoje cene radi spreminjali in jih prirejali.⁵⁰¹

Kot je že bilo razvidno iz zapisanega, lahko trdim, da je Mestna občina Mariborska storila veliko za preskrbo prebivalstva s hrano. Vilko Pfeifer se je v februarju 1919 osebno obrnil na Antona Korošca v Beograd (takrat je bil v funkciji ministrskega podpredsednika) po dveh trgovskih zastopnikih. Vladni komisar je s to potezo želel, da bi Anton Korošec pri vladi izprosil prehrano za mesto Maribor. Pogajanja so obrodila sadove. Iztržili so sedem vagonov svinjske masti, dva vagona povojnega debelega špeha in mesa. Obljubili so jim še:

⁴⁹¹ Urad zoper navijanje cen, Mariborski delavec, 14. 7. 1920, let. 3, št. 153, str. 2; Proč z neprimernimi dobički, Mariborski delavec, 21. 7. 1920, let. 3, št. 159, str. 3; Verižniškemu uradu, Mariborski delavec, 11. 8. 1920, let. 3, št. 177, str. 2.

⁴⁹² Ekspozitura urada zoper verižnike in navijalce cen v Mariboru, Mariborski delavec, 16. 2. 1920, let. 3, št. 37, str. 3; Verižnikom in tihotapcem, Mariborski delavec, 26. 2. 1920, let. 3, št. 46, str. 3.

⁴⁹³ Veriženje z jajci, Mariborski delavec, 24. 7. 1920, let. 3, št. 162, str. 2.

⁴⁹⁴ Verižniški urad, gostilne in kavarne, Mariborski delavec, 3. 8. 1920, let. 3, št. 170, str. 2.

⁴⁹⁵ Proti verižnikom, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 3.

⁴⁹⁶ Racija verižniškega urada, Tabor, 30. 3. 1921, let. 2, št. 71, str. 2.

⁴⁹⁷ O draginji, Mariborski delavec, 21.12. 1918, let. 1, št. 25, str. 2.

⁴⁹⁸ Maksimalne cene za živila v Mariboru, Male novice, 24. 7. 1919, let. 2, št. 79, str. 2; Maksimalne cene, Mariborski delavec, 26. 7. 1919, let. 2, št. 167, str. 4.

⁴⁹⁹ Maksimalne cene v Mariboru, Mariborski delavec, 31. 7. 1919, let. 2, št. 171, str. 3.

⁵⁰⁰ Jedilni list, Mariborski delavec, 20. 8. 1919, let. 2, št. 187, str. 2; Maksimalne cene za živila, Mariborski delavec, 19. 12. 1919, let. 2, št. 241, str. 2.

⁵⁰¹ Kontrolna komisija javnih lokalov, Mariborski delavec, 13. 7. 1920, let. 3, št. 152, str. 2.

pšenico, riž, moko, koruzo in kavo.⁵⁰² S tovrstnimi potezami si je moral pridobiti naklonjenost ljudi. Ne samo da je hrano priskrbel, občasno jo je dobil celo po znižanih cenah^{503 504}.

V nasprotju s tradicionalno lastno hvalo Mariborskega delavca Vilka Pfeiferja in veliko opevanje njegovega truda, da je mestu priskrbel potrebno hrano, pa Straža pokaže precej drugačno sliko. Časnik Vilku Pfeiferju očita slabo in neekonomično delovanje gospodarskega urada, ki je mesečno porabil več tisoč kron. Slabo in nenatančno izpolnjenje računске knjige mu nikakor niso bile v prid. Josip Leskovar je ob predaji poslov vladnega komisarja (marec 1920) ostrmel, ko je našel skladišče praktično prazno. Tam ni bilo ne moke, ne masti le »kištica žajfe«, kot so se izrazili časniki. Maribor se je tako znašel brez moke. In tej situaciji je sledila že prej opisana seja, ko se je občina obrnila na trgovce.⁵⁰⁵

Medtem ko se je prehrambeno vprašanje reševalo na bolje, so v ospredje stopila opozorila in navodila, kako ravnati s hrano. V ospredje so postavili ravnanje z mlečnimi izdelki in mesom.⁵⁰⁶ V Mariboru je bilo ustanovljeno še t.i. Občinsko sodišče za navijanje cen. Tj. bilo prvo sodišče take vrste v Sloveniji nasploh. V nadaljevanju sem ob prebiranju člankov spoznala, da je to sodišče, kljub prvotnim pravnim pomislekom, le obrodilo sadove. Čeprav velikokrat na škodo majhnih, bolj ali ne poštenih, kmetov in branjev.⁵⁰⁷

⁵⁰² Dr. Korošec skrbi za Maribor, Male novice, 22. 2. 1919, let. 2, št. 22, str. 1.

⁵⁰³ Revni del populacije je ob koncu leta 1920 izredno prizadelo zaprtje prodajalne pomožne akcije. Tukaj so lahko kupovali po znižanih cenah. Da pa se lakota in beda ne bi razširili, je situacijo reševala ljudska kuhinja. Občini je primanjkovalo sredstev, zato so se obrnili na ljudi, ki bi lahko donirali denar. Ljudska kuhinja se je ustanovila po opustitvi mestne vojne kuhinje, ki je delovala tri leta. Otvoritev kuhinje so zabeležili s 1. avgustom 1919. Opustitev mestne vojne kuhinje, Male novice, 24. 7. 1919, let. 2, št. 79, str. 4; Otvoritev mestne ljudske kuhinje, Mariborski delavec, 27. 7. 1919, let. 2, št. 168, str. 2; Oklic prebivalstva mesta Maribor, Straža, 10. 12. 1920, let. 12, št. 136, str. 3

⁵⁰⁴ Aprovizacija Maribora, Male novice, 17. 4. 1919, let. 2, št. 43, str. 2–3.

⁵⁰⁵ Dr. Pfeifer in »najlepši red«, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 3; Prehrana Maribora, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 3; Živila za Maribor, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 3.

⁵⁰⁶ Kontrolna komisija javnih lokalov, Mariborski delavec, 13. 7. 1920, let. 3, št. 152, str. 2.

⁵⁰⁷ Kako se v Mariboru pobija draginja, Slovenec, 22. 10. 1921, let. 49, št. 241, str. 3; Občinsko sodišče za navijanje cen, Slovenec, 15. 10. 1921, let. 49, št. 235, str. 3–4; Občinsko razsodišče Maribor, Slovenski narod, 7. 9. 1921, let. 54, št. 200, str. 3.

4.3.2 Bivanjsko vprašanje: Maribor v pomanjkanju stanovanj, prvi in nadaljnji ukrepi

Ob prehrabnih težavah se moram dotakniti še bivanjske problematike. Stanovanjsko vprašanje je le ena izmed nadlog, ki so še dodatno pestile povojni Maribor. Tudi o tej problematiki se je na veliko pisalo. Rešitev bi lahko bile le novogradnje, a denarja za kaj takega ni bilo. A težave so se le še stopnjevale. Če mislite, da se je situacija v letih 1920 in 1921 umirila, se pošteno motite. Stanovanjska kriza se v obravnavanih letih seveda ni rešila. K temu je veliko pripomogel Stanovanjski urad, ki je predstavljal pravo gnezdo korupcije in hinavščine. V pričujočem poglavju je nemogoče natančno orisati dano problematiko predvsem zaradi (pre)obilice najdenih člankov. Zato sem pri pisanju morala biti izredno selektivna in predstavljam le najzanimivejše odseke, ki nam vsaj malo nakažejo sliko dane situacije. Da je tema bila več kot aktualna, je razvidno tudi iz tega, da so o njej spregovorili na sejah mestnega in občinskega sveta.

Maribor torej ni bil izjema. Tudi to mesto ni moglo ubežati stanovanjski krizi. Zato na to krizo ne moremo gledati kot na nekaj prehodnega. Vzroke za takšno stanje moramo iskati v vojni. Slednja je za seboj pustila kup ruševin in neobnovljenih stavb. Med vojno se ni nič zidalo ali popravljalo.⁵⁰⁸ Stanovanja so bila zanemarjena, nič se ni belilo in ne čistilo. Higiena je povsod pešala, zato je v ospredje stopil še strah pred nalezljivimi boleznimi in epidemijami.⁵⁰⁹ Prvi znaki pomanjkanja stanovanj so se pokazali takoj po vojni. Avstrijska oblast, ki se je morala bojevati za svojo lastno eksistenco, seveda ni posvečala nobene pozornosti slovenskemu delu monarhije. Gradnje in obnove so tako tukaj zaspale in tiho propadale. Posledice so bile v letih po vojni več kot očitno grozljive.⁵¹⁰ V ozadju se skriva še eno pomembno dejstvo. Razpad Avstro-Ogrske je posledično povzročil, da so se slovenski uradniki, ki so bili zaposleni na neslovenskih delih monarhije, sedaj vračali domov v Slovenijo, medtem, kot bo še vidno, so nemški uradniki⁵¹¹ ostajali še naprej na prejšnjih slovenskih naslovih. Nov dodaten dotok

⁵⁰⁸ Dr. A. G, Stanovanjsko vprašanje, Slovenec, 2. 2. 1919, let. 47, št. 27, str. 2.

⁵⁰⁹ Stanovanjska kriza, Slovenec, 12. 2. 1920, let. 48, št. 34, str. 6.

⁵¹⁰ Dr. Avg. Reisman, Stanovanjski uradi, Nova doba, 3. 8. 1920, let. 2, št. 92, str. 1–2.

⁵¹¹ Naredba, ki je predvidevala odpust nemških uradnikov, je bila koristna tudi v stanovanjskem smislu. Vedeli so, da bodo odpuščeni nemški uradniki morali zapustiti svoja delovna mesta, s tem pa se bodo spraznila in sprostita tudi stanovanja. Praznih stanovanj so se nadejali še od kaznovanih trgovcev (veržnikov), ki so zaradi vladne naredbe bili ob stanovanja. Predvidevali so še, da se

naseljencev je v mesto prišel z že omenjenimi begunci z avstrijske Koroške in s Primorske. Takšno stanje ne samo v obmejnem Mariboru, temveč v celotni Sloveniji je Narodno vlado v Ljubljani prisilo v ukrepanje.⁵¹² Na 29. seji Narodne vlade v Ljubljani, 6. decembra 1918, je bila skrb te tematike prenesena na Poverjeništvo za socialno skrb.⁵¹³ Obširna naredba Narodne vlade o pravici občin glede posega stanovanj je bila objavljena 9. decembra 1918 v Uradnem listu.⁵¹⁴ Te naredbe so prenehale veljati potem, ko so sprejeli nova zakonska določila dne 17. januarja 1919.⁵¹⁵ Poglejmo, kaj je bilo bistvo januarske šestčlenske naredbe. *Po tej naredbi je bilo potrebno prijaviti vsa dvojna stanovanja v enem okolišu*⁵¹⁶, *kakor tudi vsa prazna ali nezadostno rabljena*⁵¹⁷ (npr. če lastnik ni živel v Mariboru, ampak je imel tukaj le stanovanje). Zabeležili so tudi tista stanovanja, ki so obsegala več sob, kakor je bilo stanovalcev. Na seznamu so se obvezno znašla še tista stanovanja, ki so vsebovala, več kot štiri prostore. Občina pa je imela pravico do zasega takšnih stanovanj. Ko je občina pridobila stanovanje na sledeč način, ga je lahko oddelila tistim, ki so tega bili potrebni. Pravico za dodelitev stanovanj na sledeč način je imel le imetnik t. i. domovinske pravice.⁵¹⁸ Tako se je začel »lov« na prazna stanovanja. Časniki so sami apelirali na ljudi, naj prijavijo stanovanja, ki ustrezajo naredbi. Prijave so morali oddati državni policiji, ki je imela vsa pooblastila s strani vladnega komisarja in je delala v njegovem imenu.⁵¹⁹ Za informacijo o praznem stanovanju si lahko bil celo zelo dobro nagrajen. Kljub prehranjevalni krizi si za informacijo lahko dobil vrečo najboljše

bodo izpraznila še stanovanja tujih državljanov in ostalih, ki so v mestu izgubili javne posle. Radi verižnosti ali navijanja cen, Mariborski delavec, 12. 1. 1920, let. 3, št. 8, str. 3; Odslovljeni javni nameščenci, Mariborski delavec, 19. 6. 1919, let. 2, št. 137, str. 2.

⁵¹² Stanovanjske težave, Slovenski gospodar, 16. 1. 1919, let. 53, št. 3, str. 3.

⁵¹³ Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 170–171.

⁵¹⁴ 180. Naredba narodne vlade o pravici občin do posega stanovanj, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 9. december 1918, let. 1, št. XIX, str. 39–40.

⁵¹⁵ 295. Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani, o pravici občin do posega po stanovanjih, Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 22. januar 1919, let. 1, št. XL, str. 101–102.

⁵¹⁶ Kot posledica naredbe je bilo sklenjeno, da mesto Maribor s sosedskimi občinami: Krčevino, Leitersbergom (Košaki), Pobrežjem, Teznom, Studenci, Rošpohom in Kamnico tvori enoten stanovanjski okoliš glede lastnikov oz. imetnikov dvojnih stanovanj. Stanovanja v Mariboru, Male novice, 6. 3. 1919, let. 2, št. 27, str. 1.

⁵¹⁷ Na takšen problem je opozoril tudi bralec, ki je opozoril, da je, ko je bil na lovu za stanovanjem, sam našel kar nekaj praznih stanovanj. Ugotovil je, da številna takšna stanovanja samevajo, medtem ko so lastniki v tujini. V tem primeru v Gradcu. »Sie kommen zurück«, Mariborski delavec, 26. 2. 1919, let. 2, št. 47, str. 2.

⁵¹⁸ Stanovanjska beda, Slovenec, 24. 1. 1919, let. 47, št. 19, str. 7.

⁵¹⁹ Pomanjkanje stanovanj, Mariborski delavec, 14. 1. 1919, let. 2, št. 10, str. 1–2; Stanovanjske težave, Slovenski gospodar, 16. 1. 1919, let. 53, št. 3, str. 3.

moke in petrolej brez karte.⁵²⁰ »Akcija toženj« praznih stanovanj se je dobro obnesla. Odziv je bil velik. Na pedistal so najpogosteje postavili nemške mogočnejše in razkrili celoten seznam tistih, ki so imeli po devet do dvanajst prostih sob.⁵²¹ Kritiki pa se niso mogli izogniti niti cerkveni gospodje. Kot je razvidno iz časnikov, sami niso, vsaj javno ne doprinesli k boljšemu stanovanjskemu razpletu v mestu. Mariborčanom tako ni ostalo skrito, da je njihov kompleks bil napol prazen.⁵²²

Ker je Maribor veljal za mesto z lastnim statutom, je bil prideljen mestnemu magistratu stanovanjski sosvet. Člani tega so bili imenovani na predlog stanovanjskih oz. strokovnih organizacij s strani Narodne vlade.⁵²³ Poverjeništvu za socialno skrbstvo v Ljubljani je v Mariboru v stanovanjski sosvet imenovalo dr. Antona Jerovška (zaupnik oddelka za socialno skrbstvo), dr. Frana Lipolda (zastopnik hišnih gospodarjev) in Frana Pajtlerja (zastopnik najemnikov).⁵²⁴ Monopol oz. nadzor nad stanovanji je v Mariboru torej pripadal mariborskemu stanovanjskemu uradu⁵²⁵. Slednji je v avgustu 1919 moral začasno prekiniti svoje delovanje, saj ni bilo na voljo dovolj razpoložljivih stanovanj. Medtem ko urad ni bil dejaven, so tamkajšnji zaposleni uradniki⁵²⁶ natančno pregledali številne hiše, da bi pridobili nove bivalne luknje. Kazni za tiste, ki praznih, nerabljenih in odvečnih sob niso prijavili, so sledile sankcije. Kdor stanovanja, hiše oz. odvečnih sob ni prijavil, so mu ga »pravno« lahko tudi odvzeli. O tej situaciji je Mariborčane obvestil sam vladni komisar.⁵²⁷ Kaznovali pa so tudi tiste predrzne posameznike, ki so stanovanja oddajali brez dovoljenja državne in stanovanjske

⁵²⁰ Dr. Avg. Reisman, Stanovanjski uradi, Nova doba, 3. 8. 1920, let. 2, št. 92, str. 1–2.

⁵²¹ Na adresu državne stanovanjske komisije v Mariboru, Straža, 12. 1. 1920, let. 12, št. 4, str. 3.

⁵²² Onim, ki iščejo stanovanja in sobe, Tabor, 5. 10. 1920, let. 1, št. 33, str. 2; Stanovanjska beda, Jutro, 5. 10. 1920, let. 1, št. 37, str. 3.

⁵²³ Stanovanjska beda, Slovenec, 24. 1. 1919, let. 47, št. 19, str. 7.

⁵²⁴ Stanovanjski sosvet v Mariboru, Male novice, 4. 2. 1919, let. 2, št. 14, str. 2; 334. Naredba poverjeništvu za socialno skrbstvo, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 1. februar 1919, let. 1, št. XLV, str. 120.

⁵²⁵ Ljudje so se pogosto hudovali, da urad dela bolj v prid nemški kot slovenski populaciji. V ospredje je bodel primer, da so pravemu mariborskemu Slovencu odvzeli stanovanje, medtem ko je Nemeč imel prostih več sob. Ob članku lahko pomislimo tudi zgolj na natolcevanje in časopisni konstrukt. Te trditve pa žal iz članka ni moč razbrati. Na naslov stanovanjskega urada, Male novice, 10. 7. 1919, let. 2, št. 74, str. 3.

⁵²⁶ Za ogled stanovanj so imeli na voljo le tri uradnike. Ravno to pomanjkanje uradništva so navajali za glavni vzrok za nezadostno delovanje urada. Stanovanjska komisija, Straža, 22. 10. 1920, let. 12, št. 118, str. 3; Kje so prazna stanovanja?, Mariborski delavec, 10. 7. 1920, let. 3, št. 151, str. 5.

⁵²⁷ Poslovanje mariborskega stanovanjskega oddelka prekinjeno, Male novice, 21. 8. 1919, let. 2, št. 90, str. 4; Razglas, Mariborski delavec, 19. 8. 1919, let. 2, št. 186, str. 3.

komisije.⁵²⁸ Stanovanjski urad je zaradi preobilice dela posebej apeliral na ljudi, da naj bodo potrpežljivi in ter da naj jih ne obremenjujejo z malenkostmi.⁵²⁹ Zaradi oblice dela so omejili celo uradne ure. Delalo se je zgolj dvakrat tedensko (sreda in sobota) med osmo in dvanajsto uro dopoldne. Tak kratek delovni čas so opravičevali z dejstvom, da so ostale dni uradniki na lovu za novimi stanovanji.⁵³⁰ Njihova končna letna bilanca je bila porazna, saj jim je, kot je vidno iz časnikov, ostalo nerešenih kar petsto prošenj. Na tem mestu lahko izpostavim le profesorja Frana Voglarja, ki je v resnici tudi pomagal ljudem in jih spravil na toplo pred zimo.⁵³¹ Da so ljudje lahko prišli do novih stanovanj, so v ta namen izpolnjevali posebne formularje.⁵³² Od aprila 1920 je bilo ob tem še sklenjeno, da se morajo vse prošnje vlagati le v slovenskem jeziku, če ne so jih zavrnil.⁵³³ Na urad je dnevno prihajalo med trideset in petdeset ljudi. Tedensko povprečje pa se je vrtelo okoli trideset upajočih ljudi.⁵³⁴ Samo enkrat sem opazila, da je bilo zabeleženo, da se je na prazno stanovanje čakalo eno leto.⁵³⁵ Prošnje najnižjih slojev ljudi niso bile uslišane. V pol leta je tako neimenovani posameznik oddal štiri pisne in petinštirideset ustnih prošenj. A vse je bilo zaman. Otrok iz revnejših slojev, ki niso imeli strehe nad glavo, so prešteli kar 486.⁵³⁶ Način oddaje prošenj se je v letu 1921 spremenil. Nekdanja stara oddaja prošenj ni bila več veljavna. Zaradi lažje preglednosti so pripravili formular, ki ga je bilo potrebno le izpolniti. Formularje so nato obravnavali na sejah stanovanjskega sosveta.⁵³⁷ Stanovanjski urad so v uredništvu Mariborskega delavca označili za prave *karikature*.⁵³⁸ Vzrok za neučinkovitost v delovanju tega urada moramo iskati v komisijah, ki so se zelo pogosto menjavale. Najbolj je bilo to očitno pri predsednikih. Sprememba na tem stolčku je bila vidna takoj, ko je v prestolnici

⁵²⁸ Opozarjajo se hišni gospodarji, Mariborski delavec, 9. 3. 1920, let. 3, št. 56, str. 3.

⁵²⁹ Stanovanjski urad, Male novice, 11. 9. 1919, let. 2, št. 98, str. 3.

⁵³⁰ Das Wohnungsamt des Stadtmagistrates Marburg, Marburger Zeitung, 11. 9. 1919, let. 59, št. 201, str. 3.

⁵³¹ Stanovanjska komisija, Mariborski delavec, 29. 12. 1919, let. 2, št. 247, str. 2.

⁵³² Državna stanovanjska komisija, Straža, 16. 1. 1920, let. 12, št. 5, str. 3.

⁵³³ Von der staatlichen Wohnungskommission, Marburger Zeitung, 12. 4. 1920, let. 60, št. 84, str. 3; Državna stanovanjska komisija, Nova doba, 18. 4. 1920, let. 2, št. 45, str. 2; Državna stanovska komisija, Straža, 14. 4. 1920, let. 12, št. 39, str. 3.

⁵³⁴ Stanovanjski urad, Tabor, 28. 9. 1920, let. 1, št. 27, str. 1.

⁵³⁵ Juvan proti uradnikom, Tabor, 20. 10. 1920, let. 1, št. 46, str. 2.

⁵³⁶ Mariborski stanovanjski urad, Straža, 2. 9. 1921, let. 13, št. 97, str. 4.

⁵³⁷ Onim, ki so brez stanovanja, Tabor, 8. 10. 1921, let. 2, št. 227, str. 3; Državni stanovanjski urad razglaša, Tabor, 13. 10. 1921, let. 2, št. 231, str. 3.

⁵³⁸ Karikatura, Mariborski delavec, 23. 7. 1920, let. 3, št. 161, str. 2.

zapihal drug politični veter.⁵³⁹ Stanovanjske komisije so postajale tip politične korupcije in hkrati odskočna deska za posamezne politične stranke. Komisija se nikakor ni mogla otresti dejstva, da prazna stanovanja oddajajo le svojim prijateljem.⁵⁴⁰ Urad so videli vedno bolj kot privatno podjetje.⁵⁴¹ Stanovanjskemu uradu pa so povrhu vsega očitali še brezsistemsko delovanje. Seje urada niso potekale demokratično. Ugovori niso bilo možni, člani so tako s kimanjem predsedniku urada potrdili njegove predloge.⁵⁴² Funkcija predsednika pri stanovanjski komisiji sicer ni bila dodatno plačana.⁵⁴³ Uradu so še očitali, da uradnice iz Trsta govorijo »laški« jezic. Kar je bilo za posameznike izredno moteče.⁵⁴⁴

Izpraznjena stanovanja so tako vodili v posebnih evidencah.⁵⁴⁵ Na površnost, nedoslednost in nenatančnost urada kaže tudi na to, da so izgubili seznam o že pregledanih stanovanjih. Nato so se pri ljudeh preko časnikov sicer opravičevali in jih prosili za potrpljenje ob ponovnih vizitacijah.⁵⁴⁶ Nezadovoljstvo zaradi komisijskega dela se je skoraj končalo s protestnim pismom razočaranih in ogorčenih ljudi v Beograd.⁵⁴⁷ Če je Beograd veljal le za grožnjo, je do dejanskih tožb stanovanjskega urada v resnici tudi prišlo. Te tožbe je obravnavalo okrajno sodišče za civilne zadeve.⁵⁴⁸

Pravi lastniki stanovanj se s situacijo nikakor niso strinjali in so akcijam seveda nasprotovali. Nemška lastnica vile, v kateri je bilo osem sob a le tri osebe, je hotela vilo raje prodati, kakor da bi ji v vilo na silo vselili tuje ljudi.⁵⁴⁹ Pogosto se

⁵³⁹ Dr. Avg. Reisman, Stanovanjski uradi, Nova doba, 3. 8. 1920, let. 2, št. 92, str. 1–2.

⁵⁴⁰ Vprašanja in odgovori, Straža, 25. 8. 1920, let. 12, št. 94, str. 3; Glede, Straža, 19. 5. 1920, let. 12, št. 53, str. 3.

⁵⁴¹ Stanovanjski urad za javne uradnike, Tabor, 18. 9. 1920, let. 1, št. 19, str. 2.

⁵⁴² Stanovanjski urad, Tabor, 28. 9. 1920, let. 1, št. 27, str. 1.

⁵⁴³ Stanovanjske korupcije, Tabor, 15. 10. 1920, let. 1, št. 42, str. 2.

⁵⁴⁴ Naš stanovanjski urad – v Benetkah, Mariborski delavec, 1. 7. 1920, let. 3, št. 143, str. 2.

⁵⁴⁵ Da bi se tovrstne evidence hitreje napolnile, so poskrbeli tudi bralci časnikov. Ljudje so svoje opazke o praznih stanovanjih redno sporočali na uredništva. Veliko hudovanja je povzročil zadnji nemški župan, ki je imel prazen kar celi trakt svoje hiše na Koroški cesti. Pomanjkanje sob in stanovanj, Mariborski delavec, 30. 12. 1918, let. 1, št. 30, str. 2; Še enkrat stanovanjska beda, Male novice, 15. 8. 1919, let. 2, št. 88, str. 2.

⁵⁴⁶ Stanovanjska komisija, Mariborski delavec, 16. 1. 1920, let. 3, št. 12, str. 2; Stanovanjski urad, Tabor, 28. 9. 1920, let. 1, št. 27, str. 1.

⁵⁴⁷ Stranke in stanovanjska komisija, Mariborski delavec, 4. 8. 1920, let. 3, št. 171, str. 2; Pritožbe proti stanovanjskemu uradu, Tabor, 10. 9. 1920, let. 1, št. 12, str. 2.

⁵⁴⁸ Sodišče, Tabor, 24. 2. 1921, let. 2, št. 44, str. 2–3.

⁵⁴⁹ Brezsrčnost nemških someščanov, Mariborski delavec, 27. 2. 1919, let. 2, št. 48, str. 2. Tovrstnih podobnih zgodb je bilo veliko. Z manjšimi odkloni se vsebinsko ne razlikujejo. V nadaljevanju navajam naslove člankov, ki podrobneje spregovorijo o stiskah in mukah preprostega človeka: Stanovanjska komisija v Mariboru, Mariborski delavec, 24. 4. 1920, let. 3, št. 93, str. 2;

je tudi zgodilo, da so Nemci kot lastniki slovenskim podnajemnikom odpovedovali stanovanja.⁵⁵⁰ Odpusti in nasilni izgoni ter pregoni iz hiš so bili nekaj vsakdanjega.⁵⁵¹

V času stanovanjske krize so nekateri lastniki želeli tudi kaj zaslužiti. Opazila sem znatno povišanje stanarin. Tako so cene s šestdeset kron poskočile na sto, ko pa so se nečednim poslom pridružili še verižniki, so cene poskočile na dvesto kron.⁵⁵² Kmalu so ugotovili, da se morajo tudi te cene maksirati. Osnovo novim cenam je predstavljalo leto 1914. Takratnim cenam so dodali ustrezen odstotek, ki je ustrezal višanju stroškov. Sklenili so, da bi stanovanja morala biti razdeljena po razredih glede na kakovost in velikost. Na podlagi tega pa bi posledično vzpostavili nove cenike. Za časa predsedovanja Alojzija Juvana je ta sam dal pobudo za nove cene.⁵⁵³ Želja po večjem nadzoru o enotnih cenah je bila še vedno prisotna. Stanovanjski urad je naposled le dvignil roke od določanja cen, čeprav so cene od vojne narastle kar za tristo odstotkov.⁵⁵⁴

Iz člankov je razvidno, da sta stanovanjska kriza in beda bili neobvladljivi. V avgustu 1919 so v mestu opazili povečan dotok slovenskih družin. A stanovanj za prišleke ni bilo na voljo. Tako ni bilo nič nenavadnega, da se je v eni majhni, vlažni sobici zadrževalo skupaj med pet in osem ljudi. Skupina na terenu je v enem primeru našla celo štirinajst oseb v eni sobi. Ljudje so začasna bivališča našli tudi po vlažnih kletih, starih, napol odprtih železniških vagonih in v

Stanovanjska komisija pod klerikalnim režimom, Mariborski delavec, 17. 5. 1920, let. 3, št. 108, str. 2; Sinekture stanovanjskega urada, Mariborski delavec, 14. 6. 1920, let. 3, št. 130, str. 2; Stanovanjska mizerija, Mariborski delavec, 17. 6. 1920, let. 3, št. 133, str. 3; Stanovanja za naše begunce, Mariborski delavec, 21. 7. 1920, let. 3, št. 159, str. 3; Polom pri stanovanjskem uradu, Tabor, 12. 9. 1920, let. 1, št. 14, str. 2; Soba za 80 K, Tabor, 2. 10. 1920, let. 1, št. 31, str. 2; Stanovanjski urad, Tabor, 6. 10. 1920, let. 1, št. 34, str. 3; Skrivnostna hiša, Tabor, 20. 10. 1920, let. 1, št. 46, str. 2; Iz Juvanovega pašalika, Tabor, 20. 10. 1920, let. 1, št. 46, str. 2; Klerikalno usmiljenje, Tabor, 23. 10. 1920, let. 1, št. 49, str. 2; Zakaj ni stanovanj v Mariboru?, Tabor, 24. 10. 1920, let. 1, št. 50, str. 2; Inozemci in naš stanovanjski urad, Tabor, 12. 11. 1920, let. 1, št. 65, str. 2; Pravica močnejšega, Tabor, 17. 11. 1920, let. 1, št. 69, str. 2; Čudno postopanje, Tabor, 15. 12. 1920, let. 1, št. 91, str. 2; Socijalni škandal, Tabor, 8. 1. 1921, let. 2, št. 5, str. 2; Stanovanjska beda, Tabor, 19. 4. 1921, let. 2, št. 87, str. 2–3; Nadutost Nemcev v stanovanjskih zadevah, Tabor, 1. 9. 1921, let. 2, št. 196, str. 3; Stanovanjske korupcije, Jutro, 15. 10. 1920, let. 1, št. 47, str. 3; Stanovanj v Mariboru dosti?, Slovenski narod, 1. 11. 1921, let. 54, št. 246, str. 5.

⁵⁵⁰ Stanovanjska beda, Male novice, 12. 8. 1919, let. 2, št. 87, str. 3.

⁵⁵¹ Najnovejše za stanovanjski urad, Straža, 16. 1. 1920, let. 12, št. 5, str. 3.

⁵⁵² Regulacija stanarine, Mariborski delavec, 3. 1. 1920, let. 3, št. 2, str. 3.

⁵⁵³ Poglejmo si na primeru: soba je stala leta 1914 40 kron mesečno, leta 1918 že 80 kron in novembra 1920 140 kron. Juvan jim je predlagal zvišanje cen na 180 kron. Zviševanj cen je bilo po eni strani nesmiselno, saj se sobe niso obnavljale. Določitev cen za stanovanja, Tabor, 29. 12. 1920, let. 1, št. 102, str. 2.

⁵⁵⁴ Ureditev stanarine, Tabor, 12. 1. 1921, let. 2, št. 8, str. 2.

barakah.⁵⁵⁵ Tudi v zasilnih barakah so videli možnost, da bi jih preoblikovali v stanovanja.⁵⁵⁶ Na seji sosveta 3. avgusta 1920 so tako zaradi opozorila Državne stanovanjske komisije morali obravnavati njihov predlog. S strani te komisije je bilo predlagano, da spodbudijo adaptacijo barake⁵⁵⁷ v Danjkovi ulici, ki je bila last mestne občine. Z namenom, da se iz tega naredi novo stanovanje. Sosvet je bil sklepčen, stavbeni urad in knjigovodstvo pa sta bila določena, da to nalogo tudi čim prej izpolnita.⁵⁵⁸ O preureditvi barak v stanovanjsko-bivalne površine so ponovno spregovorili na seji mestnega sosveta 13. aprila 1921. Mestna občina se je na tej seji strinjala, da je pripravljena sama pridobiti zemljišča na lastne stroške. Izvolili so tudi komisijo, ki je bila sestavljena iz sosvetovalcev.⁵⁵⁹ Vrnimo se k vagonским »stanovanjem«. Ena izmed lokacij železniški vagonov, kjer si je našlo zatočišče med petdeset in šestdeset družin je bila na Teznem na železniški postaji.⁵⁶⁰ Večinoma so te družine prišle s Primorske. Neobzirni železničarski delavci so te vozove nasilno potiskali sem ter tja ter jim uničili še tisto pohištvo, ki so ga komajda imeli.⁵⁶¹ O ljudeh v vagonih še vedno poročajo v januarju leta 1920.⁵⁶² Agonija ljudi v vagonih se nikakor ni mogla razrešiti. Pozivi s strani časnikov niso ubrali pravih strun, saj je v letu 1921 ostajala ta tematika več kot prisotna.⁵⁶³ Vedeti pa moramo, da so ti stari vagoni po treh letih bivanja začeli dobivati plesnive stene in zrak je bil okužen. Da mraza sploh ne omenjamo.⁵⁶⁴ Tisti redki posamezniki, ki so mogoče imeli kaj več pod palcem, so začasno bivališče našli v hotelih, kar pa tudi ni bilo poceni.⁵⁶⁵ O tej problematiki so spregovorili tudi na seji mestnega sosveta 15. marca 1921. Sklenjeno je bilo, da se

⁵⁵⁵ Stanovanjska beda, *Male novice*, 12. 8. 1919, let. 2, št. 87, str. 3; Še enkrat stanovanjska beda, *Male novice*, 15. 8. 1919, let. 2, št. 88, str. 2; Stanovanjska kriza, *Slovenec*, 12. 2. 1920, let. 48, št. 34, str. 6; Dr. Juvan, kot krščenski mož, *Tabor*, 23. 10. 1920, let. 1, št. 49, str. 2.

⁵⁵⁶ Stanovanjsko vprašanje, *Mariborski delavec*, 22. 5. 1920, let. 3, št. 113, str. 2.

⁵⁵⁷ O adaptaciji barak v stanovanje je poročala tudi *Nova doba*. Slednji so prišli do informacije da bo Mestno občino Mariborsko preureditev stanovanj stala 320 000 kron. S to potezo so predvidevali da bi dobili štiriindvajset stanovanj. 24 stanovanj, *Nova doba*, 15. 10. 1921, let. 3, št. 120, str. 2.

⁵⁵⁸ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 126–127.

⁵⁵⁹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 110.

⁵⁶⁰ Stanovanjska beda, *Male novice*, 20. 9. 1919, let. 2, št. 102, str. 3.

⁵⁶¹ 50 družin brez strehe, *Nova doba*, 18. 9. 1919, let. 1, št. 102, str. 2.

⁵⁶² 40 vagonov, *Straža*, 16. 1. 1920, let. 12, št. 5, str. 3; 40 vagonov rodbin brez stanovanja, *Mariborski delavec*, 12. 1. 1920, let. 3, št. 8, str. 3.

⁵⁶³ Stanovanjska komisija, *Straža*, 14. 2. 1921, let. 13, št. 17, str. 3; Res nimamo stanovanj?, *Tabor*, 4. 3. 1921, let. 2, št. 51, str. 2.

⁵⁶⁴ Stanovanje v vagonih, *Slovenski narod*, 12. 2. 1921, let. 54, št. 34, str. 3.

⁵⁶⁵ Na adresu državne stanovanjske komisije v Mariboru, *Straža*, 12. 1. 1920, let. 12, št. 4, str. 3; Stanovanjski urad za inozemce, *Tabor*, 16. 11. 1920, let. 1, št. 69, str. 2.

javnim nastavljenecem, ki so bili prisiljeni zaradi stanovanjske krize dlje časa stanovati v hotelih, oprosti davek, vezan na prenočišča.⁵⁶⁶

O stanovanjski mizeriji so spregovorili že na prvi seji mestnega sosveta, junija 1919. Sosvetnik je najprej opozoril, da odstavljeni uradniki »lepo žde« v stanovanjih, medtem ko je veliko Mariborčanov našlo začasen dom v vagonih. Ukrepov, ki bi vodili v rešitev dane problematike, na tej seji niso obravnavali. O tem so svetniki (pre)dolgo molčali.⁵⁶⁷ Medtem ko je stanovanjska kriza dnevno naraščala.⁵⁶⁸ Na eni strani zasledimo pomanjkanje stanovanj, na drugi pa čista nesmiselna dejanja, ko so prazne in na novo pridobljene prostore uporabili za pisarne ali za trgovsko dejavnost.⁵⁶⁹ Takšna dejanja so naposled le prepovedali.⁵⁷⁰ A kljub prepovedi so ljudje lahko le nemočno s solzami v očeh opazovali, kako rastejo nove advokature. Ob tem se je velikokrat omenilo, da naj uradi zgradijo lastne stavbe in v njih vzpostavijo pisarne. S strani časnika tako najdemo popolni odklon o vseljevanju državnih uradov v privatne hiše.⁵⁷¹ Na nestrinjanje je naletela tudi preureditev in otvoritev sanatorija. Zaradi njegove zgraditve je kar osem družin izgubilo stanovanje. Ob tem se je ponovno izpostavila pobuda po gradnji namenskih stavb.⁵⁷² Tudi banke so se ponašale z lepimi pisarnami v še lepših prostorih.⁵⁷³ Na podlagi seje dne 28. oktobra 1920 lahko vidimo, da občina ni slepo prispevala k adaptacijam, če se zagotovo ni vedelo, da se bo nov adaptiran prostor uporabljal kot bivanjski prostor.⁵⁷⁴ Na seji je eden izmed sosvetovalcev opozoril vladnega komisarja (Ivana Poljanca), o sumu družbe za izdelovanje perila, za katero je predvideval, da bodo stanovanjske prostore preuredili v obrtne namene. Vladni komisar je zbrane opozoril, da ni bojazni, da bi se kaj takega dogodilo, saj je tovrstno postopanje z uredbo prepovedano.⁵⁷⁵

Marec leta 1920 "*... pomanjkanje stanovanj v Mariboru je tako strašno, da se naj nihče več ne preseli v Maribor. Če bi kdo prišel, bo moral spati v vagonih ali na*

⁵⁶⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 36.

⁵⁶⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 3.

⁵⁶⁸ Stanovanjska beda, Mariborski delavec, 21. 8. 1920, let. 3, št. 186, str. 2.

⁵⁶⁹ Preskrba Maribora za zimo, Male novice, 9. 10. 1919, let. 2, št. 110, str. 1–2.

⁵⁷⁰ Die Wohnungskommission, Marburger Zeitung, 16. 1. 1920, let. 60, št. 12, str. 2.

⁵⁷¹ Stanovanjska komisija, Tabor, 10. 9. 1920, let. 1, št. 12, str. 2; Juvan proti uradnikom, Tabor, 20. 10. 1920, let. 1, št. 46, str. 2; Stanovanjski urad, Tabor, 14. 10. 1920, let. 1, št. 41, str. 2.

⁵⁷² Sanatorij in stanovanjska beda, Tabor, 13. 1. 1921, let. 2, št. 9, str. 2.

⁵⁷³ Mariborski stanovanjski urad, Tabor, 23. 9. 1921, let. 2, št. 214, str. 3.

⁵⁷⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 163–164.

⁵⁷⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 132–133.

*cesti.*⁵⁷⁶ Podoben oris situacije poda tudi Marburger Zeitung, ki ponovno opozori na preveč očitno stanovanjsko stisko.⁵⁷⁷ A podali so tudi predlog, kako bi najlažje rešili dano težavo. Vedeli so, da se bo pritok prebivalstva samo še povečeval, zato se jim je zdelo najuporabnejše, da bi prišli do številke, koliko ljudi sploh živi v mestu. Ob tem se je nenehno izpostavljalo in poudarjalo, kako je sploh mogoče, da stanovanjski urad nima pregleda nad številom prebivalstva.⁵⁷⁸ Kljub absolutnemu pomanjkanju stanovanj so neglede na opozorila in svarila, v mesto prihajali vedno novi ljudje. Ti »tujci« so sami sebe sicer označevali za poletne goste, pa čeprav so v mesto prišli s kosi pohištva.⁵⁷⁹

Ob uvajanju mariborskega gledališča so se pojavile težave, kam sedaj namestiti nove igralce. Ti so gledališki upravi postavili ultimat, da v mariborsko gledališče ne bodo prišli, če se jim ne zagotovijo in priskrbijo stanovanja.⁵⁸⁰ Žal pa (slovenski) uradniki, ki so za Maribor bili prepotrebni, takšne sreče niso imeli. Uradnika so poslali na delovno mesto, ne da bi mu pri tem pomagali do stanovanja.⁵⁸¹ Začasno rešitev glede naselitve prebivalstva so videli v kasarni (ta se je nahajala v centru mestu). Vedeli so, da bi v njej lahko uredili številna nova zasilna stanovanja.⁵⁸²

Maja leta 1920 je tako do praznega stanovanja bilo nemogoče priti, saj stanovanj sploh ni bilo na razpolago.⁵⁸³ Po drugi strani pa so ljudi mirili, da stanovanjska kriza v Mariboru ne bi bila potrebna, če bi tujce, ki so v mestu izgubili delo, dokončno izgnali.⁵⁸⁴ Januarja leta 1921 je časnik poročal, da so oficirji le pospravili svoje pohištvo v vagone. Robe so imeli kar za enajst vagonov.⁵⁸⁵ Ob vidnem žalostnem stanju so ljudje začeli ukrepati na lastno pest. Paznik mestnega kopališča se je s prošnjo tako obrnil na občino. Njegovo prošnjo, da bi

⁵⁷⁶ Državna stanovanjska komisija v Mariboru, Slovenski narod, 14. 3. 1920, let. 53, št. 61, str. 4; Državna stanovanjska komisija, Mariborski delavec, 12. 3. 1920, let. 3, št. 59, str. 3; Stanovanjska beda v Mariboru, Nova doba, 18. 3. 1920, let. 2, št. 34, str. 2.

⁵⁷⁷ Totenkammern und Kapellen statt Wohnungen, Marburger Zeitung, 28. 3. 1920, let. 60, št. 71, str. 3–4.

⁵⁷⁸ Karikatura, Mariborski delavec, 23. 7. 1920, let. 3, št. 161, str. 2.

⁵⁷⁹ Die Wohnungsnot, Marburger Zeitung, 18. 7. 1920, let. 60, št. 157, str. 4.

⁵⁸⁰ Zavedni mariborski javnost, Mariborski delavec, 5. 8. 1920, let. 3, št. 172, str. 3.

⁵⁸¹ Stanovanjski urad za javne uradnike, Tabor, 18. 9. 1920, let. 1, št. 19, str. 2.

⁵⁸² Zur Behebung der Wohnungsnot, Marburger Zeitung, 23. 5. 1920, let. 60, št. 114, str. 4.

⁵⁸³ Državna stanovanjska komisija opozarja ponovno, Mariborski delavec, 11. 5. 1920, let. 3, št. 104, str. 3.

⁵⁸⁴ Za stanovanja v Mariboru velika kriza, Mariborski delavec, 15. 5. 1920, let. 3, št. 107, str. 2; V mariborskem stanovanjskem uradu, Tabor, 7. 10. 1921, let. 2, št. 226, str. 3.

⁵⁸⁵ Selitev Avstro-Ogrske, Tabor, 13. 1. 1921, let. 2, št. 9, str. 2; Še ena avstroogrška selitev, Tabor, 13. 1. 1921, let. 2, št. 9, str. 2.

se k njemu naselila tast in tašča, so celo obravnavali na dnevnem redu seje dne 20. aprila 1921. Prošnji so brez pomislekov tudi ugodili.⁵⁸⁶

Prvo večjo potezo v letu 1920 s strani mestnega magistrata sem opazila v Mariborskem delavcu. Magistrat je glede na dano situacijo sklenil, da ne bo več delil koncesij za odpiranje novih gostiln tam, kjer doslej ni bilo gostinskega prostora. Ampak v praksi je bilo seveda drugače. Časnik poda naslednji primer. Gostilni je bila podeljena koncesija in strinjanje s strani stanovanjskega urada, saj bi naj – tako se je govorilo – gostilničar obe komisiji povabil na obilen obed. Zaradi te poteze s strani magistrata sta dve družini ostali brez strehe nad glavo.⁵⁸⁷ Ljudje so, da bi prišli do stanovanj, hoteli narediti vse. Nekaj jih je poizkusilo tudi s podkupninami. Prebivalce so sicer javno opozorili, da je to kaznivo in nedopustno dejanje.⁵⁸⁸

Ob izteku leta 1920 je bila postavljena groba ocena, ki je okvirno ocenila, da mesto neobhodno potrebuje vsaj deset tisoč stanovanj. A na razpolago jih je bilo le pet tisoč. Le vsak peti prebivalec je v letu 1920 imel možnost, da je prišel do stanovanja. To razmerje se je seveda povečevalo z novimi prišleki.⁵⁸⁹ Velikokrat se je podalo mišljenje, zakaj ljudje vztrajajo v Mariboru, zakaj ne gredo raje na podeželje, kjer je še veliko prostih bivalnih površin.⁵⁹⁰ A Ljubljana kot ponavadi »ni videla preko Trojan«. Vsi apeli so naleteli na gluha ušesa. Prestolnica Mariboru ni namenila niti vinarja, da bi se stanovanjska komisija lahko uredila. Tega problema se je dotaknil tudi Alojzij Juvan kot predsednik stanovanjskega urada. V oktobru leta 1920 je opozoril, da se zato stanovanjska kriza v Mariboru nikoli ne bo mogla rešiti in končati. Jasno in glasno je povedal, da se brez državnega kapitala Mariboru slabo piše.⁵⁹¹

Neuspehi pri reševanju krize so politike spodbudili, da so začeli razmišljati o novogradnjah, o novih, zdravih in udobnih stanovanjih. A to je bilo tako, kakor bi zidali gradove v oblakih.⁵⁹² Z novogradnjami se je strinjal tudi nemški tisk, ki je ob enem potolažil svoje bralce, da se s podobnimi nevšečnostmi soočajo vsa

⁵⁸⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 121.

⁵⁸⁷ K stanovanjski bedi, Mariborski delavec, 18. 5. 1920, let. 3, št. 109, str. 2.

⁵⁸⁸ Proti podkupovanju stanovanjske komisije, Mariborski delavec, 19. 5. 1920, let. 3, št. 110, str. 2–3.

⁵⁸⁹ Odpomoč pomanjkanja stanovanj, Tabor, 3. 12. 1920, let. 1, št. 82, str. 2.

⁵⁹⁰ Dr. Avg. Reisman, Stanovanjski uradi, Nova doba, 3. 8. 1920, let. 2, št. 92, str. 1–2.

⁵⁹¹ Stanovanjska komisija, Straža, 22. 10. 1920, let. 12, št. 118, str. 3.

⁵⁹² Prvi korak za pravilno rešitev stanovanjskega vprašanja, Mariborski delavec, 3. 8. 1920, let. 3, št. 170, str. 2.

velika mesta v Evropi.⁵⁹³ Nerešeno bivanjsko vprašanje je v veliki meri vplivalo na mlade rodove. Vedeli so, če tega problema ne bodo zaježili, bo mlade lahko to vodilo v propad in postali bi izgubljeni.⁵⁹⁴ Ljudje bi naredili kar koli, le da bi obnova stekla. V ospredje je stopila želja po skupnem delu, vzajemnosti in pomoči. Razmišljali so, če bi vsak posameznik prispeval nekaj materiala ter svoje delo in trud, bi s tem veliko storili. Strinjali so se tudi z ustanovitvijo občesno koristnih podjetij, ki bi jih podpirala državna uprava.⁵⁹⁵ Gradnjo so najbolj zavirale visoke mezde delavcev ter draginja in pomanjkanje stavbenega materiala.⁵⁹⁶ Novogradnje so nameravali prodati bogatašem in petičnežem. Slednji bi se tako preselili iz svojih starih stanovanj v nove in lepše prostore. Njihova stara stanovanja pa bi namenili uradnikom, delavcem in ostalim, ki so praktično bili na cesti. Da bodo nova stanovanja dosti dražja, so vedeli že vnaprej, hkrati pa je bilo sklenjeno, da v novih stanovanjih predpisov o stanarini ne bo. Zavedali so se, da bi bilo najboljšo, da bi nova stanovanja zidala tuja denarna podjetja, banke in zavarovalnice. Tudi udeležbe domačih velepodjetij se niso branili. V akcijo novogradenj so želeli vključiti vse tiste, ki so imeli po milijon kron premoženja.⁵⁹⁷ Prvi, ki je dal resno pobudo za novogradnje v mestu, je bil bogati stavbenik Kiffmann. Ta je prodal svojo nekdanjo hišo za dva milijona in si zgradil novo za osem milijonov kron. Velike pohvale je na slovenski strani požela novica o ustanovitvi večje slovenske družbe, ki je v letu 1921 predvidevala gradnjo novih malih stanovanj.⁵⁹⁸ Pojavila se je tudi nova družba t.i. Hitrozid. Namen družbe je predstavil mestni arhitekt Scholl. Hitrozid je predvideval gradnjo štirinadstropne hiše, ki bi imela do šest stanovanj.⁵⁹⁹ Odločeno je bilo, ko bodo stanovanja prazna in zgrajena, se bo sestavil prioriteten seznam. Najprej so želeli pomagati revežem, ki so bili brez stanovanj. Sledili so tisti z velikimi družinami in z večjimi zdravstvenimi težavami. Ko bi uredili z urgentnimi stvarmi, bi ugodili tistim posameznikom, ki so stanovanja preprosto le želeli zamenjati.⁶⁰⁰

⁵⁹³ Die Wohnungsnot, Marburger Zeitung, 5. 8. 1920, let. 60, št. 172, str. 3.

⁵⁹⁴ Kako uraduje, Straža, 20. 2. 1920, let. 12, št. 15, str. 2.

⁵⁹⁵ Stanovanjske težkoče, Straža, 9. 6. 1920, let. 12, št. 61, str. 3.

⁵⁹⁶ Stanovanjska beda, Tabor, 10. 4. 1921, let. 2, št. 80, str. 2.

⁵⁹⁷ Die Wohnungsnot, Marburger Zeitung, 25. 11. 1921, let. 61, št. 267, str. 3; Stanovanja, Slovenec, 9. 4. 1920, let. 48, št. 80, str. 1.

⁵⁹⁸ Prve zgradbe v Mariboru, Slovenski narod, 16. 6. 1921, let. 54, št. 133, str. 3.

⁵⁹⁹ Reševanje stanovanjskega vprašanja v Mariboru, Jutro, 3. 10. 1921, let. 2, št. 234, str. 3; Rešitev stanovanjske krize v Mariboru, Tabor, 2. 10. 1921, let. 2, št. 222, str. 3; Prihodnja gradbena sezona v Mariboru, Jutro, 6. 11. 1921, let. 2, št. 252, str. 3.

⁶⁰⁰ Zamenjava stanovanj, Tabor, 7. 5. 1921, let. 2, št. 102, str. 2–3.

Ob koncu še pogledjmo, kaj se je zgodilo s stanovanjsko komisijo. Uredba dne 8. julija 1921 nam razkriva, da je bila stanovanjska komisija razpuščena. Sklenjena je bila ustanovitev državnega stanovanjskega urada. Za ta nov urad so predvidevali stalnega voditelja.⁶⁰¹ S tem novim stanovanjskim pravilnikom pa so mestni župani dobili pravico za predsedovanje stanovanjskim komisijam. Mestni magistrat je tako moral sedaj reševati stanovanjske zadeve, ki so poprej bile v domeni državnih stanovanjskih uradov. Z dano situacijo je Pokrajinska uprava seznanila nove župane. Mariborski župan Viktor Grčar se je ob tem zavedal, da nihče drug kot občina ni dolžan lajšati občanom stanovanjskega gorja. Za ljudi in za Maribor je ta naredba s strani države pomenila nov začetek.⁶⁰² Od novega začetka in upanj, bi se rada vrnila nazaj v september 1921. Na takratni seji občinskega sveta dne 6. septembra 1921 je župan Viktor Grčar prebral predloge občinskih svetnikov Jugoslovanske socialnodemokratske stranke. Ti predlogi so bili edini konkretni, ki so se pojavili na sejah v teh treh letih. Podani so mdr. bili naslednji predlogi, s katerimi so želeli izboljšati stanovanjsko sliko v mestu. *"Mestna občina naj zida za svoje uradnike in uslužbence 50 (petdeset) stanovanj; Država naj nujno naprosi, da pomaga pri rešitvi državnega stanovanjskega urada s tem, da za svoje urade, ki so nastanjeni po privatnih hišah, zida lastna poslopja; Vsled vedno večjega naseljevanja in ustanavljanja novih bank, in drugih milijonskih podjetij, ki z doseljevanjem uradništva in zasego lokalov in stanovanj ogromno povečujejo stanovanjsko bedo, naj se store energični koraki, da se z odpovedjo vseh bančnih lokalov prisili banke in milijonska podjetja, da začne z zidavo lastnih hiš, kakor je to predvidevala stanovanjska naredba deželne vlade, ki se tu v Mariboru niti ni upoštevala; Vojaška oblast naj se naprosi, da odredi, da dobe oženjeni podčastniki in neporočeni častniki stanovanja v vojašnicah, kot je to bilo že prej v navadi. V ta namen je treba vojašnice ekonomično izrabiti; Mestna občina naj ponudi ponovno vojnemu ministrstvu v nakup tukajšnje mestne vojašnice, ki se cenijo na 120 000000 kron ter z izkupičkom sama začne z zidavo stanovanjskih hiš. V ta namen naj stanovanjski in stavbeni odsek sestavi potrebno predlogo in proračun, ki naj omogočujejo mestni občini, da v lastni režiji prične z*

⁶⁰¹ Stanovanjska komisija v Mariboru, Jutro, 9. 7. 1921, let. 2, št. 160, str. 3; Mariborska stanovanjska komisija, Nova doba, 9. 7. 1921, let. 3, št. 79, str. 2.

⁶⁰² Konec stanovanjskega urada, Jutro, 1. 11. 1921, let. 2, št. 258, str. 3; Konec državnega stanovanjskega urada, Tabor, 3. 11. 1921, let. 2, št. 248, str. 3; Stanovanjske zadeve, Tabor, 19. 11. 1921, let. 2, št. 262, str. 3; Vom Wohnungsamt, Marburger Zeitung, 19. 11. 1921, let. 61, št. 262, str. 3.

zidanjem hiš; Stanovanjski in finančno-gospodarski odsek naj po izvedeni kontroli stanovanj proučita vprašanje obdavčenja luksurijoznih stanovanj in predložita občinskemu svetu t. z. predloge."⁶⁰³

4.3.3 V primežu plinskih in električnih mrkov in v reševanju situacije

Kot smo do sedaj že lahko videli, se je mesto moralo podati skozi premnoge težave. Od birokratskih do nacionalnih in tistih čisto vsakdanjih. Ob že opisani lakoti in stanovanjski mizeriji so prebivalstvo na novo težavo na obzorju opominjale prazne in hladne peči kakor tudi temačna domača in zunanja razsvetljava. Težave z lučjo, pomanjkanje premoga in težave pri obratovanju plinarne so bile del vsakdana. Kot pri vseh problemih so tudi tukaj našli ugodne ideje, ki so bolj ali manj vodile v uspešno rešitev dane situacije.

Najprej se bom dotaknila težav, ki so bile vezane na **plinarno**. Slednja se je morala nenehno srečevati s pomanjkanjem premoga, kar je bila posledica neredne dobave. Trenutek, ko je mariborska plinarna morala zaustaviti delo zaradi pomanjkanja premoga, ni bil nič kaj nenavaden. A bralec je o stanju zaprtja bil vedno obveščen.⁶⁰⁴ Pomanjkanje premoga je pomenilo grožnjo tudi vodovodu in napovedovalo njegovo zaprtje.⁶⁰⁵ K dobavi premoga je veliko pripomogel vladni komisar, kar potrjuje članek Mariborskega delavca februarja leta 1919. Tam so slovesno zapisali, da je Vilko Pfeifer mestu priskrbel okoli šestdeset vagonov⁶⁰⁶ ostrovskega premoga⁶⁰⁷.⁶⁰⁸ Tudi pri Malih novicah s pohvalo Vilka Pfeiferja niso skoparili. Zapisali so sledeče: "*Da ima Maribor po dolgem času zopet luč, gre zasluga za blagor prebivalstva neumorno delujočemu vladnemu komisarju Vilku*

⁶⁰³ Po prebranem je bilo sklenjeno, da se ta tematika prideli stanovanjskemu odseku. PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1921, str. 150–151.

⁶⁰⁴ Navajam nekaj primerov: Plinarna, Mariborski delavec, 4. 12. 1918, let. 1, št. 10, str. 2; Od danes naprej zopet brez plina, Mariborski delavec, 21. 3. 1919, let. 2, št. 65, str. 3; Razglas, Mariborski delavec, 27. 3. 1919, let. 2, št. 69, str. 4; Kaj je s plinom v Mariboru, Male novice, 21. 6. 1919, let. 2, št. 66, str. 2; Maribor, Straža, 21. 3. 1919, let. 11, št. 23, str. 4; Maribor, Nova doba, 22. 2. 1919, let. 1, št. 15, str. 3.

⁶⁰⁵ V Mariboru vlada, Straža, 10. 2. 1919, let. 11, št. 11, str. 3.

⁶⁰⁶ Male novice natančno definirajo, da je vagonov bilo šestdeset. Mariborski delavec omenja le »za več vagonov«. Radi plinarne, Male novice, 22. 3. 1919, let. 2, št. 33, str. 2.

⁶⁰⁷ Zakaj se je premog uvažal, ko pa so ga imeli na voljo v Trbovljah? Za ostrovski premog je veljalo, da je boljše kvalitete in ne povzroča takšnih nevednosti, kot jih je slovenski trboveljski. Štedite s plinom, Mariborski delavec, 9. 3. 1920, let. 3, št. 56, str. 3.

⁶⁰⁸ Da je Maribor brez plina, Mariborski delavec, 19. 2. 1919, let. 2, št. 41, str. 2.

Pfeiferju.⁶⁰⁹ Vse, kar je bilo vezano na pomanjkanje in preskrbo s plinom, kot smo videli, je bilo v domeni vladnega komisarja. Slednji je bil tisti, ki je z obvestili opozarjal ljudi o situaciji.⁶¹⁰ Toda priskrbeti ni bilo vedno dovolj, premog je bilo potrebno pripeljati čez mejo. Tukaj pa se je nemalokrat zalomilo. Nemška Avstrija je hotela pokazati svojo moč in je često preprečila izvoz premoga preko meje. To pa je za mesto pomenilo zaprtje plinarne in temo.⁶¹¹ Vilko Pfeifer situacije zaplenjenih vagonov premoga ni puščal naključju. Zadeve se je lotil temeljito in to tako, da je v tujino poslal državnega tajnika, ki je odpotoval na mesto zaplenjenih vagonov. Na ta način je želel pospešiti predajo premoga.⁶¹² Če tudi to ni uspelo, se je zgodilo, da je premog pridobil s strani Okrajnega glavarstva.⁶¹³ Ko je zadostna količina premoga prispela, so naročnike plina preko časnikov o tem tudi obvestili.⁶¹⁴ Neredna dobava premoga in njegovo nekonstantno pridobivanje je vplivalo tudi na ulično razsvetljavo. Zato so se pojavili pomisleki, da bi zaradi pomanjkanja surovine celo ustavili cestno razsvetljavo.⁶¹⁵ Ko v mestu ni bilo dovolj plina, je bila situacija nekako takšna: *"Le tu pa tam brli kaka karbidna lučka, splošno pa vlada tema, da se mora človek bati, da se ne ubije."*⁶¹⁶

Pomanjkanje plina in ustavitev plinarne je vplivala tudi oddajo električna toka. Uporabo tega so omejili na čas med drugo uro popoldne in do desetih zvečer.⁶¹⁷ Zaradi varčevanj s premogom so tudi posamezni uradi, ki so bili del mestnega magistrata, spremenili delovni čas. Delali so nepretrgoma in to le med osmo zjutraj in do druge ure popoldne.⁶¹⁸

Nedosledno poslovanje in delovanje plinarne je vplivalo mdr. tudi na tiskarne. Stavne stroje so zaradi pomanjkanja plina morali nemalokrat zaustaviti.⁶¹⁹

⁶⁰⁹ Maribor dobi luč, Male novice, 4. 3. 1919, let. 2, št. 26, str. 1.

⁶¹⁰ Mestna plinarina, Mariborski delavec, 29. 5. 1919, let. 2, št. 121, str. 3.

⁶¹¹ Da je Maribor brez plina, Mariborski delavec, 19. 2. 1919, let. 2, št. 41, str. 2; Zopet imamo plin, Mariborski delavec, 9. 4. 1919, let. 2, št. 80, str. 2.

⁶¹² Slišimo, Male novice, 16. 12. 1919, let. 2, št. 113, str. 3.

⁶¹³ Plin zopet dobimo, Straža, 30. 12. 1918, let. 10, št. 104, str. 4.

⁶¹⁴ Navajam nekaj zabeleženih objav premoga, ki je prišel v Maribor: Mariborska plinarina, Slovenski gospodar, 14. 11. 1918, let. 52, št. 46, str. 3; Premog za plinarino došel, Mariborski delavec, 10. 1. 1920, let. 3, št. 7, str. 2; Zopet plin, Tabor, 30. 12. 1920, let. 1, št. 103, str. 2; Mestna plinarina, Tabor, 9. 10. 1921, let. 2, št. 228, str. 3.

⁶¹⁵ Mestna plinarina, Mariborski delavec, 29. 5. 1919, let. 2, št. 121, str. 3.

⁶¹⁶ Mariborsko pismo, Slovenec, 28. 6. 1919, let. 47, št. 146, str. 3.

⁶¹⁷ Mestna plinarina, Male novice, 27. 3. 1919, let. 2, št. 34, str. 1–2; Razglas, Mariborski delavec, 27. 3. 1919, let. 2, št. 69, str. 4.

⁶¹⁸ Mestni magistrat, Male novice, 30. 9. 1919, let. 2, št. 106, str. 2.

⁶¹⁹ Cenjenim naročnikom, Slovenski gospodar, 11. 12. 1919, let. 53, št. 42, str. 3.

Ogorčeni ljudje so opozarjali, da tudi, če plin je, to še ne pomeni, da je bil enakomerno in pošteno razdeljen. Tako so v posameznih ulicah plinske svetilke svetile bolje kot drugod. Pri Straži sem zasledila velikansko jezo potem, ko so ugotovili, da v Karlikovi tiskarni stavni stroji delajo podnevi in ponoči, medtem ko ima Cirilova tiskarna tako šibak pritisk plina, da se svinec sploh ne topi.⁶²⁰ Dnevno gorenje plinskih svetilk so za potrato denarja imeli tudi na seji mestnega sosveta dne 10. decembra 1920.⁶²¹

Zanimiva se mi je zdela opazka, da so ljudi pogosto opozarjali, čemu je plin sploh namenjen. Velikokrat so izpostavili tudi varnostne napotke za uporabo plina. Tako so časniki velikokrat poročali – sploh takrat, ko je plinarna zaradi pomanjkanja premoga bila zaprta⁶²² – da se mora pred uporabo plina spustiti zrak, ki se je medtem nakopičil v ceveh. Dodali so še, da morajo to delati pri odprtem oknu. Porabnike so pomirili, da takšno ravnanje ni škodljivo zdravju. Plinarna je preko časnikov ljudi nemalokrat opozorila, da naj bodo pozorni na videz plamena, da slednji ne sme šumeti ipd.⁶²³ Tudi nemški časnik je opozarjal svoje bralce s podobnimi navodili.⁶²⁴ Veliko pozornost so polagali morebitnim puščajočim plinskim cevem. Ljudi so opozorili, da naj takšno situacijo takoj prijavijo pristojnim organom, saj je uhajanje plina smrtno nevarno.⁶²⁵ Plinarna je na prijave o morebitnih puščanjih energično odreagirala. Ljudje so temeljite preglede s strani plinarne seveda odobraval in hkrati verjeli, da se bodo sedaj cene plina znižale, če so cevi prej kje puščale.⁶²⁶ O resnosti tovrstne situacije priča tudi pogovor o tej temi na seji mestnega sosveta 10. decembra 1920. Tema je bila obravnavana pod točko slučajnosti. Opozorjeni so bili, da se naj pregledajo cevi, da morebiti ne bi puščale, saj je vonj po plinu bil prisoten na eni izmed mariborskih šol. Opozorilo o uhajanju plina je bilo vzeto na znanje že na naslednji seji 28. decembra leta 1920.⁶²⁷

⁶²⁰ Na naslov mestnega magistrata, Straža, 7. 3. 1919, let. 11, št. 19, str. 3.

⁶²¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 199.

⁶²² Ko plinarna ni delovala in plina torej ni bilo, so stranke (naročniki) morali zapreti plin. Ukinjene oddaje plina, Tabor, 25. 12. 1920, let. 1, št. 100, str. 3.

⁶²³ Mestna plinarna, Mariborski delavec, 5. 3. 1919, let. 2, št. 52, str. 2; Mestna plinarna, Male novice, 4. 3. 1919, let. 2, št. 26, str. 1–2; Mestni magistrat razglaša, Male novice, 8. 4. 1919, let. 2, št. 39, str. 3; Plin, Mariborski delavec, 22. 8. 1919, let. 2, št. 189, str. 2.

⁶²⁴ Gas, Marburger Zeitung, 5. 3. 1919, let. 59, št. 51, str. 3.

⁶²⁵ Maribor dobi luč, Male novice, 4. 3. 1919, let. 2, št. 26, str. 1.

⁶²⁶ Vodstvo mestne plinarne naznanja, Tabor, 11. 9. 1920, let. 1, št. 13, str. 2.

⁶²⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 199 in 204.

Večje zaloge premoga so ljudi pomirile. A bili so opozorjeni, da naj zaloge naredijo vedno takrat, ko je premoga v izobilju.⁶²⁸ A kljub izobilju so bili objavljeni številni pozivi, da se naj s plinom in premogom ne ravna preveč razsipno, saj bo spet nastopil čas pomanjkanja.⁶²⁹ Neredna dobava je bila lahko odvisna od »nagajivosti« Nemške Avstrije kakor tudi od železniške stavke. Eno takšnih časnik omenja v aprilu leta 1920.⁶³⁰ Mariborčanom pa se je vedno nasmehnilo, ko je časnik zabeležil: "*Mestna plinarna bo delovala, ima plin in elektriko.*"⁶³¹ To je bil razveseljiv trenutek, saj je to pomenilo konec skrbi in težav vsaj za kratek čas. Poraba in uporaba plina pa ni bila poceni. Po časnikih sem pogosto zasledila nenehna pritoževanja ljudi o astronomskih skokih cen plina oz. premoga. Plinarna je povišanje cen opravičevala s sočasnim višanjem mezd delavcem.⁶³²

Mestna plinarna je bila torej pod okriljem mestne občine. To je razvidno tudi iz tega, ker so o plinarni odločali na sejah mestnega sveta. Bodisi je šlo za najetje kredita ali za odpuščanja.⁶³³ V naslednjih desetletjih so plinarno šteli k t.i. mestnim podjetjem. Kar je bilo vezano na poslovanje plinarne, njeno politiko in težave z ravnateljstvom na tem mestu nisem obravnavala. Krajši oris plinarne bom podala v poglavju o *Mariborskih mestnih podjetjih*.

⁶²⁸ Premog, Male novice, 11. 3. 1919, let. 2, št. 29, str. 1–2; Kohle in Marburg eingelangt, Marburger Zeitung, 1. 3. 1919, let. 59, št. 48, str. 3; Premog, Mariborski delavec, 11. 3. 1919, let. 2, št. 57, str. 2.

⁶²⁹ Mestna plinarna, Straža, 10. 3. 1920, let. 12, št. 25, str. 3; Mit Gas sparen!, Marburger Zeitung, 10. 3. 1920, let. 60, št. 57, str. 2; Vodstvo mestne plinarne opozarja, Mariborski delavec, 3. 1. 1920, let. 3, št. 3, str. 2.

⁶³⁰ Mestna plinarna, Mariborski delavec, 17. 4. 1920, let. 3, št. 87, str. 2; Mesna plinarna, Mariborski delavec, 21. 4. 1920, let. 3, št. 90, str. 2.

⁶³¹ Mestna plinarna sporoča, Tabor, 21. 12. 1920, let. 1, št. 96, str. 3.

⁶³² Znižanje cen plina in električnega toka, Male novice, 27. 3. 1919, let. 2, št. 34, str. 2; Erhöhung des Gaspreises, Marburger Zeitung, 21. 8. 1919, let. 59, št. 184, str. 3; Mestna plinarna, Straža, 6. 2. 1920, let. 12, št. 11, str. 3; Mariborska plinarna, Straža, 23. 2. 1920, let. 12, št. 18, str. 3; Mestna plinarna, Straža, 4. 10. 1920, let. 12, št. 110, str. 3; Podraženje plina, Mariborski delavec, 6. 2. 1920, let. 3, št. 29, str. 3; Podraženje plina, Mariborski delavec, 23. 2. 1920, let. 3, št. 43, str. 3; Vodstvo mestne plinarne, Tabor, 5. 10. 1920, let. 1, št. 33, str. 2; Zvišanje cen plina, Tabor, 10. 9. 1921, let. 2, št. 203, str. 3.

⁶³³ Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 82–83 in 110.

Druga večja težava, ki je Mariborčane pestila v teh letih, je bila vezana na **elektriko**. Že novembra leta 1918 se je apeliralo na mestno občino, da naj ukrene, kar se da, da bi se končno vpeljala električna luč. Ob tem se mi porodi vprašanje, zakaj nemški oblasti, ki je bila glavni gospodar v mestu, tega ni uspelo rešiti. Odgovor je nadvse preprost in ga bom podala v poglavju o *Mariborskih mestnih podjetjih*.⁶³⁴

Iz najdenih in pregledanih člankov sem spoznala, da so se politiki podali v neumorni boj, da bi mesto rešili pred temo. Kadar je v nadaljevanju zatajila elektrika, so časniki nekoliko hudomušno zapisali, da je v mestu prava »egiptovska tema«. V tej t.i. temi je ozračje na ulicah bilo nadvse grozljivo. Maribor je v trenutku postal izpraznjen. Ljudje so izginili z ulic in gledališke predstave so bile odpovedane.⁶³⁵ V takšnih trenutkih si je mesto pomagalo s karbidom, saj je bilo, kot smo že videli, plina in premoga premalo. Petrolej je bil predrag, pa še težko so prišli do njega. Že iz naslednjega citata lahko razberemo, od kod je mesto naposled le dobilo električno energijo. *"Mariborske ulice so bile popolnoma v temi. Tam na Fali par ur od Maribora pa je bilo elektrike, da si že vsak gospod z njo sveti v hlevu in drugih gospodarskih poslopih."*⁶³⁶ Mesto je rešitev pred temo videlo v Falski elektrarni⁶³⁷, ki je kasneje oddajala električni tok

⁶³⁴ Električna luč, Mariborski delavec, 27. 11. 1918, let. 1, št. 4, str. 2.

⁶³⁵ Maribor v temi, Mariborski delavec, 23. 4. 1920, let. 3, št. 92, str. 2.

⁶³⁶ Električna iz Fale se bliža, Mariborski delavec, 20. 1. 1920, let. 3, št. 15, str. 3.

⁶³⁷ Elektrarna na Fali je bila sezidana na levem bregu reke Drave. Iz Maribora je bila oddaljena le 15 km. Na gradnjo so začeli misliti že v letu 1911, toda različna pogajanja so se zavlekla v leto 1912. Z delom so tako pričeli šele na sredini leta 1913. Z izbruhom vojne so se morala dela ukiniti, a so jih ponovno oživeli v letu 1915. Tokrat z izdatno podporo vojnega ministrstva. V letu 1918 je elektrarna končno pričela z obratovanjem. Ravno to slabo in nesigurno finančno stanje po vojni je v ospredje postavilo pomisleke, da bi se kraji, ležeči med Mariborom in Varaždinom, združili v eno družbo. Predvidevali so, da bi na ta način prišli lažje in hitreje do želenih sredstev, ki so bile prepotrebne za napeljavo električnega toka. Električna sila je sicer bila v osnovi zgrajena za preskrbo graškega mesta in okolice. Vendar so njeno energijo uporabljala tudi druga mesta in veleindustrijski obrati na Zgornjem Štajerskem v smeri proti Dunaju. S falsko elektriko se je oskrbovala tudi tovarna dušika v Rušah. Brez daljnovodov so Falsko elektrarno ocenili na vrednost tridesetih milijonov kron. V začetku je imela deset tisoč konjskih moči. Z dograditvijo pa so predvidevali, da bi se ta moč popeterila. V decembru leta 1921 sem zasledila, da se je Falska elektrarna nacionalizirala. Vodstvo jugoslovanskih interesov je imela Narodna banka. Glavni vpliv v upravnem svetu pa je imel nemški in švicarski kapital. Za sedež elektrarne so predvidevali Maribor. Preden je prišlo do sklepanja pogodb s Falsko elektrarno, je Straža svarila na previdnost. Ob nekorektnih potezah bi lahko bila prizadeta industrija, obrt in posamezne kmetijske panoge. Opozarjali so tudi pred nekorektnimi posli kapitalistov. Zborovanje za dobavo elektrike iz Fale, Straža, 21. 4. 1920, let. 12, št. 42, str. 1–2; Elektrarna na Fali, Slovenski gospodar, 8. 1. 1920, let. 54, št. 1, str. 5; Elektrarna na Fali, Slovenski narod, 3. 1. 1920, let. 53, št. 2, str. 2; Največja elektrarna v Sloveniji, Ilustrirani Slovenec, 29. 3. 1925, let. 1, št. 73 (14), str. 2–3; Das Faler Elektrizitätswerk, Marburger Zeitung, 29. 4. 1919, let. 59, št. 95, str. 3; Električna centrala na Fali – v Jugoslovanskih rokah, Nova doba, 20. 1. 1920, let. 2, št. 9, str. 2–3; Falska elektrarna nacionalizirana, Tabor, 28. 12. 1921, let. 2, št. 292, str. 1–2; Elektrarna na Fali in naše zahteve,

za mesto. Prenos elektrike v Maribor je bil na začetku previden za september leta 1920.⁶³⁸ A kot ponavadi tudi tukaj ni šlo vse gladko, kot bi moralo. Delo se je zavleklo. Krivce za nastalo situacijo so našli v nemški tvrdki, ki je imela nalogo, da pripelje elektriko s Fale v mesto ob Dravi. Kot sem prebrala v najdenih člankih, lahko z zagotovostjo trdim, da se je mestna občina energično zavzemala za pospešitev električnih del.⁶³⁹ Napeljavo električnega toka in s tem postavitve daljnovodov je oviralo več dejavnikov. Eden izmed takšnih vzrokov je bilo tudi delo na poljih. Šele po končani žetvi je bilo možno nadaljevati električna dela.⁶⁴⁰ Slovenski narod je »krivca« za tako počasno gradnjo daljnovoda proti Mariboru videl v pomanjkanju aluminijastih žic. Slednje bi naj boljševiki in kasneje Romuni v Budimpešti zaplenili.⁶⁴¹ Dobava toka in vse, kar je bilo vezano na elektriko, je bilo dodeljeno Mestnemu električnemu podjetju.⁶⁴² Ostali daljnovodi, ki so bili predvideni na trasi do Celja in naprej proti Ljubljani, so bili odvisni od pogajanj z vlado v slovenski prestolnici.⁶⁴³ Neumoren boj proti »egiptovski temi« je ob koncu le obrodil sadove dela. Začetne zasluge moramo vsekakor pripisati Vilku Pfeiferju.⁶⁴⁴

Električni »dan D« so naposled Mariborčani le dočakali, a z enomesečno zamudo.⁶⁴⁵ Bila je sobota drugega oktobra 1920 in v mestu je po štiriletnem pričakovanju končno zasvetila električna luč⁶⁴⁶. Prihod elektrike so v časnikih slavnostno napovedovali.⁶⁴⁷ Po novi mariborski pridobitvi so v Slovenskem narodu zapisali takole: *"Slika mesta je pod krasno lučjo popolnoma spremenjena."*⁶⁴⁸ Zato ni bilo nič nenavadnega, da so ulice bile polne glasnih in

Straža, 23. 1. 1920, let. 12, št. 7, str. 1; Sedež falske elektrarne v Mariboru, Jutro, 29. 12. 1921, let. 2, št. 304, str. 3.

⁶³⁸ Oddaja električnega toka, Mariborski delavec, 26. 7. 1920, let. 3, št. 163, str. 3.

⁶³⁹ Električna iz Fale se bliža, Mariborski delavec, 20. 1. 1920, let. 3, št. 15, str. 3.

⁶⁴⁰ Falska elektrarna, Slovenski gospodar, 17. 6. 1920, let. 54, št. 24, str. 2.

⁶⁴¹ Elektrarna na Fali, Slovenski narod, 3. 1. 1920, let. 53, št. 2, str. 2.

⁶⁴² Električna iz Fale se bliža, Mariborski delavec, 20. 1. 1920, let. 3, št. 15, str. 3.

⁶⁴³ Elektrarna na Fali, Slovenski narod, 3. 1. 1920, let. 53, št. 2, str. 2.

⁶⁴⁴ Maribor jutri zvečer zopet razsvetljen, Mariborski delavec, 3. 3. 1919, let. 2, št. 51, str. 2.

⁶⁴⁵ Elektriko so v Mariboru pričakovali že v septembru leta 1920. Z razsvetljavo, Straža, 28. 7. 1920, let. 12, št. 81, str. 3; Abgabe vom elektrischen Strom, Marburger Zeitung, 25. 7. 1920, let. 60, št. 163, str. 3; Stromabgabe für die Stadt Maribor aus dem Elektrizitätswerke Faal, Marburger Zeitung, 8. 8. 1920, let. 60, št. 175, str. 3.

⁶⁴⁶ Moč luči seveda ni bila konstantna. Pogosto se je zgodilo, da je kar tako prenehala goreti. Naša električna luč, Tabor, 23. 11. 1921, let. 2, št. 265, str. 3.

⁶⁴⁷ Poskusi z električnim tokom, Tabor, 16. 9. 1920, let. 1, št. 17, str. 3; Maribor v električni luči, Tabor, 30. 9. 1920, let. 1, št. 29, str. 2; Električna luč, Nova doba, 8. 10. 1920, let. 2, št. 119, str. 3.

⁶⁴⁸ Maribor v električni luči, Slovenski narod, 6. 10. 1920, let. 53, št. 228, str. 3.

navdušenih ljudi, ki so s ploski in vzkliki pozdravili vsako prižgano luč.⁶⁴⁹ Ob videnem se jih je veliko zamislilo, kakšna velika škoda je bila, da mesto elektrike ni dobilo že prej.⁶⁵⁰ V začetni fazi so bile prižgane le luči na glavnih in najpomembnejših cestah⁶⁵¹. Predvidevali so tudi osvetlitev stranskih ulic. Bilo bi prelepo, če bi bilo vse tako, kot se je sprva prvi dan pokazalo. Veselje in smeh sta počasi začela izginjati z obrazov Mariborčanov. Največ pritožb je letelo na stranske ulice, ki so bile v popolni temi. Ljudje so pozivali, naj se kaj ukrene, saj takšno stanje spodbuja kraje in dopušča razvoj kriminala. Ljudje so se tako začeli bati za lastno varnost, saj so luči ugasnili po eni uri ponoči.⁶⁵² Da luči ni bilo na Državnem mostu, pa se je Mariborčanom zdelo že smešno. Prav vsi so vedeli, da zaradi gostega prometa to nikakor ni dobro.⁶⁵³ Električna posodobitev mesta pa je na posameznih mestih celo skazila videz. Prebivalce so začeli motiti leseni drogovi, ki so bili neestetsko postavljeni sredi Glavnega trga. Večina si jih je želela lepših, železnih drogov.⁶⁵⁴ Kar nekaj pomembnih poslopij je začelo uporabljati novo pridobitev. Ena izmed takšnih, ki je uporabila elektriko, je bila mariborska kaznilnica (projekt je bil vreden kar milijon kron)⁶⁵⁵, tudi škofova rezidenca je bila prestižno osvetljena.⁶⁵⁶ Elektrifikacije so se nadejali tudi v klavnici.⁶⁵⁷ Električno razsvetljavo so želeli imeti tudi na mariborskem kolodvoru, vendar je bil zaradi zasega posameznih električnih elementov s strani carinarnice proces nekoliko zavrt.⁶⁵⁸ O predlogu elektrifikacije mestne hiše je razpravljal tudi mestni sosvet na svoji seji dne 23. novembra 1920. Na dani predlog so izrazili sklepčnost in strinjanje.⁶⁵⁹ Podoben predlog, ki je vseboval prošnjo o elektrifikaciji je podala ena izmed mariborskih šol. Na tej seji dne 10. decembra 1920 prošnji sicer niso ugodili, a so v nadaljevanju sklenili: " ... Ker se bode

⁶⁴⁹ Električna razsvetljava v Mariboru, Jutro, 5. 10. 1920, let. 1, št. 37, str. 3; Das elektrische Licht, Marburger Zeitung, 5. 10. 1920, let. 60, št. 223, str. 3.

⁶⁵⁰ Abgabe vom elektrischen Strom, Marburger Zeitung, 25. 7. 1920, let. 60, št. 163, str. 3.

⁶⁵¹ To je bila Gosposka ulica in Glavni trg. Desni breg protestira, Tabor, 12. 10. 1920, let. 1, št. 39, str. 2.

⁶⁵² Mariborska razsvetljava, Jutro, 5. 1. 1921, let. 2, št. 4, str. 3; Razsvetljava Maribora, Tabor, 21. 5. 1921, let. 2, št. 113, str. 3; Razsvetljava Mariborskih ulic, Straža, 29. 12. 1920, let. 12, št. 143, str. 3.

⁶⁵³ Desni breg protestira, Tabor, 12. 10. 1920, let. 1, št. 39, str. 2.

⁶⁵⁴ Maribor se zopet olepša, Tabor, 17. 9. 1920, let. 1, št. 18, str. 2.

⁶⁵⁵ Kaznilnica električna razsvetljava, Tabor, 21. 11. 1920, let. 1, št. 73, str. 2.

⁶⁵⁶ Brez luči, Tabor, 29. 12. 1920, let. 1, št. 102, str. 2.

⁶⁵⁷ Elektrifikacija mestne klavnice, Tabor, 30. 10. 1921, let. 2, št. 246, str. 4.

⁶⁵⁸ Mariborski kolodvor dobi v kratkem električno razsvetljavo, Jutro, 18. 7. 1921, let. 2, št. 166, str. 3; Razsvetljava glavnega kolodvora v Mariboru, Slovenski narod, 1. 11. 1921, let. 54, št. 246, str. 5.

⁶⁵⁹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 182–183.

pozneje itak po vseh šolah vpeljala električna razsvetljava."⁶⁶⁰ Mesto Maribor je moralo najeti tudi kredite v vrednosti treh milijonov za dograditev elektrovodnega omrežja.⁶⁶¹

Mimo obtožb pa ni mogel niti Josip Leskovar, takratni vladni komisar. Pod njim se je mesto nemalokrat znašlo v popolni temi. Velikokrat so mu očitali, da to počne zaradi nagajivosti, spet drugi so v teh dejanjih videli politično-gospodarske spletke.⁶⁶² Časnik Tabor pa je šel v svojih izjavah celo tako daleč, da je Josipu Leskovarju očital, da je elektriko celo prepovedal.⁶⁶³ Ob električnemu mrku so ljudje tako najprej pomislili na »nagajivosti« Josipa Leskovarja. Če se je le izkazalo, da krivec ni bil on, so ga našli pri verižnikih.⁶⁶⁴ Najlažje je bilo iskati krivca v slabem vremenu, predvsem v neurjih in snežnih metežih. Takšna vremenska stanja so Mariborčane prisilila, da so ponovno posegli po starih plinskih lučeh ali celo po svečah. Te so največkrat uporabili v gostilnah in v kavarnah. Ob vremenskih izpadih elektrike krivde ni želelo prevzeti ne Mestno električno podjetje in ne Falska elektrarna.⁶⁶⁵ Ob takšnih situacijah sem zasledila pohvalo mestnemu sosvetu, da ni dal ukiniti mestne plinarne, pa čeprav se je o tem veliko špekuliralo.⁶⁶⁶ Podobno kot pri plinu in premogu sem lahko v časnikih zasledila mnogo člankov, ki so obveščali bralce; luč je, luči ni, luč bo ...⁶⁶⁷

Časniki so ljudem na dolgo in na široko opisovali pomembnost in uporabnost električne sile v vsakdanjem življenju. Ciljna publika so bile seveda gospodinje.⁶⁶⁸ Podobno kot pri plinu so tudi ob pritoku nove električne sile, ki je za večino veljala za (ne)poznani vir energije, začeli z vestnim in obširnim poročanjem o ravnanju z njo ter nakazali številne nevarnosti.⁶⁶⁹ Članek je res temeljito opozoril ljudi o moči električne sile. Izpostavili so nevarnost mokrih rok. Drastično so opisovali nesreče, ki lahko nastopijo kot posledica nepravilnega rokovanja z

⁶⁶⁰ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 197–198.

⁶⁶¹ Tri milijona posojila, Nova doba, 8. 10. 1920, let. 2, št. 119, str. 3.

⁶⁶² Maribor brez luči, Slovenski narod, 28. 11. 1920, let. 53, št. 273, str. 5.

⁶⁶³ Včeraj, Tabor, 27. 11. 1920, let. 1, št. 78, str. 3.

⁶⁶⁴ Električna razsvetljava po ulicah, Tabor, 28. 11. 1920, let. 1, št. 79, str. 4.

⁶⁶⁵ Maribor brez električne luči, Slovenski narod, 26. 10. 1921, let. 54, št. 241, str. 4; Maribor brez elektrike, Tabor, 25. 10. 1921, let. 2, št. 241, str. 3; Afrikanke razmere, Tabor, 26. 10. 1921, let. 2, št. 242, str. 3; Zur Unterbrechung des elektrischen Stromes, Marburger Zeitung, 28. 10. 1921, let. 61, št. 244, str. 3.

⁶⁶⁶ Nesigurnost električnega podjetja na Fali, Slovenski narod, 1. 11. 1921, let. 54, št. 246, str. 5.

⁶⁶⁷ Die Lichtnot, Marburger Zeitung, 8. 1. 1919, let. 59, št. 5, str. 3; Zur, Marburger Zeitung, 21. 1. 1919, let. 59, št. 16, str. 3.

⁶⁶⁸ Napeljava elektrike, naša najbližja in najnujnejša gospodarska zadeva, Slovenski gospodar, 18. 12. 1919, let. 53, št. 43, str. 2.

⁶⁶⁹ Die Fernleitung von Faal und Maribor, Marburger Zeitung, 29. 8. 1920, let. 60, št. 192, str. 3.

elektriko. Starše so dodatno opozorili, naj otroke podučijo, naj ne plezajo po daljnovodih in električnih drogovich, in da v njihovi bližini naj ne spuščajo zmaja.⁶⁷⁰

Ob koncu bi omenila še posamezne birokratske predpise, ki so se jih morali držati najemniki elektrike. Vsak, ki je želel prejemati električno energijo, se je moral prijaviti Mestnemu električnemu podjetju. Pravico do napeljave elektrike pa je pripadala le določenim tvrdkam, ki so tovrstno dovoljenje pridobile od mestne občine. Zaradi večjih potreb je občina podeljevala nove koncesije. Najprej je občina želela urediti, kdo vse ima pravico do napeljave elektrike. Podobno selekcijo so vpeljali pri prodaji žarnic⁶⁷¹ in varovalk. Na začetku še ni bilo dogovorjeno, ali se bo poraba elektrike plačevala glede na števec ali pavšalno. To vprašanje so pustili na začetku odprto.⁶⁷² Je pa res, da je magistrat bil ažuren pri postavitvi cen. Cenik je bil natančno razdeljen glede na to, ali je uporabnik bival v hiši ali zgolj v stanovanju. Posebne cene so določili za hotele, gostilne in kavarne. Cenik je vseboval tudi tarife za uporabo gospodinjskih pripomočkov (likalniki, lonci za kuho, električni štedilnik ...).⁶⁷³ O popisih števecov so porabnike obvestili preko časnikov. Prosili so jih za vljudnost do popisovalcev in jim hkrati razložili, da jih morajo ob legitimaciji tudi spustiti naprej.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ Nezgode z elektriko, Tabor, 2. 10. 1921, let. 2, št. 222, str. 2–3; Daljnovod Fala-Maribor, Tabor, 29. 8. 1920, let. 1, št. 3, str. 3.

⁶⁷¹ Ljudi so torej napotili tja, kjer so morali kupiti žarnice. Za lažjo predstavo o moči in dolžini gorljivosti posamezne vrednosti žarnice so za primerjavo napisali, za koliko sveč bi to bilo (npr. 500 W – 300 sveč). Prodaja žarnic, Tabor, 17. 9. 1920, let. 1, št. 18, str. 2; Prodaja žarnic, Tabor, 19. 9. 1920, let. 1, št. 20, str. 2.

⁶⁷² Mestno električno podjetje, Mariborski delavec, 19. 8. 1920, let. 3, št. 184, str. 3; Das Mestno električno podjetje, Marburger Zeitung, 19. 8. 1920, let. 60, št. 184, str. 3; Oddaja električnega toka za mesto Maribor iz Falske elektrarne, Straža, 9. 8. 1920, let. 12, št. 87, str. 3; Oddaja električnega toka za Mesto Maribor iz falske elektrarne, Mariborski delavec, 9. 8. 1920, let. 3, št. 175, str. 3; Pogoji za oddajo električnega toka posameznim odjemalcem v Mariboru, Tabor, 8. 10. 1920, let. 1, št. 36, str. 3; Napeljava električne luči v Mariboru, Straža, 21. 3. 1919, let. 11, št. 23, str. 4.

⁶⁷³ Oddaja električnega toka za mesto Maribor iz falske elektrarne, Mariborski delavec, 10. 8. 1920, let. 3, št. 176, str. 3.

⁶⁷⁴ Das Mestno električno podjetje, Marburger Zeitung, 5. 12. 1920, let. 60, št. 274, str. 2.

5 Maribor postane končno slovenski

Veliko oviro za pospešeno slovenizacijo vidim v nepravno definiranem statusu Maribora. Slednji je sicer res veljal za sestavni del Kraljevine SHS, a v mednarodnem pogledu še ni bilo nič pravno dorečenega. Kot je bilo med branjem do sedaj že zaslediti, so se Nemci v tej situaciji dobro znašli, saj so imeli več kot dovolj izgovorov, da niso govorili slovensko, in da niso upoštevali dekreta o napisih. Nemški prebivalci Maribora so tako do konca upali in verjeli, da se bo tehtnica na mirovni konferenci prevesila na njihovo stran. Slovenski Maribor pa o svoji usodi sploh ni dvomil. Za mesto je takrat res veljalo "*Fortes fortuna adiuvat*", ampak tako lahko pa spet ni šlo ...

5.1 V ozadju problema

Večna vprašanja, ali je Maribor nemški ali slovenski, so pravno podlago našla v letu 1919. Ali torej trditev, da je Maribor nemško mesto, res drži? Če ne gledamo s političnega vidika, marveč iz historičnih razmer, zgornja trditev ne vzdrži. Nemškega značaja Maribora in drugih mest v drugojezičnem ozemlju ne moremo gledati kot naraven pojav, "*temveč kot umetni belež in izraz časovnih in zgodovinskih razmer.*"⁶⁷⁵ Nemški značaj mesta, ki je bil značilen za čas po prvi vojni moramo iskati po letu 1818 in v takratni novi upravi. Posledično so se izoblikovale posamezne institucije, državni, deželni in avtonomni uradi, šole ..., s tem pa se je v mesto naselil novi (nemški) kader z ostalimi družinskimi člani. Ti in ponemčeni Slovani so tako imeli v rokah glavne niti. Pomembno vlogo je imel tudi koncern Južne železnice, ki je uspešno izvajal germanizacijo v svojih velikih delavnicah. Starokopitni občinski volilni red je nemški stranki zagotovil neomejeno gospostvo v mestni upravi. Piko na i pa je dodal rezultat ljudskega štetja. Slednje se je izvrševalo glede na občevalni jezik in ne na narodnost. Takšen krivičen rezultat štetja je Mariboru dal žig nemškega mesta in ga je le utrdil v nemškem duhu. Nemški značaj mesta v tem obdobju torej ni bil del naravnega procesa, temveč je nastal, kot smo videli, kot posledica vladnega sistema. Iz tega lahko sklepam, da je mestu germanizacija bila vsiljena.⁶⁷⁶ Številke, ki jih je nemška oblast dobila iz štetja ali pa so bile razvidne iz števila imetnikov

⁶⁷⁵ Listek. Čigav je Maribor?, Straža, 11. 10. 1918, let. 10, št. 81, str. 1.

⁶⁷⁶ Listek. Čigav je Maribor?, Straža, 18. 10. 1918, let. 10, št. 83, str. 1.

domovinske pravice, so predstavljale dobro podlago za trditev, da je Maribor nemško mesto.⁶⁷⁷

5.2 Mariborska pogodba februarja 1919

13. februarja 1919 ob pol osmi uri zvečer je bila sklenjena pogodba med nemškoštajersko deželno vlado (Gradec) in med Slovenijo (Ljubljana). Pogodba je posledično pomenila prenehanje bojev na črti zahodno od Špilja in ob enem tudi velik premik naprej v političnem oziru. Dogovorili so se, da bodo dogovori veljali do sklepa mirovne konference v Parizu. S pogodbo so želeli mir v okrožju Okrajnega glavarstva Radgona in vzpostavitev trajnega premirja med četami obojestranskih posadk od ogrske do koroške deželne meje. Pogodba je v časnikih bila poimenovana kot Mariborska pogodba.⁶⁷⁸ S pogodbo je bila torej določena začasna meja med Nemci in Slovenci. Nemci pa so bili potisnjeni nazaj na črto (Ivnik – Lipnica – Brunnsee – Straden). Za Slovence je ta pogodba bila uspešna. Pohvaljeni so bili tudi vsi slovenski politični akterji, ki so se borili in pravdali z avstrijsko stranjo. Boji so tako prenehali, ljudje so lažje zadihali in oči so že zrle v izid mirovne konference v Parizu.⁶⁷⁹ Graški časnik Tagespost je podal svoj vidik o dejstvih Mariborske pogodbe. Časnik se je začudil in bil celo jezen, zakaj se o Mariboru ni nič govorilo in zakaj ga niso niti omenjali.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Listek. Čigav je Maribor?, Straža, 28. 10. 1918, let. 10, št. 86, str. 1–2.

⁶⁷⁸ Podrobno same pogodbe nisem obravnavala, saj na sam Maribor ni imela vpliva. Je pa vsekakor postavila dobre temelje za mirovno pogodbo v Parizu. Za lažje razumevanje, kaj je sploh bilo bistvo dane pogodbe, predstavljam nekaj izsekov. Poglejmo si najpomembnejša določila: sporazumno so se dogovorili, da dogovori, ki so bili sklenjeni, ne ustvarjajo nobenega prejudica za dokončno določitev državnih mej in državnega ozemlja po mirovni konferenci. V nadaljevanju so v zemljevid zarisali demarkacijske črte, ki jih nobena stran ni smela prekoračiti. Navedli so, da se sicer to lahko zgodi, ampak le v izrednih primerih. Določili so tudi število vojakov. Želeli so ustaviti tudi vso sovražnost. Zaukazan je bil izpust vseh zaprtih talcev in ujetnikov. Besedilo mariborske pogodbe, Slovenec, 15. 2. 1919, let. 47, št. 38, str. 1–2; Po mariborski pogodbi, Slovenec, 16. 2. 1919, let. 47, št. 39, str. 3.

⁶⁷⁹ Pogodba med nemško-štajersko vlado in med Slovenci, Straža, 14. 2. 1919, let. 11, št. 13, str. 1; Mariborska pogajanja med Slovenci in Nemci, Straža, 17. 2. 1919, let. 11, št. 14, str. 1–2.

⁶⁸⁰ Po pogajanjih z Nemci, Straža, 17. 2. 1919, let. 11, št. 14, str. 2; Maribor ostane slovenski, Slovenski gospodar, 13. 2. 1919, let. 53, št. 7, str. 2.

5.3 Maribor na mirovni konferenci

Slovenski predstavniki so v Pariz prišli že v februarju leta 1919. Kot izvedenec za štajerske meje je bil od vlade poslan dr. Fran Kovačič. Predstavniki velesil se na začetku sploh niso hoteli spuščati v natančnejši študij slovenskih meja. Najljubše bi bilo, če bi se za mejo postavila reka Drava. Ta bi predstavljala mejo do izliva v Donavo. Po tej logiki bi za vedno izgubili: Baranjo, Medjimurje, Prekmurje, Slovenske gorice, Kozjaško pogorje in seveda Maribor. Že marca 1919 so slovenski oz. jugoslovanski zastopniki vedeli, da z Mariborom dobro kaže. 12. maj 1919 je bil odločilen dan, saj je desetorica petih velesil sklepala o naši severni meji. Po burnih razpravah so prišli do predloga, da bo Maribor slovenski in to brez plebiscita. A nasmeški so hitro izginili z obrazov. Jasno je bilo, da Avstrijci svoje trdnjave niso želeli predati tako zlahka. Po vseh dolгих in številnih sestankih je avstrijska delegacija s strani peterice velesil po zaslišanju določila mirovno pogodbo, ki so jo sprejeli 2. junija 1919 v gradu mesta Saint-Germain-en-Laye. Ob predaji je bilo določeno, da ne bo nobenih ustnih debat in razprav temveč se naj pritožijo pisno in tako bodo dobili tudi odgovor. Za pritožbo je avstrijska stran imela le petnajst dni časa. Avstrija je možnost pritožbe seveda izkoristila in jo je posredovala 16. junija 1919. Dr. Karl Renner je ob boku z bolj glasnimi italijanskimi politični kolegi dobil pogum in tako zahteval plebiscit za Maribor z Dravsko dolino na obeh bregovih kot tudi za severne Slovenske gorice in Mursko kotlino. Izguba Maribora bi za Avstrijo pomenila škodo v železniškem trikotniku Bruck – Maribor – Beljak. Zagovarjali so tudi dejstvo, da ves mariborski promet teži proti Dunaju in Gradcu. Da bi Maribor predstavili kot nemško mesto, so svoje besede potrdili z izjavo o pripadnosti mesta k Nemški Avstriji (oktober 1918) in s situacijo 27. januarja 1919. Avstrijska stran je skoraj prepričala Vrhovni svet o izvedbi plebiscita⁶⁸¹ in že so bili na tem, da so začeli sestavljati plebiscitne določbe. Zaradi suverenosti slovenskega predstavnika in ob pomoči Francozov je Maribor na koncu le ostal brez plebiscita. Italijansko-avstrijska naveza je tokrat bila neuspešna. Francozi so nesmiselnost plebiscita podkrepili z dejstvom, da se je jugoslovanska oblast v mestu dobro obnesla. Italijani pa so seveda trdili ravno

⁶⁸¹ O vseh skrbah, ki so bile vezane na plebiscit glej: Dr. Rennerjeve laži. – Z glasovanjem v Mariboru ne bo nič, Mariborski delavec, 30. 8. 1919, let. 2, št. 196, str. 3; Laži o Mariboru, Mariborski delavec, 31. 8. 1919, let. 2, št. 197, str. 1–2; V mariborskem okolišu ne bo glasovanja, Mariborski delavec, 2. 9. 1919, let. 2, št. 198, str. 2.

nasprotno. Slednji so videli neuspešnost delovanja občine ravno v januarskem prelivanju krvi. Nato se je prej zahtevana stran po plebiscitu svojim zahtevam odpovedala. Štajerskega plebiscita tako ni bilo. Veselje za Maribor na eni strani, žalost za Radgono na drugi. Angleški glas je želel, da se Avstriji da neka malenkost sedaj, ko je le izgubljala. Slovenci so tedaj izgubili radgonsko župnijo (Radgona z levim bregom Mure). Nemcem Radgona sicer ni pomenila nič. Predstavljala pa je nov nemški otok, obdan z jugoslovanskim življem. Francoski časnik je 31. avgusta 1919 poročal, da je Vrhovni svet določil mejo med Avstrijo in Kraljevino SHS. Na ta dan je bila pripadnost Maribora končno rešena, potrjena pa 10. septembra 1919. Ta dan pa je v zgodovino ostal zapisan kot dan, ko so Avstrijci ter zavezniške in pridružene države v St. Germainu podpisali mirovno pogodbo. Zgodovina jo pozna kot Saintgermainsko pogodbo.⁶⁸² Obdobje prevrata⁶⁸³ se v Mariboru na tej točki konča in Maribor je končno potrjen kot slovensko mesto.⁶⁸⁴

⁶⁸² Za povzetek teme po referatu in ne po člankih sem se odločila zaradi tega, ker je referat zapisan v objektivnejšem duhu, kakor članki v časniku. Ti so bili nabiti s čustveno noto, kot lahko vidite v naslednjem podpoglavju. Mat. Slavič, Državni prevrat v Mariborski oblasti, v: Slovenci v desetletju 1918–1928 : Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine, Leonova družba v Ljubljani, Ljubljana 1928, str. 256–263.

⁶⁸³ Hartman nam razloži, da beseda »prevrat« po Slovarju slovenskega knjižnega jezika označuje hitro, veliko, nenavadno nasilno spremembo, zlasti v družbenem ali političnem življenju. Časovno je potemtakem prevrat v Mariboru potekal od 1. novembra 1918 (z vojaškim prevzemom oblasti) ter do podpisa Saintgermainske pogodbe 10. septembra 1919. V tem obdobju pa je mesto doživelo pomembne in globoke spremembe, ki uresničujejo vsebinski pomen prevrata. Hartman, Prevrat v Mariboru 1918/1919, str. 180.

⁶⁸⁴ Prav tam, str. 224.

5.4 Odziv nemškega in slovenskega tiska na dejstvo, da je vprašanje Maribora sedaj dokončno rešeno

Ko se je že pred 10. septembrom 1919 vedelo, kakšna usoda bo doletela Maribor, je Marburger Zeitung to tudi objavil v telegrafskem suhoparnem zapisu.⁶⁸⁵ Čustva so se pokazala nekaj dni kasneje. Že drugi dan po podpisu mirovne pogodbe je Marburger Zeitung na prvi strani objavil za nemški del Maribora bolečo novico. Mir v St. Germainu je dokončno rešil oz. odločil vprašanje Maribora, so bile prve besede, ki jih je zapisala »Marburgerca«. Celoten članek je bil čustveno obarvan. V zapisanih besedah je odsevala žalost. Iz članka je razvidno, da so meseci in tedni pred dokončno odločitvijo velesil pri njih pustili strašno bolečino. Ampak vedeli so, da so dovolj realni ter trezni in da se zavedajo, da Slovenci njihovih čustev ne bodo odobraval. Porajalo se jim je vprašanje, katero pot naj Nemci sedaj zavzamejo v Jugoslaviji. Cenzuri in ostalim taktikam, ki bi se jih vladni komisar v takšni situaciji lahko začel legitimno posluževati, so napovedali neusmiljeni boj. Jasno je bilo videti, da se ne bodo predali, saj so zahtevali, da mesto Maribor upošteva dejstvo, da oni želijo ostati Nemci. Mariborska slovenska politika je bila bolj kot ne neizkušena. Ravno taka narava mestne politike pa je pri Nemcih vzbujala upe za pravico in enakopravnost. Če bi jih tedaj kdo vprašal, kaj potrebujejo ali kaj si želijo, bi kot iz topa izstrelili, da so to nemške šole za njihove otroke. To je bila glavna zahteva. Niso sicer zanemarili vprašanja slovenskega jezika in njegove vključitve v otrokov vsakdan. To so podkrepili z dejstvom, da mora njihov otrok peti, računati, brati in misliti le v nemškem jeziku. Nad vsem tem bi z ukom in vzgojo bdela njihov nemški učitelj. Le na ta način bi otrok lahko cenil svojo nacionalnost. Njihove želje pa niso bile usmerjene le na šolsko področje. Želeli in hoteli so mnogo več. Podali so še zahtevo po dovoljenih političnih in nepolitičnih društvih, ki bi bile sicer v okviru občine. Izražena je bila še želja po svobodnem tisku (Marburger Zeitung je medtem že prešel v slovenske roke, a je spretno koketiral z nemško stranjo). Enakopravnosti so se nadejali še pri dodelitvi služb⁶⁸⁶. Ob vsem tem so še pričakovali zaščito vlade. Članek pa so

⁶⁸⁵ Marburger Zeitung junijsko beležko o pripadnosti Maribora k Jugoslaviji objavili suhoparno. Die Freude in Marburg, Marburger Zeitung, 7. 6. 1919, let. 59, št. 124, str. 3; Die Marburger Frage auf der Friedenskonferenz, Marburger Zeitung, 5. 9. 1919, let. 59, št. 197, str. 2.

⁶⁸⁶ Čeprav so Nemci počenjali ravno nasprotno. Slednji še v začetku leta 1919 niso želeli zaposlovati Slovencev. Nekateri so takšna dejanja videli kot nemški način ponemčenja mesta. Mariborski nemški veleindustriji, Mariborski delavec, 30. 1. 1919, let. 2, št. 24, str. 2.

zaokrožili z naslednjo mislijo: "Mi ne želimo graditi države v državi, ampak želimo ostati Nemci."⁶⁸⁷ Če situacijo pogledamo podrobneje, opazimo, da Nemci v Jugoslaviji sploh niso veliko izgubili.⁶⁸⁸ Odgovor na nemško željo po slogi zelo dobro dopolnjuje naslednji citat iz Slovenskega naroda: "Ne odrekamo nemškim sodržavljanom pravice do življenja v našem mestu, toda prepričani naj bodo, da noben sklep mirovne konference o varstvu manjšin ne bo spremenil jugoslovanskega značaja našega Maribora."⁶⁸⁹



SLIKA 2: NASLOVNICE ČLANKOV, KI SO OPOZARJALI NA NOVO PRIHODNOST MARIBORA. 690

Slovenski časniki so o dogajanjih na mirovni konferenci v Parizu pogosto poročali. Članki so bili nabiti s čustveno noto. Zaradi lažje ilustrativnosti sem se odločila predstaviti zgolj podobe izbranih člankov. Pogosto sem lahko zasledila, da Maribor ne izsiljuje, temveč zahteva le narodnostne meje, ki pa so tako ali tako v skladu s točko o suverenosti naroda. Pohvale so bile namenjene Franciji in njenim politikom, ki so takrat stali na »naši strani«. Če je kdo ob izteku srečanj slovenskega Mariborčana vprašal, ali je pričakoval takšen razplet, je dobil

⁶⁸⁷ An unsere deutsche Leser, Marburger Zeitung, 11. 9. 1919, let. 59, št. 201, str. 1.

⁶⁸⁸ Das Eho, Marburger Zeitung, 18. 9. 1919, let. 59, št. 207, str. 1.

⁶⁸⁹ Glas iz Maribora, Slovenski narod, 1. 2. 1920, let. 53, št. 26, str. 4.

⁶⁹⁰ Maribor ostane naš!, Male novice, 5. 4. 1919, let. 2, št. 38, str. 1; Maribor končno veljavno jugoslovanski, Male novice, 22. 5. 1919, let. 2, št. 56, str. 1; Maribor pripade Jugoslaviji, Mariborski delavec, 11. 5. 1919, let. 2, št. 106, str. 1–2; Maribor, Celovec in Radgona naši, Mariborski delavec, 5. 6. 1919, let. 2, št. 126, str. 1; Mirovna pogodba izročena Nemški Avstriji – Maribor ostane naše – Na Koroškem ljudsko glasovanje, Mariborski delavec, 23. 7. 1919, let. 2, št. 164, str. 1.

odgovor, da je bilo to tako ali tako že od začetka jasno. Maribor se je boril pol leta, da je uresničil svoje sanje. Le boj in trda diplomacija sta bi bila tokrat ključ do uspeha.⁶⁹¹ Suvereni zapis in trditev, da vprašanje Maribora ni nobeno vprašanje več, je bilo možno pogosto zaslediti v časnikih. Male novice pa so šle celo tako daleč, da so se poigravale z mislijo, kako bi Maribor živel v Avstriji. Življenje v Nemški Avstriji je bilo opisano kot mizerno. Izpostavili so, da tam ni ne denarja ne surovin, in da vlada prava revščina. Ljudem so predočili, da bi priklopitev Maribora k Nemški Avstriji pomenila za mesto propad. Mesto bi posledično klonilo pod starimi bremenami monarhije. A podoba Maribora se je v trenutku spremenila na idilo, ko so začeli opisovati, kaj čaka Maribor pod Jugoslavijo. Vprašanje o pripadnosti mesta so razumeli kot vprašanje življenja ali smrti.⁶⁹² To zadnjo trditev si najlažje razlagam, ko smrt pomeni konec nacionalnosti in lastne suverenosti. Novinarsko natolcevanje in pihanje na ohromela srca je seveda imelo nek pozitiven učinek, realnost, ki pa sem jo spoznala preko časnikov, govori drugo zgodbo ...

⁶⁹¹ Za štajersko mejo, Straža, 5. 9. 1919, let. 11, št. 71, str. 2.

⁶⁹² Življenje ali smrt, Male novice, 20. 5. 1919, let. 2, št. 55, str. 1.

5.5 *Slavnostni dogodki, ki so zvrstili pred 10. septembrom 1919 in se vežejo na pripadnost Maribora h Kraljevini SHS*

Medtem ko so dogodki začeli kazati na pozitiven razvoj, so Maribor opisovali celo kot »štajerski Meran«. V mestu je odseval južni utrip, medtem ko je Ljubljana dajala utrip lenega in zaspanega alpskega mesta. Mariboru so se tako obetali novi časi, ki jih je mesto moralo dobro izkoristiti.⁶⁹³ Zanimiva se mi je zdela opazka, kako hitro se je ob mednarodni potrditvi in zmagi podoba mesta spremenila na boljše. Vsi ljudje so postali naenkrat boljši, uspešnejši in srečnejši. Ali je slika bila res realno opisana ali pa so avtorje člankov prevzela domoljubna čustva? Verjetno bo bolj držalo slednje.

Sproščenost je bilo opaziti že ob manifestacijah ob prvem maju leta 1919.⁶⁹⁴ Na ta dan je bila proslava ob polletnici zavzetja mesta Maribora. Želeli so, da bi ta dan potekal nadvse slovesno. Organizatorji so pripravili veliki narodni koncert.⁶⁹⁵ Po zagotovilih in glede na vsebino članka je tudi ta dan več kot uspel. Kar dvanajst tisoč ljudi se je na sončni prvi maj odločilo, da bodo prisotni temu zgodovinskemu trenutku. Iz pretežno slovenske množice ljudi so bili vzkliki namenjeni novi državi. »Živela Jugoslavija – Živijo Srbija – Slava kralju Petru – Živel Aleksander« je le nekaj vzklikov, ki so odmevali od prešerno razpoloženih ljudi. Slovenski narod ponosno še zapiše, da je nemške vzklike »heil«, ki so zadoneli iz stranskih ulic, preglasila glasna in odločna slovenska pesem.⁶⁹⁶ Govori so bili ponovno čustveno nabiti. Poglejmo drobtinico enega izmed govorov: "*Zasijalo nam je sonce svobode – strta je nemško nasilje in nemška nadutost. Naš narod je vstal v novo življenje.*"⁶⁹⁷ V središču samega dogajanja sta bila Rudolf Maister in Vilko Pfeifer s svojimi nagovori.⁶⁹⁸ Rudolf Maister je o pomenu prvega maja spregovoril tudi v brzovjavki, namenjeni Narodni vladi v Ljubljani.⁶⁹⁹ Novica dne 19. maja 1919, ki je bila objavljena v Mariborskem delavcu, je povzemala izjavo, pod katero se je podpisal Vilko Pfeifer: "*V imenu in na poziv pretežne večine*

⁶⁹³ Maribor, Slovenski narod, 30. 7. 1919, let. 52, št. 177, str. 1–2.

⁶⁹⁴ Mariborsko pismo, Slovenski narod, 5. 5. 1919, let. 52, št. 104, str. 2.

⁶⁹⁵ V proslavo polletnice zavzetja mesta Maribor, Male novice, 30. 4. 1919, let. 2, št. 47, str. 2; V proslavo polletnice zavzetja mesta Maribora, Mariborski delavec, 27. 4. 1919, let. 2, št. 95, str. 3.

⁶⁹⁶ Mariborsko pismo, Slovenski narod, 5. 5. 1919, let. 52, št. 104, str. 2.

⁶⁹⁷ Prav tam.

⁶⁹⁸ Prav tam.

⁶⁹⁹ Zapisal je takole: "*S svojimi močmi smo pred poleta osvobodili slovenski Maribor in slovenski Štajer. Danes praznujemo polletnico vstajenja in obljubljamu deželni vladi in vsemu narodu, da bodemo tudi vztrajali na severnem braniku naše ujedinjene domovine in trdo držali jugoslovansko posest.*" Polletnica osvoboditve Maribora, Slovenec, 3. 5. 1919, let. 47, št. 100, str. 2.

*prebivalstva mesta Maribor izražam zahtevo, da se vse slovensko ozemlje osobito Koroška s Celovcem in Beljakom, Spodnja Štajerska z Mariborom, Radgono in celim Prekmurjem združi s Kraljevino SHS. Prebivalci v teh krajih nujno želijo osvoboditve izpod tujega jarma, ki je ugnobljal stoletja na krut in protipraven način avtohtoni slovenski narod in prosi za združitev s Kraljevino SHS."*⁷⁰⁰ Tudi občine mariborskega mestnega okraja so se pridružile zahtevi vladnega komisarja.⁷⁰¹

Prva zgodovinska seja mestnega sosveta 2. junija 1919 je pod prvo točko obravnavala Priklopitev Maribora h Kraljevini SHS.⁷⁰² Vladni komisar Vilko Pfeifer je predlagal, da naj se izvoli odbor šestnajstih članov, ki bodo imeli nalogo pripraviti vse, kar je potrebno za proslavo dneva priklopite. Po debati so sosvetniki pooblastili vladnega komisarja, da osebno on imenuje ta odbor. Pri imenovanju so želeli, da bi se oziral na narodna društva, učne zavode, vojsko idr.⁷⁰³ Slavnostni odbor⁷⁰⁴ je sejo imel že 6. junija 1919 in je svoje delo dobro opravil.⁷⁰⁵ Rezultati naj bi bili vidni že čez trinajst dni. 15. junij 1919 bi tako moral v mariborskih analih ostati zapisan kot dan, ko naj bi se slavila priklopitev Maribora in severnega ozemlja k Jugoslaviji. Načrt, kako naj bi ta dan potekal, je bil dodobra izpiljen. Mesto bi na ta dan morale krasite zastavice, cvetje, zelenje, mlaji in slavoloki. Zjutraj tega nedeljskega dne bi morala potekati maša, ki naj bi jo daroval škof Napotnik. Po maši so predvidevali slavnostni sprevod po izbranih ulicah. Namera o sodelovanju društev je bila tudi upoštevana. Na slovesnosti naj bi sodelovala vojaška godba, pevski zbori, vojaštvo, številna društva, tudi Sokoli in Orli bi bili prisotni. Slavja naj bi se po predvidevanjih udeležile še šole in zavodi ter vse občine mariborskega Okrajnega glavarstva. Tudi vsi prostovoljci, ki so želeli sodelovati, so bili vljudno povabljeni. Sama slavnost takrat naj ne bi bila toliko nacionalno – kot npr. tista v decembru leta 1918 – obarvana, temveč je

⁷⁰⁰ Maribor dne 19. 5. 1919, Mariborski delavec, 22. 5. 1919, let. 2, št. 115, str. 2.

⁷⁰¹ Maribor dne 13. 5. 1919, Mariborski delavec, 22. 5. 1919, let. 2, št. 115, str. 2.

⁷⁰² Prva seja, Mariborski delavec, 1. 6. 1919, let. 2, št. 123, str. 2.

⁷⁰³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 1–2; V proslavo združenja Maribora, Slovenski narod, 6. 6. 1919, let. 52, št. 133, str. 2.

⁷⁰⁴ V slednjem so sodelovali tudi nemški odborniki, ki pa niso povzročali večjih težav. Obljubili so celo, da bodo storili vse, kar je v njihovi moči, da bo slavnost potekala slovesno. Dne 15. junija slavi Maribor priklopitev k Jugoslaviji, Male novice, 7. 6. 1919, let. 2, št. 62, str. 1.

⁷⁰⁵ Seja pripravljalnega odbora za proslavo priklopitev Maribora kraljestvu SHS, Mariborski delavec, 6. 6. 1919, let. 2, št. 126, str. 3.

bazirala na državni misli.⁷⁰⁶ Poziv v časniku: "*Dne 15. junija 1919 vse v Maribor!*"⁷⁰⁷ je na koncu izzvenel v prazno. In sledil je šok. Slavnost je bila na ukaz Rudolfa Maistra preložena na poznejši čas. To je storil z razlogom, da se bo slavnosti lahko udeležilo tudi vojaštvo, ki bo prišlo domov s koroške fronte.⁷⁰⁸ Obširnejšega zapisa o praznovanju tega dne nisem zasledila, saj je prestavljeno slavlje potekalo med tiskarsko stavko.

Praznik osvobojenja je Maribor končno praznoval 29. oktobra 1919. Kljub prazničnemu in prešernemu vzdušju je situacijo nekoliko pokvarilo dejstvo, da Vilka Pfeiferja ni bilo na slavlju. Njegov namestnik Fran Voglar je izkoristil priložnost in ni spregovoril o tegobah mesta Maribora, kot mejnega branika, temveč je v ospredje postavil politiko Jugoslovanske demokratske stranke in vse ostale politične zdrahe in notranje politične boje, ki so se odvijali pod površjem. Čeprav se je Vilko Pfeifer kasneje sicer za nerodno situacijo opravičil, je temna senca ostala. Praznik narodnega osvobojenja se je zapisal v zgodovino mesta kot velik polom, ki se nikakor ne bi smel zgoditi.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ Maribor slavi preklpitev k Jugoslaviji, Straža, 10. 6. 1919, let. 11, št. 46, str. 2; Dne 15. junija slavi Maribor priklopitev k Jugoslaviji, Male novice, 7. 6. 1919, let. 2, št. 62, str. 1; Proslava priklopitve Maribora kraljevini SHS, Nova doba, 10. 6. 1919, let. 1, št. 59, str. 2.

⁷⁰⁷ Maribor slavi preklpitev k Jugoslaviji, Straža, 10. 6. 1919, let. 11, št. 46, str. 2.

⁷⁰⁸ Slovesnost priklopitve Maribora k Jugoslaviji, Male novice, 14. 6. 1919, let. 2, št. 64, str. 2; Proslava priklopitve Maribora Jugoslaviji, Nova doba, 14. 6. 1919, let. 1, št. 60, str. 2.

⁷⁰⁹ Pfeifer-Voglar in praznik narodnega osvobojenja v Mariboru, Male novice, 16. 12. 1919, let. 2, št. 113, str. 1.

6 Kateri moške so vodili mariborsko občinsko politiko?

V tem poglavju vas želim seznaniti z osebnimi življenjskimi potmi, po katerih so stopali ključni politični akterji, ki so v prvih treh letih vodili »slovenski Maribor«. Ker se mi zdijo ti vladni komisarji in »prvi slovenski« župan pomembni, jih predstavljam posamezno. V nadaljevanju torej želim predstaviti orise njihovega življenja. Presenečena sem bila, da življenjepisnih podatkov o teh gospodih ni bilo v izobilju. Bore malo je bilo sicer objavljenega v Enciklopediji Slovenije in v Biografskem leksikonu. Medtem ko o Vilku Pfeiferju in Ivanu Poljancu v obeh navedenih delih ni bilo nikakršnega zapisa. Informacije sem na koncu le našla v knjigi Sejnih zapisnikov izpod peresa Petra Ribnikarja. To delo nam sicer prinaša številne orise tudi drugih zgodovinsko pomembnih oseb.

Da je ta tematika aktualna in celo (ne)poznana, nam priča tudi sledeči odsek pogovora na volitvah za župana mesta Maribor jeseni leta 2006. Predstavljam naslednji odsek. *"Kdo je bil prvi mariborski župan slovenskega porekla, torej Slovenec?" Sovič je odvrnil, da je bil to Viktor Grčar, "čeprav je okoli tega več različnih interpretacij"⁷¹⁰. Najprej je Maribor dobil komisarja, potem pa - leta 1921 - župana, je vztrajal Sovič in kasneje, po soočenju, tudi z navedbo zgodovinskih virov potrdil svoje navedbe. Milan Petek, ki je na vprašanje Čepetove odgovarjal zadnji, je povedal, da pravilnega odgovora na vprašanje o prvem slovenskem županu ni vedel. Da pa se bo tudi tega naučil, ko bo postal župan, je dodal."⁷¹¹*

⁷¹⁰ V tem obziru moramo vedeti, da je Josip Leskovar bil prvi župan mesta Maribora, ki so ga izvolile izključno slovenske stranke. Prav tako je bil prvi, ki je bil izvoljen na podlagi slovenskega narodnega programa. Verjetno se je Boris Sovič naslanjal na sledeči trditvi. Gabriel Majcen, *Kratka zgodovina Maribora* (dalje: Gabriel Majcen, *Kratka zgodovina Maribora*), Tiskarna sv. Cirila, Maribor 1925, str. 113; *Naša slovenska mesta: Maribor, Ilustrirani Slovenec*, 15. 11. 1925, let. 1, št. 47 (260), str. 1.

⁷¹¹ Branka Bezjak, Zora Štok, Petek si v drugem krogu želi Kanglerja, *Večer*, 11. 10. 2006, let. 62, št. 236, str. 20.

6.1 Dr. Vilko Pfeifer

Rojen je bil v Krškem leta 1885. Umrli je leta 1965 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Kranju. Nato se je odločil za študij prava. Pravo je študiral na Dunaju in v Gradcu, kjer je tudi promoviral. Službo je nastopil leta 1909 v Krškem, leta 1918 pa je postal okrajni komisar. Leta 1919, kot je že bilo napisano, je bil premeščen kot vladni komisar v Maribor. To funkcijo je opravljal do pomladi leta 1920. Tega leta je postal šef okrožnega agrarnega urada v Mariboru. Leta 1923 je bil imenovan za vršilca dolžnosti velikega župana v Mariboru. Že naslednje leto pa je bil upokojen kot načelnik ministrstva za notranje zadeve. Leta 1928 so ga imenovali za sodnega pripravnika pri okrožnem sodišču v Ljubljani, istega leta je še zaprosil za reaktiviranje v upravni službi, imenovan je bil tudi za upravitelja sreza Sinj. Nato je postal banovinski inšpektor Primorske banovine v Splitu. Leta 1933 je bil premeščen k Banski upravi Dravske banovine v Ljubljani, kjer je bil načelnik splošnega oddelka. Leta 1940 se upokojil.⁷¹² Kot zanimivost; mariborski vladni komisar Vilko Pfeifer je bil sin bivšega slovenskega državnega poslanca Viljema Pfeiferja iz Krškega ob Savinji.⁷¹³ Leta 1935 ga je Krško imenovalo za častnega meščana za zasluge pri ustanovitvi Občine mesta Krško. Vilko Pfeifer je bil po vsej Dravski banovini znan kot rejec lovskih psov. Lovstvo je bilo tudi njegov hobi. Kot rejec je prejel številne nagrade. V zakonu sta se mu rodila dva otroka.⁷¹⁴

6.2 Dr. Josip Leskovar

Rojen je bil marca leta 1875 v Čadramu pri Konjicah kot sin malega posestnika. Leta 1902 je bil promoviran na Pravni fakulteti na Dunaju. Nato je služboval v Bosni, dokler se ni naselil v Mariboru. Tukaj je odprl svojo odvetniško pisarno in od leta 1910 deloval kot odvetnik. Po vojni je prevzel načelstvo mariborskega okrajnega zastopstva. Po prevratu je postal tudi član Narodnega sveta za Štajersko. Kot načelnik njegovega obrambnega odseka je 23. novembra 1918 izposloval dovoljenje za razorožitev nemške mestne garde. V letih 1919–1926 je torej opravljal funkcijo načelnika mariborskega okrajnega zastopa, organa okrajne samouprave. Marca leta 1920 je postal vladni komisar mestne občine, ampak le do

⁷¹² Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 188.

⁷¹³ Mesto Maribor – mesto Jugoslavije, Male novice, 2. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 1.

⁷¹⁴ Ljudmila Šribar, Rodbina Pfeifer (nadaljevanje), Obzornik, let. 6(2002), št. 59, str. 16.

konca leta 1920. Neuspeh na prvih volitvah leta 1921 – te opisujem v nadaljevanju – ga ni odvrnil od želje po županskem stolčku. Moral se je sprijazniti s »tolažilno nagrado«, ko je leta 1921 bil soglasno potrjen za pravnega zastopnika mesta Maribor. Ponovna kandidatura leta 1924 mu je le prinesla zmago. Kot župan je deloval do leta 1927. Na začetku tega leta je bil izvoljen za predsednika oblastne skupščine in oblastnega odbora Mariborske oblasti. Mariborsko samoupravo je vodil do jeseni leta 1929. V banskem svetu Dravske banovine si je kot predstavnik Maribora med letoma 1924–1935 najbolj prizadeval za uveljavitev Slovenske banovine. Strankarsko je bil zvest Slovenski ljudski stranki.⁷¹⁵ S prihodom okupatorja je bil leta 1941 izgnan s svojo družino. Njegova družina je bila s tem raztresena po Nemčiji in Srbiji. A preživeli so vsi.⁷¹⁶ Po vojni pa do upokojitve leta 1948 je bil pravni referent.⁷¹⁷ Svojo zadnjo pot je sklenil v Mariboru. Umrl je julija leta 1965. Star kar devetdeset let. Ob njegovem visokem jubileju so ga le nekaj mesecev pred smrtjo obiskali »Večerovci«. V pogovoru je povedal, da je imel pet otrok, ki so vsi preživeli vojno in mu dali skupaj triindvajset vnukov in pravnukov. Hči ga je opisala: *"Naš oče je bil zmeren vse življenje. Nikdar ni pil, le tu in tam je spil kak kozarček vina. Pa telovadil je. Redno vsako jutro. A beseda delo je bila pri njem zapisana z veliko začetnico."*⁷¹⁸ V prostem času se je rad ukvarjal z vrtom, ki ga je tudi sam obdeloval. Imel pa je še eno veliko ljubezen. To je bila zgodovina. V intervjuju se je pohvalil, da je že kot petnajstletni gimnazijec dobil prvo nagrado za najboljše znanje iz štajerske zgodovine. Od takrat je zgodovina postala njegov hobi.⁷¹⁹ Svoj zadnji počitek je Josip Leskovar našel na Pobreškem pokopališču v Mariboru.⁷²⁰ Ljudem je v spominu ostal kot tih, oprezen, pošten in zvest narodnjak.⁷²¹

⁷¹⁵ Dr. Josip Leskovar, *Ilustrirani Slovenec*, 18. 1. 1925, let. 1, št. 4 (14), str. 1; Enciklopedija Slovenije (dalje: ES), Knjiga 16, Mladinska knjiga, Ljubljana 2002, geslo: Leskovar Josip, str. 121; Dr. Fran Skaberne, *Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki (Kulturnozgodovinska črtica)* (dalje: Skaberne, *Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki*), Društvo Pravniki v Ljubljani, Ljubljana 1936, str. 56; Baš, *Vodnik po Mariboru*, str. 95–96; *Iz seje mestnega sveta v Mariboru*, *Straža*, 28. 10. 1921, let. 13, št. 123, str. 3.

⁷¹⁶ L., 90. let je redek jubilej, *Večer*, 20. 3. 1965, let. 21, št. 65, str. 4.

⁷¹⁷ ES, Knjiga 16, Mladinska knjiga, Ljubljana 2002, geslo: Leskovar Josip, str. 121.

⁷¹⁸ L., 90. let je redek jubilej, *Večer*, 20. 3. 1965, let. 21, št. 65, str. 4.

⁷¹⁹ Prav tam.

⁷²⁰ Osmrtnica, Dr. Josip Leskovar, *Večer*, 24. 6. 1965, let. 21, št. 169, str. 9; Osmrtnica, Dr. Josip Leskovar, *Večer*, 26. 6. 1965, let. 21, št. 170, str. 6; Zahvala, *Večer*, 3. 8. 1965, let. 21, št. 177, str. 5.

⁷²¹ Maistrova najdaljša noč, *Večer*, 23. 3. 1989, let 45, št. 68, str. 19; Maistrova najdaljša noč, *Večer*, 24. 4. 1989, let 45, št. 95, str. 13.

6.3 Ivo Poljanec

Rojen je bil leta 1887 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Pravo je študiral na Dunaju in v Gradcu. Opravil je tudi tečaj iz računovodstva. Službo je nastopil leta 1912 pri deželnem predsedstvu v Ljubljani. Naslednje leto je bil premeščen k Okrajnemu glavarstvu v Ljubljano. Leta 1917 pa so ga premestili v Celje. V začetku leta 1921 pa do izvolitve župana je v Mariboru opravljal funkcijo vladnega komisarja. Leta 1924 je postal upravitelj sreskega poglavarstva Maribor, desni breg. Leta 1928 pa je postal upravitelj sreskega načelstva v Črnomlju. V letu 1931 je bil premeščen kot banski svetnik na okrožni inšpektorat v Maribor. Že naslednje leto je bil upokojen.⁷²² Julija leta 1935 je umrl v mariborski bolnišnici.⁷²³

6.4 Viktor Grčar

Rojen je bil aprila leta 1881 v Mokronogu. Študiral je v Ljubljani, kjer je tudi končal učiteljske in pred tem gimnazijo. Že kot dijak se je udejstvoval na literarni ravni. Pri tem se je srečal s socialistično literaturo in preko nje prišel k socializmu. Po maturi leta 1902 je služboval v Kovorju. Deloval je še v Bralnem društvu v Trziču, nato pa učiteljeval do velike vojne v Ribnici. Tam je ustanovil Glasbeno društvo. Veliko svojega prostega časa je usmeril v Čitalnico. V začetku prve vojne leta 1914 je prišel v rusko ujetništvo, nato pa končal kot dobrovoljec na solunski fronti. Leta 1919 je bil odpuščen od vojakov. Tega leta pa je dobil tudi upraviteljsko mesto na osnovni šoli v Mariboru. Grčarjeva zasluga v tem času je bila, da je prišlo vodstvo vsega mariborskega socialističnega gibanja v slovenske roke. Zaradi nemškega vpliva, v katerega je bil Maribor postavljen, je Viktor Grčar uvidel potrebo po lokalnem in od avstrijske države ločenem listu. Decembra 1919 je ustanovil Volksstimme. Postal pa je tudi prvi urednik tega časnika. V nadaljevanju je sodeloval pri ustanovitvi časnika Enakost in Delavska politika. Za najpomembnejše, kar mu je z delom uspelo doseči, štejem, da je z listi, ki jih je ustanavljal, uspel počasi, a zanesljivo delavsko mišljenje oddaljevati od nemškega miselnega kroga. Za Maribor je pomemben, ker je leta 1921 kandidiral na socialistični listi in postal župan. Župan mesta Maribora je bil polni mandat do

⁷²² Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 389.

⁷²³ Vpokojeni banski inšpektor Ivan Poljanec je umrl, Slovenski gospodar, 3. 7. 1935, let. 69, št. 27, str. 11.

leta 1924.⁷²⁴ Videli so ga kot enega izmed prvih iz vrste izobražencev, ki se je pridružil delavskemu gibanju. V ubožnih naseljih je kot član slovenske socialne demokratske stranke zbiral okoli sebe delavce in jih seznanjal o socialnih krivicah. S temi dejanji jim je zlezal pod kožo in postal njihov predstavnik v občinskem svetu. Po končanem županskem mandatu se je ponovno vrnil v učiteljski poklic. Bil je celo šolski upravitelj. A vojna ga je ponovno vzela pod svoje okrilje. Tokrat je druga svetovna vojna zanj bila usodna. V začetku julija 1941 ga je nacistični okupator s celo družino pregnal v Srbijo⁷²⁵. Tam je živel v veliki revščini. Žena je bila postavljena za učiteljico, a on je bil prešibek za opravljanje poklica, ki ga je ljubil. Tako je pomemben narodni buditelj in šolnik hudo bolan januarja 1942 izdihnil v podnajemniški sobici. Zadnja postaja njegovega življenja je postala srbska zemlja, torej tista zemlja, za katere ideale se je boril v že davni veliki vojni.⁷²⁶ Mestna občina Maribor je v letu 1953 po njem poimenovala ulico in s tem poskrbela, da spomin naj ne bi zbledel.⁷²⁷

⁷²⁴ Baš, Vodnik po Mariboru, str. 93–94; ES, Knjiga 3, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, geslo: Grčar Viktor, str. 379.

⁷²⁵ Na tem mestu bi omenila, da Viktor Grčar ni bil edini iz vrst mariborskih županov, ki so bili v času prihoda okupatorja izgnani. Podobna usoda je doletela še dr. Alojzija Juvana (župan med leti 1927–1933 in od 1937–1941) ter dr. Fran Lipold (županuje med 1933–1937). Avtorica članka njihovo usodo poda na skupni imenovalec, ko zapiše: " Vsi trije so bili znani po tem, da se »niso priklonili ne Rimu ne Berlinu« in vsi trije so bili izgnani v Srbijo." Melita Forstnerič-Hajnšek, »Nikoli vas ne bomo zapustili, naši ste«, Sobotna priloga, Večer, 6. 6. 2009, let. 65, št. 129, str. 10.

⁷²⁶ Radovan M. Marinković, Viktor Grčar v bratski deželi, v: Svedočanstva pričevanja, Čačanski glas, Čačak 1978, str. 150–151.

⁷²⁷ Sašo Radovanovič, Mariborske ulice, Kapital, Maribor 2005, str. 112.

7 Notranja upravna struktura mestne občine Mariborske

7.1 Mestni svet

7.1.1 Mariborski mestni svet in njegovi svetovalci

Kakor sem v uvodnem poglavju že zapisala, je do predaje občinskih poslov iz nemških v slovenske roke prišlo 2. januarja 1919. Prvi vladni komisar je postal Vilko Pfeifer. Sledila sta mu še dva vladna komisarja Josip Leskovar in Ivan Poljanec. Zamik občinskih volitev je tako podaljšal dobo komisariata v Mariboru.⁷²⁸ Prvotno je bilo sklenjeno, da se bo v svet imenovalo 10 mož, in sicer: 5 Slovencev, 2 socialna demokrata (eden bi moral biti Slovenec) in 3 Nemce.⁷²⁹ Vladni komisar pri vladanju torej ni bil sam. Ob bok mu je bil postavljen svet desetih članov. Med imenovanimi so bili: dr. Fran Rosina, dr. Josip Leskovar, dr. Anton Jerovšek (ravnatelj), Vilko Weixel (trgovec), Ivan Kitak (revident Južne železnice), Julij Pfrimer, Karl Nasko, Hubert Misera, Ferdo Leskovar in Herman Močnik (slednja dva iz vrst socialnih demokratov).⁷³⁰ Prvim imenovanjem mariborskih svetovalcev so pozornost namenili tudi časniki.⁷³¹

A prva seja mestnega sveta nam postreže z drugimi imeni. Na prvi seji mestnega sveta dne 2. junija 1919 so bili zabeleženi naslednji svetovalci: dr. Fran Rosina, Leopold Barta, Ferdinand Vincetič, Anton Turk⁷³², Franc Jarh, dr. Josip Leskovar, dr. Anton Jerovšek, Vilko Weixel, Hubert Misera⁷³³ in Ferdo Leskovar (hranilnični uradnik).⁷³⁴ Zakaj je prišlo do sprememb? Nekdanji nemški občinski svetovalci (Pfrimer, Nasko, Močnik) niso želeli sprejeti ponujenih mandatov, zato so dodatno bili imenovani: Ferdinand Vincetič (hišni posestnik),

⁷²⁸ Leskovec, *Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941*, str. 280.

⁷²⁹ Maribor, dne 2. januarja, *Mariborski delavec*, 3. 1. 1919, let. 2, št. 1, str. 2.

⁷³⁰ 257. Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, *Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani*, 10. januar 1919, let. 1, št. XXXIV, str. 81.

⁷³¹ *Mariborsko mestno svetno svetovalstvo*, *Straža*, 3. 1. 1919, let. 11, št. 1, str. 3; *Mariborski mestni svetovalci*, *Mariborski delavec*, 4. 1. 1919, let. 2, št. 3, str. 2; *Mariborsko mestno svetovalstvo*, *Slovenec*, 7. 1. 1919, let. 47, št. 4, str. 2.

⁷³² Slednji je na seji dne 1. avgusta 1919 zaprosil za razrešitev z mesta svetovalca. Vzrok so bili napadi ljudi. Njegov odstop je bil sprejet. PAM, *Zapisniki sej mestnega sveta 1919*, str. 20.

⁷³³ Slednji je sicer na prvi seji manjkal, a se ja za izostanek opravičil. Prav tam, str. 2.

⁷³⁴ Prav tam, str. 1.

Anton Turk, Hubert Misera in Leopold Barta. Namesto Kitaka je bil za mestnega sosvetovalca imenovan Franc Jarh (načelnik skladišča pri Južni železnici).⁷³⁵

Že tretja seja dne 21. julija 1919 nam postreže s predlogom o širitvi mestnega sosveta. Pogovor je tekel o razširitvi za pet članov. Po razpravi je vladni komisar bil pooblaščen, da osebno posreduje pri vladi, da bo slednja izvršila imenovanje. Predlagali so, da bi bilo dobro, da bi z imenovanjem novih članov dobili zdravnika in bančnega uradnika.⁷³⁶ Novico o razširitvi mestnega sosveta za devet novih mandatov so decembra 1919 objavili v Malih novicah.⁷³⁷ A v nadaljevanju ni razvidno, ali je do tega imenovanja v resnici tudi prišlo. To prepričanje izhaja iz ponovne diskusije na seji mestnega sosveta marca 1920, ko sta sosvetnika Weixl in Jarh ponovno načela temo o razširitvi sosveta. Vprašala sta, kdaj bo do razširitve v resnici prišlo in hkrati sta izrazila željo, da naj novi sosvetovalci prihajajo iz vseh družbenih slojev.⁷³⁸ Razširitev mestnega sosveta sem opazila glede na zapis v Uradnem listu in glede na zapisnik seje⁷³⁹ v maju leta 1920. Med novimi sosvetovalci⁷⁴⁰ so bili: dr. Pavel Valjavec (finančni tajnik v Mariboru), Ivan Tomažič (nadučitelj III. deške šole v Mariboru), dr. Karel Capuder (profesor v Mariboru), dr. Josip Somrek (profesor bogoslovja v Mariboru), Matija Obrn (hišni posestnik v Mariboru), Drago Kobi (lesni trgovec v Mariboru), Frano Starčič (trgovec in hišni posestnik v Mariboru), Anton Krepek (poduradnik v Mariboru), Franc Veronek (uslužbenec Južne železnice), Franc Horvat (slikar v Mariboru), Franc Veber (poštni poluradnik v Mariboru), Josip Golec (gostilničar v Mariboru) in Franc Žebot (uradnik v Maribor). Glede na njihovo dejavnost opazimo, da je res bil upoštevan predlog, da naj novi sosvetniki prihajajo iz različnih družbenih slojev. Iz sosveta je moral odstopiti Josip Leskovar, ki je marca 1920 postal vladni komisar. Svojo odstopno izjavo sta podala Anton Turk in Leopold Barta. Od 19. maja 1920 je sestava sosveta bila torej spremenjena.⁷⁴¹

⁷³⁵ Mariborski mestni svet, Straža, 19. 5. 1919, let. 11, št. 40, str. 3.

⁷³⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 15.

⁷³⁷ Mestni svet se razširi, Male novice, 13. 12. 1919, let. 2, št. 112, str. 3.

⁷³⁸ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 25.

⁷³⁹ Večinoma nam seje ne izdajo vedno, kateri sosvetovalci so bili prisotni na seji. Vsi sosvetovalci so bili zabeleženi le ob imenovanju, nato jih je zapisnikar pogosto zabeležil le kot »sosvetovalci«. A ob novih imenovanjih so nove člane natančno navedli.

⁷⁴⁰ Ti so se priključili k: Ferdu Leskovarju, Ivanu Jarhu, Antonu Jerovšku, Ferdinandu Vincetiču, Vilku Weixlu ter Hubertu Miseri. PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 75.

⁷⁴¹ 7771. Razglas poverjeništa za notranje zadeve o izpremembah v občinskih gerentstvih, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 19. maj 1920, let. 2, št. 60, str. 275; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 25.

Pred volitvami se je mestni sosvet še enkrat spremenil. Tudi tokrat ob menjavi vladnega komisarja. Ob nastopu Ivana Poljanca so se karte v mestnem sosvetu ponovno premešale. Iz sosveta so tako odšli: dr. Josip Somrek, dr. Karel Capuder, Drago Kobi, Franc Veber, Anton Krepek, Franc Horvat, Josip Golec, Franc Veronek in Matija Obran. Iz sosveta se je poslovil še Hubert Misera, ker se je izselil iz občine. Svoje mesto v sosvetu so obdržali: dr. Pavel Valjavec, Ivan Tomažič, Frano Starčič, Ferdo Leskovar in Ferdo Vincetič. Slednjih pet članov je bilo zastopanih izven strank. Nove člane mestnega sosveta navajam v nadaljevanju. Iz zastopnikov Jugoslovanske demokratske stranke: Fran Voglar (profesor), dr. Ivan Sernec (odvetnik), Ivan Kejžar (ravnatelj »Balkana«) in dr. Viktor Kac (zdravnik). Iz vrst socialistov: Andrej Bahun (železničar), Karl Čeh (pek), Viktor Eržen (tiskar), Ivan Hojnik (krojač), Ivan Klančnik (mizar), Franc Poštrak (železničar), Simon Pšunder (delavec) in Viktor Grčar (učitelj). Vrste narodnih socialistov so zastopali: Franjo Rostohar (profesor), Martin Planinšek (vodja odvetniške pisarne), Josip Sulič (čevljarški mojster), Franjo Jarh (revident Južne železnice). Pripadniki Slovenske ljudske stranke: dr. Anton Jerovšek (ravnatelj Cirilove tiskarne), Josip Leskovar (odvetnik) in Franjo Žebot (hišni posestnik). Mestni sosvet se je tako iz 20 članov od zadnjega imenovanja povzpел na 24 članov.⁷⁴²

V letu 1921 sem na seji dne 28. februarja zasledila, da se je pojavilo vprašanje glede razmerja sosvetovalcev nasproti vladnemu komisarju. Iz odgovora slednjega je jasno razvidno, da je vladni komisar kot zastopnik vlade odgovoren le njej. **Sosvet** ima potemtakem le **posvetovalno oz. nasvetovalno pravico**. Vladni komisar je moral upoštevati predloge, ki so mu jih podali sosvetovalci. Prav tako je predloge moral tudi overjati. Ampak, če na vladnega komisarja gledamo kot na vladni organ, potem vemo, da je sam imel pravico in je bil upravičen na lastno pest rešiti vse akte.⁷⁴³

⁷⁴² 3141. Razglas poverjenjstva za notranje zadeve o izpremembah v občinskih gerentstvih, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 26. februar 1921, let. 3, št. 20, str. 125; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 1; Mestni sosvet v Mariboru, Jutro, 27. 2. 1921, let. 2, št. 59, str. 3; Novi mestni sosvet v Mariboru, Slovenski narod, 27. 2. 1921, let. 54, št. 47, str. 4.

⁷⁴³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 2 in 135.

7.1.2 Pregled sej mestnega sosveta

Seje mestnega sosveta leta 1919

1. seja mestnega sosveta dne 2. 6. 1919
2. seja mestnega sosveta dne 23. 6. 1919
3. seja mestnega sosveta dne 2. 7. 1919
4. seja mestnega sosveta dne 21. 7. 1919
5. seja mestnega sosveta dne 1. 8. 1919
6. seja mestnega sosveta dne 30. 8. 1919
7. seja mestnega sosveta dne 7. 11. 1919
8. seja mestnega sosveta dne 26. 11. 1919
9. seja mestnega sosveta dne 29. 12. 1919

Seje mestnega sosveta 1920

10. seja mestnega sosveta dne 10. 2. 1920
11. seja mestnega sosveta dne 23. 3. 1920
12. seja mestnega sosveta dne 18. 3. 1920
13. seja mestnega sosveta dne 20. 4. 1920
14. seja mestnega sosveta dne 21. 4. 1920
15. seja mestnega sosveta dne 26. 4. 1920
16. seja mestnega sosveta dne 14. 5. 1920
17. seja mestnega sosveta dne 19. 5. 1920
18. seja mestnega sosveta dne 27. 5. 1920
19. seja mestnega sosveta dne 22. 6. 1920
20. seja mestnega sosveta dne 8. 7. 1920
21. seja mestnega sosveta dne 28. 7. 1920
22. seja mestnega sosveta dne 3. 8. 1920
23. seja mestnega sosveta dne 31. 8. 1920
24. seja mestnega sosveta dne 24. 9. 1920
25. seja mestnega sosveta dne 13. 10. 1920
26. seja mestnega sosveta dne 28. 10. 1920
27. seja mestnega sosveta dne 23. 11. 1920
28. seja mestnega sosveta dne 10. 12. 1920
29. seja mestnega sosveta dne 28. 12. 1920

Seje mestnega sosveta leta 1921

30. seja mestnega sosveta dne 28. 2. 1921
31. seja mestnega sosveta dne 15. 3. 1921
32. seja mestnega sosveta dne 17. 3. 1921
33. seja mestnega sosveta dne 21. 3. 1921
34. seja mestnega sosveta dne 29. 3. 1921
35. seja mestnega sosveta dne 1. 4. 1921
36. seja mestnega sosveta dne 13. 4. 1921
37. seja mestnega sosveta dne 20. 4. 1921
38. seja mestnega sosveta dne 4. 5. 1921

na sejah so bili navzoči:

- vladni komisar,
- sosvetovalci,
- zapisnikar,
- občasnno novinarji.

TABELA 2: PREGLED SEJ MESTNEGA SOSVETA 1919–1921.

Prva slavnostna slovenska seja mestnega sosveta je potekala 2. junija 1919. Poglejmo si utrinek s prve seje. Vladni komisar je pozdravil navzoče sosvetovalce in opomnil na pomembnost te prve zgodovinske seje. Sosvet je zaprosil za oporo in za razumno sodelovanje v dobro vseh prebivalcev in mesta. Opozoril je, da se mesto še vedno nahaja v težkih časih. V imenu sosveta se je vladnemu komisarju oglasil Fran Rosina in mu laskaje dejal, da je v pol leta storil ogromno za dobro mesta Maribor.⁷⁴⁴

Zadnja seja mestnega sosveta je bila 4. maja 1921. V vsem tem času se je zvrstilo kar 38 sej. Seje mestnega sosveta nam zelo dobro pokažejo in orišejo samo situacijo v mestu. Teme, ki so jih obravnavali, so posegale v vse pore človeškega življenja. Na prvih sejah sem opazila, da so veliko pozornosti posvečali slovenizaciji Maribora. Od že omenjenih uličnih napisov, do slovenskih napisov na tablah obrtnikov in trgovcev, do rabe

slovenskega jezika v vsakdanjem življenju in na uradih. Obravnavali so tudi povsem splošne stvari. Ugotavljali in razpravljali so, kot sem že opisala, kako mestu zagotoviti dovolj hrane, stanovanj in ostalih dobrin. Ukvarjali so se z drznimi načrti, kot je mdr. bila elektrifikacija mesta. Najtežja usklajevanja so nastopila pri proračunih. Iz sej lahko razberemo, kakšno moč in skrb je občina imela nad svojimi podjetji. Obravnavali so praktično vse. Od higiene, do čiščenja

⁷⁴⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 2.

in škropljenja ulic, do pasjih in vseh ostalih davkov. Na številnih sejah so prebirali prošnje ljudi, ki so občino zaprosili za koncesije, domovinsko pravico in celo za znižanje ali odpis dolgov; tudi pogrebni. Ljudje so se na občino obrnili tudi takrat, ko so prosili za predčasno upokožitev ali pa so želeli napredovati po plačilni lestvici. Veliko pozornosti je občina z denarno pomočjo, kot je razvidno, namenila posameznim društvom (Zgodovinsko društvo, Olepševalno društvo, Požarna bramba ...), kinu, šolam in gledališču. Sejni zapisniki so mi dobro pokazali tudi politično stanje v Mariboru. Seje so se večinoma odvijale po četrty uri popoldne. Zapisniki sej v letu 1919 so večinoma napisani na roko, medtem ko so za ostali dve leti bili natipkani. Če je seja bila javna, so večinoma prisostvovali tudi novinarji. Ob tajnih točkah pa so slednji morali zapusti dvorano. Časniki so potem prinašali popolna poročila, skoraj identična, a krajša, kot pa so bili originalni zapisi sej. Torej je vendarle le šlo za korektno poročanje, kjer so časniki za kratek čas »pozabili« na svojo politično barvo in svoje politične prvake.⁷⁴⁵

7.1.3 Odseki v mestnem sosvetu

Znotraj sosveta so se 19. maja 1920 osnovali naslednji odseki. V te odseke so bili imenovani sosvetovalci. Odseki so bili sledeči: **Gospodarsko-finančni odsek, Obrtni odsek, Odsek za klavnico in plinarno, Odsek za električne naprave, Stavbeni odsek in Odsek za pogrebni zavod in kopališče.** Že na naslednji seji dne 27. maja 1920 so sosvetovalci izvolili načelnike. Ti odseki so predstavljali osnovo k delovanju Mestne občine Mariborske. Ob posebnih dogodkih so bili imenovani začasni odseki, ki so delovali le za imenovan dogodek. Na seji 22. junija 1920 so tako zaradi obiska prestolonaslednika formulirali dva odseka: za razvrstitev in za olepšanje mesta.⁷⁴⁶

Z novim vladnim komisarjem Ivanom Poljancem se je spremenila tudi struktura odsekov. Novi odseki, ki jih je sosvet osnoval na seji dne 28. februarja 1921, so bili sledeči: **Personalni in disciplinski odsek, Gospodarski odsek** (slednjemu je bila poverjena tudi naloga poročanja o proračunu mestne občine za računsko leto 1921), **Odsek za klavnico in plinarno, Stavbeni odsek in odsek za mestno električno podjetje, Odsek za mestni pogrebni zavod, pokopališče in**

⁷⁴⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 1–86; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 1–219 in PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 1–137.

⁷⁴⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 86–87, 96, 99–100.

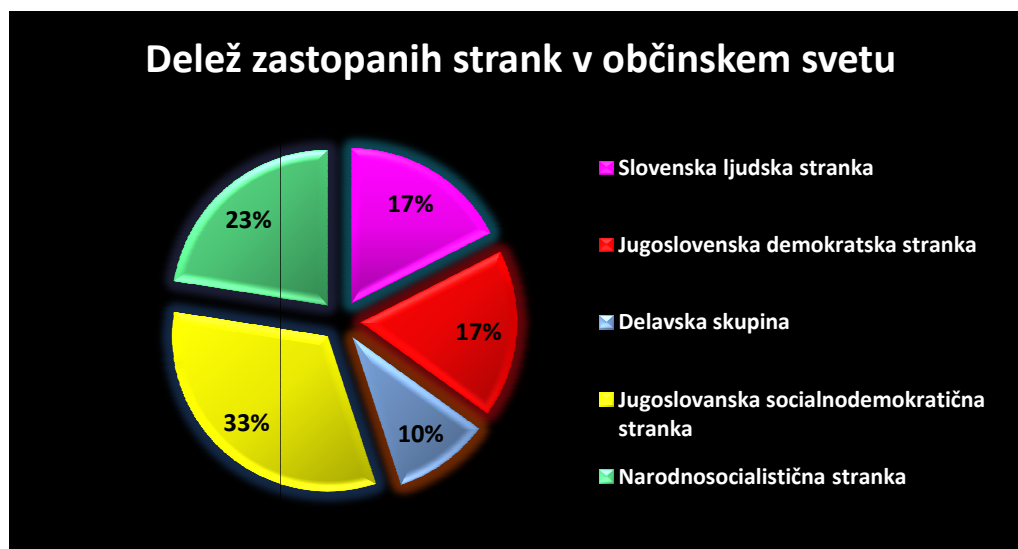
kopališče ter Odsek za likvidacijo občinskega gospodarskega urada. Obrtne zadeve je začasno prevzel Gospodarsko-finančni odsek, z domovinskimi zadevami pa se je ukvarjal Personalni odsek. Ponovo so v odseke bili izvoljeni sosvetovalci in načelniki kot njihovi voditelji.⁷⁴⁷

7.2 Občinski svet

7.2.1 Občinski svet in njegovi odborniki

Če je do občinskih volitev občino vodil vladni komisar z imenovanim sosvetom, se je situacija sedaj spremenila. Od volitev leta 1921 je občino vodil izvoljeni župan z občinskim odborom. Ta je predstavljal organ mestne samouprave. Ob občinskem odboru so poznali še mestni svet (magistrat), ki ga moremo razumeti kot občinski urad.⁷⁴⁸

Formulacija občinskega sveta je bila rezultat aprilskih županskih volitev leta 1921, ki jih predstavljam v nadaljevanju. Sestava občinskega sveta je bila po novem sestavljena iz 40-članskega občinskega odbora. Delež, vezan na strankarsko zastopstvo v občinskem svetu, je bil glede na rezultate volitev razdeljen po proporcionalnem volilnem sistemu.⁷⁴⁹ Mandate oz. odborniška mesta so si stranke glede števila prejetih glasov razdelile takole:



GRAF 1: DELEŽ ZASTOPANIH STRANK V OBČINSKEM SVETU.

⁷⁴⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 3–4.

⁷⁴⁸ Antoša Leskovec, Mestna občina Maribor (Inventarji 4) (dalje: Leskovec, Mestna občina Maribor (Inventarji 4)), Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1991, str. 11.

⁷⁴⁹ Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 280.

- **13 mandatov (Jugoslovanska socialnodemokratska stranka /socialni demokrati/):** Viktor Grčar (učitelj), Andrej Bahun (delovodja), Franc Postrak (strojevodja), Leopold Koschuta tudi kot Košuta (ključavničar), Ivan Hojnik (krojač), Ivan Druzović (črkostavec), Alojz Slanovec (zadružni tajnik), Karel Če(c)h (pek), Anton Krajcer (čevljar), Rudolf Kolbesen (poštni pristav), Ivan Klančnik (steklarski pomočnik), Alojz Čeh (strokovni tajnik), Anton Tanc (uradni sluga).
- **9 mandatov (Narodnosocialistična stranka):** Franc Jarh (višji revident), Franc Selinšek (železničar), dr. Ivan Jurečko⁷⁵⁰ (okrajni zdravnik), Franc Novak (brivec), Josip Konič (policijski poduradnik), Ivan Roglič (železniški revident in podžupan), dr. Franc Rostohar (gimnazijski profesor), Franc Francè (davčni upravitelj), Rudolf Šega (bančni uradnik).
- **7 mandatov (Jugoslovenska demokratska stranka /liberalci/):** dr. Vladimir Serbec (odvetnik), Vilko Weixl (trgovec), prof. Fran Voglar (profesor), Miha Vahtar (knjigovez), Ivan Tomažič (nadučitelj), Ivan Kejžar (zasebni uradnik), Ivan Šoštarič (trgovec).
- **7 mandatov (Slovenska ljudska stranka):** dr. Josip Leskovar (odvetnik in hišni posestnik), Anton Krepek (uradnik/delavski tajnik), dr. Karel Verstovšek (profesor), Franc Veronek (mizar), dr. Anton Jerovšek (ravnatelj Cirilove tiskarne), Franjo Žebot (urednik Straže), Vekoslav Filipčič (poštni poluradnik).
- **4 mandate (Delavska skupina /socialistična levica/ komunisti):** Ivan Krajnik (kotlar), Anton Peperko (mizar), Franc Smasek (vlakovodja), Franc Kitak (kotlar).⁷⁵¹

⁷⁵⁰ Kljub izvolitvi in njegovi omembi v časnikih me je nato presenetilo dejstvo, da njegov glas v občinskem svetu kasneje ni bil zastopan. Na sejah se omenja Ivana Deklevo (poštni poduradnik), njegovega strankarskega kolega. Iz seznama mestnih svetovalcev je dr. Jurečko kasneje bil črtan, a vzrok ni bil naveden. Poraz centralistov pri občinskih volitvah v slovenskih mestih, *Straža*, 27. 4. 1921, let. 13, št. 46, str. 2; Iz kandidatne NSS, *Tabor*, 9. 6. 1921, let. 2, št. 128, str. 2.

⁷⁵¹ Rezultati občinskih volitev, *Tabor*, 27. 4. 1921, let. 2, št. 94, str. 1; Volilno gibanje, *Nova doba*, 28. 4. 1921, let. 3, št. 50, str. 2; Klerikalni poraz v Mariboru, *Jutro*, 27. 4. 1921, let. 2, št. 99, str. 1; Volitve v Mariboru, *Slovenski narod*, 28. 4. 1921, let. 54, št. 95, str. 1; 5999. Razglas, *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, 14. april 1921, let. 3, št. 38, str. 204–207.

Zakaj so se prvič sestali komaj avgusta 1921, čeprav je občinski svet bil izvoljen že aprila 1921? Načeloma bi moralo držati, da se mandati sosvetovalcev s trenutkom izvršenih volitev ukinejo. Ampak bilo je drugače. Vzroke za takšno stanje moramo iskati v nepotrjenih volitvah. Zato je malce nenavadno, če vemo, da se je seja mestnega sosveta vrstila še maja, čeprav so imena novih zastopnikov bila že poznana. S takšnim postopanjem pa se takrat ni mogel strinjati Josip Leskovar, ki je Ivanu Poljancu jasno dejal, da se sklepi te seje ne morejo upoštevati, ker niso pravno vzdržni. Vladni komisar mu je v obrambo dejal, da obravnavane problematike ne gre prelagati na kasnejši čas. Debatni in očitkom, da je takšno zavlačevanje za mesto slabo, so se pridružili tudi ostali sosvetovalci. Ivan Poljanec jim je obrazložil, da on nima vpliva na volitve, ter da magistrat ni tisti, ki zavlačuje. Jasno je tudi povedal, da bo svoje posle predal županu, ampak ko bo ta *de iure* tudi potrjen. Govori in besede so tistega dne presegli mejo političnega provokativnega polja, ki ni spadalo v dvorano sosveta. Šlo je celo tako daleč, da si je Fran Žebot prislužil s strani vladnega komisarja ukor. Najglasnejši so bili: Josip Leskovar, Viktor Grčar, že omenjeni Franjo Žebot in Ivan Sernek. Kljub vsemu so ob koncu le sklenili, da dokler Deželna vlada ne bo potrdila novega občinskega urada, tako dolgo ne bodo potekale seje; da se naj posli vladnega komisarja omejijo na agende župana ob obstoječem občinskem svetu in v primeru, da bi se občinske volitve razveljavile, potem bi sosvet ponovno opravljal svoje posle. Vladni komisar je takšno situacijo sprejel z zadržkom in jih ob tem opomnil, da bo v primeru nujnosti postopal na lastno pest, saj je za to imel pravno podlago. Seja dne 4. maja 1921 je tako bila zadnja seja mestnega sosveta v zgodovini mesta.⁷⁵²

⁷⁵² PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 134–137.

7.2.2 Pravilnik občinskega sveta

Delo slednjega je glede na pravilnik bilo določeno takole: vse posle vodi in izvršuje mestni svet, obstoječ iz župana, njegovega namestnika torej podžupana, magistratnega ravnatelja in štirih svetovalcev⁷⁵³, ki so bili izvoljeni iz srede občinskih odbornikov. Njegovi odseki oz. plenum odločajo v slučaju pritožbe proti ukrepom mestnega sveta in v nekaterih drugih slučajih, ki so po pravilniku izrecno pridržani občinskemu svetu. Mestni svet je bila prva instanca, občinski svet pa druga. Dokler so imeli na magistratu sosvet in vladnega komisarja so odseki tvorili nekako predposvetovalno instanco za vsa delovanja, sosvet sam pa je končno odločal. V letu 1921 torej preide najvažnejša funkcija na mestni urad, ki je vršil posle v rednih sejah in hkrati je nosil vso odgovornost za svoje delo.⁷⁵⁴

Na zadnji seji občinskega sveta sem zasledila zanimivo opazko, ki je bila vezana na čas sklicevanja občinskega sveta. Mestni svetniki so se pritožili, da se obvestila o sejah dostavijo prepozno. Prevečkrat se je namreč zgodilo, da so občinski svetovalci dobili vabilo na sam dan seje in to celo popoldne. Župan se je sicer branil, da je seja bila sklicana že šest dni pred tem, in da se naj krivca išče med dostavljavci. Sploh pa se je vabilo za sejo nahajalo na občinski deski in v časnikih. Ob tem slučaju so občinski svetovalci na plan privlekli občinski red iz decembra 1871. Sklicevali so se na tamkajšnjo določbo, ki je zapovedovala, da se mora člane občinskega sveta o seji obvestiti vsaj tri dni pred sejo. Izjema je seveda bila izredna seja. Če se teh določb ne bi upoštevalo, bi seja veljala za nezakonito, sklepi pa bi bili neveljavni.⁷⁵⁵

⁷⁵³ To so bili: Josip Leskovar, Alojz Slanovec, Franjo Žebot in Ivan Krajnik. Prva seja mariborskega občinskega sveta, Straža, 10. 8. 1921, let. 13, št. 89, str. 3.

⁷⁵⁴ Občinski svet mariborski, Tabor, 7. 8. 1921, let. 2, št. 177, str. 2.

⁷⁵⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta, str. 207–209.

7.2.3 Pregled sej občinskega sveta

Seje občinskega sveta v letu 1921

1. seja mestnega občinskega sveta dne 8. 8. 1921
Žalna seja mestnega občinskega sveta dne 20. 8. 1921
2. seja mestnega občinskega sveta dne 6. 9. 1921
3. seja mestnega občinskega sveta dne 11. 10. 1921
Izredna seja mestnega občinskega sveta dne 4. 11. 1921
4. seja mestnega občinskega sveta dne 29. 11. 1921
5. seja mestnega občinskega sveta dne 12. 12. 1921

Na sejah občinskega sveta so bili ponavadi prisotni:

- župan in podžupan,
- občinski svetovalci,
- zapisnikar,
- predstavniki sedme sile.

TABELA 3: PREGELD SEJ OBČINSKEGA SVETA.

Po prvih občinskih volitvah slovenskega Maribora se je oblikoval občinski svet. Prva slavnostna seja je potekala 8. avgusta 1921. Do konca leta so imeli le pet sej. Od tega tudi eno žalno (ob smrti kralja Petra) in eno izredno sejo. Tudi tokrat so časniki

slavnostno zabeležili prvo sejo občinskega sveta.⁷⁵⁶ Viktor Grčar kot novi župan je v nagovoru na prvi seji izrazil željo, da bi delo novega občinskega sveta bilo plodno. Z željo, da bi vsi sodelovali v dobro mesta in vseh prebivalcev, se je obrnil na svoje občinske svetovalce.⁷⁵⁷

Kaj je torej bila tema pogovorov na občinskih sejah. Poročanja o stanjih v »mestnih podjetjih« postanejo bolj sistematična, saj so o njih natančno poročali izvoljeni odseki. Tudi na te seje so ljudje naslavljali prošnje, s katerimi so želeli napredovati po plačilni lestvici. Velikokrat je govor nanesel na denar in na različna posojila. Tudi v tem obdobju se je občina, kadar je šlo za šole, izkazala za dobrega gospodarja. Pogovor je stekel še o prodaji vojašnic ter o posameznih nakupih zemljišč s strani mestne občine. Občina je še naprej postavljala davke in tržne startnine. Od čisto vsakdanjih tegob, ki so pestile mesto, se je tematika sedaj razširila še na probleme, ki so opisovali splošno stanje v državi. Na sejah občinskega sveta so tako obravnavali problem o ukinjanju avtonomije mesta Maribor, o oblastni razdelitvi Slovenije in mdr. še o Vidovdanski ustavi. To je sedaj posebnost, ki je na sejah mestnega sosveta niso »poznali«. Tudi tukaj lahko glede na najdene članke z gotovostjo trdim, da so časniki korektno poročali o

⁷⁵⁶ Prva plenarna seja občinskega sveta, Tabor, 7. 8. 1921, let. 2, št. 177, str. 3; Prva seja občinskega sveta, Slovenec, 9. 8. 1921, let. 49, št. 179, str. 3; Prva seja mariborskega občinskega sveta, Straža, 10. 8. 1921, let. 13, št. 89, str. 3; Mariborski občinski svet, Jutro, 7. 8. 1921, let. 2, št. 185, str. 3.

⁷⁵⁷ PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1920, str. 138–139.

vsebinah sej. Celotne seje občinskega sveta so natipkane in predstavljajo nadaljevanje sejnih zapiskov mestnega sosveta za leto 1921.⁷⁵⁸

Da pa mestne težave ne bi izostale, jih je obravnaval mestni svet oz. magistrat. Seje slednjega niso uvrščene v Zapisnike sej občinskega sveta za leto 1921, ampak predstavljalo lastno enoto.⁷⁵⁹ Za lažjo predstavo, kaj je bila tema pogovora, sem si pomagala s članki iz časnikov. Poglejmo, kakšne teme so bile zastopane. Na magistrat se je obrnilo veliko ljudi, ki so zaprosili za koncesije. Slednje so odobrili, takoj zavrnili ali odložili. Nekaterim osebam so dvignili osebne dohodke, govorili so o pomanjkanju vode in o slabem stanju vodovoda. Predstavljeni so bili predlogi, kaj vse bi bilo potrebno v mestu urediti, obnoviti ali prebarvati. Ljudje so se na mestni svet obrnili tudi takrat, če so želeli posekati kakšno drevo. Tudi društva so se obračala na njih (Požarna bramba, Zgodovinsko društvo ...). Govor je tekel tudi o nabavi štiristotih krst, kar pa je svet zavrnil. Tudi zastavljavnice so morale dobiti potrdilo mestnega sveta, da so dale na dražbo predmete. Vsak zdravnik, ki je npr. želel iz mesta, se je s prošnjo moral obrniti na ta svet. Tudi želje po novogradnjah so bile predmet obravnave. Časniki so opisovali, da je tudi na teh sejah bilo zelo živahno. Srečevali bi se naj enkrat tedensko. Iz časnikov se da razbrati, da so vsi ti problemi bili bolj ali ne konstantni in so se vlekli iz leta v leto. Seje so potekle različno dolgo, od ene do treh ur. Verjetno pa je rekorderka bila novembrska seja, ki je trajala kar pet ur in pol. Čeprav je ura bila že pol dvanajst ponoči, so nekateri hoteli sejo nadaljevati.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 138–236.

⁷⁵⁹ Leskovec, Mestna občina Maribor (Inventarji 4), str. 82.

⁷⁶⁰ Mariborski mestni svet, Straža, 16. 9. 1921, let. 13, št. 103, str. 3; Iz seje mestnega sveta, Straža, 28. 9. 1921, let. 13, št. 108, str. 3–4; Iz seje mestnega sveta v Mariboru, Straža, 28. 10. 1921, let. 13, št. 123, str. 3; Mestni svet, Straža, 14. 11. 1921, let. 13, št. 130, str. 3; Mestni svet, Straža, 16. 11. 1921, let. 13, št. 131, str. 5; Iz seje mestnega sveta, Straža, 30. 11. 1921, let. 13, št. 137, str. 3; Mariborski mestni svet, Straža, 7. 9. 1921, let. 13, št. 99, str. 3; Seja mestnega sveta, Tabor, 1. 12. 1921, let. 2, št. 272, str. 2–3; Sklepi mestnega sveta, Tabor, 16. 11. 1921, let. 2, št. 259, str. 3.

7.2.4 Odseki v občinskem svetu

Že na prvi seji 8. avgusta 1921 so konstituirali zbornice v odseke. Župan je predlagal, da bi se delo občinskega sveta razdelilo v 13 odsekov. Občinski svet je predlog novopečenega župana soglasno potrdil. Konstituirali so se naslednji odseki: **Gospodarsko-finančni odsek, Pravni odsek, Personalni in disciplinski odsek, Odsek za obrt in industrijo, Kulturni odsek, Socijalni odsek, Odsek za zdravstvo, higieno in mestno kopališče, Stanovanjski odsek, Stavbeni odsek in odsek za električno podjetje, Odsek za klavnico, Odsek za pogrebni zavod in pokopališče, Odsek za likvidacijo gospodarskega urada ter Odsek za plinaro in vodovod.** O imenovanju članov v odseke so glasovali posamezno. Odseki pa so nato imenovali načelnike in namestnike. Ta dan je bil imenovan še odbor, ki je imel nalogo pregledati poslovanje Mestne hranilnice.⁷⁶¹ Kot zanimivost: Jugoslovenska demokratska stranka ni bila zastopana v nobenem odseku, saj je vsako izvolitev že apriori zavrnila.⁷⁶² Ker demokrati niso želeli sodelovati v teh odsekih, so svoje sodelovanje potrdili v plenumu občinskega sveta.⁷⁶³

7.3 Mestna občina izgublja na avtonomiji

Na prvi dan novega leta 1921 se je Mestna občina Mariborska morala soočiti z grenko novico. Tega dne so se posamezne naloge, ki so dosedaj spadale pod delokrog občine, prenesle na Okrajno glavarstvo⁷⁶⁴. Občina je izgubila pristojnosti na naslednjih področjih: državljanstvo, stanovanjske matice in sklepanje zakonov, ljudsko štetje, volitve⁷⁶⁵ v zakonodajna zastopstva, vojaške zadeve, trgovstvo in obrt, socialne zavarovalnine za delavce in nameščence, vodno pravo in bogočastje.⁷⁶⁶ Zadnja izdaja uradnega lista v letu 1920 nam še dodatno razkrije, da

⁷⁶¹ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 139–141.

⁷⁶² Prva seja občinskega sveta, Slovenec, 9. 8. 1921, let. 49, št. 179, str. 3.

⁷⁶³ Iz mariborskega občinskega sveta, Jutro, 7. 8. 1921, let. 2, št. 185, str. 3.

⁷⁶⁴ Slednje velja za politično oblastvo prve instance. Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 285.

⁷⁶⁵ Odvzem te funkcije je bil opazen, ko so se pripravljale občinske volitve. Glavarstvo je takrat imelo nalogo sestaviti volilne odbore in pripraviti še vse ostalo, kar je bilo vezano na volitve. Zanimivo je, da je vprašanje, kdo je pripravil vse za volitve, še aprila 1921 begalo mestnega svetovalca. PAM, Seja mestnega sosveta 1921, str. 133.

⁷⁶⁶ Übernahme einiger Agenden der Stadtgemeinde Maribor durch die Bezirkshauptmannschaft Maribor, Marburger Zeitung, 4. 1. 1921, let. 61, št. 2, str. 2–3; Prevzetje nekaterih poslov Mestne občine Maribor po okrajnem glavarstvu, Tabor, 1. 1. 1921, let. 2, št. 1, str. 2; Prevzetje poslov mariborske mestne občine, Jutro, 1. 1. 1921, let. 2, št. 2, str. 8.

je mestna občina izgubila še delokrog nad šolskimi in zdravstvenimi zadevami. Teh zadnjih dveh izgub časniki niso navedli.⁷⁶⁷ Pristojnosti, ki jih je občina izgubila, je Uradni list objavil že v aprilu. Ob tem je zanimivo, da so časniki Maribor o situaciji obvestili praktično tik pred zdajci.⁷⁶⁸ Prevzemi so bili predvideni že med tretjim in šestim januarjem, medtem naj ko bi uradi začeli brežhibno delovati že sedmega januarja.⁷⁶⁹ Odvzem teh resorjev je za mesto pomenil ukinjanje mestne avtonomije. S takšno situacijo se nikakor ni strinjal takratni sosvetovalec Viktor Grčar in je na seji sosveta dne 28. februarja 1921 o tem podal tudi svoje mnenje. Slednji se je sicer res osebno izpostavil, a iz pisma, ki je bilo namenjeno Ivanu Poljancu je razvidno, da so ga podpirali vsi sosvetovalci iz njegove socialno demokratske stranke in njegovi politični privrženci. Ivan Poljanec, takratni vladni komisar, je zavračal Grčarjeve očitke o ukinjanju mestne avtonomije ter poudaril, da je občini bilo odvzetih le nekaj poslov. Prenos pa zanj nikakor ni bilo nepravno dejanje, saj je vlada na podlagi občinskega reda imela pravico kdaj koli prenesti delokrog na Okrajno glavarstvo.⁷⁷⁰ Ponovno se je sledeča tematika znašla na seji občinskega sveta 11. oktobra 1921. Klub občinskih svetovalcev Jugoslovenske socialnodemokratske stranke je podal predlog, da naj se na pristojnem mestu zahteva, da se povrne mestni občini vse referate prenesenega delokroga, in da se naj občini zagotovi popolna avtonomija, ki jo je imela že 700 let. Tematiko so odstopili pravnemu odseku v presojo in hkrati opozorili na nujnost in ažurnost. Odsek bi moral pooblastiti župana, ki bi ukrepal naprej.⁷⁷¹

⁷⁶⁷ 489. Naredba deželne vlade za Slovenijo v sporazumu z zdravstvenim odsekom za Slovenijo, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 27. december 1920, let. 2, št. 149, str. 718.

⁷⁶⁸ 197. Naredba deželne vlade za Slovenijo s katero se nekateri posli izročenege področja mestne občine mariborske pridelujejo okrajnemu glavarstvu v Mariboru, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 7. maj 1920, let. 2, št. 55, str. 245.

⁷⁶⁹ Übernahme einiger Agenden der Stadtgemeinde Maribor durch die Bezirkshauptmannschaft Maribor, Marburger Zeitung, 4. 1. 1921, let. 61, št. 2, str. 2–3.

⁷⁷⁰ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 2 in vloženi Prepis, ki ga je Viktor Grčar namenil Ivanu Poljancu, vloženi med stran dva in tri.

⁷⁷¹ Prav tam, str. 166.

8 Občinske volitve

V tem poglavju se nisem osredotočala na politična volilna ozadja in na strankarsko blatenje. Moj namen prav tako ni bil celoten oris volilnega boja. Želela sem le nakazati pot, ki jo je bilo potrebno prehoditi, da je Maribor dobil »prvega slovenskega župana«. Z omembo rezultatov na volitvah pa sem tudi predstavila politično strukturo v mestu.

8.1 Priprave na občinske volitve

Že marca leta 1920 je Deželna vlada potrdila načrt volilnega reda za občinske volitve v Sloveniji. Sredi maja pa je že bil objavljen zakon o občinskih volitvah. Zaradi državnih razlogov je bilo julija 1920 sklenjeno, da volitev ne bo možno izvršiti na Koroškem (vsaj do plebiscita ne), v Prekmurju (občinska uprava še ni bila določena) in v vseh občinah naslednjih sodnih okrajev: Gornja Radgona, Sv. Lenart v Slovenskih goricah, Radljah in seveda v Mariboru. Julija 1920 je vlada za datum občinskih volitev predlagala 17. oktober 1920. Že avgusta se je oglasil Beograd, ki mu nikakor ni šlo v račun, kako je Deželna vlada v Ljubljani lahko sama določila datum občinskih volitev. Ljubljana se je branila, da so oni samo predlagali datum ter da volitev nikakor niso želeli razpisati na lastno pest.⁷⁷² Prve slovenske volitev pa je prinesla že naslednja pomlad.

Prva novica o občinskih volitvah je bila zabeležena februarja 1921. Takrat se je že vedelo, da je beograjska vlada dala zeleno luč za razpis občinskih volitev v začetku aprila 1921.⁷⁷³ Za občinske volitve je bil sestavljen nov občinski red⁷⁷⁴. Uradni list ga je v celoti objavil februarja 1921. Nekoliko se je razlikoval od volilnega reda za maj leta 1920. Kot glavni spremembi sta bili v časniku izpostavljeni dve: odpadla je volilna dolžnost in črtala se je ženska volilna pravica, ki je sicer v letu 1920 bila dovoljena⁷⁷⁵. Ti dve točki sta bili spremenjeni

⁷⁷² Bojan Balkovec, Prva slovenska vlada 1918–1921 (dalje: Balkovec, Prva slovenska vlada 1918–1921), Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992, str. 50–59.

⁷⁷³ Občinske volitve v Sloveniji, Slovenski gospodar, 17. 2. 1921, let. 55, št. 7, str. 2.

⁷⁷⁴ Občinski red je bilo možno tudi kupiti v priročni knjižni izdaji. Občinski volilni red, Tabor, 30. 3. 1921, let. 2, št. 71, str. 2.

⁷⁷⁵ Če bi bile občinske volitve še v letu 1920 in bi veljala uredba z dne 15. maja 1920, bi imele pravico do volitev vse tiste ženske, ki bi bile stare nad 21 let, z osmimi razredi ljudske ali meščanske šole ali s štirimi razredi srednje šole ali pa so morale biti samostojne gospodinje. Ženska je imela volilno pravico tudi, če je gospodarila v imenu svojih nedoletnih otrok. Medtem ko je nov zakon v letu 1921 razkril novost v ukinjanju ženske volilne pravice, je Slovenski gospodar nastopil proti takšni situaciji odklonilno. Bili so mnenja, da bi ženski z dovoljenjem, da

predvsem na pritisk liberalcev in samostojnežev.⁷⁷⁶ V nadaljevanju izpostavljam najpomembnejše točke novega volilna reda.

- Občinske volitve so potekale na podlagi volilnih seznamov, ki so veljali pri volitvah za ustavodajno skupščino leta 1920. Kdor 28. novembra 1920 ni imel volilne pravice, je tudi tokrat ni imel. V primeru, da bi kakšna občina imela premalo število volilnih upravičencev, bi se imeniki zapisali na novo. Vsak ki je imel volilno pravico, mu tega volilni odbor ni smel preprečiti.
- Volilna pravica je torej »pripadala« vsem moškim, starim vsaj 21 let z državljanstvom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.
- Število občinskih odbornikov je bilo natančno določeno glede na zadnji popis prebivalstva. Maribor je po tej logiki, ker je imel manj kot 40 000 prebivalcev, imel pravico do že omenjenih 40 odborniških mest.
- Kandidati so morali biti natančno in jasno zabeleženi. Navedeno je moralo biti njihovo ime, priimek, naslov bivališča in poklicna dejavnost. Prav tako je morala biti jasno izražena strankarska pripadnost.
- Volitve so morale biti razglašene vsaj 4 dni prej. Dan volitev je določila pristojna volilna politična oblast.
- Z volitvami so volili volilni odbor.
- Volilo se je tajno s kroglicami. Te so morale biti iste velikosti iz gume in s prisotnim grbom kraljevine. Skrinje so morale biti narejene tako, da se spuščanje kroglic ne bi videlo in ne slišalo. To naj bi bilo videti takole. Od volilne komisije je volilec dobil kroglico. To je dal v desno roko in jo zaprl. Nato se je z roko pomikal od skrinjice do skrinjice in jo spustil v želeno. Ves čas so volivca nadzorovali člani komisije. Takoj po izpustu kroglice je moral

sme voliti, bil poplačan ves njen trud, ki ga je opravila med vojno, ko so možje bili na fronti. Slovenska ljudska stranka je ženski volilni pravici rekla glasen in odločen »ja«, medtem ko moramo glasne nasprotnike v »ne« iskati predvsem pri Gregorju Žerjavu. Ta je na seji Deželne vlade za Slovenijo 9. septembra 1920 javno zahteval omejitev ženske volilne pravice. Ženske so tako na raznih shodih in manifestacijah opozorile na sebe in zahtevale volilno pravico za vse ženske ne glede na stopnjo izobrazbe, končane šole ali ostale kriterije. Očitek, da se ženske ne spoznajo na politiko, je bil pogost argument moških krogov. Pozor! Nov občinski volilni red, Slovenski gospodar, 28. 1. 1920, let. 54, št. 4, str. 6; Za žensko volilo pravico, Slovenski gospodar, 14. 1. 1920, let. 54, št. 2, str. 2; Slovenke protestirajte, Straža, 23. 2. 1921, let. 13, št. 21, str. 2; Manifest žensko volilno pravico, Slovenec, 27. 1. 1920, let. 48, št. 21, str. 2; 245. Uredba o volitvi v občinska zastopstva v Sloveniji, Uradni list deželne vlade v Sloveniji, 8. junij 1920, let. 2, št. 71, str. 371; Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921, 3 del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921, (dalje: Ribnikar, Sejni zapisniki (3 del)), Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 2002, str. 170; 59. Uredba o izpremembah in popolnitvah uredbe o volitvi v občinska zastopstva v Sloveniji z dne 15. maja 1920, Uradni list deželne vlade v Sloveniji, 26. februarja 1921, let. 3, št. 20, str. 123.

⁷⁷⁶ Pozor! Nov občinski volilni red, Slovenski gospodar, 28. 1. 1920, let. 54, št. 4, str. 6.

pokazati roke, da kroglice ne bi odnesel s seboj. Invalidi brez desne roke so glasovali z levico; ostali invalidi so lahko pooblastili namestnika.

- Kroglico je volilec moral oddati v ustrezno škatlo, na kateri je moralo biti jasno zabeleženo, za katero stranko gre. Te so morale biti razvrščene po takšnem vrstnem redu, kot je bil objavljen v Uradnem listu.
- Uveljavljen je bil proporcionalni volilni red: skupna vsota vseh oddanih glasov se je razdelila s številom občinskih odbornikov, povečanim za ena. Pri zaostanku se je zaokrožilo navzgor, če ostanka ni bilo, se je dobljeno število zvišalo za ena plus.
- Izvoljen je lahko bil vsak moški, ki je bil star 24 let. Zapisan je moral biti v volilnem imeniku. Ni pa smel biti kaznovan, v sodnem pregonu in ne pod policijskim nadzorom. Prav tako so bili izvzeti vsi verižniki, berači, goljufi, zvodniki in ostali kriminalci.
- Številu prebivalstva je ustrezalo tudi število volišč.
- Ljudi so še opozorili, da na volišča ni dovoljen vnos orožja in da se voli le enkrat.⁷⁷⁷

Lobiranje in agitacija s strani časnikov je bila velikanska in hkrati zelo opazna. Časniki so ljudi nagovarjali, koga naj volijo, kako se volitve izvršujejo, in kako naj na voliščih ravnaajo. Časniki so tako pozvali svoje bralce, naj med stanovskimi kolegi debatirajo o volitvah in agitirajo za »prave barve«. Opozarjali so, da šteje vsak glas in ljudi prepričevali, naj ne ostajajo doma.⁷⁷⁸ Kot je do sedaj bilo že več kot opazno, so časniki bili strankarsko usmerjeni, se je ob volitvah to še bolj potrdilo. Z občinskimi volitvami so v ospredje prišle številne teme. Najbolj so seveda izstopale tiste z lokalno problematiko. A teme so prestopile tudi te okvirje. Volitve bi glede na voljeno stranko pomenile, ali je volilec bil za centralizem ali samoupravo.⁷⁷⁹ Politične igre so bile usmerjene predvsem v podtikovanja in v

⁷⁷⁷ 59. Uredba o izpremembah in popolnitvah uredbe o volitvi v občinska zastopstva v Sloveniji z dne 15. maja 1920, Uradni list deželne vlade v Sloveniji, 26. februarja 1921, let. 3, št. 20, str. 123–125; Občinske volitve v Sloveniji, Slovenski gospodar, 3. 3. 1921, let. 55, št. 9, str. 2; Najnujnejše o občinskih volitvah, Slovenski gospodar, 24. 3. 1921, let. 55, št. 12, str. 1; Občinske volitve, Tabor, 25. 3. 1921, let. 2, št. 68, str. 2; Pred občinskimi volitvami v Sloveniji, Nova doba, 5. 3. 1921, let. 3, št. 28, str. 1; Pred občinskimi volitvami v Sloveniji, Nova doba, 8. 3. 1921, let. 3, št. 29, str. 1–2; Občinske volitve v Sloveniji, Jutro, 15. 2. 1921, let. 2, št. 37, str. 1; Nov občinski red za Slovenijo, Jutro, 27. 2. 1921, let. 2, št. 59, str. 1; Načrt novega občinskega volilnega reda za Slovenijo, Slovenec, 5. 2. 1920, let. 48, št. 26, str. 1.

⁷⁷⁸ Volilna agitacija, Tabor, 6. 4. 1921, let. 2, št. 76, str. 2.

⁷⁷⁹ Občinske volitve v Sloveniji, Slovenski gospodar, 7. 4. 1921, let. 55, št. 14, str. 2; Navodila za občinske volitve, Slovenski gospodar, 28. 4. 1921, let. 55, št. 17, str. 1–2.

iskanja slabih dejanj, ki so jih posamezne politične stranke izvrševale.⁷⁸⁰ Kljub agitaciji časnikov si je vendarle večina želela pravičnih, brez pritiska in hujskanja izvršenih, volitev. Poudarjeno je bilo, da naj volitve zrcalijo ljudsko voljo.⁷⁸¹ Iz dejavnosti strank je vseeno možno razbrati, kakšno veliko željo po zmagi so imele. Ob javnih agitacijah so stranke prirejale še volilne shode, potencialnim volivcem so kupovali pijače ter jim obljubljali nemogoče.⁷⁸²

Postavljena je bila tudi datumska meja. Deželna vlada je želela, da bi volitve potekale in se končale do 20. maja 1921. Ves ustroj volitev je bil v rokah Okrajnega glavarstva.⁷⁸³

8.2 Maribor na pragu prvih slovenskih občinskih volitev

Za Maribor in okolico je Deželna vlada za Slovenijo razpisala volitve za torek 26. aprila 1921.⁷⁸⁴ Marburger Zeitung je le nekaj dni pred volitvami podal svoje razmišljanje o volitvah in sami situaciji. Najprej so opomnili bralce, da so časi prevrata in časi, v katerih so iskali red in mir končno minili. Veselili so se situacije, da je končno konec vsiljenega sosveta in imenovano diktiranega vladnega komisarja. Volitve so pozdravili, saj so vedeli, da bodo natančno pokazale voljo prebivalstva. Ta bo tista, ki bo izvolila svoje predstavnike. Članek nam nakaže tudi notranje politično stanje v Mariboru. »Marburgerca« je svoje ljudi še opozorila, da naj pazijo, kako volijo. Podučili so jih, če ne želijo v mestu gledati »rdečega in črnega« terorja, naj volijo demokrate. Opozarjali so na nujno meščansko dolžnost, ki jo morajo tej stranki izkazati na volitvah.⁷⁸⁵ A kljub vsemu so volitve potekale mirno in brez motenja.⁷⁸⁶ Kot je bilo že zapisno v nemškem občilu, se je tudi slovenski tisk strinjal o pomembnosti prvih slovenskih občinskih volitev. Izpostavljeno je bilo, da se je lahko Mariborčan sam odločil in prispeval k notranji ureditvi mesta. To je bila prava priložnost, da je vsak, ki je imel volilno pravico, lahko spregovoril in to po dveh letih molčanja in le plačevanja. Ljudsko štetje in procent zmage slovenskega prebivalstva je vsekakor

⁷⁸⁰ Volilna taktika, Tabor, 17. 4. 1921, let. 2, št. 86, str. 2.

⁷⁸¹ Občinske volitve pred durmi, Slovenski gospodar, 14. 1. 1920, let. 54, št. 2, str. 1.

⁷⁸² Občinske volitve, Tabor, 20. 4. 1921, let. 2, št. 88, str. 2.

⁷⁸³ Najnujnejše o občinskih volitvah, Slovenski gospodar, 24. 3. 1921, let. 55, št. 12, str. 1; Najnujnejše o občinskih volitvah, Slovenec, 26. 3. 1921, let. 49, št. 69, str. 2.

⁷⁸⁴ Die Gemeindewahlen, Marburger Zeitung, 27. 3. 1921, let. 61, št. 70, str. 2.

⁷⁸⁵ Die Gemeindewahlen in Maribor, Marburger Zeitung, 24. 4. 1921, let. 61, št. 92, str. 1.

⁷⁸⁶ Klerikalni poraz v Mariboru, Jutro, 27. 4. 1921, let. 2, št. 99, str. 1; Volitev župana in podžupana v Mariboru, Slovenski narod, 15. 6. 1921, let. 54, št. 132, str. 2.

pomenil dobro popotnico za prihodnost. Od volitev se je seveda kot vedno veliko pričakovalo. Zavedali so se, da bi bilo najboljše, da bi občinski odbor prevzel mestno gospodarstvo in začel resno ukrepati. Katastrofalen proračun mesta in dolgovi so bili podedovani še iz časa nemške vladavine v mestu. Ljudje so si želeli le smotrno upravljanje z davkoplačevalskim denarjem. Tabor je seveda branil barve svoje stranke in opozarjal bralce, da bi za mesto največjo nevarnost pomenili socialisti, saj bi ti za svoje lastne »hedonistične užitke« porabljali občinski denar.⁷⁸⁷ V odločilnih dneh pred volilnim dnevom so ljudi nagovarjali, naj volijo »pravo stran«, da bo le takrat Maribor res ostal še naprej jugoslovanski.⁷⁸⁸

Na mariborske občinske volitve ne moremo gledati toliko kot na politično dejanje, temveč v ozadju te volitve skrivajo nekaj več. Od rezultata volitev so se nadejali predvsem izboljššanega položaja občinskega gospodarstva. Ta položaj so Mariborčani z nenehnimi višanji davkov dnevno občutili.⁷⁸⁹ Med volilnimi tematikami sem zasledila tudi opazke na račun izgubljanja avtonomije mesta Maribor in prenos pomembnih delokrogov na Okrajno glavarstvo. S temi prenosi in odvzemi so se pojavile primerjave, da Maribor postaja vedno bolj podoben vasi. Tudi primerjave z Ljubljano in šepanje Maribora daleč za njo so bili del tem predvolilnega razmišljanja.⁷⁹⁰ Volitve so bile pomembne tudi, da bi se z njimi pokazala politična struktura slovenskih mest.⁷⁹¹

Volitve so za mesto Maribor potekale na petih voliščih⁷⁹², v vsakem okraju je torej bilo eno.⁷⁹³ Glasovali so lahko med osmo uro zjutraj do pete ure popoldne, ko so se volišča zaprla.⁷⁹⁴ Na glavnem volišču v prvem okraju so razkrili skupni izid volitev. Do rezultata volitev so prišli takoj po zaključkih glasovanja.⁷⁹⁵ Kot zanimivost; na dan volitev in dan prej je točenje alkoholnih pijač bilo po vsej občini strogo prepovedano.⁷⁹⁶

⁷⁸⁷ Maribor in volitve, Tabor, 9. 4. 1921, let. 2, št. 79, str. 2.

⁷⁸⁸ Boj za Maribor, Tabor, 13. 4. 1921, let. 2, št. 82, str. 1.

⁷⁸⁹ Občinske volitve, Tabor, 20. 4. 1921, let. 2, št. 88, str. 2.

⁷⁹⁰ Vladimir Sernec, Občinske volitve v Mariboru, Tabor, 19. 4. 1921, let. 2, št. 87, str. 1.

⁷⁹¹ Na dan občinskih volitev, Tabor, 27. 4. 1921, let. 2, št. 94, str. 1.

⁷⁹² Veljalo je namreč, da so občine, ki so imele do 800 volivcev, imele po eno volišče. Tam, kjer jih je bilo več kot 800, so bila odprta dva ali tri volišča. Najnujnejše o občinskih volitvah, Slovenec, 26. 3. 1921, let. 49, št. 69, str. 2.

⁷⁹³ Volišča v Mariboru, Tabor, 26. 4. 1921, let. 2, št. 93, str. 2.

⁷⁹⁴ Občinske volitve, Tabor, 31. 3. 1921, let. 2, št. 72, str. 2.

⁷⁹⁵ Občinske volitve v Mariboru, Tabor, 9. 4. 1921, let. 2, št. 79, str. 2; Občinske volitve v Mariboru, Jutro, 9. 4. 1921, let. 2, št. 83, str. 3.

⁷⁹⁶ Razpisi občinskih volitev, Jutro, 26. 3. 1921, let. 2, št. 73, str. 1; Nov občinski volilni načrt, Slovenec, 27. 1. 1920, let. 48, št. 21, str. 3.

8.3 Rezultati volitev v mestu Maribor

Z volitvami se je določila usoda mesta Maribor za naslednja tri leta.⁷⁹⁷ "Prve volilne ure dopuščajo optimizem. Že pred osmo uro so bila vsa volišča napolnjena, pred volišči je neprestano videti prihajajoče in odhajajoče volivce. Zanimanja je videti precej."⁷⁹⁸ To je le eden izmed utrinkov, ki so zaznamovali mariborske volitve. Poglejmo nekaj statističnih podatkov:

1. Volilna udeležba:

časnik jo je opisal za izredno slabo⁷⁹⁹. Volilnih upravičencev je bilo 4 183. Od tega jih je na volitve prišlo zgolj 2 939. Volilna udeležba je torej 70 %.⁸⁰⁰

2. Rezultati volitev po okrajih

STRANKA \ OKRAJ	Slovenska ljudska stranka	Jugoslovenska demokratska stranka	Delavska skupina	Jugoslovenska socialnodemokratska stranka	Narodno socialistična stranka
1. okraj	181	150	24	168	106
2. okraj	112	206	27	187	221
3. okraj	43	36	40	140	74
4. okraj	71	50	65	211	68
5. okraj	89	57	169	234	210
Skupno število glasov	496	499	325	940	679
Število mandatov	7	7	4	13	9

TABELA 4: PREGLED VOLILNIH REZULTATOV NA OBMOČJU MESTNE OBČINE MARIBORSKE.⁸⁰¹

⁷⁹⁷ Po občinskih volitvah, Tabor, 28. 4. 1921, let. 2, št. 95, str. 1.

⁷⁹⁸ Odločilni dan, Tabor, 27. 4. 1921, let. 2, št. 94, str. 1.

⁷⁹⁹ Za primerjavo na volitvah v letu 1920 za konstituanto je pasivnih bilo 1300 mariborskih volivcev. Odločilni dan, Tabor, 27. 4. 1921, let. 2, št. 94, str. 1.

⁸⁰⁰ Klerikalni poraz v Mariboru, Jutro, 27. 4. 1921, let. 2, št. 99, str. 1.

⁸⁰¹ Die Gemeindewahlen, Marburger Zeitung, 28. 4. 1921, let. 61, št. 95, str. 1.

8.4 Način izvolitve župana – splošno

Izvolitev županov in občinskih svetovalcev je potekala po končanih volitvah. Odborniki so na ta volilni dogodek morali biti pisno povabljeni. Osem dni po končanih volitvah odbornikov je moral biti volilni izid nabit na občinsko desko. Če ni bilo nobenih pritožb, je najstarejši izmed odbornikov bil pooblaščen, da je vodil vso proceduro. Tako je imel nalogo, da je sklical novoizvoljeni občinski odbor na sejo. Vsak odbornik je moral podpisati potrdilo, da je dobil vabilo na sejo. Če kdo ne bi prišel na sejo in se predhodno ne bi opravičil za izostanek ali bi ta bil neutemeljen ali bi sejo predčasno zapustil, bi takšno dejanje lahko imelo posledice. Kazen je predvidevala izgubo odborniškega mesta in triletno prepoved izvolitve. Tudi plačilu globe se ne bi izognil. Najstarejši odbornik je tako določil dan, uro in kraj izvolitve. Te podatke je moral posredovati pristojnim organom. Župan in občinski svetovalci so bili (iz)voljeni iz vrst občinskih odbornikov. Pri tem so bili izvzeti aktivni, državni in javni zakladni uradniki, poduradniki, sluge in duhovniki. Upoštevno je moralo biti še: da župan/podžupan/občinski svetovalci nikakor niso smeli biti v prvem ali drugem sorodstvenemu razmerju. Prav tako niso smeli biti v sovražnih razmerjih. Najprej je potekala izvolitev župana. Da je bila veljavna je bila potrebna navzočnost najmanj polovice občinskih odbornikov in več kot polovična večina glasov navzočih odbornikov. Če se pri prvem glasovanju ni dosegla omenjena večina, se je opravil drugi krog glasovanja. Če tudi drugi krog ni postregel z rezultatom, je nastopil ožji izbor. Pri takšnih volitvah so se glasovi lahko oddali le tistima dvema odbornikoma, ki sta v drugem krogu glasovanja dobila največ glasov. Če je število glasov bilo enako, je žreb določil, kdo je prišel v ožji krog. Izvoljen je bil tisti, ki je dobil več kot polovično večino oddanih glasov. Tudi v tej zadnji fazi je v primeru, da sta kandidata imela enako število glasov, odločal žreb. Če je do žreba prišlo, ga je moral izvesti najstarejši odbornik. Volili so z glasovnicami. Po izvolitvi župana in podžupana je na podoben način potekala izvolitev občinskih svetovalcev.⁸⁰²

⁸⁰² Kako se vrši volitev župana, Slovenski gospodar, 12. 5. 1921, let. 55, št. 19, str. 4; Volitev župana, Slovenski gospodar, 7. 4. 1921, let. 55, št. 14, str. 2; Volitev mariborskega župana, Tabor, 12. 6. 1921, let. 2, št. 131, str. 3.

8.5 Volitev župana, podžupana in štirih svetovalcev mesta Maribora

Županska izvolitev je v Mariboru potekala v ponedeljek, 13. junija 1921.⁸⁰³ Ob 18. uri se je zbral novoizvoljeni občinski zastop. Barve glavarstva je zastopal dr. Mlakar. Pri izvolitvi so bili prisotni predstavniki sedme sile⁸⁰⁴ in še nekaj neimenovanih oseb⁸⁰⁵. Na Glavnem trgu pred mestnim magistratom je na rezultate izvolitve čakalo radovedno občinstvo. Na prizorišču volitev so okrog velike sejne mize posedle posamezne politične skupine. Sedeli so takole: skrajno levo so 7 mest zavzeli »klerikalci« z Josipom Leskovarjem na čelu. Za njimi so sedeli socialni demokrati s 13 odborniki in nato še 4 komunisti. Na skrajni desnici so svoje mesto zasedli demokrati, med njimi in komunisti pa so svoj prostor našli še narodni socialisti. Socialni demokrati so imeli rdeče, »klerikalci« pa bele nageljne v gumbnici. Narodni socialisti so svojo pripadnost izkazovali s kravatami, ki so bile v narodnih barvah. Razpoloženje je bilo napeto in polno pričakovanja.⁸⁰⁶ Po zakonskih določilih je bil izbran najstarejši odbornik. V Mariboru je ta privilegij pripadel Karlu Čehu (JSDS).⁸⁰⁷ Le nekaj minut po 18. uri se je začelo zares. Opozorili so še, da na volitvah manjka Miha Vahtar (JDS), ker je bil službeno odsoten v Opatiji.⁸⁰⁸ Pred predstavljenim krogom izvolitve župana bi omenila, da sta pred volitvami za favorita veljala Alojz Slanovec in Josip Leskovar.⁸⁰⁹ Županskega stola pa se prav tako ni branil Vladimir Serbec.⁸¹⁰ Kot možnega kandidata je Slovenski narod že pred volitvami omenil Viktorja Grčarja, ki je bil tudi nosilec svoje liste.⁸¹¹ Za izvolitev župana se je tako vnel boj na celi črti.⁸¹²

⁸⁰³ Volitev ljubljanskega in mariborskega župana, Slovenski gospodar, 16. 6. 1921, let. 55, št. 94, str. 2; Županska volitev, Nova doba, 11. 6. 1921, let. 3, št. 68, str. 2.

⁸⁰⁴ Slednji so dobili svoj prostor za občinstvom. Kar je po prenovi dvorane bila novost. Zapisega mariborskega župana, Slovenec, 23. 7. 1921, let. 49, št. 165, str. 3.

⁸⁰⁵ Ker je prostor v mestni posvetovalnici bil izredno majhen so za občinstvo določili majhno število vstopnic. Volitev župana v Mariboru, Straža, 10. 6. 1921, let. 13, št. 64, str. 3.

⁸⁰⁶ Die Bürgermeisterwahl, Marburger Zeitung, 15. 6. 1921, let. 61, št. 133, str. 3; Ob 18. uri, Tabor, 15. 6. 1921, let. 2, št. 133, str. 1.

⁸⁰⁷ Die Bürgermeisterwahl in Maribor, Marburger Zeitung, 7. 6. 1921, let. 61, št. 126, str. 3.

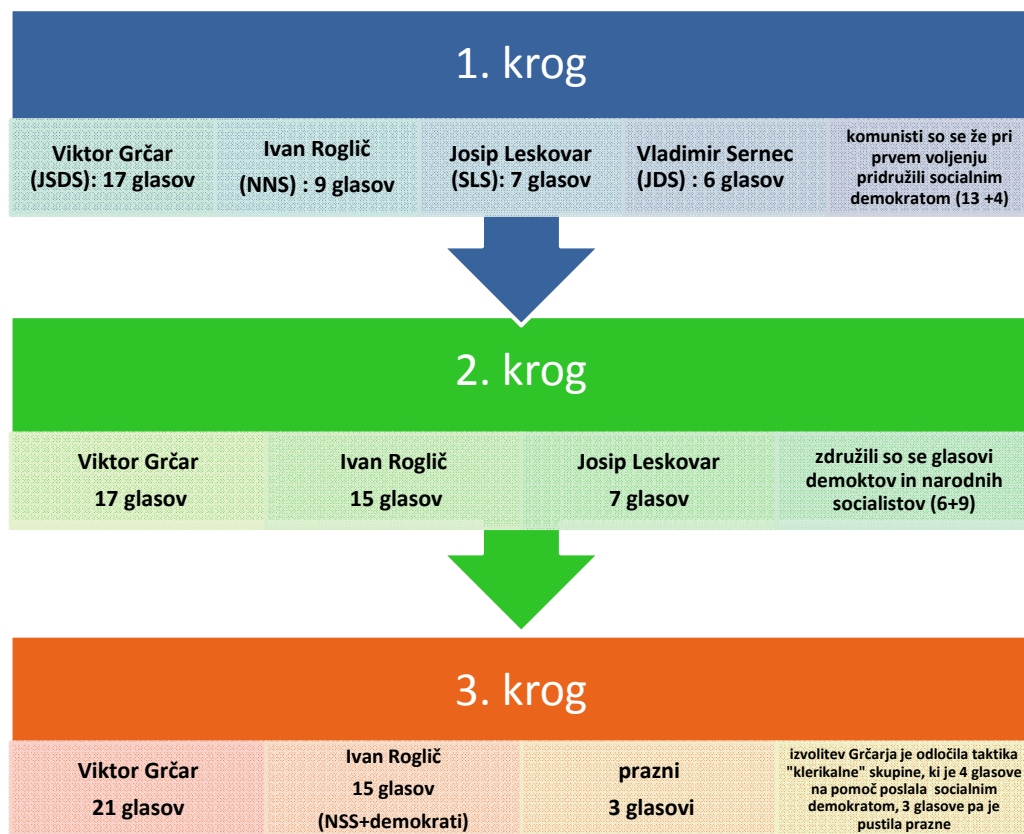
⁸⁰⁸ Ob 18. uri, Tabor, 15. 6. 1921, let. 2, št. 133, str. 1; Volitev župana v Mariboru, Jutro, 14. 6. 1921, let. 2, št. 139, str. 1.

⁸⁰⁹ Županska volitev v Mariboru, Nova doba, 14. 6. 1921, let. 3, št. 69, str. 1; Die Bürgermeisterwahl in Maribor, Marburger Zeitung, 12. 6. 1921, let. 61, št. 131, str. 4; Volitev župana v Mariboru, Jutro, 11. 6. 1921, let. 2, št. 137, str. 3.

⁸¹⁰ Volilni boj iz Maribora, Slovenski narod, 23. 4. 1921, let. 54, št. 91, str. 2.

⁸¹¹ Die Kandidatenlisten für die Gemeindewahlen, Marburger Zeitung, 10. 4. 1921, let. 61, št. 80, str. 3; Volilni boj iz Maribora, Slovenski narod, 23. 4. 1921, let. 54, št. 91, str. 2.

⁸¹² Vprašanje mariborskega župana, Slovenski narod, 30. 4. 1921, let. 54, št. 97, str. 2.



SLIKA 3: SHEMA VOLITVE ŽUPANA MESTA MARIBORA.⁸¹³

Za župana je tako torej bil izvoljen Viktor Grčar iz vrst JSDS. Ob izvolitvi je povedal: *"Zahvaljujem se za izraženo mi zaupanje in podam dve izjavi: prvo je, da izvolitev sprejem in druga, da bom službeno razmerje tako uredil, kakor določa zakon."*⁸¹⁴ Potem, ko je Viktor Grčar sprejel županski položaj, je po prostoru zadonelo ploskanje socialistov in komunistov. Mdr. je iz ozadja zadonel še klic: *"Živela avtonomija"*.⁸¹⁵ Mesto je s tem dobilo razumnega in pravičnega moža.⁸¹⁶ Ob dejstvu, da je Viktor Grčar postal nov župan mesta, se je izmed množice zaslišal naslednji krik: *"To je ena velika škoda za klerikalce."*⁸¹⁷ Same politične povezave in pomoči posameznih strank niso ostale brez odziva. Najbolj je zmotila pomoč Slovenske ljudske stranke socialnim demokratom.⁸¹⁸ Stranka se je sicer

⁸¹³ Ob 18. uri, Tabor, 15. 6. 1921, let. 2, št. 133, str. 1; Županska volitev v Mariboru, Nova doba, 16. 6. 1921, let. 3, št. 70, str. 2; Volitev župana v Mariboru, Straža, 15. 6. 1921, let. 13, št. 66, str. 1.

⁸¹⁴ Ob 18. uri, Tabor, 15. 6. 1921, let. 2, št. 133, str. 1.

⁸¹⁵ Volitev župana v Mariboru, Straža, 15. 6. 1921, let. 13, št. 66, str. 1.

⁸¹⁶ Občinske volitve v Mariboru, Tabor, 21. 4. 1921, let. 2, št. 89, str. 1–2.

⁸¹⁷ Die Bürgermeisterwahl, Marburger Zeitung, 15. 6. 1921, let. 61, št. 133, str. 3.

⁸¹⁸ V mariborski socialni demokraciji, Nova doba, 16. 6. 1921, let. 3, št. 70, str. 2.

branila, da je za župana podprla moža, ki je po srcu narodni kandidat. Izhajali so iz dejanj njegovega življenja.⁸¹⁹

Maja 1921 po volitvah, ko se je Viktor Grčar že znašel med morebitnimi županskimi kandidati, je v ospredje stopilo vprašanje, ali je učitelj lahko župan. Volilni red je namreč določal, da za župane ne smejo biti izvoljeni državni uradniki. Učitelji pa so po zakonu z dne 13. julija 1919, ki ga je takrat sprejelo začasno Narodno predstavništvo, bili tretirani kot državni uradniki. V zakonu je pisalo: "*Stalni učitelji so državni uradniki.*"⁸²⁰ Na podlagi tega zakona so demokratje vložili tudi ugovor.⁸²¹

Kupčkanje med posameznimi občinskimi strankami je časnik zaslutil že pred volitvami.⁸²² Med najglasnejšimi so bile možne povezave med socialnimi demokrati, komunisti in »klerikalci«. Po tem redu je Viktor Grčar na koncu bil res izvoljen.⁸²³ Ena izmed predvidenih povezav je vključevala povezavo (JDS, NSS in SLS) v t.i. nacionalni blok. Pri skupnem nastopu bi stranke imele pri 40-tih odbornikih zagotovljenih 23 mest. Župansko mesto bi pripadlo NSS kot najmočnejši stranki izmed teh treh.⁸²⁴

Župana je moral potrditi še Beograd. Ko je potencialni kandidat bil že (po)znan, je ljubljanska Deželna vlada Viktorja Grčarja morala priporočiti v Beograd.⁸²⁵ Potrditev iz Beograda je trajala nekoliko dlje.⁸²⁶ Uradni list nam razkrije, da je Viktor Grčar bil uradno potrjen 12. julija 1921,⁸²⁷ medtem, ko je bil sklep sprejet na seji en dan prej.⁸²⁸ Okrajni glavar je o sklepu Beograda bil obveščen s telegramom 23. julija 1921. Naročili so mu, da mora Viktor Grčar nemudoma priseči. Sporazumno z županom so določili ta veliki dan že čez dva dni.⁸²⁹ Kje se torej skriva vzrok za takšno zavlačevanje? Prvotna zaprisega je bila načrtovana že za 16. julija 1921. Želel jo je opraviti okrajni glavar osebno. Obenem se mu je

⁸¹⁹ Županske volitve v Mariboru, Straža, 17. 6. 1921, let. 13, št. 67, str. 1.

⁸²⁰ Ali smejo biti učitelji župani?, Slovenski narod, 19. 5. 1921, let. 54, št. 111, str. 4.

⁸²¹ Zoper izvolitev župana Grčarja, Slovenec, 18. 6. 1921, let. 49, št. 136, str. 2.

⁸²² Zu den Ergebnissen der Gemeindewahlen in Maribor, Marburger Zeitung, 29. 4. 1921, let. 61, št. 96, str. 1.

⁸²³ O pogajanjih za volitev župana v Mariboru, Nova doba, 5. 5. 1921, let. 3, št. 53, str. 3.

⁸²⁴ Župansko vprašanje v Mariboru, Nova doba, 28. 5. 1921, let. 3, št. 62, str. 1.

⁸²⁵ Potrditev mariborskega župana, Nova doba, 5. 7. 1921, let. 3, št. 77, str. 2.

⁸²⁶ Novi župan, Slovenski gospodar, 14. 7. 1921, let. 55, št. 28, str. 4; Die Beeidigung unseres Bürgermeisters, Marburger Zeitung, 15. 7. 1921, let. 61, št. 158, str. 3; Potrditev mariborskega župana, Jutro, 3. 7. 1921, let. 2, št. 155, str. 3.

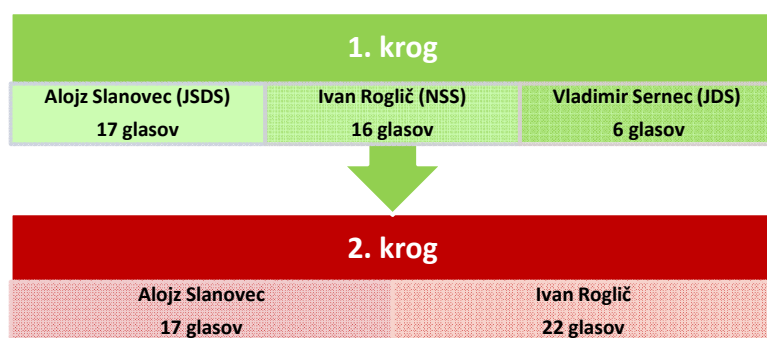
⁸²⁷ 20710. Razglasi deželne vlade za Slovenijo, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 29. julij 1921, let. 3, št. 88, str. 432.

⁸²⁸ Mariborskega župana Grčarja, Nova doba, 14. 7. 1921, let. 3, št. 81, str. 2.

⁸²⁹ Zaprisega mariborskega župana, Slovenski narod, 24. 7. 1921, let. 54, št. 163, str. 4–5.

nekoliko mudilo, saj bi 17. julija moral nastopiti s svojim večtedenskim zdravstvenim dopustom. Zato je hotel izvršitev opraviti dan pred začetkom dopusta. Komunikacija med Ljubljano (vlado) in Mariborom je zaradi napake na telefonskem omrežju bila nemogoča in so jo začasno celo ukinili. 18. julija, ko je zveza bila vzpostavljena, je okrajni glavar izvedel, da še vedno ni novic iz Beograda. Deželna vlada v Ljubljani mu je ukazala, da mora njegov dopust do prisege počakati.⁸³⁰

Po volitvi župana so opravili še volitve podžupana, ki so potekale po istem sistemu kot županska izvolitev. Podžupan je postal Ivan Roglič.



SLIKA 4: SHEMA IZVOLITVE PODŽUPANA.⁸³¹

Ob koncu napornega volilnega popoldneva so morali izvoliti še štiri svetovalce. Njihova izvolitev je potekala z listki. Vsak je zapisal 4 kandidate. In rezultat je bil sledeči: Josip Leskovar (SLS) 33 glasov, Franjo Žebot (SLS) 24, Alojz Slanovec (JSDS) 24, Ivan Krajnik (KS) 22, Ivan Kejžar (JDS) 15, Franc Jarh (NSS) 11, Vilko Weixl (JDS) 6, Vladimir Sernec (JDS) 6, Ivan Šoštarič (JDS) 5 in Franc Selinšek (NNS) 9. Zaradi istega števila glasov med Žebotom in Slanovcem je žreb določil zmagovalca dvoboja. Tj. bil Slanovec. Mestni svetovalci (od prvega do četrtega) so tako postali: Josip Leskovar, Alojz Slanovec, Franjo Žebot ter Ivan Krajnik.⁸³² Demokrati so tako ostali brez svojega svetovalca in pri tem snedli besedo, ko so se pred volitvami na veliko hvalili, češ da je Maribor njihova trdnjava. Tako so bili eni izmed glavnih osmoljencev teh volitev.⁸³³

⁸³⁰ K zaprisegi mariborskega župana, Slovenski narod, 21. 7. 1921, let. 54, št. 160, str. 3.

⁸³¹ Ob 18. uri, Tabor, 15. 6. 1921, let. 2, št. 133, str. 1.

⁸³² Prav tam.

⁸³³ Volitev župana v Mariboru, Slovenec, 14. 6. 1921, let. 49, št. 132, str. 2.

Po končanih volitvah so z rezultati seznanili nestrpno množico, iz katere je ob imenu novega župana zazvenel tudi »živijo«. ⁸³⁴ Volitve so bile končane ob osmi uri zvečer. ⁸³⁵ Enotni so si bili, da je Maribor s tem dejanjem izkazal voljo ljudi. Straža pa je situacijo podala takole: *"Odslej bodo vodile usodo našega mesta stranke s socialnimi programi in je demokratskim verižnikom in bankokratom za izvestno dobo odklenkalo. Zrušila se je liberalna trdnjava Ljubljana, v Mariboru pa je padel onemogli liberalizem, ki je 13 t.m. postal brezpomembna ničla."* ⁸³⁶

8.6 Viktor Grčar nov slovenski župan mesta Maribora

Zaprisega je potekala po končni potrditvi iz Beograda. ⁸³⁷ Sama situacija se je nekoliko zapletla, ker dekret Deželne vlade uradno ni došel v Maribor. ⁸³⁸ Ob prvotno nameravani prisegi dne 16. julija 1921 je do slavnostnega dne na koncu le prišlo. ⁸³⁹

Viktor Grčar je 25. julija 1921 ob šesti uri zvečer le slavnostno zaprisegel kot »prvi slovenski« župan mesta Maribor. ⁸⁴⁰ Bil je ponedeljek in novopečeni župan je ob prisotnosti okrajnega glavarja Sreča Lajnšiča zaprisegel. Na besede slednjega: *"Da bodete kralju kraljestva SHS zvesti in pokorni, da bodete skrbno spoštovali ustavo in vestno vršili zakone,* je župan Viktor Grčar pristavil: *"Kar mi je bilo prebrano, sem dobro razumel, hočem biti vesten, kakor mi Bog pomaga!"* ⁸⁴¹

Ob tem dogodku je bil prisoten občinski zbor in številno občinstvo. Na takratni slavnostni seji niso bili prisotni: Miha Vahtar, Karel Verstovšek in Ivan Hojnik. Srečko Lajnšič je dani trenutek primerjal z dogodkom, ko je bil pri odstavitvi nemškega župana. Trenutek, ko je Viktorju Grčarju predal občinske posle, je prav tako označil za historično pomemben. Maribor je tako tedaj dobil prvega jugoslovanskega župana avtonomnega mesta. Okrajni glavar je župana zaprosil, da mora delati v dobrobit mesta in vseh njegovih prebivalcev. Te besede je Viktor

⁸³⁴ Ob 18. uri, Tabor, 15. 6. 1921, let. 2, št. 133, str. 1.

⁸³⁵ Volitev župana v Mariboru, Slovenec, 14. 6. 1921, let. 49, št. 132, str. 2.

⁸³⁶ Volitev župana v Mariboru, Straža, 15. 6. 1921, let. 13, št. 66, str. 1.

⁸³⁷ Mariborski župan, Straža, 13. 7. 1921, let. 13, št. 77, str. 3–4.

⁸³⁸ Zaprisega mariborskega župana Grčarja, Nova doba, 19. 7. 1921, let. 3, št. 83, str. 1.

⁸³⁹ Zaprisega župana Grčarja, Nova doba, 16. 7. 1921, let. 3, št. 82, str. 2.

⁸⁴⁰ Zaprisega, Straža, 25. 7. 1921, let. 13, št. 82, str. 3; Zaprisega mariborskega župana Grčarja, Nova doba, 26. 7. 1921, let. 3, št. 86, str. 1; Die Beeidigung unseres Bürgermeisters, Marburger Zeitung, 26. 7. 1921, let. 61, št. 166, str. 3.

⁸⁴¹ Slovesna zaprisega mariborskega župana, Slovenski narod, 27. 7. 1921, let. 54, št. 165, str. 2.

Grčar kasneje v svojem govoru tudi ponovil. V nadaljevanju predstavljam del njegovega govora: *"V svojem, kakor tudi v imenu vseh članov občinskega odbora izjavljamo, da bomo posvetili vse svoje moči v dobrobit mesta in prebivalstva. Ta cilj bomo imeli vedno pred očmi. Dejstvo, da stojim danes tukaj pred Vami kot prvi slovenski župan, ne smatram za svojo zaslugo, temveč je bila narodna volja, ki me je postavila na to mesto. Vlada je dobro storila, ko me je potrdila, ter je s tem dokazala, da upošteva in spoštuje voljo ljudstva. V mojem imenu in imenu občinskega zastopa Vas naprošam, g. glavar, da izročite vladi moje zahvalo. Velike dolžnosti smo s tem prevzeli. Vsled ogromnega zastoja pa nikakor ni mogoče kar čez noč doseči cilja. Iti moramo korakoma in vzporedno napredovati. Vendar bo naše delo zelo otežkočeno in zato Vas naprošam, g. glavar, da izročite vladi prošnjo, da nas pri našem delu podpira in nam gre na roko. ... Rekel sem, da nas čaka težka naloga. Več tisoč ljudi gleda na Vas in pričakuje od Vas rešitve. Ne moremo pa izvesti svojih nalog, če se ne bomo že v pričetku zavedali svojih ciljev, ki nas vodijo do rešitve. V prejšnjih časih bi to bilo lažje. Naše ljudstvo si želi nazaj v stare čase in pričakuje, da bo vstal nekak kralj Matjaž, ki bo s svojim mečem rešil ves svet trpljenja. Novih načrtov nikakor ne kaže postavljati na grobovih, temveč moramo korakati na pot napredka."*⁸⁴²

Po županovem (na)govoru in prisegi je podobna procedura sledila še pri podžupanu. Ta je dal besedo, da bo županu v oporo in v pomoč pri vsakodnevni izzivih.⁸⁴³ Po uradni proceduri je Viktor Grčar pozdravil zbrane navzoče. Pred vrati so tudi tokrat stali številni ljudje, ki so novemu županu želi seči v roke ali pa so ga želeli zgolj pozdraviti.⁸⁴⁴ Hkrati je z balkona zaplapolala rdeča zastava⁸⁴⁵, kar je povzročilo veliko razburjenja in negotovanja. Le hipec po rdeči zastavi sta zaplapolali še narodna in državna zastava.⁸⁴⁶ Svoj nastopni govor je župan izkoristil še za predstavitev lastnega občinskega programa. Na vrhu lestvice novih prioriteten dejanj v mestu je bila ureditev občinskega gospodarstva. Nato so

⁸⁴² Zapisega mariborskega župana, Tabor, 27. 7. 1921, let. 2, št. 167, str. 1–2.

⁸⁴³ Zapisega mariborskega župana, Straža, 27. 7. 1921, let. 13, št. 83, str. 3.

⁸⁴⁴ Die Beeidigung des neuen Bürgermeisters, Marburger Zeitung, 28. 7. 1921, let. 61, št. 168, str. 3.

⁸⁴⁵ Slednjo je iz stolpne linice na lastno pobudo in lastno pest izobesil Franc Pavalec, ki je bil upravnik delavskega lista. Bruno Petjan, Prvič rdeča zastava, Večer, 18. 6. 1986, let. 42, št. 141, str. 14.

⁸⁴⁶ Zapisega mariborskega župana, Straža, 27. 7. 1921, let. 13, št. 83, str. 3; Zapisega mariborskega župana Grčarja, Nova doba, 28. 7. 1921, let. 3, št. 87, str. 1; Maribor pod rdečo zastavo, Tabor, 28. 7. 1921, let. 2, št. 168, str. 2.

želeli urediti vzpostavitev avtonomije mesta. V ospredje so postavili tudi preureditev zastarelega davčnega sistema. Želeli so tudi inkorporacijo⁸⁴⁷ obmejnih občin. Stanovanjski problem je še naprej ostajal nerešljiv, dokončno so želeli temeljite spremembe. Želeli so zajezi še draginjo. V ospredje je novo pečeni župan postavil vprašanje zadružništva in vrnitev obrtnega referata občini. Znotraj kulturnega kroga, ki ga nikakor niso želeli zanemariti, so glavno pozornost hoteli usmeriti v šolstvo. Želeli so si ustanovitev novih obrtnih in strokovnih šol. Zraven tega so vedeli, da morajo postoriti še kaj na področju koncertov, razstav in ureditve knjižnice (pri tem je šlo predvsem za ustanovitve občinskih ter ljudskih knjižnic). Ko je Viktor Grčar prebral svoj govor in podal programski načrt za naslednja tri leta, je svoj načrt predstavil še podžupan. Župan se je ob koncu tega dogodka obrnil na občinske zastopnike in jih naprosil, naj pozabijo na strankarsko pripadnost in da naj imajo v ospredju le željo in zavest, da delajo v dobrobit mesta.⁸⁴⁸ *"Vse, kar nas loči, pustimo zunaj, delajmo samo za gospodarski, kulturni in socialni procvit lepega mesta Maribora."*⁸⁴⁹ Je le ena izmed misli, ki jo je podal Viktor Grčar na ta dan.

⁸⁴⁷ Inkorporacija: vključitev, priključitev, pripojitev nekaj krajev v občini.

⁸⁴⁸ Zapisega mariborskega župana, Tabor, 27. 7. 1921, let. 2, št. 167, str. 1–2; Slovesna zapisega mariborskega župana, Slovenski narod, 27. 7. 1921, let. 54, št. 165, str. 2.

⁸⁴⁹ Zapisega mariborskega župana, Slovenec, 26. 7. 1921, let. 49, št. 167, str. 3.

9 Pregled treh let v zgodovini mesta pod tremi različnimi vladnimi komisarji in oris načrtov novega župana za prihodnost

9.1 Maribor pod vladnim komisarjem dr. Vilkom Pfeiferjem

9.1.1 Časovna doba komisariata

Kot vladni komisar mesta Maribor je vladal med 2. januarjem 1919 in 6. marcem 1920.⁸⁵⁰

9.1.2 Strankarska opredelitev

Bil je tipičen predstavnik Jugoslovanske demokratske stranke. Njegova usmeritev je torej bila liberalna. Pogosto so mu očitali, da svojega liberalnega prepričanja ne nosi le v srcu, temveč tudi v vsakdanjih dejanjih. Bil je goreč in zelo predan svoji liberalni usmeritvi. V času njegovega mandata je opazna izredno moteča protekcija liberalnim privržencem. To se je nanašalo tudi na dejstvo, da so le »njegovi« privrženci pridobili koncesijo za lokale in to takoj. Ugledne Mariborčane je zmotila še namera Vilka Pfeiferja, da je želel iz Kranjske »uvoziti« svoje liberalne kolege.⁸⁵¹

9.1.3 Vse njegove funkcije v obravnavanem obdobju

- Vladni komisar (2. januar 1919 – 6. marec 1920).
- Predsednik mestnega šolskega sveta.⁸⁵²
- Maja 1919 so ga imenovali za vladnega tajnika.⁸⁵³

⁸⁵⁰ Zahvala bivšega vladnega komisarja dra. Pfeiferja, Mariborski delavec, 23. 3. 1920, let. 3, št. 67, str. 3.

⁸⁵¹ Protekcije g. vladnega komisarja, Male novice, 23. 9. 1919, let. 2, št. 103, str. 1–2.

⁸⁵² Točne vladavine tega mandata nisem zasledila. Zagotovo pa je to funkcijo opravljal vsaj v času, ko je bil vladni komisar. Kot predsednik se je zavzel za podporo vseh revnih in obubožanih otrok. Tako je pomagal pri zbiranju obleke, obutve in šolskih potrebščin. Podal je tudi oseben apel dobrotnikom. Zbirka daril za revne šolske otroke, Mariborski delavec, 2. 1. 1920, let. 3, št. 1, str. 2–3.

⁸⁵³ Imenovanja, Mariborski delavec, 23. 5. 1919, let. 2, št. 116, str. 2; Imenovanje, Straža, 23. 5. 1919, let. 11, št. 41, str. 4.

- Maja leta 1920 je bil dodeljen v službo Poverjeništva za notranje zadeve.⁸⁵⁴ Namigni so celo, da je na položaj prišel, da bi ga lahko kontrolirali v političnem smislu.⁸⁵⁵
- Septembra 1920 je bil imenovan za Okrožnega komisarja pri agrarni reformi za bivšo Štajersko in Prekmurje v Mariboru.⁸⁵⁶ Vilko Pfeifer je kot agrarni poveljnik za Maribor za časa plebiscita na Koroškem (10. oktober 1920) začasno prevzel vodstvo agrarnega urada še v Velikovcu.⁸⁵⁷

9.1.4 Glavne naloge in prioritete vladnega komisarja (njegov program, želje in hotenja)

Vilko Pfeifer se je znašel pred veliko in težko nalogo. Vsi so od njega pričakovali, da se bo nemški videz mesta takoj poslovil in si bo Maribor nadel slovensko masko. A tako lahko ni bilo. Ljudje so si sprememb želeli takoj, zato sem zaznala tudi toliko kritik in očitkov, ki so bili vezani na njegovo kratko vladavino. Najprej pogledjmo, zakaj se je novopečeni vladni komisar zavzemal⁸⁵⁸. V prvem planu je imel vzpostavitev slovenskega uradništva in čim hitrejšo vpeljavo slovenskega jezika na urade. Obljubil je, da ljudje ne bodo stradali. Zavzel se je, da bo zagotovil in oskrbel mesto z zadostnimi količinami prehrane. Podal je načrt in želel izvesti čim prejšnjo izgradnjo tržnice na Glavnem trgu⁸⁵⁹. Prav tako je

⁸⁵⁴ Dr. Vilko Pfeifer, Nova doba, 11. 5. 1920, let. 2, št. 55, str. 2; Dr. Vilko Pfeifer, Mariborski delavec, 6. 5. 1920, let. 3, št. 100, str. 2; G. dr. Vilko Pfeifer, Straža, 10. 5. 1920, let. 12, št. 49, str. 3.

⁸⁵⁵ Uradniki pod kontrolo, Mariborski delavec, 11. 5. 1920, let. 3, št. 104, str. 2; »Mariborski delavec«, Straža, 7. 6. 1920, let. 12, št. 60, str. 3.

⁸⁵⁶ Imenovanje, Tabor, 18. 9. 1920, let. 1, št. 19, str. 3; Za okrajnega agrarnega komisarja v Mariboru, Nova doba, 18. 9. 1920, let. 2, št. 112, str. 3.

⁸⁵⁷ Dr. Vilko Pfeifer, Tabor, 29. 9. 1920, let. 1, št. 28, str. 3; Naš prijatelj dr. Pfeifer, Straža, 27. 9. 1920, let. 12, št. 107, str. 2.

⁸⁵⁸ Opisane naloge je vladni komisar izdal in se o njih razgovoril v intervjuju z Malimi novicami in Marburger Zeitung. Novinar Malih novic, ga je opisal kot simpatično, prijazno, ustrezljivo in odločno osebo. Tudi »Marburgerca« ga je opisala kot ljubečega človeka. Njegov način dela je bil korekten, saj je na svojo stran zvabil slovenske kot nemške Mariborčane. Novinar tega slovenskega časnika je bil le nekoliko skeptičen. Bal se je, da bo »ukaz« o slovenizaciji magistrata in o zadostni prehrabeni preskrbi prebivalstva ostal le prazen odmev. Na žalost so predvidevanja novinarja bila resnična. Iz sledečega pogovora je možno tudi razbrati, da je Vilko Pfeifer od ljudi zahteval odprto in resnično kritiko. Za napredek mesta Maribor, Male novice, 9. 1. 1919, let. 2, št. 3, str. 1; Kommunale Fragen, Marburger Zeitung, 10. 1. 1919, let. 59, št. 7, str. 3.

⁸⁵⁹ Vladni komisar je z načrtom mariborske tržnice začel hitro in udarno. Že 14. januarja 1919 so izmerili prostor. Nato so postavili barako, dolgo 20 metrov in široko 10 metrov. Barako so nameravali razdeliti na dva dela. Na vsaki strani so predvidevali, prostor za pet prodajaln. Sčasoma se je izkazalo, da so ljudje tržnico dobro sprejeli, in da je bila dobro obiskana. Navdih pri gradnji je vladni komisar dobil v tržnicah s področja dunajskega in bavarskega ozemlja. Na tržnici naj bi prodajali meso, špeh, sadje, fižol, moko in jajca. Vilko Pfeifer se je hkrati tudi zavzel za regulacijo cen na tej tržnici. Mestna tržnica je začela poslovati že 28. januarja 1919. Zaradi nenehnih pritožb in preprirov, ki so se začele dogajati na sami tržnici, je vladni komisar junija 1919 izdal posebni

obljubil in zagotovil nemotečo dobavo premoga za plinarno. Pohvalil se je, da je osebno naročil osebju v kopališču, da morajo obvezno govoriti v slovenskem jeziku, da se tam uvedejo dvojezični napisi ter da imajo kopalci na voljo dvojezično literaturo. Podrobno je pregledal tudi delovanje in poslovanja mestnih podjetij ter obljubil da bo takoj, ko bo ugotovil nepravilnosti, ukrepal. Na ljudi se je obrnil še s prošnjo, da naj bodo do Nemcev tolerantni in da naj ne spodbujajo nasilja. Njegova glavna želja je bila, da bi se na magistratu vzpostavil demokratični duh. Izdal je še, da bo mesto dobilo elektriko iz Fale, a točnega dne, ko bi se to zgodilo ni znal napovedati.⁸⁶⁰ Izpostavil je še, da v Mariboru nujno potrebujejo slovensko kavarno in kopališče, ki bi glede na ceno bilo dostopno prav vsem. Slednje naj bi bilo karseda ljudsko. Za razvoj kulture je izpostavil potrebe po vzpostavitvi glasbene šole in slovenskega narodnega gledališča. Pozabil ni niti na ustanovitev ljudske knjižnice. Bil je še za to, da se v mestu ustanovi »Društvo slovenskih hišnih posestnikov«, ki bi imelo nalogo posredovati stanovanja. Mesto je v letu 1919 potrebovalo tudi novo lekarno. Vilko Pfeifer se je zavedal, da bi mesto nujno potrebovalo še posredovalnico za službe. Izrecnega pomena za mesto bi bila še ustanovitev slovenskih agentur za blago vseh vrst. Ob koncu je še videl potrebo po moderno urejeni slovenski tiskarni, v kateri bi se tiskala le slovenska literatura. Problem pomanjkanja stanovanj je sicer omenil, a o njem ni želel debatirati.⁸⁶¹

razglas. Mestna tržnica v Mariboru, Male novice, 14. 1. 1919, let. 2, št. 5, str. 2; Maribor, Male novice, 6. 2. 1919, let. 2, št. 15, str. 2; Maribor, Straža, 7. 2. 1919, let. 11, št. 11, str. 3; Mestna tržnica, Slovenski gospodar, 16. 1. 1919, let. 53, št. 3, str. 3; Errichtung einer Markthalle, Marburger Zeitung, 10. 1. 1919, let. 59, št. 7, str. 3; Mestna tržnica, Mariborski delavec, 28. 1. 1919, let. 2, št. 22, str. 2; Razglas, Mariborski delavec, 19. 6. 1919, let. 2, št. 137, str. 3.

⁸⁶⁰ Za napredek mesta Maribor, Male novice, 9. 1. 1919, let. 2, št. 3, str. 1; Errichtung einer Markthalle, Marburger Zeitung, 10. 1. 1919, let. 59, št. 7, str. 3; V Mariboru, Straža, 30. 1. 1920, let. 12, št. 9, str. 3.

⁸⁶¹ Česa bi bilo v Mariboru treba?, Mariborski delavec, 17. 12. 1918, let. 1, št. 21, str. 2.

9.1.5 Očitki vladavini Vilka Pfeiferja

Očitkov, ki so bili vezani na njegovo vladavino, je bilo ogromno. V časnikih se je venel pravi novinarski boj. Male novice in Straža kot »klerikalno« usmerjena časnika sta na vse pretege kritizirala »mladeniškega liberalca«. Vilku Pfeiferju je tradicionalno stal ob boku Mariborski delavec kot liberalno usmerjen časnik. Šlo je celo tako daleč, da je vladni komisar zagrozil s tožbo. Ta je po poročanju časopisja bila vložena oktobra 1919.⁸⁶² Maja 1920 pa nam je Straža zagotovila, da tožba tudi proti njim ni bila vložena. Iz tega so sklepali, da so pisali resnico.⁸⁶³

Najprej pa se vrnimo nazaj h glavnim očitkom. Glavni očitek je bil usmerjen k preveč popustljivi politiki, ki jo je vodil v odnosu do Nemcev⁸⁶⁴ ter v gojenju simpatij do tega naroda. Moteča je bila tudi prevelika enosmerna podpora le njegovim liberalnim pristašem. Magistrat je kljub obljubam še v nadaljevanju ostajal nemški.⁸⁶⁵ Očitno in javno je tako zaposloval tudi Nemce. Zgodilo se je celo, da je odslovil Slovenca invalida in na njegovo mesto postavil Nemca.⁸⁶⁶ Slovenizacija magistrata je potekala (pre)počasi, pogovorni jezik na uradih je ostajal nemški kakor tudi tiskovine.⁸⁶⁷ Številne, ki so ostali brez strehe nad glavo, je najbolj bolelo, da je vladni komisar preveč ščutil »Velike Nemce«. Tako se je zgodilo, da so ti lahko še naprej ostajali v svojih velikih in prostranih stanovanjih.⁸⁶⁸ Veliko kritik se je pojavilo tudi na vsebino govora Frana Voglarja na dan obletnice narodnega osvobojenja, v ospredje so bili postavljeni še očitki vladnemu komisarju, da tistega dne nikakor ne bi smel biti odsoten. Pristaši Slovenske ljudske stranke so šli celo tako daleč – *zmotilo jih je namreč, da so liberalci »pozabili« na njihovo ključno vlogo pri osvoboditvi Maribora izpod nemškega jarma* – da so na novembrski seji 1919 proti glavnemu govorniku podali interpelacijo. Vladni komisar se je sicer opravičil in obžaloval dano

⁸⁶² Tožbo proti »Malim Novicam«, Mariborski delavec, 9. 10. 1919, let. 2, št. 229, str. 2; Vladni komisar dr. Pfeifer v Mariboru, Nova doba, 11. 10. 1919, let. 1, št. 112, str. 4.

⁸⁶³ Dr. Pfeifer in resnicoljubje, Straža, 26. 5. 1920, let. 12, št. 55, str. 3.

⁸⁶⁴ Straža je iskala imena teh Nemcev ali nemško usmerjenih ljudi. Ko je našla osebo, je o njej izbrskala vse slabo. Na plan so prišle vse povezave med vladnim komisarjem in ostalimi Nemci. Prav pogosto se je zgodilo, da je takšne ljudi zaposloval na magistratu, čeprav je sam trdil drugače. Največje kritike so bile usmerjene v klavnico in tamkajšnjo nemško vodstvo. Höltschl-Pfeifer, Straža, 30. 1. 1920, let. 12, št. 9, str. 3; Dr. Viljema, Straža, 9. 2. 1920, let. 12, št. 12, str. 2; Musnig Viktor in dr. Pfeifer, Straža, 11. 2. 1920, let. 12, št. 13, str. 3.

⁸⁶⁵ Protekcije g. vladnega komisarja, Male novice, 23. 9. 1919, let. 2, št. 103, str. 1–2.

⁸⁶⁶ Dr. Pfeifer, Straža, 3. 2. 1920, let. 12, št. 10, str. 2.

⁸⁶⁷ Gospod Pfeifer, Male novice, 11. 10. 1919, let. 2, št. 111, str. 2–3.

⁸⁶⁸ Protekcije g. vladnega komisarja, Male novice, 23. 9. 1919, let. 2, št. 103, str. 1–2.

situacijo.⁸⁶⁹ Vilku Pfeiferju so očitali še zavoženo gospodarstvo in dejansko pomanjkanje kruha, kuriva in razsvetljave.⁸⁷⁰ Precej očitno je bilo tudi, da si je vladni komisar jemal previsoke kompetence. Tako je na lastno pest odobral stvari, ki so bile celo v delokrogu Deželne vlade.⁸⁷¹

Straža se je v le enem izmed mnogih člankov vrnila nekoliko nazaj. Najprej si je postavila zanimivo vprašanje. Zakaj se mestnega sosveta ni sklicalo prej ter zakaj je trajalo dobrega pol leta, da je do zgodovinske seje prišlo. V teh šestih mescih, ki so bili za razvoj mesta izredno pomembni, je vladni komisar vladal sam. Straža nam nakaže, da sam seveda ni mogel vladati, in da se je takrat obdajal z »dvojljivimi ljudmi«. Največ očitkov se je nanašalo na prehranjevalni urad. Tam je vladni komisar zaposloval sumljive osebe, ki so se iz danes na jutri zaradi nove funkcije spremenili v bogataše in začeli živeti na veliki nogi, medtem ko se je imenovani urad dnevno pogrezal. Očitali so mu tudi njegovo nekorektno ravnanje z zaplenjenimi stvarmi. Še preden je zaplemba bila pravnomočna, je vladni komisar zaplenjene reči dal naprej v uporabo. Takšno ravnanje ni ostalo brez posledic. Januarja 1920 je zaradi takšnega ravnanja imel v postopku dve veliki tožbi. Očitali so mu zlorabo uradne oblasti⁸⁷².

Straža mu je zmeraj očitala neresnico ter spretnost manipuliranja z lažmi. Dvomi o resnicoljubju vladnega komisarja pa so občasno že prestopili mejo dobrega okusa. Bralcem so sicer zagotovili, da niso takoj šli v javni napad, temveč, da so ga opozarjali na štiri oči na njegove morebitne napake. A poudariti moram, da je Straža na začetku njegovega mandata, novega vladnega komisarja podprla in ga pozitivno pospremila na pot.⁸⁷³ Iz poročanja Mariborskega delavca je razvidno, da so pri Malih novicah bili prepričani o sledečem: "*Vladni komisar je v Mariboru tujec in nastavlja tujce.*"⁸⁷⁴

Težišče prvega časopisnega napada se je odvijalo oktobra 1919. Vladni komisar se je takrat le oglašil in zavrnil očitke oz. je na slednje podal svojo »resnico«. V tabeli predstavljam glavne očitke v obdobju vladavine Vilka Pfeiferja. Ob tem

⁸⁶⁹ Naš magistrat v dobi tiskarskega štrajka, Male novice, 13. 12. 1919, let. 2, št. 112, str. 1–2; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 46.

⁸⁷⁰ Naš magistrat v dobi tiskarskega štrajka, Male novice, 13. 12. 1919, let. 2, št. 112, str. 1–2.

⁸⁷¹ Musnig Viktor in dr. Pfeifer, Straža, 11. 2. 1920, let. 12, št. 13, str. 3.

⁸⁷² Vilko Pfeifer jim je zatrdil, da se do takrat še ni zgodilo, da bi se moral zagovarjati zaradi zlorabe uradne oblasti pred civilnim sodiščem. To bi naj bila le ena izmed novinarskih rac. Še enkrat »Straža« in resnicoljubje, Mariborski delavec, 14. 1. 1920, let. 3, št. 10, str. 3.

⁸⁷³ Nekaj kritik glede vlade g. dr. Pfeiferja v Mariboru, Straža, 12. 1. 1920, let. 12, št. 4, str. 2.

⁸⁷⁴ Tujci, Mariborski delavec, 8. 10. 1919, let. 2, št. 228, str. 2–3.

moram poudariti, da so takšne laži, natolcevanja ali morebiti celo kdaj resnična dejstva ljudi le begale. Slednji tako niso mogli več vedeti, komu naj verjamejo. Vilko Pfeifer je bil prepričan, da se je gonja Slovenske ljudske stranke proti njemu začela v trenutku, ko so bila objavljena nova ulična imena. »Klerikalce« je po prepričanju vladnega komisarja najbolj zmotilo, da je Rudolfa Maistra označil za osvoboditelja mesta.⁸⁷⁵

Male novice ⁸⁷⁶	Mariborski delavec kako se je branil vladni komisar
OČITKI V LETU 1919⁸⁷⁷	
<p><i>"Mi smo pisali v Malih, da se govori po Mariboru: Karlikovo tiskarno so kupili: Scherbaum, Franz, dr. Lipold in Pfeifer. Resnica pa je, da so kupčijo te tiskarne subvencionirale: Jadranska in Mariborska eskomptna banka. Pri Mariborski banki pa sta globoko in široko udeležena: dr. Franz in Scherbaum. S tega je pač razvidno, da sta tudi Franz in Scherbaum udeležena pri nakupu Karlikove tiskarne, vsaj indirektno."</i></p>	<p><i>"Vaša novica, da bi bil v konzorciju, ki je kupil Karlikovo tiskarno gospod dr. Franz in gospod dr. Scherbaum, je kakor vsak pameten človek ve, in kar je tudi v uredništvu Malih novic dobro znano, gola laž."</i></p>
<p><i>"Glede vaše projekcije pa poglejte g. ravnatelj Schwaiger. Sami veste, da je Vaš domačin, da ste ga Vi pripeljali v Maribor in da ga hočete Vi povzdigniti na mesto katerega ni zmožen kot bivši policijski uradnik. Kakor je g. Schwaiger postopal pri dodelitvi stanovanj je znano. Vseh slučajev Vam ne bomo naštevali, le zadnjega najbolj svežega: Pečovnik – Farič. Schwaigerjevi ženi se je dal lokal v mestni hiši, predno je imela koncesijo. Koncesijo je mestni svet prvič zavrnil, drugič jo je dal milostnim potom, ker bi bil sicer Schwaiger preveč oškodovan."</i></p>	<p><i>"Navadna in poznavalcu obrtnega reda očitna laž je, da se daje pri magistratu protekcije pri obrteh; zakaj ne navajate konkretnih in resničnih slučajev, zakaj pljuvate slepo in nepremišljeno sebi v posmeh na moj urad."</i></p>

⁸⁷⁵ Še enkrat »Straža« in resnicoljubje, Mariborski delavec, 14. 1. 1920, let. 3, št. 10, str. 3.

⁸⁷⁶ Male novice so nad odzivom Vilka Pfeiferja bile presenečene, sploh nad njegovim tonom. Razžaljeni obrekovalec, Mariborski delavec, 9. 10. 1919, let. 2, št. 229, str. 2.

⁸⁷⁷ Predstavila sem jih za imenovano leto iz naslednjih člankov: V odgovor g. vlad. komisarju dr. Pfeifer, Male novice, 9. 10. 1919, let. 2, št. 110, str. 1; Prvi in zadnji odgovor vladnega komisarja dr. Pfeiferja, Mariborski delavec, 7. 10. 1919, let. 2, št. 227, str. 2; Po Mariboru, Male novice, 23. 9. 1919, let. 2, št. 103, str. 3.

<p>"Glede Vaših večerij⁸⁷⁸ še vam bomo poročali natanko, ko se vrne naš poročevalec ... "</p>	<p>"Enaka, le še bolj neokusna laž, da bi jaz kedaj in od kakega Nemca v Mariboru bil povabljen na večerjo ali nočne sestanke. Ako mi uredništvo le eno tako večerjo ali obed dokaže, izjavljam, da plačam uredništvu za vsak tak slučaj K 1000. Odkrito pa rečem, da bi se jaz vabilu poštenega in dobrega sodržavljana nemške narodnosti lahko in ne v kvar našemu državnemu interesu odzval, četudi ne z Vašo motivacijo, da hrepenim po brezplačnih vabilih, kajti lačen hvala Bogu nisem ..."</p>
<p>"Uradovanje na magistratu je slovensko. Tej trditvi se smeje vsak Slovenec ... Slovenski narod in Nova doba sta očitala magistratu, da ne zna slovenski in pošilja nemške dopise ne samo po Mariboru, ampak celo v Ljubljano. Seve, tega niste storili Vi, ampak Vaši nemškutarski uradniki, za katere ste odgovorni Vi, kot vladni komisar ..."</p>	<p>"Uradovanje na magistratu je od drugega januarja t.l. slovensko, o čemur dovolim vsakemu vpogled v ekshibitu. Če je kedaj brez moje vrednosti izdal kak uradnik ne v državnem jeziku pisan spis ni moja krivda in Vam zasiguram, da bo dotični uradnik takoj odpuščen iz službe, ako se mi tak slučaj naznani."</p>
<p>V sledečem članku namiga o njegovi kandidaturi ni bilo.</p>	<p>"Vaša namigovanja, da hočem postati župan v Mariboru in spodriniti gospoda dr. Rozino, so tako neskončno smešna ... V kolikor poznam politične razmere v Mariboru lahko zagotovostijo izjavljam in prerokujem, da ne bo niti gospod dr. Rozina niti moja malenkost županoval v Mariboru ..."</p>
<p>OČITKI V LETU 1920⁸⁷⁹</p>	
<p>Straža⁸⁸⁰ - sledeče izjave, ki jih je razodel Vilko Pfeifer so postavili pod vprašaj. Izpostavili so, da nikoli ne vedo, kdaj govori laž in kdaj resnico.</p>	<p>Mariborski delavec⁸⁸¹</p>
<p>"Dr. Pfeifer je na razna vprašanja o stanju gospodarskega urada⁸⁸² dosledno odgovarjal, da se stanje izboljšuje, vkljub temu, da je prevzel velikanski primanjkljaj ... Je objavil uradni popravek, v katerem je trdil, da je primanjkljaj znašal 1¹/₂ milijona kron in da se je posrečilo spretnemu vodstvu sedanjih</p>	<p>"Moji odgovori na razna vprašanja o gospodarskem uradu, da se stanje tega urada izboljšuje, so sloneli na resnici in se bo o tem zmogla bodoča občinska uprava prepričati. Ni resnično, da bi ... trdil, da znaša primanjkljaj (deficit) gospodarskega urada en in pol milijona kron, ampak res je in sem tudi trdil, da</p>

⁸⁷⁸ Navajam primer »sumljivih večerij«. Od skupnih večerij ali kosil med Vilkom Pfeiferjem in šefom policije Senekovičem je vladni komisar imel koristi. Straža je zavrnila, da so prejeli novico iz Ljubljane, ki bi lahko škodila vladnemu komisarju. Ko je za to izvedel šef policije, je Straži to novico tudi zaplenil. Čudna cenzura v Mariboru, Straža, 23. 1. 1920, let. 12, št. 7, str. 3.

⁸⁷⁹ Predstavila sem jih za imenovano leto iz naslednjih člankov: Dr. Pfeifer in resnicoljubje, Straža, 2. 1. 1920, let. 12, št. 1, str. 2–3; Resnicoljubnost komisarja dr. Pfeiferja (nadaljevanje), Straža, 9. 1. 1920, let. 12, št. 3, str. 3; »Straža« in resnicoljubje, Mariborski delavec, 9. 1. 1920, let. 3, št. 6, str. 2–3; »Straža« in resnicoljubje (konec), Mariborski delavec, 10. 1. 1920, let. 3, št. 7, str. 3; Odgovor dr. Pfeiferja, Straža, 23. 1. 1920, let. 12, št. 7, str. 2.

⁸⁸⁰ Male novice so prenehale izhajati, zato so se pisni napadi Malih novic prenesli na Stražo. Opozoriti še moram, da je bila tudi Straža list političnega katolicizma.

⁸⁸¹ Vilko Pfeifer se je seveda na »Stražne laži« odzval in podal svoj aspekt.

⁸⁸² Ena izmed možnosti, ki so bile izpostavljene je tudi ta, da je preveliko skrbi namenjal bančnemu uradu in veliko manj gospodarskemu uradu in gospodarskemu napredku. G. dr. Vilko Pfeifer, Slovenec, 16. 1. 1920, let. 48, št. 12, str. 2.

<p>voditelj, pokriti ta primanjkljaj popolnoma. Ta uradni popravek je poslal dr. Pfeifer kljub temu, da je imel v rokah bilanco, ki se je napravila dne 11. 1. 1919 torej takrat, ko se je prevzelo gospodarstvo od prejšnjega magistrata. Ta bilanca izkazuje, da je imel prejšnji gospodarski urad prebitka za 750 000 kron in tudi po reduciranih cenah je bilo podjetje še vedno za 390 000 kron aktivno, dr. Pfeifer pa trdi, da je bilo pasivno za 1 in pol milijon!"</p>	<p>dosegajo razne zgube skoraj to vsoto. Od teh izgub pa niso še odšteti dobički, doseženi med tem časom. Primanjkljaj, ..., je takrat bil se ve mnogo manjši, ker že bilanca od prvega polletja 1919 izkazuje samo 572 000 K izgube: in še ta »izguba« izvira skoraj edino le iz tega, da smo dalj časa prejeli od žitnega zavoda izključno le drago, belo amerikanko moko, katero sem moral z ozirom na takratne zunanje in notranje politične razmere v Mariboru prodajati pekom za ceno navadne krušne moke."</p> <p>"Ob času prevzeta občinske uprave se je z velikimi težkočami (morala je celo policija intervenirati) sestavil dne 11. januarja 1919 edino spisek blaga v zalogah, blagajniški izpisek in pa izpisek iz tekočega računa, ne pa bilanca o uspehu. Bilance o uspehu do konca l. 1918 se takrat ni sestavilo, temveč maja 1919, tako da bilance od 11. 1. 1919 nisem mogel imeti ne jaz niti gospod dr. Leskovar ... v rokah iz enostavnega razloga, ker je ni bilo."</p>
<p>"Dr. Pfeifer nadalje trdi, da se je spretnemu vodstvu gospodarskega urada posrečilo, deficit skoro popolnoma kriti. Bilanca pa, ki jo je na ponovne pritiske predložil dr. Pfeifer sosvetu, izkazuje po prvem polletu nad 572 000 K primanjkljaja. Torej je njegov gospodarski urad porabil vso prevzeto aktivo ... in je še zraven napravil v prvem polletju 572 000 K nekritega dolga."</p>	<p>"Tega maja meseca 1919 sestavljena bilanca do konca decembra 1918 izkazuje res dobička 750 000 K, ki je prenešen brez ozira na reducirane cene ves na račun obratne glavnice. Ker izkazuje bilanca koncem junija 1919, ki se je napravila brez pritiska sosveta ali pa od drugih strani le še gori obrazloženih 572 000 K čiste izgube, ki se odpiše od obratne glavnice, je občinski gospodarski urad v polleta porabil od te obratne glavnice 570 000 K, ali z ozirom na reducirane cene samo 182 000 K in da po odštetu izgube vsled reduciranih cen 390 000K in izgube prvega polletja 182 000 K ostaja koncem junija še vedno 178 000 K dobička od leta 1918, da torej občinski gospodarski urad niti te vsote ni popolnoma zabil, tem manj pa še napravil nov primanjkljaj."</p>
<p>"Dr. Pfeifer je trdil pri gledališki anketi, da je mestni sosvet sklenil kriti vsak deficit gledališča. Res pa je, da je dr. Pfeifer šele po tej anketi dne 28. 11. 1919 stavil v mestu tak predlog, ki pa je bil odstavljen."</p>	<p>"Res sem trdil pri gledališki anketi, da bo občina eventualni deficit ... pri gledališču krila. Izrekel sem to v dobri veri, ker je eden gospodov sosvetovalcev pri dotični seji, ko se je sklepalo po pogodbi z g. ravnateljem gledališča ki se je vršila pred gledališko anketo, omenil, da se bo gospodu gledališkemu ravnatelju, ako bi mi šlo slabo, po najboljših močeh pomagalo. Razlagal sem si to zagotovilo tako, da bo občina krila event. deficit. Na tej podlagi sem izrekel omenjeno zatrdilo pri gledališki anketi ... Šele po anketi sem od znancev izvedel, da dotični gospod svetovalec nikakor ni imel s</p>

	<p>svojim zatrdilom o kritju event. deficita v mislih mestne občine, temveč le podpiranje gledališča po nar. društvih in denarnih zavodih ... Ko sem se prepričal o mojem napačnem naziranju sem takoj pri prihodnji sosvetski seji hotel to ugotoviti in res je bil moj zadevni predlog za prevzemo deficita odklonjen. "</p>
<p>"Dr. Pfeifer je na vprašanje, kaj je s potovanjem I. državnega uradnika na Češko in plačila po 3000 K za to pot iz mestne blagajne, odgovoril, da je sicer res, da je I. državni pravdnik ob priliki neke druge poti na Dunaj šel na Češko posredovat za premog, trdil pa je, da se mu še ni izplačilo da pa se mu bodo izplačali gotovi izdatki, ko predložil račun. Res pa je, da se je ... že izplačalo 3000 K, in da ni položil nikakršnega računa o gotovih izdatkih."</p>	<p>"Vaša trditev, da sem na vprašanje g. svetovalca Leskovarja, kaj je s plačilom 3000 K iz mestne blagajne za potovanje gospoda državnega pravdnika v Prago, odgovoril, da se mu ta vsota iz mestne blagajne še ni izplačala, ni resnična ter sem med drugimi pojasnil v tej zadevi odgovoril, da ne vem, če se mu je že izplačal ta znesek, da pa se mu bodo povrnilo stroški, kadar položi račun ... ko sem se zmoget o stvari osebno prepričati pri mestnem knjigovodstvu, da se gospodu drž. pravdniku do danes ni izplačalo niti vinarja iz mestne blagajne iz enostavnega razloga, ker ... še ni stavil zahtevkov in računov. "</p>
<p>"Dr. Pfeifer je trdil, da je bencin, ki se uporablja pri njegovem avtomobilu za razne njegove vožnje in vožnje drugih gospodov, mu je dalo na razpolago poverjenišvo za finance za vožnje ob priliki kovanja denarja – res pa je, da je bencin nabavila mestna občina (plinarna) ..., plačal iz blagajne mestne plinarne in da se je vzel bencin za vožnjo iz te zaloge."</p>	<p>"Gospod svetovalec dr. Leskovar me je hotel tudi z bencinom zažgati in se je zvezal z gospodom Jakobom Vielberthom ...Gospod dr. Leskovar me je torej pri seji sosveta dne 29. decembra tudi interpeliral radi »občinskega« avtomobila in radi uporabe neke večje množine bencina. Predbacival mi je, da se daje avto g. Voglarju in prijateljem na uporabo. Ni omenil takrat firme Mohorko, saj ne jaz, ne zapisnikar nisva tega imena slišala. Uverjen sem bil, da ga zanima večja množina bencina, katerega sem koncem novembra dobil po naročilu dež. vlade od firme Šarabon in sem mu tudi po pravici razložil, da sem ta bencin prejel za podkomisijo za valutno reformo v Mariboru. Sedaj pa zmorem tudi glede bencina dobavljenega od tvrdke Mohorko, dati točna pojasnila. Dne 18. avgusta 1919 je plinarna od te firme prejela 1492 kg bencina. Od te množine se je porabilo: za uradne vožnje 426 kg, za francosko misijo 90 kg, za požarno brambo 250 kg in gosp. prof. Voglarju se je na njegov račun oddalo 80 kg. Ostanek je bil porabljen pri obratovanju plinarne."</p>
<p>"Dr. Pfeifer je ob priliki proslave ujedinjene SHS dal objaviti, da bo kot prvi govoril zastopnik vlade; – mesto zastopnika vlade je pa nastopil profesor Voglar in žalil na praznik ... veliko večino slovenskega ljudstva."</p>	<p>"Na očitke glede proslave praznika osvoboditve sem že takrat odgovoril za občinski blagor tako vnetemu gospodu svetovalcu dr. Leskovarju v seji sosveta ..."</p>
<p>"Dr. Pfeiferja se je v mestnem sosvetu opozorilo, da g. Šoštarič dobiva od</p>	<p>"Glede zaslužka gospoda Šoštariča omenjam le, da sem se pri svojih tozadevnih opombah</p>

<p><i>gospodarskega urada previsoke provizije. Dr. Pfeifer je z oziroma na to vprašanje odgovoril enkrat, da je g. Šoštarič dobil samo 45 000 K, pri drugi priliki je zopet rekel, da je dobil nekako 70 000 K. Res pa je in revizija je to že dognala, da je gospod Šoštarič dobil izplačane provizije najmanj okoli 200 000 K. In revizija še preiskuje dalje."</i></p>	<p><i>zmogel opirati le na izjave imenovanega in pa mojih uradnikov in sem prepričan, da bo končna revizija pokazala, da sem resničen kakor oni gospod svetovalec, ki je izračunal, da ima gospod Šoštarič že pri moki 400 000 K dobička, kateri račun je sedaj gospod revizor Pušenjak že reduciral na 200 000 K. Znano je vsem, da mora gospod Šoštarič med drugim vzdrževati na svoj račun dnevno 16 uslužbencev, trpi stroške za lokale, kurjavo, razsvetljavo, ovoje in kalo ..."</i></p>
<p><i>"V zadnji seji mestnega sosveta je vladni komisar dr. Pfeifer glede na interpelacijo g. dr. Leskovarja glede prehranjevalnega urada kratko zavrnil očitke o tem, češ, da je samo on odgovoren za vse poslovanje. G. vladni komisar! V rokah imamo pa pismo, v katerem trdite, da imajo svetovalci »pravico« oziroma dolžnost, revidirati potom posebnega odseka občinski gospodarski urad in so z menoj soodgovorni."</i></p>	<p>Na sledeči navedek ne poda komentarja.</p>
<p><i>"V seji meseca decembra je vladni komisar poročal radi odstavitve slovenskega invalida, ki je bil nameščen namesto odstavljenega Nemca ... in je rekel, da je zadeva tako delikatna, da si je ne upa rešiti sam, zato poroča v sosvetu. Kakor se je sedaj dognalo, je g. Viljem že odstavil slovenskega invalida in mu ... zaukazal zapustiti stanovanje. Hotel je namreč nastaviti – zopet Nemca ..."</i></p>	<p>Na sledeči navedek ni podan komentar.</p>

TABELA 5: OČITKI IN BRAMBA NA VLADAVINO VILKA PFEIFERJA.

9.1.6 Očitane špekulacije

Očitali so mu še dve špekulaciji. Prva se je nanašala na mesec april leta 1919. Tedaj je Vilko Pfeifer nakupil okrog 160 svinj, jih dal poklati, nato jih je imel na ledu do konca meseca novembra 1919. Čakal je seveda na priložnost, da bi jih prodal z dobičkom za občino. Do tega ni prišlo, saj so svinje bile predrage. Meseca novembra 1919 se jih je le usmilil »lačni Gradičan«. Slednji je svinje le kupil ter jih je spravil čez mejo. Občina je imela s prodajo le 30 000 K dobička. A kljub vsemu je to bila slaba poteza, s katero je občina več izgubila, sploh če vemo, da je občina za te svinje morala plačati 612 000 K izvozne carine. Vladni komisar je računal, da bo finančni minister občino oprostil te carine. Minister je to prošnjo oz. zahtevo seveda odbil. V mestu se je tudi govorilo, da naj bi neka banka prevzela garancijo za plačilo. A vidnejših odgovorov na to trditev ni bilo. Kazalo

je, da je Vilko Pfeifer moral zaradi nespametne poteze ponovno seči v že tako prazno občinsko blagajno.⁸⁸³ Mariborski delavec se je na zgornje trditve seveda oglasil in takoj se je pokazala še druga plat medalje. Krivdo so zvalili na Antona Korošca in njegov prehranjevalni urad ter mu očitali, da oni niso izdali dovoljenja za izvoz prašičev. Situacija postane zanimiva, ko izvemo, da so »nekateri« vendarle bili deležni takšnih dovoljenj. Magistrat je te prašiče nakupil, ker jih je kasneje želel dražje prodati. Želeli so, da bi na ta način pridobili prepotrebni dohodek za pokritje finančne luknje.⁸⁸⁴

Naslednja špekulacija, ki so mu jo očitali, se je vezala na nakup papirja. V oktobru 1919 je v imenu Gospodarskega urada kupil kar za šest vagonov papirja ter ga je kasneje prodal Mariborski tiskarni tako »imenitno«, da si je občina s to kupčijo pridela 3000 K izgube. Vladni komisar se je prav tako obvezal Nemški Avstriji, da ji bo za ta papir poslal dvanajst vagonov moke, fižola in drugih živil. Ker pa so severni sosedje dobro poznali mariborskega »Vilkota« in so vedeli, da njegove obljube pomenijo malo, so ob tem zahtevali, da občina položi 400 000 K kavcije (ta znesek bi občina izgubila, če ne bi izpolnila svojih obljub o nakazani hrani). Živil vladni komisar ni mogel dobiti, tako da je občino še dodatno oškodoval za 400 000 K, ki jih je moral na koncu izplačati. V le dveh kupčijah je Vilko Pfeifer občino osiromašil za dober milijon kron.⁸⁸⁵ Josip Leskovar je za čas svoje funkcije vladnega komisarja mesta Maribora odšel v Avstrijo in je želel izpodbiti plačilo dolgov, ki jih je mestu naprtil Vilko Pfeifer.⁸⁸⁶

⁸⁸³ Dr. Pfeifer špekulira, Straža, 31. 5. 1920, let. 12, št. 57, str. 3.

⁸⁸⁴ Svinjske in volovske kupčije, Mariborski delavec, 28. 5. 1920, let. 3, št. 115, str. 2; Prešičje kupčije in drugo, Mariborski delavec, 14. 6. 1920, let. 3, št. 130, str. 3.

⁸⁸⁵ Dr. Pfeifer, Straža, 31. 5. 1920, let. 12, št. 57, str. 3; Dr. Pfeifer, Straža, 3. 9. 1920, let. 12, št. 98, str. 3; Popravek, Straža, 6. 9. 1920, let. 12, št. 99, str. 2.

⁸⁸⁶ Kje je dr. Leskovar?, Straža, 21. 1. 1921, let. 13, št. 8, str. 3; Dr. Leskovar se zagovarja, Slovenski narod, 23. 1. 1921, let. 54, št. 18, str. 4.

Ob vseh očitkih, ki so se pojavili proti vladnemu komisarju, se je na njegovo stran (mogoče na preveč vsiljiv in očiten način) postavil sam Gregor Žerjav. "Ostudni napadi mariborske Straže na osebo g. vladnega komisarja dr. Vilka Pfeiferja presegajo najskrajnejšo mejo političnega boja in jasno označujejo taktiko klerikalne politične morale."⁸⁸⁷ To je le prvi del pisma, ki je bil objavljen v Mariborskem delavcu. »Staržovce« so opomnili, da so sedaj drugačni časi, da niso

Predsedstvo poverjenstva za notranje zadeve.
Štev. 113/pr. V Ljubljani, dne 10. jan. 1920.

Gospoda
vladnemu tajniku
dr. Vilko Pfeiferju
vladnemu komisarju

Mariboru.

Vašo vlogo, v kateri sporočate, da Vašo izjavo o izstopu iz državne službe umaknete oziroma preklicujete, ker hočete s ozirom na bližnje občinske volitve Vašo Vam v Mariboru poverjeno nalogo redno dekončati, vzamem z zadovoljstvom na znanje.

Ob tej priliki mi je last izreči Vam za Vašo vzorno in požrtvovalno delo kot vladni komisar mesta Maribora moje najtoplejše zahvalo.

Ko Vam je bila pred enim letom poverjena naloga vladnega komisarja mesta Maribora, nastopili ste to Vašo mesto pod najbolj neugodnimi in najbolj neurejenimi razmerami. Vašemu vzornemu in smotrenemu delovanju, Vaši neumorni delavnosti in Vaši nesebični požrtvovalnosti se ima naša država enako kako drugimi požrtvovalnimi narodnimi delavci zahvaliti, da je postalo iz nemškega mesta Maribora jugoslovansko mesto, ki obeta postati eden glavnih obmejnih stebrov naše države.

S tem, da ste umaknili svojo izjavo o izstopu iz državne službe do izvršitvi občinskih volitev, pokazali ste se zopet vzornega uradnika in kot moža, ki hoče svoje mi poverjene naloge izpeljati do njenega redovitega konca.

Bodi Vam tudi za to izrečena moja najboljša zahvala.

Predsednik:

Dr. Žerjav, s. r.

L. S.

»vsi« prebivalci le na strani Slovenske ljudske stranke. Nato je sledilo pismo predsednika Gregorja Žerjava, katerega vsebino tudi objavljam.⁸⁸⁸ Straža je objavljeno pismo razumela kot vsiljeno in ne spontano dejanje s strani predsednika Deželne vlade.⁸⁸⁹

SLIKA 5: ZAHVALNO PISMO GREGORJA ŽERJAVA.⁸⁹⁰

A to ni bila edina (za)hvala, ki je prišla z državne strani. Maja 1919 je vladni komisar prejel vdanostni brzojav od regenta Aleksandra, ki je sledil kot posledica slavja polletnice odrešitve Maribora izpod tujega jarma.⁸⁹¹

⁸⁸⁷ Kje je dr. Leskovar?, Straža, 21. 1. 1921, let. 13, št. 8, str. 3; Dr. Leskovar se zagovarja, Slovenski narod, 23. 1. 1921, let. 54, št. 18, str. 4.

⁸⁸⁸ Prav tam.

⁸⁸⁹ Mariborskemu delavcu, Straža, 19. 1. 1920, let. 12, št. 6, str. 2.

⁸⁹⁰ Zasluženi priznanje, Mariborski delavec, 16. 1. 1920, let. 3, št. 12, str. 2.

⁸⁹¹ Odgovor regenta Aleksandra vladnemu komisarju, Male novice, 8. 5. 1919, let. 2, št. 50, str. 3; Zahvala kralja vladnemu komisarju dr. Pfeiferju na udanostni brzojav povodoma slavja polletnice zavzetja Maribora, Mariborski delavec, 8. 5. 1919, let. 2, št. 103, str. 2.

Ker so pri Straži videli »le njegovo nemško politiko«, so se pozimi 1920 vprašali, ali ni že čas, da bi se pisalo o narodnih zaslugah, ki jih je Vilko Pfeifer tudi izvedel. Poznali so ga le kot: *"slabega nadzornika mestnega gospodarstva, finančnika pod kritiko, jurista, ki se peča z ovadbami narodno zaslužnih mož, kot vladnega komisarja, kateremu je resnica španska vas in kot zagrizenega pristaša JDS stranke."*⁸⁹² Ko je tiskarski trg že bil prenasičen s kritikami proti Vilku Pfeiferju, je Straža objavila tudi dopis iz njegovega rodnega Krškega; *"Čudimo se vsem mariborskim krogom, ki morajo uradno še občevati z njimi, da imajo toliko potrpežljivosti. Pri nas na Krškem ga poznamo do sitega ... Mi namreč dobro vemo, kako je Vilko Pfeifer kmalu po prevratu postal vodja krškega okrajnega glavarstva. Če bi uradništvo vedelo, na kak način je njegov predhodnik, ki je bil jako priljubljen, zapustil Krško in bil zapuščen, samo, da je Vilko Pfeifer prevzel njegovo mesto ... Opozarjajmo Mariborčane tudi na sodnijske akte, ki ležijo v Krškem in Novem mestu na sodnijah. Ves ta material bo še enkrat prav prišel."*⁸⁹³

Konec februarja 1920 je Straža javnost obvestila, da se na magistratu dogaja nekaj skrivnostnega. Izvedeli so namreč, da Vilko Pfeifer škartira akte, ki bi ga lahko bremenili. Javno so ga obvestili, da je tovrstno delovanje kaznivo, in da morajo vsi akti počakati na novega vladnega komisarja.⁸⁹⁴

Ko je preveč, je preveč. Takšni napadi so na koncu le vplivali na mladega liberalca. Februarja 1920 na višku blatenja proti vladnemu komisarju je bila v časniku objavljena novica o bolezni Vilka Pfeiferja. Straža je takoj hudomušno zapisala, da je zbolel potem, ko so objavili resnične dokaze o njegovi resnicoljubnosti in njegovem gospodarstvu⁸⁹⁵. Nakazali so, da se bo sedaj, ko je zbolel, lažje pokoril za svoje grehe.⁸⁹⁶

⁸⁹² G. dr. Vilko Pfeifer, Straža, 6. 2. 1920, let. 12, št. 11, str. 3.

⁸⁹³ G. dr. Vilko Pfeifer je še vedno v Mariboru, Straža, 6. 2. 1920, let. 12, št. 11, str. 3.

⁸⁹⁴ Ali je res?, Straža, 23. 2. 1920, let. 12, št. 18, str. 3.

⁸⁹⁵ Vedeti moramo, da ni le Maribor tisti, ki ga je doletela prehranjevalna kriza, temveč je to bil problem, s katerim se je soočala celotna Slovenija. Za vse kriviti Vilka Pfeiferja tudi ni higienično. Nad seboj je imel še ljubljansko vlado in Beograd, torej dve močni birokratski instituciji. Živilsko mizerijo ter »Straža«, Mariborski delavec, 29. 3. 1920, let. 3, št. 71, str. 2.

⁸⁹⁶ Dr. Viljem Pfeifer, Straža, 3. 2. 1920, let. 12, št. 10, str. 2.

9.1.7 Vilko Pfeifer in njegovo slovo

Uradno je vladni komisar zaradi »bolezni« s strani predsednika Deželne vlade Gregorja Žerjava (ta je bil njegov strankarski kolega) dobil trimesečni dopust. Vilko Pfeifer pa je sicer osebno zaprosil za dvomesečni bolezenski dopust.⁸⁹⁷ Straža je tako pomenljivo zapisala: *"Kaka bolezen ga tlači, ne vemo. Najbrž pa podgane zapuščajo potapljajočo se demokrasko ladjo ter bežijo iz mestne »polomije«, katero so povzročile."*⁸⁹⁸ Stražo je »bolezen« uradno sicer presenetila, saj se jim je zdelo nenavadno, da je vladni komisar kapituliral, medtem ko je zatrjeval, da bo vodil še volitve.⁸⁹⁹ Začasni vodja mariborskega magistrata je 26. februarja 1920 postal vladni koncipist dr. Milan Mlakar.⁹⁰⁰ Straža in ves vrh političnega katolicizma seveda ni jokal za odhajajočim vladnim komisarjem. *"Srečen pot! – pa "Nikdar več nazaj!"* je bil njihov klic.⁹⁰¹ Sami pa so bili ponosni, da je bil prihajajoči vladni komisar človek iz njihovih vrst. Vilko Pfeifer je ob koncu svoje funkcije le bil mož na mestu. Spoštljivo in brez izjeme se je poslovil od svetovalcev, ki so mu v težkih dnevih stali ob strani in mu pomagali z delom in številnimi nasveti. Ob odhodu je še poudaril, da Mariboru želi vse dobro.⁹⁰² Tisti, ki so ga resnično poznali, nikakor niso mogli verjeti, da bi bil Vilko Pfeifer tako nemško usmerjen. Pravi prijatelji so vedeli, da je od doma bil vzgojen v narodnem duhu, in da je v osnovi bil boritelj za slovenski živelj.⁹⁰³ »Marburgerca« je bila ob odhodu Vilka Pfeiferja otožna. Upali so, da je ta odhod le prehodnega značaja. Želeli so si, da bi se človek »najboljšega karakterja« vrnil nazaj na svoje mesto. Nemški časnik je bil prepričan, da je Vilko Pfeifer delal v prid in v korist vseh prebivalcev mesta. Vedeli so, da mu morajo biti za vse, kar je storil, izredno hvaležni. Zavedali so se, da je bil njegov cilj usmerjen v vzpon, moč in uspeh mesta.⁹⁰⁴

⁸⁹⁷ Dr. Pfeifer beži, Straža, 23. 2. 1920, let. 12, št. 18, str. 2; Osebna vest, Mariborski delavec, 26. 2. 1920, let. 3, št. 46, str. 2.

⁸⁹⁸ Dr. Pfeifer beži, Straža, 23. 2. 1920, let. 12, št. 18, str. 2–3.

⁸⁹⁹ Prav tam.

⁹⁰⁰ Vprašanje na g. Mlakarja, Straža, 5. 3. 1920, let. 12, št. 23, str. 3; Vladni komisar, Mariborski delavec, 31. 1. 1920, let. 3, št. 25, str. 2.

⁹⁰¹ Dr. Pfeifer in resnicoljubje, Straža, 26. 5. 1920, let. 12, št. 55, str. 3.

⁹⁰² Zahvala bivšega vladnega komisarja dra. Pfeiferja, Mariborski delavec, 23. 3. 1920, let. 3, št. 67, str. 3.

⁹⁰³ Grdi napadi na vladnega komisarja dr. Pfeiferja, Mariborski delavec, 26. 8. 1919, let. 2, št. 192, str. 2–3.

⁹⁰⁴ Personalnachrichten, Marburger Zeitung, 8. 5. 1920, let. 60, št. 102, str. 2.

Dejstvo je bilo, da se Vilko Pfeifer ni zmozel več obdržati na tej funkciji. S položaja ga ni odnesel le minus občinske blagajne ne kupčije s svinjami in papirjem in še vsi že naštetih očitki; tukaj so še bile blatne ulice, uničen asfalt ...⁹⁰⁵ Če se vrnem nazaj v obdobje njegovega mandata, moram še zapisati, da so občane vestno opozarjali, kje se njihov vladni komisar nahaja in kam je odpotoval na službeno potovanje ipd. V času njegove odsotnosti pa je vedno imel namestnika.⁹⁰⁶ Na voljo je bil tudi širši množici ljudi. Svoja vrata jim je tako odprl med osmo in dvanajsto uro dopoldne.⁹⁰⁷

9.1.8 Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo komisariatno obdobje

Povzetek dogodkov je sestavljen iz že zapisanih dejstev znotraj naloge. Ob še neimenovanih slavnostih sem izvor informacije tudi navedla.

- **2. januar 1919:** prevzem občine s strani vladnega komisarja v slovenske roke.
- **7. januar 1919:** predaja poslova na Okrajnem glavarstvu (začne se slovensko uradovanje).
- **27. januar 1919:** obisk ameriške komisije in krvavi dogodki tistega dne.
- **Maj 1919:** proslava ob polletnici zavzetja Maribora.
- **2. junij 1919:** prva zgodovinska seja mestnega sosveta. Ta seja in formulacija večinsko slovenskega mestnega sosveta je ponovno obudila spomin na preteklost, saj je zadnji slovenski svetnik občinski svet zapustil leta 1867. Od tega leta pa do leta 1919 je mestni svet bil izključno v nemških rokah.⁹⁰⁸ Od leta 1860 pa je mesto imelo že lastno občinsko avtonomno upravo.⁹⁰⁹
- **15. junij 1919:** načrtovana proslava Maribora (prestavljena na 29. oktober 1919).

⁹⁰⁵ Maribor, Slovenec, 10. 1. 1920, let. 48, št. 7, str. 3.

⁹⁰⁶ Vladni komisar dr. Vilko Pfeifer, Male novice, 8. 3. 1919, let. 2, št. 28, str. 2; Maribor. Mestni magistrat, Straža, 3. 3. 1919, let. 11 št. 18, str. 2; Osebna vest, Mariborski delavec, 3. 3. 1919, let. 2, št. 51, str. 2; Amtsbetretung, Marburger Zeitung, 4. 3. 1919, let. 59, št. 50, str. 2; Herr Regierungskommissariat Dokt. Pfeifer, Marburger Zeitung, 2. 8. 1919, let. 59, št. 169, str. 3.

⁹⁰⁷ Vladni komisar dr. Pfeifer, Nova doba, 29. 3. 1919, let. 1, št. 29, str. 2.

⁹⁰⁸ Bruno Hartman, Kultura v Mariboru, Založba Obzorja, Maribor 2001, str. 46 in 56.

⁹⁰⁹ Lujo Vojnović, Maribor in okolica (dalje: Vojnović, Maribor in okolica), Zastopstvo jugoslovanskih novin, Maribor 1920, str. 9.

- **12. julij 1919**⁹¹⁰: svečano in slovesno proslavljanje prvega rojstnega dne kralja Petra med Mariborčani.⁹¹¹ Ob tej priliki je Vilko Pfeifer še zapisal: *"Uverjen sem, da se bode vse prebivalstvo z radostnim srcem odzvalo temu pozivu in da bo prvi rojstni dan našega kralja ... kateremu se ob tej priliki klanja ves civiliziran svet v globokem odkritem spoštovanju v Mariboru slavljen na način, ki bo pokazal pravo razumevanje tega važnega slavnostnega dogodka."*⁹¹²
- **10. september 1919**: potrjena pogodba v Saint Germainu, Maribor postane uradno slovenski.
- **27. september 1919**: prva predstava slovenskega gledališča.

9.1.9 Pohvale, vezane na njegovo delo

Ob vseh grajah pa moramo vedeti, da je Vilko Pfeifer za mesto vendarle marsikaj storil. Veliko truda in lastne iniciative je npr. moral vložiti, ko se je lotil velikega projekta novih slovenskih uličnih imen. Pospešil je tudi menjavo nemških napisov na tablah obrtnikov in trgovcev s slovenskimi. Pomanjkanje hrane je reševal s »kartami«, zgradil je tržnico na Glavnem trgu.⁹¹³

Zanimiva je bila tudi ideja o papirnatem drobižu Mestne občine Mariborske. V mestu je začel pohajati drobiž, zato je vladni komisar izdal papirnate novačnice v vrednosti 10 in 20 vin. Nemško občinstvo je »novi« denar poimenovalo kar »Pfeifergeld«. Pojavilo se je tudi ime »Kleingeld«. Denar je bil glede na zapis v časniku vzpostavljen tudi zaradi vzpostavitve gospodarstva. Natisnjen je bil v skupni vrednosti treh milijonov kron.⁹¹⁴ Denar je bil torej izdan že konec

⁹¹⁰ Anruf an die Stadtbevölkerung, Marburger Zeitung, 9. 7. 1919, let. 59, št. 149, str. 1.

⁹¹¹ V mestu je prevladovalo praznično vzdušje. Okna in pročelja hiš so slavnostno okrasili. Izobesili so slike kralja in njegovega sina prestolonaslednika, zaplapolale so zastave. V mestu je bil pripravljen sprevod. V kraljevo čast je bila organizirana budnica in sveta maša. Mariborčani so tiste dni ponovno dokazali, da so vdani svojemu kralju in svoji državi. V kraljevo čast je v večernih urah bil organiziran še koncert v mestnem parku. Posebej lepo pa je bilo v poznih večernih urah, ko je že padel mrak. Takrat so ljudje solznih oči pogledovali proti Dravskemu mostu, ki je bil osvetljen z lampijončki. Maribor proslavlja rojstni dan svojega kralja, Straža, 14. 7. 1919, let. 11, št. 56, str. 1–2; O »lojalnih« Mariborčanih, Mariborski delavec, 17. 7. 1919, let. 2, št. 160, str. 3; Die Feier des Geburtstages König Peter I., Marburger Zeitung, 13. 7. 1919, let. 59, št. 153, str. 2; Petrov dan, Nova doba, 16. 7. 1919, let. 1, št. 74, str. 2.

⁹¹² Anruf an die Stadtbevölkerung, Marburger Zeitung, 9. 7. 1919, let. 59, št. 149, str. 1.

⁹¹³ Naš magistrat v dobi tiskarskega štrajka, Male novice, 13. 12. 1919, let. 2, št. 112, str. 1–2; Ulična imena, Male novice, 5. 8. 1919, let. 2, št. 84, str. 2; Errichtung einer Markthalle, Marburger Zeitung, 10. 1. 1919, let. 59, št. 7, str. 3.

⁹¹⁴ Städtisches Papier = Kleingeld, Marburger Zeitung, 18. 9. 1919, let. 59, št. 208, str. 2.

decembra 1919, v ospredju pa je bil skeptizem, če in kako bi lahko ta denar pomagal.⁹¹⁵



SLIKA 6: VREDNOSTNICA MESTNE OBČINE MARIBOR.⁹¹⁶

Ta drobiž je torej za Maribor in okoliške občine postal veljavno plačilno sredstvo. Mestna občina je položila zadostno kritje za papirnati drobiž, ki ga je izdala, zato so ta drobiž v Ljubljani le priznali za veljavno plačilno sredstvo. Denar so smele sprejemati tudi državne in druge blagajne. Že na začetku je bilo opozorjeno, da je veljavnost drobiža omejena le na okoliš Mestne občine Mariborske ter da je ta poteza le začasna. Drobižu naj bi veljavnost prenehala do 30. junija 1920. Slovenska ljudska stranka je tej potezi Vilka Pfeiferja nasprotovala in je hotela t.i. »Pfeifergeld« preprečiti. A tokrat brez uspeha.⁹¹⁷ Stranka je v časniku objavila številna kritična vprašanja, ki so se vezala na denar. Najbolj jih je bilo strah, da bi uvedba tega denarja imela za prihodnost mesta negativne ekonomske posledice.⁹¹⁸ Zavedali so se sicer, da je vpeljava tovrstnega drobiža za mesto (pre)potrebna, a bi bili še bolj zadovoljni, ko bi takšno delo opravil pravi finančnik in ne Vilko Pfeifer, ki ni ravno slovel kot preveč dober finančnik.⁹¹⁹ Marburger Zeitung prav tako ni mogel skriti navdušenja ob uvedbi novega denarja.⁹²⁰ Denar naj bi sprva veljal le do 30. junija 1920, a se mu je veljavnost podaljševala. Najprej do konca decembra leta 1920.⁹²¹ Članek nam nato razkrije, da se je doba veljavnosti denarja podaljšala še do 30. junija 1921. Na ta datum bi moral denar dokončno iz

⁹¹⁵ Ausgabe von Stadtgeld, Marburger Zeitung, 18. 12. 1919, let. 59, št. 235, str. 2.

⁹¹⁶ Heimatsammlung, Alte Ansichtskarten (Slowenien),

http://www.heimatsammlung.de/topo_unter/slowenien/images_01/maribor-57.jpg, 12. 3. 2010.

⁹¹⁷ Papirnati drobiž mestne občine mariborske, Mariborski delavec, 20. 1. 1920, let. 3, št. 15, str. 2.

⁹¹⁸ Kako stoji s papirnatimi bankovci mesta Maribor, Straža, 9. 1. 1920, let. 12, št. 3, str. 3.

⁹¹⁹ Dr. Pfeiferja, Straža, 19. 1. 1920, let. 12, št. 6, str. 2; Papirnati drobiž mestne občine Mariborske, Slovenec, 16. 1. 1920, let. 48, št. 12, str. 3; Drobiž, papirnati mestne občine Mariborske, Nova doba, 20. 1. 1920, let. 2, št. 9, str. 3.

⁹²⁰ Das Papiergeld der Stadtgemeinde gültig!, Marburger Zeitung, 21. 1. 1920, let. 60, št. 16, str. 2.

⁹²¹ Unser städtisches Kleingeld, Marburger Zeitung, 1. 7. 1920, let. 60, št. 143, str. 3; Das städtische Kleingeld bis 31. Dezember gültig, Marburger Zeitung, 11. 7. 1920, let. 60, št. 152, str. 3.

obtoka.⁹²² Do podaljšanja je prišlo na željo in pobudo magistrata.⁹²³ S 30. junijem 1921 je mariborski mestni drobiž res izgubil veljavo. Ostanke denarja so zamenjavali med prvim in osmim julijem 1921 v mestni blagajni.⁹²⁴ V zgodovino mesta se je zapisal kot slaven denar.⁹²⁵ Zanimiva podrobnost, ki je vezana na denar, je prigoda, ki jo je opisal Rudolf Maister: " *Na dan, ko so razveljavili ta drobiž, so ljudje z njim kar obsipali berače, drugi dan pa je bila veljavnost »Pfeifergelda« za teden dni ne vem iz kakšnega vzroka – podaljšana in berači so se nekaj dni imeli kakor velika gospoda.*"⁹²⁶

⁹²² Das städtische Kleingeld (Pfeifergeld), Marburger Zeitung, 5. 6. 1921, let. 61, št. 125, str. 3.

⁹²³ Mariborski drobiž, Nova doba, 3. 7. 1920, let. 2, št. 80, str. 3.

⁹²⁴ Mariborski mestni drobiž, Nova doba, 2. 7. 1921, let. 3, št. 76, str. 2.

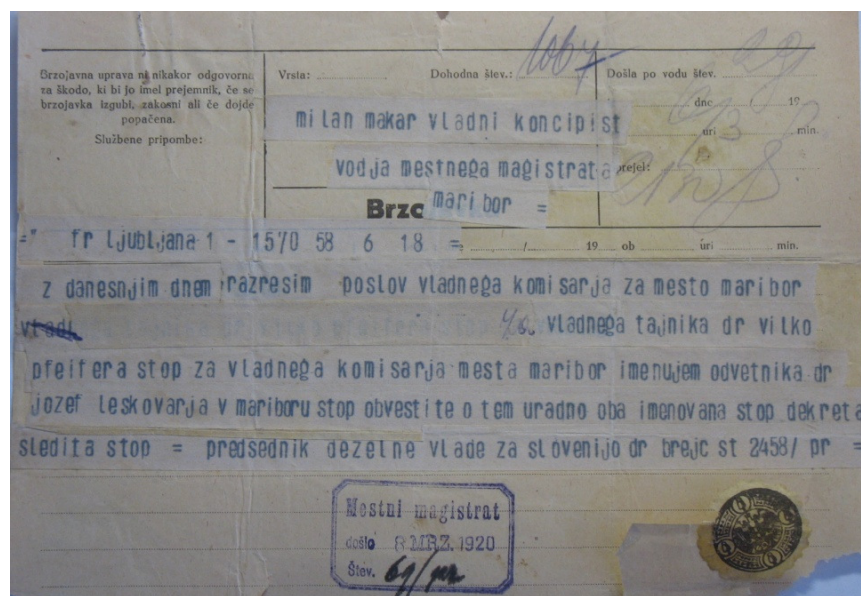
⁹²⁵ Das berühmte Kleingeld, Marburger Zeitung, 22. 3. 1921, let. 61, št. 65, str. 3.

⁹²⁶ Maister, Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja, str. 230.

9.2 Maribor pod vladnim komisarjem dr. Josipom Leskovarjem

9.2.1 Časovna doba komisariata

Josip Leskovar je funkcijo vladnega komisarja nastopil 6. marca 1920. Septembra 1920 je bil razrešen, decembra 1920 je podal ostavko in šele januarja 1921 je končno spraznil mesto vladnega komisarja. Ko se je spremenila sestava ljubljanske vlade⁹²⁷, je moral torej mariborski vladni komisar Vilko Pfeifer nemudoma posle predati Josipu Leskovarju.⁹²⁸ 6. marca 1920 je deželni predsednik dr. Janko Brejc razrešil Vilka Pfeiferja⁹²⁹ poslov vladnega komisarja za mesto Maribor. Za njegovega naslednika je določil svojega strankarskega kolega in dejavnega mariborskega odvetnika in politika dr. Josipa Leskovarja. Do predaje je prišlo 13. marca 1920.⁹³⁰



SLIKA 7: BRZOJAV, KI DOKAZUJE, DA JE JOSIP LESKOVAR POSTAL NOVI VLADNI KOMISAR.⁹³¹

⁹²⁷ Da je nova Deželna vlada bila »klerikalno usmerjena«, so časniki tudi javno nakazali. Za gerenta v Mariboru, Nova doba, 9. 3. 1920, let. 2, št. 30, str. 1.

⁹²⁸ Mariborski »vladni komisar«, Mariborski delavec, 25. 5. 1920, let. 3, št. 114, str. 2.

⁹²⁹ Straža je Vilku Pfeiferju obljubila, da sedaj, kljub temu da ni več na položaju vladnega komisarja, ne bodo odnehali z napadi proti njemu, temveč, bodo ti trajali tako dolgo, dokler ne bo sedel na zatožno klop. V članku lahko zasledimo še številne grožnje in ponovno odkrit napad. Odslovljeni vladni komisar, Straža, 8. 3. 1920, let. 12, št. 24, str. 3.

⁹³⁰ Zahvala bivšega vladnega komisarja dr. Pfeiferja, Mariborski delavec, 23. 3. 1920, let. 3, št. 67, str. 3.

⁹³¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 515/69, Deželna vlada Slovenije z brzojavom razreši vladnega komisarja za mesto Maribor dr. Vilka Pfeiferja in imenuje novega komisarja dr. Jožefa Leskovarja, 8. marec 1920.

Ob nastopu Josipa Leskovarja je Mariborski delavec obvestil in opozoril svoje bralce, da naj bodo pozorni, saj je z novim vladnim komisarjem Straža postala uradno glasilo novega mariborskega magistrata.⁹³² Josip Leskovar je bil o novi funkciji obveščen z brzojavko (kot je vidno na sliki). Zaukazan mu je bil takojšnji prevzem oblasti.⁹³³ Mariborski delavec je sprva zavračal misel na to, da ima Maribor »klerikalnega« vladnega komisarja, saj je v mestu njegova stranka imela le okoli 1000 pripadnikov. Ob taki manjšini se jim je zdelo nesmiselno, da bi takšen človek bil vladni komisar vseh Mariborčanov.⁹³⁴ Mariborski delavec *alias* liberalni tabor je o novem vladnem komisarju zapisal: "*Klerikalni vladni komisar je samo fenomenalen pojav na našem nebu, zvezda repatica, ki se je enkrat pokazala, bo kmalu za vselej izginila v neznani vsemir.*"⁹³⁵

Maribor nikakor ni veljal za »klerikalno« utrdbo in leta 1920 se je tako prvič zgodilo, da je na čelu občine sedel pristaš političnega katolicizma. Vsi so upali, na čim prejšnje volitve.⁹³⁶

9.2.2 Strankarska opredelitev

Štejemo ga med vidne pripadnike Slovenske ljudske stranke. Bil je vzgojen v zavednega Slovenca in zglednega katoličana.⁹³⁷ Bil je tudi predsednik mestne organizacije Slovenske ljudske stranke.⁹³⁸

9.2.3 Vse njegove funkcije

Ob opravljanju funkcije vladnega komisarja je še naprej ostajal odvetnik.⁹³⁹ Sedež pisarne se je nahajal na Koroški cesti 1.⁹⁴⁰ V letu 1920 se je njegova pisarna preselila v Sodno ulico 12.⁹⁴¹ Mariborski delavec je izpostavil, da njegova pisarna sedaj, ko je postal vladni komisar, vlada Mariboru. To so dokazali z naslednjo

⁹³² Gloria tibi felix »Straža«, Mariborski delavec, 9. 3. 1920, let. 3, št. 56, str. 2

⁹³³ Dr. Josip Leskovar-vladni komisar mesta Maribor, Straža, 8. 3. 1920, let. 12, št. 24, str. 3.

⁹³⁴ Mariborski »vladni komisar«, Mariborski delavec, 25. 5. 1920, let. 3, št. 114, str. 2.

⁹³⁵ »Črna repatica«, Mariborski delavec, 12. 3. 1920, let. 3, št. 59, str. 2.

⁹³⁶ Neuer Regierungskommissar für Maribor, Marburger Zeitung, 10. 3. 1920, let. 60, št. 57, str. 2.

⁹³⁷ Elizabeta Leskovar, Straža, 4. 1. 1921, let. 13, št. 1, str. 2.

⁹³⁸ Maribor, Krajevni in kulturnozgodovinski pregled, Maribor 1920, str. 27.

⁹³⁹ Nagrada, Mariborski delavec, 3. 5. 1919, let. 2, št. 99, str. 3.

⁹⁴⁰ Odvetnik dr. Josip Leskovar, Straža, 15. 11. 1918, let. 10, št. 91, str. 3; Odvetnik dr. Josip Leskovar, Male novice, 12. 11. 1918, let. 1, št. 2, str. 2.

⁹⁴¹ Odvetnik dr. Leskovar, Slovenski gospodar, 24. 6. 1920, let. 54, št. 25, str. 5; Odvetnik dr. Josip Leskovar, Slovenski gospodar, 22. 7. 1920, let. 54, št. 29, str. 8.

trditvijo: "Dr. Leskovar je načelnik okrajnega zastopa⁹⁴² in gerent Maribora, njegov koncipijent pa predsednik stanovanjske komisije. Kaj še?"⁹⁴³ Ampak te tri funkcije niso bile edine. Mdr. je zasedal nadvse dobičkonosno mesto še pri Mestni hranilnici. Časnik govori o še nekaterih »mehkih gnezdih«, ki jih je zasedal, a jih ne zapiše. Njegova odvetniška pisarna je tako obravnavala najpomembnejše delikte. Zastopal je pravde, povezane z verižništvom in pravde v stanovanjskih zadevah.⁹⁴⁴

Z opravljanjem treh funkcij si je Josip Leskovar morebiti le naložil preveč. Tudi sam je sčasoma ugotovil, da mu funkcija vladnega komisarja jemlje preveč časa, dodatno delo v njegovi advokaturi je zelo trpelo.⁹⁴⁵ Očitki in pomisleki na neučinkovito opravljanje njegovega dela so sčasoma bili tudi javno podani. Očitali so mu, da je v prvi vrsti odvetnik⁹⁴⁶ in šele nato »dvojni« vladni komisar. Mariborski delavec je Josipu Leskovarju očital, da je plača, ki jo prejema kot vladni komisar, le stranski zaslužek in da tej funkciji ni srčno predan. Višjo plačo kot Vilko Pfeifer je res prejemal, a je to utemeljeval z dejstvom, da ima tudi več otrok. Kljub temu da je Josip Leskovar opravljal kar tri funkcije, naj bi na magistratu vladala boljša disciplina in red. Novi vladni komisar je tako na magistrat zaradi pomanjkanja časa le malce »pokukal« in odšel. Ob tem se je govorilo, da hodi na magistrat podpisovat le akte. Mariborski delavec je ob tem suvereno in ponosno zapisal, da njihov »Vilko« ni bil takšen. Zapisali so, da je po ves dan čepel v svoji sobi na uradu, včasih je delal tudi pozno v noč. Njegova mesečna plača je znašala 2 700 K, medtem ko si je Josip Leskovar mesečno nakazoval po 4 700 K. Straža je seveda takoj odgovorila in je zanikala trditve o »vestnem in marljivem« Vilku Pfeiferju. Čeprav je bil »le« vladni komisar in uradnik, naj bi po pisanju Straže bil vsak teden odsoten za dva do štiri dni. To je pomenilo, da gospoda sploh ni bilo v Mariboru, temveč da je pohajkoval po

⁹⁴² Prva slovenska uprava pod predsedstvom dr. Josipa Leskovarja je ostala popolnoma nespremenjena vse do 5. avgusta 1926. Minimalne spremembe, ki so nastale v sestavi tamkajšnjega sosveta, so bile posledica smrti nekaterih članov. Do večjih sprememb je prišlo, ko je z odlokom 27. julija 1926 veliki župan Mariborske oblasti razrešil Josipa Leskovarja sledečega gerentsva in je imenoval njegovega naslednika. Za častno komisarstvo pri okrajnem zastopstvu je prejemal še dodatno plačo. Ta znesek je znašal 650 K. Poročilo o desetletni upravni dobi Okrajnega zastopstva v Mariboru, str. 17–18; Komisar dr. Leskovar pri koritih, Nova doba, 8. 7. 1920, let. 2, št. 82, str. 2.

⁹⁴³ Odvetniška pisarna, Mariborski delavec, 30. 3. 1920, let. 3, št. 72, str. 2.

⁹⁴⁴ Komisar dr. Leskovar pri koritih, Nova doba, 8. 7. 1920, let. 2, št. 82, str. 2.

⁹⁴⁵ Pobitost klerikalcev v Mariboru, Jutro, 4. 9. 1920, let. 1, št. 11, str. 2.

⁹⁴⁶ To trditev, da je Josip Leskovar v prvi vrsti odvetnik je podala tudi Straža. Dr. Pfeifer in dr. Leskovar, Straža, 16. 6. 1920, let. 12, št. 64, str. 3.

Ljubljani. Včasih je zavil tudi v Krško, kjer je užival po raznih loviščih. Očitali so mu še, da v urad nikoli ni prišel pred pol deseto ali deseto uro zjutraj. Po eni uri popoldne pa ga v uradu sploh ni bilo več moč najti. Straža je potem, ko je zapisala vse očitke o zdaj že nekdanjem vladnem komisarju, še dodala, da je Vilko Pfeifer v resnici zaslužil⁹⁴⁷ 3690,13 K.⁹⁴⁸

Zadnja funkcija v obravnavanem obdobju, ki jo je opravljal, je bila oktobra 1921. Takrat je Josip Leskovar bil izvoljen oz. izbran za pravnega zastopnika mesta Maribor.⁹⁴⁹

9.2.4 Prvi ukrepi

Josip Leskovar je bil že zelo zgodaj pozvan, da naj očisti »Avgijev hlev v Mariboru«. Vladni komisar je nasvet časnika Slovenca upošteval in »klerikalna metla« je začela s korenitim čiščenjem.⁹⁵⁰ Straža je suvereno in nadvse pričakovano zagotovila, da je »čiščenje« s strani Josipa Leskovarja le novinarska laž.⁹⁵¹

O učinkovitosti njegovega delovanja so se že na začetku pojavili dvomi. Množice so vedele, da je svojo nalogo na okrajnem zastopu izvrševal neučinkovito. V breme so mu bile slabe in nevdrževane ceste. Večino teh naj ne bi, od kar je prevzel funkcijo, niti enkrat nasul, prav tako ni nastavljal cestarjev. Ceste so bile zaradi nevdrževanja v tako slabem stanju, da je bilo boljše in ceneje, če bi zgradili nove. Očitali so mu tudi, da je v enem letu, odkar je bil na funkciji, sklical le živinorejski sestanek. Ob tem se je številnim postavilo vprašanje, kako mu bo uspelo združiti vse funkcije in hkrati učinkovito delovati. Negativna ocena, ki si jo je pridobil s svojim delovanjem na Okrajnem glavarstvu, je v ljudeh spodbudila dvome o njegovih kapacitetah in o strokovnosti. Vse to pa je bila le slaba

⁹⁴⁷ Josip Leskovar je želel situaciji priti do dna in je tako zapisal: "Dr. Pfeiferju je mestna blagajna izplačevala do konca februarja na službenih prejemkih mesečno K 2851'13, meseca marca pa vsled odstotnega povišanja draginjskih doklad od 90 % do 120 % K 3690'13, tj. službene prejemke VI. činovnega razreda II. plačilne stopnje. Razliko med službenimi prejemki prejšnjega in sedanjega vladnega komisarja tvori samo odmerek draginjske doklade z ozirom na družinske člane." Dr. Pfeifer in dr. Leskovar, Mariborski delavec, 17. 6. 1920, let. 3, št. 133, str. 3.

⁹⁴⁸ Dr. Pfeifer in dr. Leskovar, Mariborski delavec, 14. 6. 1920, let. 3, št. 130, str. 2; Dr. Pfeifer in dr. Leskovar, Straža, 16. 6. 1920, let. 12, št. 64, str. 3; K včerajšnjemu popravku, Mariborski delavec, 18. 6. 1920, let. 3, št. 134, str. 2; Komisar dr. Leskovar na delu, Mariborski delavec, 20. 7. 1920, let. 3, št. 158, str. 2.

⁹⁴⁹ Pravni zastopniki mesta Maribor, Tabor, 30. 10. 1921, let. 2, št. 246, str. 4.

⁹⁵⁰ Dr. Leskovar »čisti«, Mariborski delavec, 12. 3. 1920, let. 3, št. 59, str. 2; Novi vladni komisar v Mariboru, Slovenec, 10. 3. 1920, let. 48, št. 57, str. 3.

⁹⁵¹ Na »Delavčevo« notico in »dr. Leskovar čisti«, Straža, 15. 3. 1920, let. 12, št. 27, str. 3.

popotnica za funkcijo vladnega komisarja mesta Maribora. Nova doba je brez ovinkarjenja zapisala, da je »klerikalni petelin« nesposoben za novo funkcijo.⁹⁵²

Če so v juniju 1920 pri Straži očitali Vilku Pfeiferju, da ima še naprej v Mariboru v lasti veliko in razkošno komisarstvo stanovanje še iz časa, ko je bil vladni komisar, pa niso delali nikakršne scene, ko se je Josip Leskovar preselil v novo vilo na Čopovi ulici.⁹⁵³ Kljub številnim dekretom, da se stanovanja ne smejo uporabljati kot pisarniški prostori, je Alojzij Juvan storil ravno to. V Sodni ulici je spremenil krasno privatno stanovanje v pisarno za Josipa Leskovarja.⁹⁵⁴

V času njegove vladavine je mesto prevzelo premogovno komisijo v lastno režijo. Razpustil je tudi gospodarski urad. Odpustil je nekaj uradnikov, ki jih mesto ni potrebovalo. Ob prevzemu funkcije je dal pregledati premoženje gospodarskega urada in je ugotovil veliko pomanjkljivosti in velik primanjkljaj.⁹⁵⁵

9.2.5 Glavne naloge in prioritete vladnega komisarja (njegov program, želje in hotenja)

Na žalost javno v časnikih svojega političnega programa ni podal.

9.2.6 Očitki na vladavino Josipa Leskovarja

Leto dni potem, ko je Josip Leskovar prevzel funkcijo vladnega komisarja, so se v časopisu aprila 1921 pojavili očitki oz. grehi, ki jih je ugotovilo mariborsko tržno nadzorništvo. Ugotovili so namreč, da se vladni komisar ni želel zameriti kmetom in jim je dopustil, da so sami določali cene živežu na trgu.⁹⁵⁶ Ravno zaradi teh razlogov ni imel večjih interesov, da bi se tržno gospodarstvo uredilo v prid mestnih potrošnikov. Že s programskega stališča svoje stranke je moral *volens volens* podpreti svoje kmete.⁹⁵⁷

Pogosto je bilo zaslediti veliko pritožb na opravljanje več funkcij hkrati in očitek, da mu je mar le za mastne dohodke in draginjske dohodke, ki jih je dobival za

⁹⁵² Komisar dr. Leskovar pri koritih, Nova doba, 8. 7. 1920, let. 2, št. 82, str. 2; Maribor, Nova doba, 13. 3. 1920, let. 2, št. 32, str. 3; Maribor, Nova doba, 17. 1. 1920, let. 2, št. 8, str. 2; Klerikalci očitajo dr. Leskovarju in tovarišem balkanizem, Tabor, 1. 5. 1921, let. 2, št. 98, str. 2; Straža nesramno raztrgala dr. Leskovarja, Tabor, 22. 10. 1920, let. 1, št. 48, str. 2.

⁹⁵³ Dr. Pfeifer in dr. Leskovar, Straža, 16. 6. 1920, let. 12, št. 64, str. 3; Dr. Leskovar kupuje vile, Slovenski narod, 22. 10. 1920, let. 53, št. 242, str. 3; Komisar dr. Leskovar bogat, Tabor, 21. 10. 1920, let. 1, št. 47, str. 2.

⁹⁵⁴ Višek je dosegel v Mariboru, Jutro, 3. 10. 1920, let. 1, št. 36, str. 2.

⁹⁵⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 217–219.

⁹⁵⁶ Posledice grehov bivšega klerikalnega komisarja, Slovenski narod, 23. 4. 1921, let. 54, št. 91, str. 3.

⁹⁵⁷ Reorganizacija tržnega nadzorstva, Tabor, 12.1. 1921, let. 2, št. 8, str. 2.

ženo in otroke.⁹⁵⁸ Še januarja 1921 so se pri Taboru spominjali časov, ko je Josip Leskovar na zadnje mesto postavil funkcijo vladnega komisarja in situacijo mestnega gospodarstva. Januarja 1921 so to njegovo preteklo (ne)dejavnost občutili v pomanjkanju plina in katastrofalnih cestah.⁹⁵⁹

Na tnalu se je znašel tudi potem, ko je izkoristil protestni shod državnih uslužbencev. Vladni komisar bi moral le podati svojo izjavo o odiranju cen v kavarnah, gostilnah in na trgih, a tega ni storil. Strankarsko opredeljeni »klerikalec« je v ospredje postavil svojega človeka, torej kmeta in je že ničkolikokrat spregovoril o njem, o njegovi usodi in trpljenju.⁹⁶⁰

Liberalni tabor mu je očital, da se tudi pod njegovo vladavino v mestu nahajajo nemški napisi, proti katerim so ravno on in »njegova« dva časnika izvajala pravi pisni teror proti Vilku Pfeiferju.⁹⁶¹ Nova doba je javno nakazala, da so pod vladavino Josipa Leskovarja Nemci ponovno začeli dvigovati glave, po ulicah pa so opazili vedno več dvojezičnih napisov, ogromno je bilo tudi nemških letakov. Tudi pod njim so nemški uradniki ostajali, pa čeprav je to bil eden izmed glavnih motečih elementov, ki so ga očitali Vilku Pfeiferju.⁹⁶²

Liberalni tabor je tudi zmotilo, da je kot advokat še naprej uporabljal papir, s katerim je vlagal tožbe na sodišču, z naslednjim napisom: "*Advokat Dr. Leskovar, Marburg a.d. Drau, Tegetthoffstrasse.*"⁹⁶³

Tudi njegove »svinje« so zasmrdele in to dobesedno. Vse nepravilnosti, ki so vezane na ubogih štirideset prašičev, njihove selitve med mariborsko klavniško hladilnico in privatno hladilnico ter tesno prijateljsko sodelovanje med Josipom Leskovarjem in ravnateljem klavnice sem opisovala v poglavju: *Mariborska mestna podjetja, njihovo delovanje in težave, povezane z njimi, v podpoglavju: Klavnica*. Na tem mestu bi le dodala, da je Josip Leskovar le z nakupom svinj mesto oškodoval za 180 000 K.⁹⁶⁴ Oba vladna komisarja sta se tako torej zapletla v škandal s svinjami in nastala je dejanska »svinjarija«, ki je le še večala luknjo

⁹⁵⁸ Še delovanje »Leskovarja«, Mariborski delavec, 24. 7. 1920, let. 3, št. 162, str. 2.

⁹⁵⁹ Egiptovska tema, Tabor, 11. 1. 1921, let. 2, št. 7, str. 2.

⁹⁶⁰ Žalostno vlogo, Mariborski delavec, 11. 8. 1920, let. 3, št. 177, str. 2.

⁹⁶¹ Izzivajoče nemške reklame, Tabor, 4. 9. 1920, let. 1, št. 8, str. 2.

⁹⁶² Ali se je kaj spremenilo, Nova doba, 25. 5. 1920, let. 2, št. 64, str. 2.

⁹⁶³ Mariborski, Jutro, 4. 11. 1920, let. 1, št. 64, str. 2; Advokat dr. Leskovar, Tabor, 4. 11. 1920, let. 1, št. 58, str. 2.

⁹⁶⁴ Dr. Leskovarjeve svinje na Dunaju, Tabor, 19. 3. 1921, let. 2, št. 64, str. 2; Dr. Leskovarjeve svinje!, Tabor, 26. 4. 1921, let. 2, št. 93, str. 5.

občinske blagajne.⁹⁶⁵ Najbolj pa so trpeli prašiči, katerih meso je bilo črvivo in gnilo, medtem ko so ljudje bili lačni.⁹⁶⁶

Ob obisku regenta Aleksandra v Mariboru so »klerikalci« prevzeli glavno vlogo. Ravno njihovo siljenje v ospredje je prizadelo liberalni tabor. Neokusno se jim je zdelo, da so regenta osebno lahko pozdravili le »klerikalci« in da so slednji sodelovali pri vseh prireditvah. Mariborski politiki na magistratu, natančneje Josip Leskovar, se je tako dogovoril s Karlom Verstovškom za slavnostni program. Slednja dva sta ga sestavila sama, nato pa se je Verstovšek s tem programom odpeljal v Ljubljano. »Klerikalna« Deželna vlada je program brezkompromisno sprejela in ga tudi potrdila. Nato je potrjen program bil poslan v Maribor kot uradni program. Na seji sosveta, kjer se je program tudi razkril, je marsikdo iz nasprotnega političnega tabora bil precej razočaran, saj so kar kmalu ugotovili, da je program že bil določen in celo potrjen. Ob vidnem nestrinjanju nekaterih ljudi je Josip Leskovar poudaril, da programa ne gre spreminjati ter da je takšen, kot ga je določila Deželna vlada. Občinske sosvetovalce je najbolj zmotilo, da sta glede na potek slavlja imela pravico regenta pozdraviti le škof Napotnik in aktualni vladni komisar. Vsi ostali, ki so tudi veliko prispevali k osvoboditvi Maribora izpod nemškega jarma, so bili s tem potisnjeni v kot.⁹⁶⁷

Največ očitkov se je nanašalo še na pripravo in izvršitev orlovskega tabora, ki je potekal med 28. julijem in 2. avgustom 1920. Josip Leskovar je takrat jasno zaukazal, da mora vse prebivalstvo ne glede na narodnost slovesno pozdraviti Orle in okrasiti pročelja hiš.⁹⁶⁸ Pripadniki drugih političnih strank so bili šokirani nad takšnim pozivom in so želeli, naj tiste, ki ne simpatizirajo z Orli, pustijo pri miru. Ob tej situaciji so nekateri bili že več kot prepričani, da je Maribor »črn«.⁹⁶⁹ 29. avgusta 1920 je v Mariboru potekal še Zlet sokolskega Saveza SHS. Ker je to slavje strankarsko bilo na nasprotni strani, je tudi Josip Leskovar pokazal svoj pravi obraz. Časnik Tabor ga je opomnil, da je tokrat njegova absolutistična drža šla vendarle predaleč, in da je pozabil, da je v prvi vrsti vladni komisar. Svojim

⁹⁶⁵ Dr. Leskarjeve svinje!, Tabor, 26. 4. 1921, let. 2, št. 93, str. 5.

⁹⁶⁶ Pozor pred dr. Leskovarjevo svinjarijo, Tabor, 24. 3. 1921, let. 2, št. 67, str. 2.

⁹⁶⁷ Najnesramnejša zloraba, Mariborski delavec, 3. 7. 1920, let. 3, št. 145, str. 2.

⁹⁶⁸ Vedeti ob tem moramo, da so »Orli« veljali za katoliško telovadno organizacijo. Med prvo vojno so se slednji javno postavili v službo avstrijske vojske proti Srbom. Na drugi strani poznamo še »Sokole«, ki pa so bili liberalno usmerjeni ter so delovali proti Avstro-Ogrski. ES, Knjiga 12, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, geslo: Sokolstvo, str. 145; Nesramno, Mariborski delavec, 26. 7. 1920, let. 3, št. 163, str. 2.

⁹⁶⁹ Anerhölt, Marburger Zeitung, 28. 7. 1920, let. 60, št. 165, str. 3.

magistratnim uradnikom je tako Josip Leskovar celo predoočil, da javno ne sme biti opaženo, da bi se kdo od njih zanimal za to sokolsko slavlje.⁹⁷⁰

Josip Leskovar je v svojem kratkem mandatu podal tudi tožbo proti svojemu tovarišu Irgoliču. Pravda med dr. Irgoličem in dr. Leskovarjem zaradi žaljenja časti je bila končana 30. decembra 1921⁹⁷¹ na Okrajnem sodišču v Mariboru. Kaj je bilo v ozadju zgodbe? Josip Leskovar je Irgoliču na neokusen način očital, da je spravil Mestno hranilnico z nastavljanjem nezmožnih uradnikov na rob propada. Irgolič je posledično vložil tožbo. Na končni sodni obravnavi se je Josip Leskovar Irgoliču za neutemeljene besede tudi opravičil. Tožencu je v prid govorila strokovna revizija Mestne hranilnice, ki je več kot očitno dokazovala, da je poslovanje uradništva vzorno, in da so vsi očitki bili brez osnove. Josip Leskovar, ki je pravdo izgubil, je moral plačati le globo v višini 400 K.⁹⁷²

Po odhodu Josipa Leskovarja z mesta vladnega komisarja so predvsem liberalci v začetku januarja 1921 pod drobnogled vzeli gospodarstvo. Mestno gospodarstvo naj bi tako našli v še bolj pasivnem stanju.⁹⁷³ Na zadnji decembrski seji leta 1920, ki ji je Josip Leskovar prisostvoval, je zagotovil, da je želel spraviti gospodarstvo v red. To situacijo je želel rešiti na naslednji način: " *Predvsem sem gledal, da se izdatki kolikor mogoče skrčijo, in da se tekoči izdatki pokrijejo z rednimi dohodki.*"⁹⁷⁴ Zbrane je opomnil, da občinskega proračuna ni obremenjeval z izdatki, ki za mesto niso bili neobhodno potrebni. Prizadeval si še je, da bi občina dobila zaslužek od raznih podjetij, ki jih pred njim ni imela.⁹⁷⁵

Med že nekoliko smešne očitke lahko štejemo, ko so Josipu Leskovarju očitali nepoznavanje geografije. Vladni komisar je trdil, da imajo Prekmurci enako daleč v Ljubljano kakor v Maribor. Tabor je »tako pomembno« novico seveda takoj objavil.⁹⁷⁶

⁹⁷⁰ Dr. Leskovar, Tabor, 4. 9. 1920, let. 1, št. 8, str. 2.

⁹⁷¹ Do prve pravde je prišlo pozimi 1921. Takrat so Josipa Leskovarja tudi oprostili. Zastopano je bilo stališče, da vladni komisar gerentu Mestne hranilnice ni očital nič nečastnega. Irgolič se s takšno obsodbo ni mogel strinjati in se je ponovno pritožil. Obsojen, Straža, 18. 2. 1921, let. 13, št. 19, str. 3; Maribor 31. maja, Slovenec, 1. 6. 1921, let. 49, št. 121, str. 2.

⁹⁷² Dr. Leskovar obsojen, Tabor, 31. 12. 1921, let. 2, št. 295, str. 2; Dr. Leskovar obsojen, Jutro, 31. 12. 1921, let. 2, št. 306, str. 3; Afera dr. Irgolič – dr. Leskovar končana, Slovenski narod, 31. 12. 1921, let. 54, št. 294, str. 3; Klerikalni advokat dr. Leskovar, Nova doba, 3. 1. 1922, let. 4, št. 1, str. 1.

⁹⁷³ Gospodarstvo bivšega vladnega komisarja dr. Leskovarja, Slovenski narod, 13. 1. 1921, let. 54, št. 10, str. 2–3.

⁹⁷⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 216–217.

⁹⁷⁵ Prav tam, str. 217.

⁹⁷⁶ Izboren geograf, Tabor, 14. 12. 1921, let. 2, št. 279, str. 3.

Za časa svoje funkcije vladnega komisarja je sodeloval tudi v nekaterih domnevnih tožbah in sodnih postopkih. Z združitvijo funkcij se je zgodilo tudi, da je zlorabil svoj položaj. Josip Leskovar je sicer veljal za narodno zavednega Slovenca. Ampak tudi to njegovo izjavo so pri Taboru postavili pod vprašaj. Ni jim bilo jasno, kako lahko tako velik Slovenec v sodnem postopku zagovarja Nemca, ki je povzročil škodo zavednim Jugoslovanom.⁹⁷⁷

Med ostalimi očitki, ki so vezani na njegovo vladavino, sem zasledila še naslednje. Očitani so mu, da je izčrpal vso mestno blagajno, da je razprodajal mestno imovino, očitki so se nanašali še na korupcije pri raznih mestnih podjetjih, na preveč prijateljsko sodelovanje s Kernom, ravnateljem klavnice. Zaradi njegove brezobzirnosti je mesto tako ostalo brez plina, brez luči, brez kopališča in mestne šole brez kuriva. Takšna politika Josipa Leskovarja je torej povzročila, da je mestna blagajna bila prazna, ulice polne nesnage, v podjetjih je vladala pasiva, plinarna in kopališče sta zastali, polom je bil viden tudi v mestnem kinu, narodni politiki ... Skratka, ljudje so bili nezadovoljni, mesto pa v razsulu.⁹⁷⁸

9.2.7 Pohvale, vezane na njegovo delo

Mesto za časa njegovega mandata ni doseglo večjih podvigov. Vedno bolj pa lahko opazimo poglobljanje strankarskih razprtij.

9.2.8 Josip Leskovar in njegovo slovo

Seja mestnega sosveta 28. decembra 1920 je bila zadnja seja, ki jo je vodil Josip Leskovar. Zbrane je opomnil, da je Deželno vlado zaprosil, naj ga razreši poslov vladnega komisarja. Za razrešitev je zaprosil – kot je izpostavil – ker ni več zmožan opravljati dvojnega dela na magistratu in v svoji advokaturi. Vedel pa je, kot je tudi izpostavil, da bi sčasoma v vsakem primeru prišlo do njegove razrešitve. Vzrok za to bi bila politična miselnost, ki je izhajala iz tega, da vladni komisar za mesto Maribor ne more biti pristaš Slovenske ljudske stranke.⁹⁷⁹

Josip Leskovar na takšno razrešitev ni hotel počakati, zato je s položaja vladnega komisarja odstopil kar sam. Pred njegovim odhodom so s položajev v nekaj tednih že odstopili tudi njegovi strankarski kolegi mdr. Anton Korošec, Janko Brejc,

⁹⁷⁷ Advokat dr. Leskovar, Tabor, 4. 11. 1920, let. 1, št. 58, str. 2–3.

⁹⁷⁸ Mariborsko mestno gospostvo, Tabor, 15.1. 1921, let. 2, št. 11, str. 1.

⁹⁷⁹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 215–216.

Karel Verstovšek, Alojzij Juvan in njihovi tesni sodelavci. Josip Leskovar je tako ostal sam. Predsednik Deželne vlade je v tistem obdobju postal pristaš politične nevtralnosti Leonid Pitamic (to funkcijo opravlja od 14. decembra 1920 do sredine februarja 1921). Vedeti moramo, da je bil Josip Leskovar na lastno željo in prošnjo razrešen poslov vladnega komisarja za mesto Maribor. Za novega vladnega komisarja mesta Maribor pa je bil imenovan vladni tajnik Ivo Poljanec. Ta je do tistega trenutka bil dodeljen mestnemu magistratu v Celju. Poverjenišvo za notranje zadeve se je pod zgornjo naredbo podpisalo 30. decembra 1920.⁹⁸⁰ Slovenski narod je novico o odstopu Josipa Leskovarja objavil 22. decembra 1920, torej ravno na dan, ko bi naj podal svojo odstopno izjavo.⁹⁸¹ Čeprav je Josip Leskovar odstopil šele decembra, je bil poslov razrešen po sklepu Beograda že 30. septembra 1920.⁹⁸² Iz vsebine sledečega članka iz začetka septembra je že mogoče razbrati, da se: "... baje izvrši imenovanje novega vladnega komisarja, ki bo v smislu notranjega poverjenišva v Ljubljani nevtralna uradniška osebnost."⁹⁸³ "Dr. Leskovar razrešen posla vladnega komisarja" s tem naslovom je Tabor obvestil svoje bralce na novo spremembo v mestni politiki.⁹⁸⁴ Ko še ni bilo znano ime novega vladnega komisarja, se je veliko špekuliralo o novih imenih.⁹⁸⁵ Tako se je omenjal tudi vladni tajnik gospod Mulaček, ki pa je mesto vladnega komisarja za mesto Maribor zavrnil.⁹⁸⁶ Špekuliralo se je tudi glede imena dvornega svetnika Josipa Ferjančiča, nekdanjega okrajnega glavarja v Borovljah.⁹⁸⁷ Pisalo se je, da bo posle gerentsva prevzel nevtralni višji uradnik politične stroke.⁹⁸⁸ Pri Taboru pa so bili prepričani, da bo Josipu Leskovarju

⁹⁸⁰ Razglas poverjenišva za notranje zadeve o izpremembi v občinskih gerentstvih v Mariboru in Celju, Uradni list deželne vlade v Sloveniji, 11. januar 1921, let. 3, št. 3, str. 30; Popravek, Uradni list deželne vlade v Sloveniji, 13. januar 1921, let. 3, št. 4, str. 35.

⁹⁸¹ Demisija vladnega komisarja dr. Leskovarja, Slovenski narod, 22. 12. 1920, let. 53, št. 292, str. 3; Mariborski vladni komisar, Nova doba, 23. 12. 1920, let. 2, št. 153, str. 2.

⁹⁸² Mariborski gerent, Nova doba, 2. 10. 1920, let. 2, št. 118, str. 3; Dr. Leskovar enthoben, Marburger Zeitung, 1. 10. 1920, let. 60, št. 220, str. 1; Dr. Leskovar odstavljen, Tabor, 1. 10. 1920, let. 1, št. 30, str. 3.

⁹⁸³ Dr. Leskovar pojde, Tabor, 3. 9. 1920, let. 1, št. 7, str. 2.

⁹⁸⁴ Dr. Leskovar razrešen posla vladnega komisarja, Tabor, 1. 10. 1920, let. 1, št. 30, str. 1.

⁹⁸⁵ Novi vladni komisar mesta Maribor, Straža, 28. 12. 1920, let. 12, št. 143, str. 3.

⁹⁸⁶ Vprašanje, Straža, 4. 1. 1921, let. 13, št. 1, str. 3; Novim vladnim komisarjem, Nova doba, 30. 12. 1920, let. 2, št. 156, str. 2; Vprašanje imenovanja vladnega komisarja v Mariboru, Slovenec, 6. 1. 1921, let. 49, št. 4, str. 3.

⁹⁸⁷ Vprašanje vladnega komisarja, Straža, 10. 1. 1921, let. 13, št. 3, str. 2; Vprašanje vladnega komisarja, Nova doba, 8. 1. 1921, let. 3, št. 4, str. 2.

⁹⁸⁸ Konec klerikalnega gerentsva v Mariboru, Slovenski narod, 1. 10. 1920, let. 53, št. 224, str. 3; Mariborski gerent, Nova doba, 2. 10. 1920, let. 2, št. 118, str. 3.

sledila nestrankarska, uradniška osebnost.⁹⁸⁹ Nemški list pa je na čelu novega vladnega komisarja videl visokega političnega uslužbenca.⁹⁹⁰

9.2.9 Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo komisariatno obdobje

Med najpomembnejše dogodke tega časa uvrščamo tri pomembne dogodke. Te dogodke je v svojem poslovnem govoru izpostavil tudi Josip Leskovar. Iz prebranih in najdenih člankov je tudi razvidno, da so ti dogodki povzročali še večje politične napetosti in posledično pripomogli k odstopu Josipa Leskovarja. Ob tem je izpostavil, da je zaradi prireditve, vezane na Sokole in Orle, bil v središču blatenja po časopisju. Zaradi pristranskega postopanja je bil deležen celo graj iz Beograda. Še enkrat je izpostavil, da mestna blagajna ni izplačala na račun mesta za orlovsko prireditev niti vinarja, hkrati pa je še zatrdil, da je ustregel vsem prošnjam odbora sokolskega zleta. Izpostavil je še, da ga na orlovsko prireditev niso povabili in tako ni bil obveščen o prihodu ministrov.⁹⁹¹

Najprej bi izpostavila zgodovinski **obisk regenta Aleksandra**. Njegov obisk v sebi nosi velik nacionalni kot tudi simbolni element. Ta dogodek nam tako kaže, da se je tedaj prvikrat v zgodovini mesta dogodilo, da je Maribor obiskal narodni vladar ljudstva.⁹⁹² Časnik je mdr. obisk regenta razumel kot dokaz skupnega narodnega in državnega jedinstva. V ospredje je stopilo svarilo, da Mariborčani ne bodo več hlapci drugega naroda.⁹⁹³ Pred prihodom visokega gosta je svoje mišljenje v časniku podal tudi vladni komisar. Zapis je kajpak bil čustveno nabit.⁹⁹⁴ S prihodom visokega gosta so ponovno oživel spomini na preteklost obmejnega Maribora in na njegov boj za slovenski obstoj.⁹⁹⁵

⁹⁸⁹ Balkovec, Prva slovenska vlada 1918–1921, str. 185; Ostavka dr. Leskovarja, Tabor, 22. 12. 1920, let. 1, št. 97, str. 2; Ostavka vladnega komisarja, Jutro, 21. 12. 1920, let. 1, št. 104, str. 3.

⁹⁹⁰ Dr. Leskovar enthoben, Marburger Zeitung, 1. 10. 1920, let. 60, št. 220, str. 1.

⁹⁹¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 216.

⁹⁹² Franjo Baš, Vladarji v Mariboru (dalje: Baš, Vladarji v Mariboru), v: Mariborski koledar 1935, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, Maribor 1935, str. 44–45.

⁹⁹³ Navodila za sprejem regenta, Straža, 28. 6. 1920, let. 12, št. 69, str. 3; Pomen obiska našega prestolonaslednika, Straža, 2. 7. 1920, let. 12, št. 71, str. 1.

⁹⁹⁴ Regent Aleksander pride v Maribor, Straža, 21. 6. 1920, let. 12, št. 66, str. 3.

⁹⁹⁵ Slovensko ljudstvo, Straža, 21. 6. 1920, let. 12, št. 66, str. 1; Naš regent prihaja, Straža, 21. 6. 1920, let. 12, št. 66, str. 1; Obisk princa regenta, Straža, 9. 6. 1920, let. 12, št. 61, str. 1; Prihod regenta Aleksandra v Maribor, Mariborski delavec, 19. 6. 1920, let. 3, št. 135, str. 1.

Po prvotnih načrtih je obisk regenta Aleksandra bil namenjen predvsem Ljubljani⁹⁹⁶. A pod vplivom Antona Korošca in Karla Verstovška je ljubljanska vlada vključila v program regentovega obiska Slovenije tudi njegov izlet iz Ljubljane v Podravje. 20. junija 1920 je predsednik Deželne vlade obvestil Josipa Leskovarja, da prihaja v mesto Maribor prestolonaslednik.⁹⁹⁷ Za slavnostni dan je tako bil predviden 29. junij 1920.⁹⁹⁸ Ob novici, ki je mesto doletela skoraj tik pred zdajci, je zavladalo navdušenje in nepopisno veselje kakor tudi dvom, kako pripraviti vse za slavo.⁹⁹⁹ Dnevi pred obiskom so nakazovali pravo katastrofo. Na voljo ni bilo vencev, pa še vreme jim je pošteno nagajalo. Obeti so bili slabi; le nevihte in dež. Ampak Mariborčanom je uspelo. Veliko je pripomogla tudi dejavnost mestnega sosveta – o čemer sem že pisala – ki je 22. junija 1920 v ta namen na seji imenovala dva posebna odseka.¹⁰⁰⁰ Pobudo in organizacijo slavlja je prevzel Olepševalni odbor. Kot za vsak pomembni praznik, ki ga je obeležilo mesto, tudi ob prihodu modre krvi ni bilo izjeme.¹⁰⁰¹ Ko je vladni komisar obvestil Mariborčane o tako visokem obisku, je še posebej poudaril, da mora regent ob prihodu v mesto dobiti občutek, da se ga ceni in spoštuje. "*Čas je kratek. Vsi na delo!*" je bil še zadnji klic Josipa Leskovarja.¹⁰⁰²

V časnikih so bili podani posebni ukazi. Tako je bilo zaukazano, da so morali okrasiti hiše s cvetjem in zelenjem. Občane so opozorili, da naj ne pozabijo na trobojnice, in da naj ponosno izobesijo narodnostne zastave¹⁰⁰³. Vsak je moral počistiti in pomesti pločnik pred svojim pragom. Ob mimohodu regenta so prepovedali mdr. metanje rožic z oken kakor tudi krašenja okenskih polic z lončnicami. Zagrozili so tudi – kot vedno – da bodo vsi tisti, katerih pročelja hiš ne bodo slavnostno okrašena, zabeleženi, in da bo takšno postopanje imelo

⁹⁹⁶ Regent Aleksander je tako v sklopu potovanj po Hrvaški in Sloveniji obiskal tudi Maribor. V Slovenijo ga je pripeljal dvorni vlak po obisku Zagreba. Po slavnostnem sprejemu v Ljubljani 26. junija 1920 se je z vlakom odpeljal v Celje in nato z avtomobilom v mesto ob Dravi. To je bil njegov prvi uradni državniški obisk, kjer se je predstavil v funkciji prestolonaslednika. Kralj Aleksander med nami, str. 10–11.

⁹⁹⁷ Baš, Vlado v Mariboru, str. 45.

⁹⁹⁸ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 216.

⁹⁹⁹ Regent v Sloveniji, Slovenski gospodar, 1. 7. 1920, let. 54, št. 26, str. 1.

¹⁰⁰⁰ Prihod Njegovega Visočanstva regenta Aleksandra v Maribor, Mariborski delavec, 30. 6. 1920, let. 3, št. 142, str. 1–2; Priprave za sprejem prestolonaslednika regenta Aleksandra v Mariboru, Mariborski delavec, 23. 6. 1920, let. 3, št. 138, str. 2; Priprave za sprejem regenta Aleksandra v Mariboru, Straža, 23. 6. 1920, let. 12, št. 67, str. 2.

¹⁰⁰¹ Meščani, Mariborski delavec, 25. 6. 1920, let. 3, št. 140, str. 1.

¹⁰⁰² An die Bewohnerschaft der Stadt!, Marburger Zeitung, 20. 6. 1920, let. 60, št. 136, str. 1.

¹⁰⁰³ Nemci so šli celo tako daleč, da so k vladnemu komisarju poslali posebno deputacijo ter ga naprosili, če bi lahko izobesili nemške zastave. Odgovor vladnega komisarja časnik ni zabeležil. Nemci zahtevajo nemške zastave, Mariborski delavec, 25. 6. 1920, let. 3, št. 140, str. 2.

posledice.¹⁰⁰⁴ Nemci iz protesta svojih hiš pričakovano niso okrasili.¹⁰⁰⁵ Da morebitni »nemški vpliv in videz« ne bi bila tako očitna, so ponovno odredili ukaz, da naj se po mestu odstranijo morebitni skriti ostanki Avstro-Ogrske vladavine. Želeli so, da bi regent videl le slovensko lice Maribora.¹⁰⁰⁶ Tudi »Marburgerca« je pozivala mlado in staro, revne in bogate, da se morajo udeležiti slavnega prihoda regenta.¹⁰⁰⁷

Kljub kratkemu časovnemu roku so ljudje tako zavihali rokave. Delalo se je dan in noč. Želeli so storiti vse, da bi mesto bilo karseda slavnostno. Maribor je tako postavil dva veličastna slavoloka (v magdalenskem predmestju ob železnici ter pri takrat novem Dravskem mostu). Okrašena je bila tudi mestna hiša, ki jo je krasil velik baldahin. Pred njim so regenta smeli pričakati le – tj. bilo tudi jabolko spora med mariborskimi politikami, o čemer sem že pisala – vladni komisar Josip Leskovar in škof Napotnik.¹⁰⁰⁸ Zraven teh dveh se omenja še soprogo Rudolfa Maistra, ki je regentu izročila šopek rož v imenu mariborskih žensk. Regent Aleksander je Mariboru namenil izredno malo časa. V mestu je bil navzoč le med eno uro popoldne in do slabih pol štirih popoldne.¹⁰⁰⁹ Do skupnega srečanja je kljub zameram v ozadju le prišlo točno ob 12. 37. Regentov prihod so oznanili topovski streli in slavnostne fanfare. Po skupnem srečanju in rokovanju so se umaknili v notranje prostore magistrata, kjer je regent sprejel 105 deputacij¹⁰¹⁰. Med deputacijo so bili tudi Nemci. Regent je z balkona mestne hiše pozdravil zbrano več deset tisočglavo¹⁰¹¹ množico Mariborčanov, ki so ga glasno pozdravljali. Ljudje so vzklikali, metali so klobuke, čepice in cvetje. Vsekakor je bil to zgodovinski dan za naše mesto. Dan so zaokrožili z obilnim obedom v Narodnem domu, kjer je bilo več kot sto povabljenih. Jedilni prostor je bil okrašen s cvetjem.

¹⁰⁰⁴ Spored sprejema v Mariboru, Slovenec, 28. 6. 1920, let. 48, št. 145, str. 2; Okraševanje mesta, Mariborski delavec, 24. 6. 1920, let. 3, št. 139, str. 2; Meščani, Mariborski delavec, 25. 6. 1920, let. 3, št. 140, str. 1; Das Hauptprogram für den Aufenthalt des Regenten in unseren Stadt, Marburger Zeitung, 24. 6. 1920, let. 60, št. 139, str. 3.

¹⁰⁰⁵ Regent Aleksander na obmejnih tleh v Mariboru, Straža, 30. 6. 1920, let. 12, št. 70, str. 1.

¹⁰⁰⁶ Teh par dni, Mariborski delavec, 24. 6. 1920, let. 3, št. 139, str. 2.

¹⁰⁰⁷ Vereint werden die drei Brüder Wunder wirken!, Marburger Zeitung, 27. 6. 1920, let. 60, št. 142, str. 1.

¹⁰⁰⁸ K pozdravu regenta Aleksandra na Glavnem trgu, Mariborski delavec, 23. 6. 1920, let. 3, št. 138, str. 2; Regentov poset v Mariboru, Mariborski delavec, 24. 6. 1920, let. 3, št. 139, str. 2; Naš vladar Mariboru, Slovenski gospodar, 1. 7. 1920, let. 54, št. 26, str. 1.

¹⁰⁰⁹ Prihod Njegovega Visočanstva regenta Aleksandra v Maribor, Mariborski delavec, 1. 7. 1920, let. 3, št. 143, str. 1–2.

¹⁰¹⁰ Za točen seznam vseh deputacij, ki predstavljajo predstavnike javnega življenja v letu 1920; glej: Baš, Vladarji v Mariboru, str. 49–51.

¹⁰¹¹ Po navedbi Slovenskega gospodarja bi jih naj prešteli okoli 30 000. Naš vladar Mariboru, Slovenski gospodar, 1. 7. 1920, let. 54, št. 26, str. 1.

Klepet in obed sta potekla v mirnem in prijateljskem vzdušju. Za glasbo je z narodnimi pesmimi poskrbela Glasbena matica. Druženje se je končalo že po uri in pol. Ta dan je regent obiskal tudi Stolno cerkev.¹⁰¹² Približno po pol četrti uri popoldne je regent z dvornim vlakom že zapustil Maribor. Ob odhodu je dobil simbolni šopek od primorske mladine kot pozdrav in v opomin neodrešenega Primorja. Po še zadnjih pozdravih se je z vlakom odpeljal proti Zidanemu Mostu, kjer se je še zadnjič zahvalil za vse slovensko gostoljubje.¹⁰¹³ Regenta so Mariborčani in mesto očarali, tako naj bi dejal: "*Jaz sem srečen in ponosen, da sem lahko vaša vladarska visokost.*"¹⁰¹⁴

To pa nikakor ni bil njegov zadnji obisk našega mesta. Mesto je zadnjič takrat že kralja Aleksandra I. pozdravilo poleti 1923, ko je bil na neformalnem obisku.¹⁰¹⁵

Za drugi veliki dogodek je Josip Leskovar izpostavil **orlovski tabor**, ki je potekal v zadnjih dneh avgusta in so ga prav tako zaznamovala politična trenja.¹⁰¹⁶ Orli so torej organizirali tabor vseh slovanskih katoliških telovadnih organizacij, ki se ga je udeležilo tudi vse drugo katoliško telovadstvo. Proračun za prireditev je znašal 1 134 000 K. Dodatno denarno pomoč so še dobili od ministrstva za prosveto.¹⁰¹⁷ orlovski tabor je v Mariboru potekal od 29. julija do 3. avgusta 1920, medtem ko so zbrane o prvem slovanskemu taboru obvestili že konec decembra 1919 oz. januarja 1920.¹⁰¹⁸ Na orlovskem taboru je potekalo tudi zborovanje zaupnikov kmetijske zveze. Pomembno vlogo je na zborovanju odigral tudi Anton Korošec (ta je bil tudi pokrovitelj) in ostalih šest politikov, katerih govor je bil predvsem strankarsko-politično obarvan. »Klerikalci« so suvereno trdili, da orlovski sejem ni strankarska prireditev.¹⁰¹⁹ V sami slavnosti lahko najdemo veliko očitkov, ki so leteli na vladnega komisarja in so mu očitali prekoračitev njegovih pooblastil. Prva izmed takšnih je bil ukaz o vsesplošni krasitvi mesta s cvetjem¹⁰²⁰ in

¹⁰¹² Regent Aleksander na obmejnih tleh v Mariboru, Straža, 30. 6. 1920, let. 12, št. 70, str. 1–2.

¹⁰¹³ Slavnostna vožnja na Štajersko, Slovenec, 1. 7. 1920, let. 48, št. 146, str. 2.

¹⁰¹⁴ Der Regent in Maribor, Marburger Zeitung, 1. 7. 1920, let. 60, št. 143, str. 2–3.

¹⁰¹⁵ Baš, Vladarji v Mariboru, str. 53.

¹⁰¹⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 216.

¹⁰¹⁷ O orlovskem taboru v Mariboru, Mariborski delavec, 19. 5. 1920, let. 3, št. 110, str. 2.

¹⁰¹⁸ Katoliško ljudstvo, Straža, 2. 1. 1920, let. 12, št. 1, str. 1; Katoliško ljudstvo, Slovenec, 28. 12. 1919, let. 47, št. 250, str. 1.

¹⁰¹⁹ Klerikalci, Mariborski delavec, 26. 7. 1920, let. 3, št. 163, str. 2; Katoliško ljudstvo, Slovenec, 28. 12. 1919, let. 47, št. 250, str. 1.

¹⁰²⁰ Mariborski delavec je zagrozil, da bodo naredili natančen seznam, vseh tistih, ko bodo na slavnostne dni okrasili svoja okna. Bralcem so nakazali, da bi na podlagi okrašenih oken dobili

zastavami, četudi posameznik ni bil pripadnik ali simpatizer orlovske organizacije. Hišni posestniki so na ta apel izrazili javno ogorčenje.¹⁰²¹ Naslednji očitek se je vezal na uporabo slavoloka, ki ga je mesto uporabilo za časa regentovega obiska. Ne samo, da so slednjega uporabili, posekali so še bližnje drevje na skrajno neokusen način, samo zato da je slavolok prišel do veljave.¹⁰²² Liberalni tabor je ponovno pokazal ogorčenje ob dejstvu, da bi, kot je bilo predvideno, pod tem slavolokom sprejeli papeškega odposlanca, ki je bil velik in zagrizen italijanski nacionalist.¹⁰²³ Liberalni tabor je že od sredine julija nekako slutil, da bodo Orli uporabili slavolok za svoje slavje. Mariborski delavec je energično zahteval, naj se slavolok nemudoma podre, a kot je razvidno, se to ni zgodilo.¹⁰²⁴ Josipu Leskovarju so še očitali, da je bilo slavje na orlovskem taboru večje, lepše, obilnejše in slavnejše kakor ob prihodu regenta.¹⁰²⁵ Načrtovanje orlovskega tabora je bila tudi tema pogovora in edina točka na seji mestnega sosveta 28. julija 1920. Josip Leskovar je poudaril, da ima slavnost za Maribor kot periferno mesto velik nacionalen pomen. V taborski slavnosti je videl narodno manifestacijo in narodno slavje. Obsodil je še časnike, ki so o bližajočem se slavju pisali z negativnim prizvokom.¹⁰²⁶ Vedelo se je, da orlovski tabor ni le slovenska prireditev, in da se v ozadju skriva nekaj večjega. Namen prireditve je liberalni tabor razumel kot »strankarski, klerikalni in internacionalen« dogodek. Slavje naj bi imelo nalogo, dokazati, da ima Maribor »klerikalni« značaj. Mariborski delavec je tako menil, da orlovski tabor ni le slovanska in niti telovadna prireditev, temveč je to, kot so se izrazili propaganda »črne internacionale in farovniške diktature«.¹⁰²⁷ Že iz začetnih vabil je razvidno, da so tabor opisovali kot manifestacijo krščanskega prepričanja. Želeli so, da bi se združili vsi krščansko misleči.¹⁰²⁸ Za najpomembnejšo

številko »klerikalnih« pristašev. Vsa okrašena okna, Mariborski delavec, 26. 7. 1920, let. 3, št. 163, str. 2.

¹⁰²¹ Krašenje mesta za orlovsko božjo pot, Mariborski delavec, 29. 7. 1920, let. 3, št. 166, str. 2.

¹⁰²² Orlovski vandalizem, Mariborski delavec, 26. 7. 1920, let. 3, št. 163, str. 2.

¹⁰²³ Za orlovski tabor, Mariborski delavec, 29. 7. 1920, let. 3, št. 166, str. 2.

¹⁰²⁴ Slavolok, Mariborski delavec, 17. 7. 1920, let. 3, št. 156, str. 2.

¹⁰²⁵ Vladni komisar ponižuje regenta, Mariborski delavec, 3. 8. 1920, let. 3, št. 170, str. 2.

¹⁰²⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 121–122.

¹⁰²⁷ Posestnikom orlovskega tabora, Mariborski delavec, 31. 7. 1920, let. 3, št. 168, str. 1–2.

¹⁰²⁸ Katoliško ljudstvo, Slovenec, 28. 12. 1919, let. 47, št. 250, str. 1; V Maribor, Slovenec, 29. 5. 1920, let. 48, št. 120, str. 3.

sporočilo, čemu naj bi tabor sploh služil, bi izpostavila željo po dokazu, da je slovenski narod zavedno krščanski.¹⁰²⁹

Po končanem slavlju so se časniki zelo podrobno razpisali o poteku slavlja. Na kratko; slavje so začeli z jutranjo mašo. Nato so sledile slavnostne procesije. V ospredju je bil prikaz telovadnih veččin tekmovalcev. Pripravili so tudi budnico in obhod, kjer so pokazali svojo veličino.¹⁰³⁰ Vedeti pa moramo, da so gosti prišli iz različnih evropskih krajev. V Maribor so prišli tudi ameriški Slovenci.¹⁰³¹

Tretji pomembni dogodek je potekal le mesec dni pozneje. Tedaj je v Mariboru potekal **sokolski zlet**.¹⁰³² Sokol je torej priredil zlet celokupnega jugoslovanskega Sokolstva.¹⁰³³ Tako kot Orli so tudi Sokoli v Mariboru imeli svojo manifestacijo. To je bil prvi sokolski zlet v Mariboru, saj je poprej veljalo, da nobena javna sokolska prireditev ni smela potekati izven Narodnega doma. Takšen je bil seveda ukaz nemškega magistrata. 29. avgust 1920 je bil dan Sokolov. Na vse pretege so želeli dokazati, da je Maribor vendarle njihov in ne Orlov. Svoj nastop so označili kot »manifestacijo nedotakljivosti njihove rodne grudi«. ¹⁰³⁴ V Mariboru so manifestirali združeni Sokoli (Srbi, Hrvati in Slovenci) za lastne ideje zoper notranje in zunanje sovražnike. Ponovno so izpostavili pomen Maribora, njegovo preteklost in borbo za slovensko dušo mesta. Ob začetku slavlja so javno zaprosili za darovno pomoč, medtem ko Orli tega niso storili.¹⁰³⁵ Tudi sokolsko slavje je bilo mogočno. Sami so poudarili, da oni niso želeli uporabiti svojega tabora v namene politične propagande, temveč da je sokolsko slavje bilo izključno namenjeno le sokolski ideologiji. Glavni govornik v vrstah sokolskega tabora je

¹⁰²⁹ Na orlovski tabor v Maribor, Slovenski gospodar, 8. 7. 1920, let. 54, št. 27, str. 1.

¹⁰³⁰ Kaj bo vse na prvem slovenskem orlovskemu taboru v Mariboru, Slovenski gospodar, 22. 7. 1920, let. 54, št. 29, str. 1. Za podrobnejši opis slovesnosti glej: Orlovski tabor v Mariboru, Slovenec, 31. 7. 1920, let. 48, št. 172, str. 4–5; Potek slavnosti 1. orlovskega tabora, Straža, 30. 7. 1920, let. 12, št. 82, str. 1–2; Potek slavnosti 1. orlovskega tabora v Mariboru, Straža, 31. 7. 1920, let. 12, št. 83, str. 2–3; Potek slavnosti 1. orlovskega tabora v Mariboru, Straža, 2. 8. 1920, let. 12, št. 84, str. 1–4; Der Orlovski tabor, Marburger Zeitung, 1. 8. 1920, let. 60, št. 169, str. 4.

¹⁰³¹ Kdo pride na orlovski tabor v Maribor, Slovenski gospodar, 15. 7. 1920, let. 54, št. 28, str. 1.

¹⁰³² PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 216.

¹⁰³³ O orlovskem taboru v Mariboru, Mariborski delavec, 19. 5. 1920, let. 3, št. 110, str. 2.

¹⁰³⁴ Sokolski zlet v Mariboru, Slovenski narod, 25. 8. 1920, let. 53, št. 193, str. 1–2; Dr. Vladimir Serbec, Prvi pokrajinski zlet Sokolskega Saveza SHS v Maribor, Nova doba, 21. 8. 1920, let. 2, št. 100, str. 1–2.

¹⁰³⁵ Sokolstvo, Mariborski delavec, 30. 7. 1920, let. 3, št. 167, str. 3.

bil Vladimir Sernec. Tudi sokolskega tabora se je udeležilo nekaj znanih glav mdr. Gregor Žerjav ter Vekoslav Kukovec.¹⁰³⁶

Katero slavje je torej bolj uspelo? Glede na uniformirane Sokole (4000) in Orle (1500) bi s tega stališča zmaga pripadla Sokolom.¹⁰³⁷ Ob vseh očitkih, ki jih je bil deležen Josip Leskovar, je septembra 1920 v Straži ter delno tudi v Taboru dal javen odgovor na očitke. Najprej je zatrdil, da za okrasitev mesta Maribora ob orlovskem slavju mestna blagajna ni izplačala niti vinarja. Celotno delo pa je prevzel orlovski pripravljalni odbor, ki je tudi kril nastale stroške. Pod drugo točko je zagotovil, da je Sokolom bil na voljo, in da jih je odrešil veseličnega davka. Prav tako so jim dali na razpolago vse zastave in drogove. Kot tretjo točko je navedel, da Sokoli magistratu niso poslali programa. S četrto točko je zavrnil očitek, da ni želel pozdraviti ministrov. V obrambo je zatrdil, da sploh ni bil obveščen o njihovem prihodu.¹⁰³⁸

¹⁰³⁶ Sokolski zlet v Maribor, Nova doba, 31. 8. 1920, let. 2, št. 104, str. 1.

¹⁰³⁷ Prav tam.

¹⁰³⁸ Javnosti, Straža, 6. 9. 1920, let. 12, št. 99, str. 3; Uradna izjava, Tabor, 31. 8. 1920, let. 1, št. 4, str. 2.

9.3 Maribor pod vladnim komisarjem Ivanom Poljancem

9.3.1 Časovna doba komisariata

Svojo funkcijo je opravljal med januarjem 1921 in do formalne potrditve Viktorja Grčarja za župana mesta Maribora julija 1921. Josip Leskovar nikakor ni hotel oditi s prestola. Ivanu Poljancu pa se ni mudilo. Še okoli dvajsetega januarja 1921 je časnik poročal, da do predaje poslov ni prišlo. Tik pred rokom je namreč Josip Leskovar odpotoval še v Avstrijo. Josip Leskovar je nato le odstopil in 15. oz. 17. januarja¹⁰³⁹ je Ivan Poljanec končno prevzel vajeti v svoje roke.¹⁰⁴⁰ Ivanu Poljancu seveda ni bilo lahko. Vedelo se je, da je potrebno najprej razpustiti mestni sosvet. Razpustitev, ki je kmalu sledila, se je opravila v mirnem vzdušju.¹⁰⁴¹ Hitro po prevzemu je bila objavljena tudi novica o razširiti mestnega sosveta.¹⁰⁴² Prav tako se je vedelo, da bi se moralo revidirati mestno gospodarstvo, in da se bo moral sestaviti nov proračun.¹⁰⁴³ O novem vladnem komisarju je nemški tisk obvestil bralce le s kratko in skopo novico.¹⁰⁴⁴

9.3.2 Vse njegove funkcije v obravnavanem obdobju

Po volitvah in potem, ko je mesto dobilo novega in hkrati prvega slovenskega župna, je bil Ivo Poljanec dodeljen mariborskemu Okrajnemu glavarstvu.¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁹ Kot datum prevzema sta bila navedena ta dva datuma.

¹⁰⁴⁰ Vprašanje, Straža, 12. 1. 1921, let. 13, št. 4, str. 3; Mariborski vladni komisar, Slovenec, 23. 1. 1921, let. 49, št. 18, str. 2; Mariborski novi vladni komisar, Jutro, 12. 1. 1921, let. 2, št. 10, str. 3.

¹⁰⁴¹ Novi vladni komisar, Straža, 4. 2. 1921, let. 13, št. 13, str. 3; Vladni komisar dr. Poljanec, Nova doba, 25. 1. 1921, let. 3, št. 11, str. 2.

¹⁰⁴² Vladni komisar, Tabor, 23. 1. 1921, let. 2, št. 18, str. 3; Novi vladni komisar v Mariboru, Slovenec, 5. 2. 1921, let. 49, št. 28, str. 2.

¹⁰⁴³ Sprememba kurza v Mariboru, Slovenski narod, 21. 1. 1921, let. 54, št. 16, str. 3; Kaj je z novim vladnim komisarjem?, Tabor, 21. 1. 1921, let. 2, št. 16, str. 2.

¹⁰⁴⁴ Der neue Regierungskommissar, Marburger Zeitung, 14. 1. 1921, let. 61, št. 10, str. 2.

¹⁰⁴⁵ Mariborski vladni komisar, Tabor, 18. 6. 1921, let. 2, št. 136, str. 2; Mariborski vladni komisar, Slovenski narod, 16. 6. 1921, let. 54, št. 133, str. 3; Der bisherige Regierungskommissar, Marburger Zeitung, 2. 8. 1921, let. 61, št. 172, str. 2.

9.3.3 Glavne naloge in prioritete vladnega komisarja (njegov program, želje in hotenja)

Dober mesec dni po prevzemu funkcije je novi vladni komisar v intervjuju podal svoje načrte za prihodnost. Prve besede v razgovoru je namenil Mariboru: *"Maribor se mi zelo dopade ... spričo svoje ugodne lege ima kot obmejno mesto še lepo bodočnost, zlasti v razvoju trgovine in obrti. Samo bojim se, da se je politično-strankarsko že pregloboko razoral. Nam je treba edinosti, vzajemnega smotrnega gospodarskega dela – to bi morala biti vsaj do popolne konsolidacije obstoječih razmer naša glavna politika v Mariboru."*¹⁰⁴⁶ Najprej je torej razpustil stari sosvet. Upal je, da se bo na novo izvoljeni sosvet zavedal, da njegova naloga ni le pasivna udeležba na sejah mestnega sosveta, temveč da morajo predvsem aktivneje sodelovati v novih projektih mestnega gospodarstva¹⁰⁴⁷. Napovedal je, da jih čaka največ dela predvsem v gospodarstvu. Mestni gospodarski urad se je sicer že za časa Josipa Leskovarja likvidiral. Kot največji kamen spotike je veljala mestna plinarna. Pomembno možnost za prihodnost je videl v mestnih podjetjih, ki bi z malo truda in ekonomske žilice postala produktivnejša. Izpostavil je načrt o izgradnji nove električne centrale pri Felberjevem otoku. Posebno pozornost je namenil oskrbi mesta z energijo. Enakozadevno naj bi se posvečal električni energiji in plinu. Kot prvo skrb je izpostavil popraviljanje cest in ulic. Zavedal se je, kar je jasno in glasno tudi nakazal, da so ceste v »žalostnem stanju«.¹⁰⁴⁸

Novinarju se je vladni komisar še potožil o skoraj nikakršnem zanimanju, ko so javnosti razgrnili proračun za leto 1921. Slednji je znašal 10 882 000 K, s kritjem 6 400 000 K, torej s primanjkljajem nad 4 milijone. Za ta primanjkljaj je bilo potrebno najti dohodke. Mestna uprava je stala 4 milijone, uprava mestne imovine pa 3 700 000 K. Za popravo in izgradnjo cest so predvidevali porabiti 1 380 000 K. Za primerjavo; v letu 1920 so za ceste namenili 360 000 K, medtem ko v letu 1919 le 69 000 K. Tako lahko razumemo, zakaj so bile ceste v Mariboru v tako slabem stanju. Iz pogovora lahko razberemo, da Ivanu Poljancu ni bilo vseeno za urejenost mesta in za njegov videz. Novinar je vladnega komisarja opozoril in ga

¹⁰⁴⁶ Obisk pri novem vladnem komisarju, Tabor, 5. 2. 1921, let. 2, št. 28, str. 1.

¹⁰⁴⁷ Vedeti moramo, da je Ivan Poljanec imel praktično zavezane roke. Sam na uradu mestnega gospodarstva ni mogel storiti kaj večjega. Dejstvo je, da sta njegova predhodnika že našla ta urad, potem, ko je bil prevzet od Nemcev, v katastrofalnem stanju. Tako stanje je bilo posledica velike vojne. Mariborsko mestno gospostvo, Tabor, 15. 1. 1921, let. 2, št. 11, str. 1; Obračun nemškega mestnega gospodarstva, Tabor, 18. 3. 1921, let. 2, št. 63, str. 1.

¹⁰⁴⁸ Obisk pri novem vladnem komisarju, Tabor, 5. 2. 1921, let. 2, št. 28, str. 1.

naprosil, naj v mestu uredi javna stranišča, saj njihovo lokacijo pogosto izda vonj. Ob koncu je še vsem Mariborčanom zatrdil, da bo: "*dober in pravičen gospodar vsem, ki tvorijo mesto.*"¹⁰⁴⁹

Ivan Poljanec je bil zaslužen tudi za prenovu magistratne dvorane. Mestno posvetovalnico je dal tako spremeniti, da je bila podobna majhnemu parlamentu. Nekdanjo veliko okroglo starinsko mizo je dal odstraniti. Mizo so »za vsak slučaj« pospravili na podstrešje. Namesto mize je mizar napravil 40 ozkih sedežev, ki so bili razdeljeni na tri vrste, na levici je bilo osem sedežev, in sicer tako da sta sedela dva občinska svetovalca navštric. V sredini je bilo prostora za 20, na desnici pa za 12 sedežev. Vsaka kolona (levica, središče, desnica) je imela po štiri vrste sedežev. Vsak posamezni sedež je bil podoben fotelju in je bil narejen na gibalo. Vse je bilo izdelano iz trdega lesa. Vsak občinski svetnik je pred seboj imel pult za pisanje; pod pultom pa je bil prostor za shrambo aktov. Sedeži in pulti so bili v črno-rjavi barvi. Za predsedstvo (župana), podžupana in vsakokratnega referenta je bil pripravljen posebni prostor na zahodni strani posvetovalnice. V ozadju je med prostorom za občinstvo in zadnjimi sedeži občinskih svetovalcev bila postavljena močna ograja. Časnikarji so svoj prostor dobili v ozadju v bližini okna. Iz mestne dvorane so ob prenovi odstranili tudi nekatere starinske stvari. Ob tako impozantni prenovi se je pojavilo vprašanje, kdo je Ivanu Poljancu dovolil, da ukrepa na lastno pest in če ni morda prekoračil pooblastil.¹⁰⁵⁰ Kmalu so pri Taboru ugotovili, da je novinarsko delo v tej dvorani nekoliko nerodno in neokusno. Časnik se je najbolj uprl, ko so na kraju samem videli, da so časnikarji postavljeni za drugo občinstvo. Zagotovili in zgrozili so, da bodo, če tega ne bodo spremenili, bojkotirali sporočila, vezana na magistrat.¹⁰⁵¹ Zaradi kratkega obdobja, ko je Ivan Poljanec vodil mestno občino, nisem zasledila večjih očitkov na njegovo vladavino. Prav tako ne morem govoriti o pohvalah, saj v mestu ni storil nič pretresljivega. Tudi njegovo slovo se razlikuje od njegovih predhodnikov, saj njega niso »odnesla« politična nestrinjanja, temveč regularne občinske volitve. Vsekakor pa je mesto v tem obdobju doživelo nekaj pomembnih mejnikov, ki jih nikakor ne moremo spregledati in zaobiti, zato jih navajam v nadaljevanju.

¹⁰⁴⁹ Obisk pri novem vladnem komisarju, Tabor, 5. 2. 1921, let. 2, št. 28, str. 1.

¹⁰⁵⁰ Zaprisega, Straža, 25. 7. 1921, let. 13, št. 82, str. 3.

¹⁰⁵¹ Prenova mariborske magistratne dvorane, Tabor, 26. 7. 1921, let. 2, št. 166, str. 3.

9.3.4 Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo komisariatno obdobje

- **3. februar 1921:** sprejem češkoslovaškega zunanjega ministra Eduarda Beneša. Ob srečanju z mariborskim političnim vrhom je češki gost izrazil pobudo o sodelovanju med severnimi in južnimi sosedi. Želel si je, da bi ta zveza ostala trda tudi v prihodnje.¹⁰⁵²
- **Februar 1921:** končni rezultati ljudskega štetja. Maribor in okolica sta tudi »uradno« slovenska.¹⁰⁵³
- **20. marec 1921:** ta dan so Italijani določili kot dan, ko se je proslavila aneksija Primorja. V znak spoštovanja in moralne podpore je na zadnji zimski dan potekal dan žalovanja ob aneksiji Primorja. Tudi Maribor se je priključil tihemu žalovanju. Na Glavnem trgu je potekala manifestacija. Udeležba je bila velika. Žalovanja se niso udeležili le »črni in rdeči«. Mestni magistrat je v znak spoštovanja izobesil črne zastave. Jenkova pesem »*Buči, buči, morje Adrijansko ...*« pa je ganila še najbolj pokončne moške in žene.¹⁰⁵⁴ V gledališču je na ta dan bila tudi žalna predstava.¹⁰⁵⁵
- **26. april 1921:** občinske volitve.
- **13. maj 1921:** obisk Hlahola v Mariboru. To je bil obisk svetovno znanega češkega pevskega društva iz Prage, ki je štel kar 130 pevcev in pevk.¹⁰⁵⁶ Pevsko društvo je bilo na turneji po večjih jugoslovanskih mestih, mdr. so se zaustavili tudi v Mariboru.¹⁰⁵⁷ Po mestu je bilo možno tiste dni videti tudi češke zastave. Ob tem moram izpostaviti, da je v Mariboru bilo kar nekaj Čehov. Dvorana je bila ob njihovem nastopu napolnjena do zadnjega kotička.¹⁰⁵⁸ Ozadje obiska Hlahole je bila predvsem v utrjevanju vezi med

¹⁰⁵² Sprejem čehoslovaškega zunanjega ministra dr. Beneša, Tabor, 4. 2. 1921, let. 2, št. 27, str. 1.

¹⁰⁵³ V Mariboru, Nova doba, 15. 2. 1921, let. 3, št. 20, str. 2; Izid ljudskega štetja v mariborski okolici, Nova doba, 17. 2. 1921, let. 3, št. 21, str. 2.

¹⁰⁵⁴ Ob italijanski aneksiji Primorja, Slovenski narod, 22. 3. 1921, let. 54, št. 65, str. 1; Dan žalobe, Tabor, 22. 3. 1921, let. 2, št. 65, str. 1; Dan žalovanja v Mariboru, Straža, 21. 3. 1921, let. 13, št. 32, str. 3; Velike žalne manifestacije našega naroda, Nova doba, 22. 3. 1921, let. 3, št. 35, str. 1; Das Hauptprogram für den Aufenthalt des Regenten in unseren Stadt, Marburger Zeitung, 24. 6. 1920, let. 60, št. 139, str. 3; Vereint werden die drei Brüder Wunder wirken!, Marburger Zeitung, 27. 6. 1920, let. 60, št. 142, str. 1.

¹⁰⁵⁵ Velika žalna manifestacija, Nova doba, 19. 3. 1921, let. 3, št. 34, str. 2.

¹⁰⁵⁶ Der Prager Gesangsverein „Hlahol“, Marburger Zeitung, 10. 5. 1921, let. 61, št. 104, str. 3.

¹⁰⁵⁷ Čehi v Mariboru, Tabor, 19. 4. 1921, let. 2, št. 87, str. 3.

¹⁰⁵⁸ Svečan sprejem »Hlahola«, Jutro, 14. 5. 1921, let. 2, št. 114, str. 1; »Hlahol« v Mariboru, Tabor, 13. 5. 1921, let. 2, št. 107, str. 2–3; Poziv, Tabor, 13. 5. 1921, let. 2, št. 107, str. 3.

Jugoslovani in Čehi.¹⁰⁵⁹ Te so v mestu pozdravili izredno slovesno in veličastno.¹⁰⁶⁰

- **13. junij 1921:** izvolitev župana mesta Maribora.
- **28. junij 1921:** sprejetje Vidovdanske ustave.
- **12. julij 1921:** praznovanje rojstnega dne Njegovega Veličanstva kralja Petra. To je bil narodni praznik, ki so ga v Mariboru obujali nadvse slovesno. Mariborčani so morali okrasiti pročelja hiš in izobesiti narodne zastave. Trgovine in uradi so bili na ta dan zaprti.¹⁰⁶¹ Samo praznovanje so zaznamovali posamezni škandali. Za prvi škandal je poskrbel škof Napotnik, ki je po prvi kitici želel zapustiti oltar, a na koncu tega le ni storil. Od vseh sedmih političnih strank sta se poklonili le dve JDS in NSS. Slovenske ljudske stranke pa ni bilo niti blizu.¹⁰⁶²
- **25. julij 1921:** mariborski župan končno potrjen, čez tri dni pa prevzame posle na magistratu.

¹⁰⁵⁹ Bratje Čehi v Mariboru, Tabor, 15. 5. 1921, let. 2, št. 109, str. 2.

¹⁰⁶⁰ Pozdravljeni bratje Čehi, Tabor, 14. 5. 1921, let. 2, št. 108, str. 1; Veličasten sprejem »Hlahola« v Mariboru, Tabor, 14. 5. 1921, let. 2, št. 108, str. 1.

¹⁰⁶¹ K rojstnemu dnevu Nj. Vel. kralja Petra, Tabor, 12. 7. 1921, let. 2, št. 154, str. 2; Prebivalstvo Maribora, Tabor, 12. 7. 1921, let. 2, št. 154, str. 2; Praznovanje rojstnega dne kralja Petra na magistratu, Tabor, 12. 7. 1921, let. 2, št. 154, str. 2; Der Regierungskommissar, Marburger Zeitung, 12. 7. 1921, let. 61, št. 154, str. 3.

¹⁰⁶² Kraljevi rojstni dan v Mariboru, Slovenski narod, 15. 7. 1921, let. 54, št. 155, str. 3.

9.4 Viktor Grčar in začetki županovanja

9.4.1 Časovna doba njegovega županovanja

Viktor Grčar je županski stolček zasedel 25. julija 1921. Na tem položaju ostane do naslednjih regularnih septembrskih volitev v letu 1924. Njegov naslednik z župansko prisego decembra 1924 postane Josip Leskovar.¹⁰⁶³

9.4.2 Strankarska opredelitev

Štejmo ga za pristaša Jugoslovenske socialnodemokratske stranke.

9.4.3 Pomembni dogodki, prazniki, proslave, ki so zaznamovale njegovo županovanje do konca leta 1921

- **Konec julija 1921:** Maribor je obiskal kraljevi namestnik Ivan Hribar.¹⁰⁶⁴ Sprejema so se udeležili vsi pomembnejši mariborski politiki. Poseben govor sta imela tudi Viktor Grčar in okrajni glavar. Izmenjali so si številne vpljudne besede ter obudili pomen Maribora.¹⁰⁶⁵
- **Prva polovica avgusta 1921:** I. obrtna razstava v Mariboru.¹⁰⁶⁶
- **8. avgust 1921:** I. seja občinskega sveta.
- **16. avgust 1921**¹⁰⁶⁷: smrt kralja Petra. Kraljevina se je odela v črnino, a tudi Maribor se je dostojanstveno poslovil od svojega kralja. Po mestu so izobesili črne zastave, na dan pogreba so jih bolj po sili izobesili tudi Nemci. Zaprli so urade, trgovine in obrtne delavnice. Gostilne in kavarne so bile odprte le za polovični delovni čas. V Stolni cerkvi je potekalo žalno bogoslužje.¹⁰⁶⁸ Zgodilo se je tudi nekaj nenavadnega. V spomin na preminulega kralja so v Stolnici zadoneli zvonovi. Največji zvon naj bi počil. Zlobni jeziki so to videli kot opomin, da je zvon počil, ker je krščanski zvon

¹⁰⁶³ Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 282.

¹⁰⁶⁴ Kraljevega namestnika Ivana Hribarja, Nova doba, 28. 7. 1921, let. 3, št. 87, str. 1.

¹⁰⁶⁵ Sprejem pokrajinskega namestnika Hribarja v Mariboru, Jutro, 28. 7. 1921, let. 2, št. 176, str. 2; Kraljevi namestnik v Mariboru, Straža, 8. 8. 1921, let. 13, št. 88, str. 3.

¹⁰⁶⁶ Fran Novak, 1. Obrtna razstava v Mariboru in njen pomen, Tabor, 5. 8. 1921, let. 2, št. 175, str. 1.

¹⁰⁶⁷ Župan je z razglasom obvestil Mariborčane, da je njihov kralj preminil 16. avgusta 1921 ob pol šestih uri popoldne. Razglas, Tabor, 18. 8. 1921, let. 2, št. 185, str. 3.

¹⁰⁶⁸ Slovenija na dan pogreba (Maribor), Tabor, 24. 8. 1921, let. 2, št. 189, str. 4; Žalne zastave, Tabor, 24. 8. 1921, let. 2, št. 189, str. 4; Okrašena okna, Tabor, 24. 8. 1921, let. 2, št. 189, str. 4; Žalni dan v Mariboru, Slovenski narod, 24. 8. 1921, let. 54, št. 188, str. 3; Pogrebne slovesnosti v Mariboru, Jutro, 23. 8. 1921, let. 2, št. 198, str. 1; Der Bürgermeister, Marburger Zeitung, 18. 8. 1921, let. 61, št. 185, str. 3; Die Trauersitzung, Marburger Zeitung, 19. 8. 1921, let. 61, št. 186, str. 2.

zvonil pravoslavnemu kralju.¹⁰⁶⁹ Pogrebne slovesnosti se je iz Maribora udeležila deputacija mariborskega občinskega sveta z županom Viktorjem Grčarjem.¹⁰⁷⁰ V magistratu je potekala tudi »*Žalna seja povodom smrti Nj. Veličanstva Kralja Petra I.*« Seja je potekala 20. avgusta 1921. Župan na seji ni bil navzoč, tako da je sejo vodil podžupan mesta Maribora. Pred začetkom so v znak spoštovanja in žalovanja zbrani tudi vstali. Med številnimi slavospevi, ki so jih namenili preminulemu kralju, je po dvorani zadonel še naslednji klic: "Živi naj Nj. Veličanstvo Kralj Aleksander I." Občinski svetovalci so odobrili tudi žalni brzojav, ki so ga namenili pokrajinskemu namestniku.¹⁰⁷¹

- **11. oktober 1921:** seja občinskega sveta je trajala nepretrgoma od šeste zvečer do četrta eno zjutraj. Vsekakor najdaljša seja.¹⁰⁷²
- **18. november 1921:** umre najstarejši občan mesta Maribora. Gre za krojača Josefa Leeba. Umrli je v 92. letu starosti.¹⁰⁷³

Ker je Viktor Grčar župansko funkcijo prevzel šele avgusta, do konca leta 1921 ni bilo možno razbrati, kakšni so bili njegovi dejanski pogledi in prioritete za prihodnost. Ker me je zanimalo, kaj je Viktorju Grčarju uspelo postoriti v triletnem mandatu, sem si izbrala časnik Jutro in sem pregledala članke v obdobju, ko je zapuščal magistrat. Tako sem spoznala, kaj se je dogodilo pod njegovo triletno vladavino. Svoje dosežke in strahove je novinarju razodel v intervjuju. Občinski svet je zaradi kaotičnih posledic po prvi vojni najprej vzel v precep gospodarski razvoj občine. Vedeli so, da je hitro ukrepanje več kot nujno. A potrebni sta bili previdnost in zmernost. Dodatno težavo mu je povzročala menjava valute. Zaradi slabega finančnega stanja v občini se je zavedal, da se lahko loti le najnujnejših investicij. Tako so odpirali nove ceste in delali v razširitvi nove kanalizacije. Obnavljali so tudi pločnike in popravljali že obstoječe ceste. Druga težava so bila »mestna podjetja«. Kot največji problem pa je izpostavil kopališče in plinarno. Zavedal se je pomena elektrifikacije. Ponosen je

¹⁰⁶⁹ Zakaj je počil zvon v mariborski stolni cerkvi, Tabor, 24. 8. 1921, let. 2, št. 189, str. 4.

¹⁰⁷⁰ Pogreb kralja Petra, Nova doba, 20. 8. 1921, let. 3, št. 96, str. 1; Mesto Maribor pri pogrebu kralja, Jutro, 18. 8. 1921, let. 2, št. 194, str. 3.

¹⁰⁷¹ PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1921, str. 146–148.

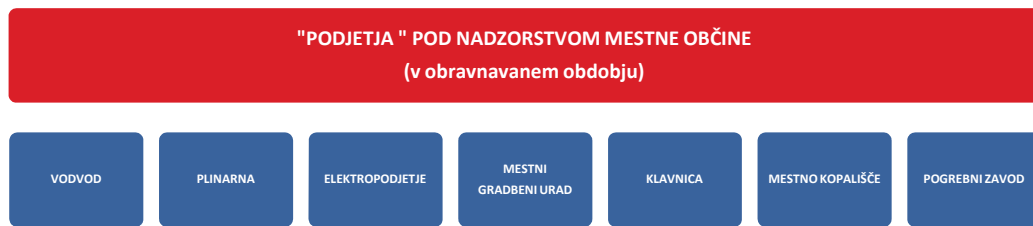
¹⁰⁷² Seja, Straža, 12. 10. 1921, let. 13, št. 113, str. 4.

¹⁰⁷³ Der älteste Bürger unserer Stadt gestorben, Marburger Zeitung, 20. 11. 1921, let. 61, št. 263, str. 4.

bil, da sta se klavnica in vodovod oskrbovala z električno energijo. Načrtov, vezanih na kopališča ob Dravi, niso mogli realizirati, saj se je pojavil problem, ki je bil lastniške narave. Ponovno je opozoril na pomanjkanje vode in druge težave, vezane na vodovod. V klavnici so imeli načrt o vzpostavitvi nove moderne hladilnice. Občina z občinskim svetom je namenila veliko pozornosti spodbujanju industrijske predelave mesa. A nadaljnjo akcijo je ohromil Beograd. Načrti o vključitvi Krčevine, Studenc, Pobrežja in Tezna k Mestni občini Mariborski so preprečile trmoglave občine in njihovi zastopniki sami. Dotaknili so se še problema pomanjkanja stanovanj. Viktor Grčar je zatrdil, da so storili vse, da bi se mizerija okoli stanovanj v njegovem mandatu končala. Izdal je tudi podatek, da je občina izdala vsaj petdeset nalogov za prisilno gradnjo, a ji je oblast to preprečila. Za občino je bila lastna namera o gradnji novih stanovanj preveliko finančno breme. Velike težave je občina imela še zaradi vrnitve zdravstvenih agend, ki si jih je po prevratu pritegnilo Okrajno glavarstvo. Ubožna kuhinja je v vseh teh letih poslovala s polno paro. Proti draginji so se spopadali z občinskimi sodišči, saj so le tako lahko udarno nastopili proti verižnikom. Tudi šolstvo se je uredilo. Občina je šole tudi podpirala ter revnim in ubožnim otrokom podarila knjige in ostale šolske potrebščine. Revne otroke je občina tudi obula in oblekla. Pohvalil se je, da so v tem času uredili še lastniško vprašanje nekdanjega »Theater und Casino-Verein«, s čimer je bila prihodnost gledališča in knjižnice zagotovljena. Za kulturo je občina več kot dobro denarno poskrbela.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷⁴ Maribor v letih 1921–1924, Jutro, 12. 12. 1924, let. 5, št. 290, str. 3; Maribor v letih 1921–1924, Jutro, 19. 12. 1924, let. 5, št. 296, str. 3; Maribor v bližni bodočnosti, Jutro, 24. 12. 1924, let. 5, št. 300, str. 3.

10 Mariborska mestna podjetja, njihovo delovanje in težave povezane z njimi



Sam termin »Mestna podjetja Maribor« za obravnavan čas sicer ni ustrezen. Mestna podjetja so bila ustanovljena s sklepom mestnega občinskega sveta šele v letu 1932. Vendar zaradi lažjega razumevanja uporabljam ta termin. Spodaj našeta »mestna podjetja« obravnavam, ker se je o njih veliko in pogosto govorilo na sejah najprej mestnega in nato občinskega sveta.¹⁰⁷⁵ V sledečem poglavju želim podati oris teh podjetij in opisati vzdušje v njih. Mestni vodovod, kopališče, plinarna, električno podjetje, klavnica in pogrebni zavod v majski seji mestnega sosveta leta 1920 nosijo oznako »pridobitna podjetja«. ¹⁰⁷⁶ Našeta podjetja so se ves čas morala soočati s pomanjkanjem denarja. Stanje, ki ga opazimo leta 1921, je posledica neekonomičnega kadrovanja in gospodarjenja v preteklih letih. Na začetku leta 1921 občina ni natančno vedela, kakšno posojilo je dobil npr. vodovod ter koliko sta dolgovali plinarna in klavnica. Najbolj samostojna sta bila Mestno električno podjetje in pogrebni zavod. Glavni vzrok za porazno stanje je slovenska oblast iskala v nemškem občinskem svetu, ki je posojilo posameznemu podjetju dodelil takoj, ko mu je zmanjkalo denarja. Stroški, ki so jih napovedovali za leto 1921, so bili povezani z elektrifikacijo klavnice in z izgradnjo nabiralne greznice za fekalije. Drugo veliko vprašanje je bilo povezano s plačilom delavcev. Ob vse tem bi se moral delež denarja nameniti še za vzdrževanje cest in trgov, za oskrbo ubogih in za šolstvo. A kaj, ko je občina bila v rdečih številkah.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁵ Mestna podjetja Maribor (dalje: Mestna podjetja Maribor), v: Mariborske slike, Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru, Maribor 1934, str. 103.

¹⁰⁷⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 79.

¹⁰⁷⁷ Prav tam, str. 7–9.

10.1 Vodovod

Zgrajen je bil leta 1901.¹⁰⁷⁸ Glavna centrala se je nahajala na Tržaški cesti. Vodo so zajemali v podnožju Pohorja. Vodne rezervoarje pa so imeli na t.i. Nemški Kalvariji.¹⁰⁷⁹ Glavne novice, ki so zaznamovale mestni vodovod so se dotikale kot nemškega kadra¹⁰⁸⁰ v vodnem obratu kakor tudi težav pri pomanjkanju vode. Na slednje so opozarjali že v avgustu 1921. Takrat so opozorili, da je zaradi minimalnih padavin v zimi 1920/21 in poletne suše že viden upad vodne gladine v studencih mestnega vodovoda. Tako se je zgodilo, da je dnevno v vodovodu primanjkovalo med 40 in 50 tisoč litri vode. Odjemalce so opozorili, da naj ne bodo pri porabi vode preveč potratni. Težava je bila tudi, da stanovanjski objekti, ki so ležali višje, niso imeli vode na razpolago čez ves dan. Pomanjkanje vode pa je že imelo posledice na higienskem področju. Zaradi slabega vodnega stanja je magistrat moral omejiti škropljenje ulic oz. ga je moral že skoraj zaustaviti. Tako so prepovedali škropljenje vrtov in puščanje odprtih vodovodnih pip v stanovanjih. Tudi domače kopeli so bile prepovedane razen v primeru, če jih je predpisal zdravnik. Tudi mestno kopališče je v decembru 1921 moralo zapreti svoja vrata. Delovalo je lahko le tri dni tedensko. Vsi tisti, ki jim vodni kotlički niso delovali, so jih morali dati popraviti. Vode tako niso smeli uporabljati med deveto uro zvečer in šesto uro zjutraj. Mestna občina je s posebnimi možmi na terenu stanje tudi nadzirala. Za kršitelje so bile določene visoke globe. Dnevno je osebi¹⁰⁸¹ pripadlo okoli 90 litrov vode.¹⁰⁸² Zaradi slabe vodne prognoze so se na magistratu odločili za drastične poteze. Vse pipe v kopalnih sobah zasebnih stanovanj so dobile plombo od strani organov mestne občine. Za odstranitev plombe je bila predvidena kazen. Iz 90 litrov vode, ki je bila namenjena dnevni

¹⁰⁷⁸ Mestna podjetja Maribor, str. 102.

¹⁰⁷⁹ Vojnovič, Maribor in okolica, str. 12.

¹⁰⁸⁰ Mestni vodovod se pere, Tabor, 6.10. 1920, let. 1, št. 34, str. 3.

¹⁰⁸¹ Samo za primerjavo, koliko vode porabimo dandanes. Ko se danes načrtuje preskrba s pitno vodo iz vodovoda, morajo na osebo zagotoviti približno 150 litrov vode dnevno. Dnevna poraba vode danes (upoštevati moramo velikost mesta oz. kraja) doseže tudi med 250 in 300 litri. Odrasel človek v poprečju za kopanje in tuširanje porabi 55 litrov vode na dan, 32 litrov porabi za izplakovanje WC-ja, 25 za pranje perila, 10 za telesno nego, 9 za zalivanje vrta ali pranja avtomobila, 8 litrov za pranje posode, in približno 4 litre za pitje in kuhanje. Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota, Pitna voda, <http://www.zzv-ms.si/si/voda/documents/pitna-voda.pdf>, 29. jan. 2010.

¹⁰⁸² Pomanjkanje vode v Mariboru, Tabor, 2. 8. 1921, let. 2, št. 172, str. 3; Wassermangel, Marburger Zeitung, 2. 9. 1921, let. 61, št. 197, str. 3; Pomanjkanje vode, Tabor, 3. 9. 1921, let. 2, št. 198, str. 3; Pomanjkanje vode, Slovenec, 24. 12. 1921, let. 49, št. 292, str. 3; Pomanjkanje vode, Tabor, 18. 9. 1921, let. 2, št. 210, str. 3; Pomanjkanje vode, Slovenec, 23. 10. 1921, let. 49, št. 242, str. 4.

porabi, so kar kmalu pristali na 30 litrih na eno osebo. Tj. je moralo zadostovati za pitje, kuho, čiščenje in pranje perila. Strankam so določili količino pripadajoče vode glede na zadnji popis.¹⁰⁸³ Glavne točke, vezane na pomanjkanje vode, je podajal župan Viktor Grčar.¹⁰⁸⁴

Primanjkljaj vode je vplival tudi na obrate. Apel na mestno občino, da naj uredi vodo iz Drave npr. za Južno železnico je bil več kot utemeljen.¹⁰⁸⁵ Mariborčani so se v letu 1921 srečali s pravim pomanjkanjem vode. Vodna kriza je v decembru 1921 doživela višek in je bila največja v obravnavanem obdobju. Slovenec nam stanje zelo dobro oriše: *"Če nam prihodnji meseci ne prinesejo več južnega snega, se zna zgoditi, da postane Maribor nekega dne sploh brez pitne vode."*¹⁰⁸⁶ Ob nujnih popravilih so časniki opozarjali ljudi o vzdrževalnih delih in popravilih. Ob takšni situaciji so jim predlagali, da si naj vodo shranijo na zalogo.¹⁰⁸⁷

10.2 Plinarna

Zgradili so jo leta 1870. Plinarna je bila zgrajena v meljskem okraju ob progi nekdanje Južne železnice nasproti glavnega kolodvora. V letu 1870 so v Mariboru zažarele prve plinske svetilke. V teh uvodnih časih se je glede na pogodbeno določila omrežje začelo pospešeno širiti. Leta 1916 je plinarna prešla v last Mestne občine Mariborske.¹⁰⁸⁸ Mesto je plinarna preskrbovala s kurilnim plinom, šole, mestne urade in »mestna podjetja« pa je oskrbovala tudi s premogom in z drvni. Izvrševali so vse plinske instalacije. Prav tako pa so poskrbeli za dobavo naprav, ki so jih potrebovali v obrti, industriji in v gospodinjstvu (v mislih imam predvsem plinske aparate, štedilnike ter peči). Potekala je tudi prodaja stranskih produktov, kot sta bila koks in katran. V letu 1919 je plinsko omrežje bilo dolgo okoli 31 km, okoli leta 1930 37 km, leta 1937 pa skoraj 41 km. Leta 2008 je omrežje zemeljskega plina v celotnem Mariboru bilo dolgo 198 km.¹⁰⁸⁹ O plinskih težavah, ki so nastopile po prevratu, sem že obširneje pisala. Dohod

¹⁰⁸³ Pomanjkanje vode, Tabor, 18. 9. 1921, let. 2, št. 210, str. 3–4.

¹⁰⁸⁴ Wassermangel, Marburger Zeitung, 18. 9. 1921, let. 61, št. 210, str. 3.

¹⁰⁸⁵ Pomanjkanje vode, Tabor, 13. 12. 1921, let. 2, št. 280, str. 3.

¹⁰⁸⁶ Pomanjkanje vode, Slovenec, 24. 12. 1921, let. 49, št. 292, str. 3.

¹⁰⁸⁷ Zatvoritev mestnega vodovoda, Mariborski delavec, 19. 2. 1920, let. 3, št. 40, str. 3; Zatvoritev mestnega vodovoda, Mariborski delavec, 21. 2. 1920, let. 3, št. 42, str. 3; Sperrung der städtischen Wasserleitung, Marburger Zeitung, 22. 2. 1920, let. 60, št. 43, str. 4.

¹⁰⁸⁸ Mariborska mestna podjetja, Kronika slovenskih mest, let. 2 (1935), št. 3, str. 86.

¹⁰⁸⁹ Mestna podjetja Maribor, str. 102; 140 let Plinarne Maribor (oglasna priloga), Večer, 1. 10. 2009, let. 65, št. 227, str. 2; Baš, Razvoj Maribora v l. 1918–1938, str. 60.

elektrike v mesto pa je – kot sem že tudi nakazala – plin potisnil v ozadje. Leta 1928 je plinska razsvetljava le bila opuščena. Plin je ostal prisoten le v industriji in obrti. Elektrarna na Fali je pomenila zmago za mariborsko elektriko, na drugi strani pa je zadala velik udarec in poraz plinu.¹⁰⁹⁰

O plinarni in notranjem ustroju so spregovorili tudi na sejah mestnega sosveta. Na seji mestnega sosveta 29. decembra 1919 je bilo govora o disciplinskem prekršku ravnatelja plinarne Jakoba Vielbertha. S soglasnim sklepom sosveta se je dalo vedeti, da je odpuščen. Določeno je bilo, da bo plačo dobival še tri mesece, medtem, ko mu je bilo zaukazano, da mora stanovanje zapustiti do 1. februarja 1920.¹⁰⁹¹ Takšna usoda mu je bila določena glede na predstavljena dejstva že na seji pred tem, 26. novembra 1919. Po revizijskem pregledu je bilo ugotovljenih veliko neskladnosti in pomanjkljivosti. Razen tega so Jakobu Vielberthu bile očitane še številne manipulacije. Njegovo mesto je zapolnil inž. Dušan Tomšič.¹⁰⁹² 20. aprila 1920 je bilo na seji sklenjeno, da sta občina in Jakob Vielberth poravnala vse račune. Opozorjen je še bil na izselitev iz stanovanja. Ko se je slednje le izpraznilo, je pripadlo Dušanu Tomšiču. Izselitveni rok so mu podaljšali na maj leta 1920.¹⁰⁹³ Na sejah so še odločali, katere delavce se naj odpusti zaradi pomanjkanja dela. Sklenjeno je bilo, da naj se naj ne odpuščajo starejši delavci ter tisti, ki imajo večje družine. Mlajši delavci so tako bili prvi na seznamu za odpuščanja. Ti sklepi so bili sprejeti na seji 29. marca 1921.¹⁰⁹⁴ Občina je plinarni odobrila tudi kredit. Šlo je za posojilo, s katerim so želeli modernizirati plinarno.¹⁰⁹⁵

V časniku Jutro pa sem zasledila, da je plinarna še v letu 1921 zaposlovala veliko »nemškutarjev«.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹⁰ 140 let Plinarne Maribor (oglasna priloga), Večer, 1. 10. 2009, let. 65, št. 227, str. 1 in 4.

¹⁰⁹¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 56.

¹⁰⁹² Prav tam, str. 49–51.

¹⁰⁹³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 42 in 48.

¹⁰⁹⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 82–83.

¹⁰⁹⁵ Prav tam, str. 110.

¹⁰⁹⁶ Razmere v mariborski mestni plinarni, Jutro, 6. 11. 1921, let. 2, št. 252, str. 3.

10.3 Elektropodjetje

Podjetje je bilo ustanovljeno v obravnavanem letu 1919. Glavna naloga podjetja je bila mesto oskrbovati z električnim tokom za pogon in razsvetljavo. Gradili so daljnovode, razvodna omrežja in transformatorske postaje. Montirali in popravljali so hišne priklope, instalacije in pogonske naprave. Tok so uporabili za pogon, razsvetljavo in v gospodinjske namene.¹⁰⁹⁷ Mestno električno podjetje so v času, ki ga obravnavam, videli kot podjetje, ki se je skrivalo za plaščem Pichlerjeve tvrdke iz Gradca. To pa je bilo moteče, če vemo, da ta ni bila slovenska. Družbi Pichler je še začasa nemškega Maribora v letu 1917 bila dodeljena naloga za izvršitev elektrifikacije v mestu, a prihod vojne ji je to nalogo preprečil realizirati.¹⁰⁹⁸ V tem poglavju ne morem mimo tega, da ne bi omenila projektov in misli, ki so hrepenele po lastni elektrarni. Leta 1920 je Mestna občina Mariborska le morala opustiti misel na lastno elektrarno. Poteza povezave Maribora in Fale se je, kot sem tudi opisala, izkazala za hvalevredno dejanje. Vojna leta so Maribor in Gradec tako oddaljila od prej načrtovane skupne gradnje elektrarne, ko so jo nameravali zgraditi pri t.i. Felberjevem otoku. Danes ga poznamo pod imenom Mariborski otok. Dovoljenje za gradnjo elektrarne je bilo pridobljeno že v letu 1912. A leta 1913 je bilo osnovano Graška-mariborska dravska podjetja, ki je tako imelo koncesijo za gradnjo elektrarne. Že opisani dogodki in podana dejstva so bili na strani Fale.¹⁰⁹⁹ Elektrarna pri Mariborskem otoku pa je morala počakati do izteka druge vojne.

¹⁰⁹⁷ Mestna podjetja Maribor, str. 103.

¹⁰⁹⁸ Kontrola javnih podjetij, Tabor, 16. 11. 1920, let. 1, št. 69, str. 3; Mestno električno podjetje, Tabor, 4. 12. 1920, let. 1, št. 83, str. 2; Skrivnostna izguba, Tabor, 21. 11. 1920, let. 1, št. 73, str. 2.

¹⁰⁹⁹ Mrčečnik, Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let, v: Mariborske slike, Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru, Maribor 1934, str. 47; Antoša Leskovec, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941, v: Maribor skozi stoletja, Založba Obzorja, Maribor 1991, str. 361.

10.4 Mestni gradbeni urad

Glavna naloga tega urada je bila gradnja, vzdrževanje, popravljanje, pometanje in škropljenje cest. V njihovi oskrbi je bilo tudi kidanje snega in njegov odvoz. Vzdrževali so tudi cestne ograje, mostove in brvi. Popravljali so še betonske robnike pri pločnikih. Izvrševali so tudi tlakarska dela. Gradili in čistili so kanalsko omrežje, vzdrževali mestne stanovanjske hiše in obrtne zgradbe. Odvažali so tudi fekalije.¹¹⁰⁰

Poglejmo, kako je vse to potekalo v praksi. Glavno pomoč pri orisu te situacije sem dobila preko časnikov. Prah, blato, smrad, uničeni ter poškodovani pločniki in snežne gmote so le nekateri problemi, s katerimi se je moral soočati mestni gradbeni urad v obravnavanem obdobju. *"Še lani (leta 1919 op. a.) se je Maribor vsaj kolikor toliko postavljal kot snažno in čisto mesto ... V zadnjem času pa so se spremenile nekatere ulice naravnost v gnojišča. ... Pri tem ne mislimo na zakotne ulice in ne samo na take, kjer se mnogo vozi, ampak v mislih imamo večje ulice, ki vodijo v lepša, obljudena dela mesta npr. proti mestnemu parku. Tudi te ulice so skrajno zanemarjene in nesnažne. Tako se najdejo npr. v Zg. Gosposki ulici, Cankarjevi ulici itd. kar po več dni isto konjsko in človeško blato, vse polno segnite slame, papirja, smeti in ostankov ponočnih »izbruhov«."*¹¹⁰¹ Slednji odlomek članka nam poda dober oris glede samega videza v mestu. Kakor tudi naslednji. *"Veliki oblaki prahu se kotalijo po mariborskih ulicah."*¹¹⁰² Je le eden izmed utrinkov, ki nakazujejo »prašno« stanje v mestu. Prah je bil res moteč element. Predlog ljudi, da se naj pometa opoldne, ko ni gneče v mestu, ni naletel na plodna tla. Prošnje po škropljenju ulic s škropilnimi vozovi prav tako ne.¹¹⁰³ Tako lahko po časnikih zasledimo veliko negodovanja nad brezobzirnim pometanjem trgovcev na Glavnem trgu.¹¹⁰⁴ Pometači so bili postavljeni od mestnega magistrata.¹¹⁰⁵ Stavbeni urad je za škropljenje ulic imel na voljo le trideset pometačev. To je bilo sorazmerno malo za takšno mesto, kot je bil Maribor. Vedeli so, da bi za popolni higienski red morali pometati dvakrat. S to potezo pa bi se morale mezde pometačem dvigniti za dvakrat. Finančno stanje

¹¹⁰⁰ Mestna podjetja Maribor, str. 103.

¹¹⁰¹ Snaga v mestu, Tabor, 1. 12. 1920, let. 1, št. 81, str. 2.

¹¹⁰² Prah na mariborskih ulicah, Male novice, 31. 5. 1919, let. 2, št. 59, str. 2.

¹¹⁰³ Prav tam.

¹¹⁰⁴ Več obzirnosti, Male novice, 13. 5. 1919, let. 2, št. 52, str. 4.

¹¹⁰⁵ G. Pfeiferju in Seneković, Male novice, 16. 12. 1919, let. 2, št. 113, str. 3.

občine je tako bilo krivo, da se je pometalo le enkrat, in to okoli devete ure zjutraj, saj otroci in številni uradniki s tem niso bili izpostavljeni prašnim delcem.¹¹⁰⁶ Kasno pometanje ulic je bilo sporno na že omenjenem Glavnem trgu, saj so pometači prišli na delo ravno takrat, ko so branjevci tod postavili svoje izdelke. Tako se je pogosto zgodilo, da se je prah prenesel na sveže meso.¹¹⁰⁷ Branjevci so težavo rešili tako, da so izdelke pokrivali.¹¹⁰⁸ Prebivalcem se je takšno početje zdelo izredno neokusno in nehigiensko.¹¹⁰⁹ Z novim županom so ljudje upali tudi na izboljšanje teh težav. Časnik je opozoril, da se naj mesto zgleduje po npr. švicarskih mestih, kjer so situacijo s prahom uspešno reševali.¹¹¹⁰ Da je škropljenje cest predstavljalo resen problem, je razvidno tudi iz tega, da so o tej problematiki spregovorili že na prvi seji mestnega sosveta 1919. Sosvetovalec Fran Rosina je vprašal zbrane može, ali se bo v letu 1919 sploh kaj škropilo. Vilko Pfeifer mu je razložil, da bodo največjo težavo v boju proti škropljenju povzročale predvsem škropilnice, ki jih ni bilo na razpolago. Naposled je bilo le razkrito, da so enega konja dobili iz Ljubljane, drugega pa je dal pogrebni zavod. Na tej seji so še določili, da se naj začasno škropi le: kolodvor – Tegetthoffova cesta – Gosposka ulica – Glavni trg – Dravski most. Nepotrebne vožnje po najbolj obljudenih cestah in ulicah so celo prepovedali.¹¹¹¹ Glavna težava ob škropljenju je bilo tudi pomanjkanje vode, kot se je to kasneje izkazalo.¹¹¹² Mariborske ulice so bile res čiste in očiščene le po dežju.¹¹¹³

Po drugi strani pa nam časniki kljub vsej prašnosti in smradu zapišejo: *"Mesto Maribor ima lepe čiste ulice, a še mnogo lepše trge."*¹¹¹⁴ Lepoto Grajskega trga so tako (z)motili izvoščki (fijakarji) in njihovi konji. Slednji so prostor onesnažili tako, da je poleti bilo stanje nevzdržno. Posledično so se po mestu razpasle še

¹¹⁰⁶ Mestni magistrat, Straža, 4. 6. 1920, let. 12, št. 59, str. 3.

¹¹⁰⁷ Škropljenje ulic v Mariboru, Straža, 6. 7. 1921, let. 13, št. 74, str. 3; Javno vprašanje, Straža, 31. 5. 1920, let. 12, št. 57, str. 3.

¹¹⁰⁸ »Eine Schwienerie«, Mariborski delavec, 3. 7. 1919, let. 2, št. 148, str. 3.

¹¹⁰⁹ Eine Schwienerie, Marburger Zeitung, 29. 6. 1919, let. 59, št. 141, str. 3; Eine Schwienerie, Marburger Zeitung, 5. 7. 1919, let. 59, št. 146, str. 3.

¹¹¹⁰ Mittel zur Bekämpfung des Straßenstaubes, Marburger Zeitung, 2. 9. 1921, let. 61, št. 197, str. 3.

¹¹¹¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 4–5.

¹¹¹² Prah na mariborskih cestah, Mariborski delavec, 31. 5. 1919, let. 2, št. 122, str. 3.

¹¹¹³ Maribor v megli, prahu, Tabor, 1. 9. 1921, let. 2, št. 196, str. 3.

¹¹¹⁴ Mesto Maribor, Straža, 16. 6. 1920, let. 12, št. 64, str. 3.

muhe, ki so se preselile v bližnje pekarnice in slaščičarne. Občinski svetovalci so takšno situacijo imeli v sanitarnem pogledu za nedopustno.¹¹¹⁵

Naslednjo težavo so povzročali obrabljeni pločniki, na katerih je že pošteno drselo. Tudi ti so klicali po obnovi. A do nje ni prišlo, je pa bilo veliko padcev starejših občanov. Magistrat se je ob teh padcih ovil v molk.¹¹¹⁶ Padec je lahko povzročil tudi pomarančni olupke, saj so ljudje olupke kar brezvestno puščali za seboj po tleh.¹¹¹⁷

Ob prahu je veliko težav povzročalo še blato ter številne blatne luže.¹¹¹⁸ O blatnih ulicah so časniki poročali že decembra 1918. Tedaj so mestne ulice primerjali kar z gorskimi ulicami.¹¹¹⁹ Blata je na posameznih mestih bilo celo toliko, da se je pogrezalo do kolen.¹¹²⁰ Med najbolj blatne ulice se je vpisala Meljska.¹¹²¹ Težave z njo so obravnavali celo na aprilski seji sosveta 1920. Občina se je branila, da cesta ni pod njenim nadzorom, temveč da spada pod delokrog Okrajnega glavarstva. Asfalta pri gradnji te ceste niso mogli uporabiti, saj je bil predrag.¹¹²²

Brez izjeme je veljalo, da je notranji del mesta bil solidno očiščen, medtem ko so ostala predmestja na ulicah imela prah in blato.¹¹²³ Blatne ceste tj. veljalo predvsem za glavne npr. Tegetthoffovo so posuli.¹¹²⁴ Za tlakovanje cest in pločnikov je občina namenila »prelimirano« vsoto denarja, kot je razvidno iz zapisnika julijske seje 1920. Sosvetovalec se je ob tem upravičeno vprašal, kam se je denar sploh namenil, saj se v mestu obnova teh površin sploh ni zaznala.¹¹²⁵

Mestni magistrat je z razglasom, ki je bil vezan na vzdrževanje cest in prometa, ljudi obvestil, da je dolžnost vsakega hišnega posestnika, očistiti tlak in hodno pot. Čiščenje je bilo vezano predvsem na sneg in led. Pri tem so jim predlagali uporabo peska, pepela ali žagovine.¹¹²⁶ Praksa je pokazala sicer drugačno situacijo. Sneg je z ulic pregnala otoplitev in ne ljudje. Posamezniki so se jezili na

¹¹¹⁵ PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1921, str. 213–214.

¹¹¹⁶ Drsanje po ulicah, Tabor, 30. 11. 1921, let. 2, št. 271, str. 3.

¹¹¹⁷ Graje vredna razvada, Straža, 13. 5. 1921, let. 13, št. 53, str. 3.

¹¹¹⁸ Ljubljansko blato, Straža, 4. 3. 1921, let. 13, št. 25, str. 3; Domače perilo, Mariborski delavec, 24. 9. 1919, let. 2, št. 216, str. 3.

¹¹¹⁹ Blatne ulice, Mariborski delavec, 19. 12. 1918, let. 1, št. 23, str. 2.

¹¹²⁰ V škandaloznem stanju se nahaja, Tabor, 20. 2. 1921, let. 2, št. 41, str. 2.

¹¹²¹ Meljska cesta, Tabor, 1. 5. 1921, let. 2, št. 98, str. 3.

¹¹²² PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 96.

¹¹²³ Die Staubplage, Marburger Zeitung, 31. 3. 1921, let. 61, št. 72, str. 3.

¹¹²⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 46.

¹¹²⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 118.

¹¹²⁶ Snaženje trotoarjev, Mariborski delavec, 3. 2. 1919, let. 2, št. 27, str. 2; Mestni magistrat, Straža, 3. 2. 1919, let. 11, št. 10, str. 3–4.

mestno upravo in se spraševali, zakaj se pri odstranjevanju snega ne uporabijo tisti avtomobili za Transporte, ki jih je dnevno uporabljala klavnica.¹¹²⁷ Večina Mariborčanov je bila prepričana, da je mestni magistrat tisti, ki bi moral poskrbeti za odstranitev snega z ulic.¹¹²⁸ Sneg je tako zaradi neukrepanja mestne občine povzročal konstantno jezo in bes. Ko je sneg skopnel, je ostalo samo še blato.¹¹²⁹ V letu 1920 so na decembrski seji sosveta vendarle predlagali, da naj mestni stavbeni urad odstrani sneg vsaj na prehodih čez ulice.¹¹³⁰ Sneg pa ni motil le na cestah, temveč je še večjo nevarnost povzročal tisti na strehah. Zaradi varnosti ljudi je tako padel predlog o zatrditvi snežnih zadržljajev na strehe. Ti so preprečili morebitno prosto padanje snega na ceste in ljudi.¹¹³¹ Zaradi številnih snežnih gmot se je pojavila celo ideja o mobilizaciji prebivalstva za kidanje snega. Zajeli bi vse moške in ženske med 18. in 40. letom starosti.¹¹³²

Slabo vzdrževane so bile tudi občinske ceste in jarki. Vzrok je tudi tukaj bilo vojno stanje, saj se v tem času ni nič obnavljalo. Za obnovo so primanjkovali konjske vprege, delavci, vozovi, konji in cement. Mariborski okrajni zastop je Mariboru sicer ponudil roko pomoči. Obljubili so, da bodo prispevali do petdeset odstotkov k popravnim stroškom.¹¹³³ Pomanjkanje denarja ter kriza sta vseeno bili preveliki. Stroški, ki jih je imelo mestno gospodarstvo, so zrasli od leta 1918 do 1919 za več kot štiri krat.¹¹³⁴ Dvignili so se predvsem zaradi povišanja voznin, višjih dnevnic ter zaradi vzdrževanja orodja.¹¹³⁵

»Mariborski flek« ki je najbolj bodel v oči je bil stari Dravski most. Bilo je samo še vprašanje časa, kdaj se bo podrl. Zasledila sem predloge, da se ga naj dokončno podre in les nameni za kurjavo.¹¹³⁶ V septembru 1920 je most že bil zaprt in je čakal na rušitev.¹¹³⁷ Junija 1921 so celo opozorili, da most služi le še samomorilcem.¹¹³⁸

¹¹²⁷ Škandalozni nered na ulicah, Tabor, 8.1. 1921, let. 2, št. 5, str. 2.

¹¹²⁸ Mestni magistrat, Tabor, 15. 11. 1921, let. 2, št. 258, str. 3.

¹¹²⁹ Das letzte Schneefall, Marburger Zeitung, 8. 12. 1920, let. 60, št. 276, str. 3.

¹¹³⁰ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 119.

¹¹³¹ Snežni zadržajl, Tabor, 29. 12. 1920, let. 1, št. 102, str. 2.

¹¹³² Mariborske ulice, Tabor, 8. 12. 1920, let. 1, št. 86, str. 2.

¹¹³³ Poprava občinskih cest in jarkov, Mariborski delavec, 6. 5. 1919, let. 2, št. 101, str. 3.

¹¹³⁴ Izkaz o stroških za vzdrževanje mestnih cest in ulic, Mariborski delavec, 15. 1. 1920, let. 3, št. 11, str. 3.

¹¹³⁵ Izvoz fekalij, Tabor, 28. 9. 1921, let. 2, št. 218, str. 3; Izvoz fekalij, Tabor, 18. 9. 1921, let. 2, št. 210, str. 4.

¹¹³⁶ Oj, ti ljubi Maribor, Male novice, 25. 9. 1919, let. 2, št. 104, str. 1.

¹¹³⁷ Stari leseni državni most, Jutro, 12. 9. 1920, let. 1, št. 18, str. 2.

¹¹³⁸ Kaj bo s starim dravskim mostom, Tabor, 11. 6. 1921, let. 2, št. 130, str. 3.

Tudi javna stranišča so se znašla na črnem seznamu.¹¹³⁹ V letu 1920 je mesto dobilo novo moderno javno stranišče. A kljub temu ga niso uporabljali. Ljudje so svoje »velike in male potrebe« še naprej opravljali pod stopnicami ali kje v bližini.¹¹⁴⁰ *"Stranišča po mestu so skrajno zanemarjena. Že na sto korakov ti vdari na nos »prijeten vonj«, ki okuža vso okolico."*¹¹⁴¹ To je še en dokaz, ki nam potrjuje, da je higiensko stanje v mestu bilo na dnu. Na novemberski seji sosveta 1919 so sklenili, da morajo stranišča po higienskih predpisih urediti še v kavarnah in po gostilnah.¹¹⁴² Junija 1920 se je na Rotovškem trgu za zmeraj zaprlo staro stranišče. Novo modernejše zidano stranišče so občani sedaj imeli na voljo med Državnim mostom in nekdanjo Teschellgijevo hišo. Stranišče je imelo dva razreda. Za prvi, boljši razred, se je plačalo 40 vin, za drugi nekoliko slabši, pa polovico manj. Ob odprtju modernejšega stranišča so občane opozarjali na vzdrževanje reda in čistoče.¹¹⁴³

Kot vemo so v začetku leta 1920 kritike proti Vilku Pfeiferju s strani Straže postajale vedno glasnejše. Nasprotnike je zmotilo tudi to, da je premalo pozornosti namenjal snagi in redu. Opozarjali so ga, da bodo smeti predstavljale še veliko breme za davkoplačevalce.¹¹⁴⁴ Če se je Vilka Pfeiferja kritiziralo, da sedi križem rok, je Josip Leskovar že ob nastopu funkcije marca 1920 izdal higienske uredbe. S slednjimi je želel omejiti predvsem prah. Tako je torej bilo določeno, da so morali hišni posestniki vsako jutro proti cesti ležeči pločnik in stezo pred svojo hišo izdatno poškopiti z vodo in obenem vse temeljito očistiti. Smeti, ki so jih na ta način zbrali, niso smeli pomesti na ulico ali v odvodni kanal. Določeno je bilo, da se te smeti odnesejo v jamo za smeti k dotični hiši. Ta dela so se morala opravljati vsak dan okoli sedme ure zjutraj. V higienske predpise so vzeli tudi trgovce. Strogo jim je bilo prepovedano, da bi smeti in druge odpadke izpred trgovin pometali na ulico. Vladni komisar se je uprl na zakon iz 15. marca 1882. Že takrat je bilo določeno, da se mora pepel, gnoj, smeti idr. odvažati v takšnih vozovih, ki imajo na obeh straneh postavljene deske. Izlivanje tekočin, nesnag in

¹¹³⁹ Oj, ti ljubi Maribor, Male novice, 25. 9. 1919, let. 2, št. 104, str. 1.

¹¹⁴⁰ Na sledečo tematiko je opozoril tudi sosvetnik na marčevski seji 1920. Čeprav je sledeče stranišče bilo šele v gradnji so ga ljudje že začeli uporabljati in so onesnaževali okrog in okrog. PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 40; Stranišče pod novim mostom, Tabor, 17. 9. 1920, let. 1, št. 18, str. 2.

¹¹⁴¹ Stranišča po mestu so skrajno zanemarjena, Tabor, 1. 9. 1921, let. 2, št. 196, str. 3.

¹¹⁴² PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 46.

¹¹⁴³ Eröffnung eines neuen Anstandsortes, Marburger Zeitung, 27. 6. 1920 let. 60, št. 142, str. 4.

¹¹⁴⁴ Maribor je bil pred razsulom nežno, Straža, 5. 1. 1920, let. 12, št. 2, str. 2–3.

vseh smeti na javne ceste in kanalske odprtine so strogo prepovedali. Obenem so ljudi ponovno opozorili, da naj z opravljanjem vseh potreb na ulicah končno prenehajo. Vso situacijo je nadzorovala policija, ki je prestopnike oglobila.¹¹⁴⁵ Zaradi neupoštevanja zakonskih določil so se na ulici znašle tudi črepinje. Nesreča ni počivala in desetletna deklica si je, ker je bila bosa, prerezala celo stopalo. Ljudje so še naprej stresali na ulice cunje s prahom, nekateri so skozi okna vlivali nečisto vodo. Tabor se je ob takšni situaciji vprašal: *"Saj vendar nismo kje v Afriki!"*¹¹⁴⁶

Komaj v aprilu 1921 sem zasledila, da se je Ivan Poljanec odločno odločil, da bo naredil nekaj za higieno. Sklenjeno je bilo, da se bodo popravile tiste ulice, ki so bile najbolj zanemarjene. Vladni komisar je tako obljubil, da bo zamenjal tudi pločnike. Naloga ni bila lahko izvedljiva, saj je mestna občina takrat bila že zelo zadolžena.¹¹⁴⁷ Članek iz avgusta 1921 nam nakaže, da je Ivan Poljanec res držal besedo o obnovi pločnikov. Hkrati so še pohvalili Viktorja Grčarja, ki je z delom zadnjega vladnega komisarja tudi nadaljeval. Časnik je situacijo z obnovo cest in pločnikov povzel: *"Maribor v Jugoslaviji gotovo prednjači po svojih solidno tlakovanih cestah in po gladkih trotoarjih."*¹¹⁴⁸

Oktobra 1921 so ljudje smeti še vedno metali skozi okna. »Svinjarija« je bila največja pri mestnem kinu in ob lokalih, tudi cunje so se še naprej iztepale na ulicah.¹¹⁴⁹

Odvoz odpadkov je od prvega avgusta 1915 bil v domeni mestne občine. Takrat je občina pri vojaški upravi dosegla, da ji je ta dala brezplačno na razpolago pet parov konj in voznike. Odvoz se je opravljal v pnevmatičnih aparatih. V letu 1919 je občina imela na voljo le štiri pare vprežne živine, in sicer dva para od zasebnikov, saj vojaška uprava od novembra 1918 mestu ni dala vprege, kot je to veljalo od leta 1915 naprej. Mestna občina je tako morala imeti v lastni režiji organizirane konje, vprego, hlapce in svoj prostor za vozni park. Odpadke so z dovoljenjem višjih oblastnih organov razkladali v Dravo pri Starem dravskem mostu. Na ta način je mesto sicer izgubilo gnojilo, a so zadostili sanitarnim predpisom, ki so velevali, da se odpadki čim prej odstranijo iz mesta. Ob

¹¹⁴⁵ Za omejitev prahu na javnih cestah mestnega okrožja Maribor, Mariborski delavec, 16. 3. 1920, let. 3, št. 62, str. 3.

¹¹⁴⁶ Ne mečite črepinj na cesto, Tabor, 3. 9. 1921, let. 2, št. 198, str. 3.

¹¹⁴⁷ Mariborske novice, Slovenski narod, 23. 4. 1921, let. 54, št. 91, str. 3.

¹¹⁴⁸ Poprava naših trotoarjev, Tabor, 31. 8. 1921, let. 2, št. 195, str. 3.

¹¹⁴⁹ Smetišče na ulici, Tabor, 14. 10. 1921, let. 2, št. 232, str. 3.

morebitnem drugačnem postopanju bi mesto lahko zajele različne epidemije. Takšno odlaganje odpadkov v reko je bilo le začasno, dokler ne bi našli kakšne druge rešitve. Ljudi, ki so živeli tik ob reki, so pomirili, da takšno postopanje ne škodi njihovemu zdravju in da morajo v primeru obolenja nemudoma iti k zdravniku, saj ima ta vsa pooblastila, kako ravnati.¹¹⁵⁰ Pri Starem dravskem mostu, kjer so se spuščali mestni odpadki v vodo, so na julijski seji sosveta 1919 predlagali, da se naredi odvodni lijak, skozi katerega naj bi se odpadki spuščali v vodo.¹¹⁵¹ Čeprav je veljalo, da bi tekočino iz stranišč lahko uporabili v koristnejše namene, so na sanitarno oblast bile naslovljene obtožbe o širjenju tovrstnega smradu zaradi takšnega ravnanja. Pripekanje sonca na gnoj je »zasmradilo« celotno okolico od železniškega mostu pa vse tja do Narodnega doma.¹¹⁵² Za klasične smeti sicer nisem zasledila prostora, kam naj bi jih odlagali, je pa bralec Tabora ogorčen zapisal, kako mestni vozniki smeti zlagajo ob ravno posajeno drevje. Iz sledečega članka sem tudi razbrala, kako so postopali v boju proti podganam.¹¹⁵³

Veliko težavo so povzročali tudi odpadki iz greznic. V veliki meri so bili tega krivi lastniki, ki greznic niso pravočasno izpraznili. V načrtu je bila želja po odplovni kanalizaciji¹¹⁵⁴, a za leto 1919 je to bil predrag projekt. Ne samo da bi to bilo izredno drago, vedeli so, da bi s tem izgubili možnost, da bi kanalizacijo uporabili v poljedelske namene. Mestni stavbeni urad je ljudem naročil, da morajo biti pazljivi na greznico in da se lahko obrnejo na poljedelca, ki bi greznico tudi izpraznjeval.¹¹⁵⁵ Tudi pri greznici so naleteli na težave.¹¹⁵⁶ Časniki so celo zapisovali, kaj vse se v njih nahaja. V zimi leta 1921 so našli mdr. med petimi in šestim meseci star plod.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁰ Odvoz odpadkov v Mariboru, Mariborski delavec, 24. 7. 1919, let. 2, št. 165, str. 1–2; Bäumel, Die Abfuhr der Fäkalstoffe in Marburg, Marburger Zeitung, 24. 7. 1919, let. 59, št. 161, str. 3.

¹¹⁵¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 17.

¹¹⁵² Grozen smrad, Male novice, 11. 3. 1919, let. 2, št. 29, str. 2.

¹¹⁵³ Mestni magistrat in snaga, Tabor, 12. 12. 1920, let. 1, št. 89, str. 2.

¹¹⁵⁴ Leta 1918 je mesto imelo 24 700 m dolgo mrežo kanalov, kar je zanašalo 49 % od celotne in potrebne mreže. V dvajsetih letih je Maribor dvignil pokritost kanalov na 42 000 m. S tem je bila pokritost 73 %. Franjo Baš, Razvoj Maribora v l. 1918–1938 (dalje: Baš, Razvoj Maribora v l. 1918–1938), Kronika slovenskih mest, let. 6 (avgust 1936), št. 2, str. 60.

¹¹⁵⁵ Odvoz odpadkov v Mariboru, Mariborski delavec, 24. 7. 1919, let. 2, št. 165, str. 1–2.

¹¹⁵⁶ Mestni magistrat, Straža, 3. 2. 1919, let. 11, št. 10, str. 3–4.

¹¹⁵⁷ Dva čudna slučaja, Mariborski delavec, 27. 1. 1920, let. 3, št. 21, str. 3; Z ozirom na notico, Mariborski delavec, 29. 1. 1920, let. 3, št. 23, str. 3.

Stavbeni urad je skrbel tudi za sečnjo dreves ali košatih vej, če so te ovirale promet.¹¹⁵⁸ Urad je po sklepu mestnega sosveta moral v Ljubljano poslati eno osebo na vodovodni urad. Odposlana oseba se je tam morala naučiti toliko, da je bila sposobna sama popravljati in reševati tegobe, ki bi lahko nastopile okoli vodovoda.¹¹⁵⁹

Še nekaj statističnih podatkov. Za primerjavo napredka sem v oklepaju navedla podatke za leto 1938. Maribor je tako leta 1918 imel 19 tisoč (59 tisoč) m² tlakovanega, 284 tisoč (325 tisoč) m² makadamskega in 54 tisoč (20 tisoč) m² neurejenega uličnega in cestnega vozišča.¹¹⁶⁰ Se pa je prav tako zgodilo, da so posamezne odseke ulic, če so bile preveč nevarne, tudi zaprli. Z Ruške ceste v ulico Pod mostom je bila pot zaprta. Stopnice so bile izredno slabe in po vrhu vsega še majave. Tudi cestne razsvetljave ni bilo.¹¹⁶¹ Stavbeni urad je s pooblastilom sosveta imel pravico preprečiti določeno gradnjo, če se slednja ni zlivala z okolico. V tem primeru se je na eni izmed glavnih cest (Aleksandrovi) že gradil hlev.¹¹⁶²

Mestni gradbeni urad je nasledilo leta 1949 Komunalno podjetje. To se je čez štiri leta osnovalo kot Komunalna uprava. Po letu 1955 pa govorimo že o Komunalnem podjetju. To je opravljalo vse naloge, s katerimi so se nekoč soočali pri Mestnem gradbenem uradu.¹¹⁶³

10.5 Klavnica

Dograjena je bila leta 1900. Opravljali so klanja, ogleda, vhlavljenje in krmljenje živine. Imeli so tudi hladilnico in so izdajali hladilne celice. V klavnici je prav tako obratovala solilnica in tvornica ledu. V lasti so imeli še lastno mostovno tehtnico. Prirejali so redne sejme.¹¹⁶⁴ Klavnica se je nahajala na levem bregu Drave nasproti železniškega mostu.¹¹⁶⁵

¹¹⁵⁸ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 16.

¹¹⁵⁹ Prav tam, str. 67.

¹¹⁶⁰ Baš, Razvoj Maribora v l. 1918–1938, str. 60.

¹¹⁶¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 162.

¹¹⁶² Prav tam, str. 182.

¹¹⁶³ Ermin Kržičnik, Gospodarski razvoj Maribora (Gradivo k zgodovini industrializacije mesta Maribora) (dalje: Kržičnik, Gospodarski razvoj Maribora), Založba Obzorja, Maribor 1956, str. 161–162.

¹¹⁶⁴ Mestna podjetja Maribor, str. 103.

¹¹⁶⁵ Vojnovič, Maribor in okolica, str. 15; Otroka povozil, Nova doba, 27. 5. 1920, let. 2, št. 65, str. 2.

Nad klavnico je bdela budna roka slovenskega magistrata kakor tudi časniki. Ti so dogodke obravnavali še toliko podrobneje, saj je glavne niti imel v rokah Nemeč Alojzij Kern – bil je živinozdravnik – kar pa za večino ljudi v času pospešene slovenizacije Maribora nikakor ni bilo dopustno.¹¹⁶⁶ Prošnje za delo v klavnici so ljudje naslavljali na seje sosveta.¹¹⁶⁷

Še v letu 1921 Slovenec v klavnici ni mogel dobiti dela.¹¹⁶⁸ A vrnimo se nazaj v leto 1919. V Malih novicah so tedaj šli celo tako daleč: "*... mestno klavnico, ki je nekakšno pribežališče in strupeno sršenovo gnezdo nemškutarjev iz Maribora ... O ti ljubi slovenski magistrat, ali res ne vidiš teh nemškutarjskih mlakuž v mestni klavnici ...*"¹¹⁶⁹ Tabor nam jeseni leta 1920 direktno nakaže, da je Kern užival vso podporo vladnega komisarja Josipa Leskovarja. Znana govorica je bila, da je za časa regentovega obiska bil ravno Kern tisti, ki je plačal ves drag okras, ki se je bohotal v Narodnem domu.¹¹⁷⁰ Kernovi klavnici so očitali še množične pokole živine, ki so jih nato transportirali čez severno mejo.¹¹⁷¹ Meso je po poročanju Slovenca bilo namenjeno tudi v Italijo in v Švico. Ob pomanjkanju krme in sena je bilo na vidiku zaradi množičnih zakolov še pomanjkanje živine. Bali so se, da bo spomladi leta 1922 na voljo le še shujšana živina, ki pa ne bo mogla nasititi lačnih ust.¹¹⁷² Množični transporti klane živine so se nadaljevali še v letu 1921. Mestna blagajna se je zaradi izvozov mesa kar dobro napolnila. A izvozi so povzročili podražitev mesa.¹¹⁷³ O višjih dohodkih v mestni klavnici so s pozitivnim pridržkom poročali tudi na zadnji seji v letu 1920 ter upali "*da bode klavnica postala lep vir dohodkov za mesto.*"¹¹⁷⁴

Ko se je na sejah govorilo o Kernovi klavnici in ostalih »svinjarijah«, je Josip Leskovar še kot vladni komisar iz debate izločil ljudstvo in celo zapisnikarja ter se suvereno postavil na stran Kerna. Namigovanja o njunem tesnem prijateljstvu nikakor niso želela potihniti.¹¹⁷⁵ Paradoks Kernovega poslovanja je tudi to, da je

¹¹⁶⁶ Iz mestne klavnice, Male novice, 31. 7. 1919, let. 2, št. 82, str. 3.

¹¹⁶⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 34.

¹¹⁶⁸ V mariborski klavnici, Tabor, 29. 5. 1921, let. 2, št. 119, str. 3.

¹¹⁶⁹ Žalostne razmere v mestni klavnici, Male novice, 21. 8. 1919, let. 2, št. 90, str. 3.

¹¹⁷⁰ Razmere v mestni klavnici, Tabor, 26. 9. 1920, let. 1, št. 26, str. 2.

¹¹⁷¹ Kam gre toliko mesa, Tabor, 24. 10. 1920, let. 1, št. 50, str. 2; Meso vozijo v Avstrijo, Slovenski narod, 31. 10. 1920, let. 53, št. 250, str. 4.

¹¹⁷² Velikanski promet v mariborski klavnici, Slovenec, 25. 12. 1921, let. 49, št. 293, str. 4.

¹¹⁷³ Proti izvozu mesa, Tabor, 17. 3. 1921, let. 2, št. 62, str. 2.

¹¹⁷⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 218.

¹¹⁷⁵ Kernova svinjarija-smrdi, Tabor, 31. 10. 1920, let. 1, št. 56, str. 3.

na decembrski seji 1920 dobil denarno nagrado za *"dosedanje naporno in čezuradno delo"*.¹¹⁷⁶

Med največje škandale v klavnici v obravnavanem obdobju gre šteti dogodek o nakupu in prodaji 40 prašičev, katerih meso in mast sta se »baje« pokvarila in postala neužitna. Ta težava se je vezala na Josipa Leskovarja. Ozadje zgodbe je bilo sledeče. Pred železničarsko stavko je Josip Leskovar želel mesto založiti z zadostno količino mesa. Bali so se, da bi lahko zaradi stavke izbruhnilo pomanjkanje mesa. Mesa mesto takrat ni potrebovalo, cene so mesu padle in ga ni bilo možno prodati na mariborskem trgu. Stavka se je končala prej, kot so mislili, zato so meso konzervirali in ga spravili v hladilnice. Takrat sta vladni komisar in mestni zdravnik ugotovila, da sta mast (prvovrstna) in meso (drugovrstna) še užitna. Josip Leskovar je sklenil in je izdal nalog, da se meso proda (a odposlali ga niso takoj) na Dunaj. To je želel opraviti v najkrajšem času. A denarno škodo je mesto le imelo.¹¹⁷⁷ O škandalu z »štiridesetimi prašiči« so poročali tudi časniki.¹¹⁷⁸

Ob pretežno nemškem kadru so v klavnici našli tudi gnilo meso in meso bolnih ter kužnih prašičev.¹¹⁷⁹ Kernu so očitali, da hrani smrdljivo gnjat v hladilnikih, a se mu je vedno uspelo izmuzniti iz krempljev sanitarne policije.¹¹⁸⁰ Zaradi številnih namigovanj o neznosnih razmerah so klavnico obiskale številne komisije, tudi kontrolna iz Ljubljane. Ta je podala mnenje, da v klavnici niso našli reda, na kar pa Kern ni mogel biti preveč ponosen. Komisija je klavnico presenetila z nenapovedanim obiskom. Glede videnega je Josip Leskovar bil prisiljen, da je moral podati novo preiskavo.¹¹⁸¹ Med higienske prekrške lahko štejemo tudi dejanje vrlih Kernovih mesarjev. Bralec je bil ogorčen, ko je videl, da so poginulo 150 kg zajetno svinjo prekotalili v Dravo.¹¹⁸²

Iz zadnje seje občinskega sveta v letu 1921 je razviden problem nezadostnega zamrzovanja mesa. Klavnični odsek je želel najeti oz. kupiti močnejšo in boljšo

¹¹⁷⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 206.

¹¹⁷⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 55–56 in 65.

¹¹⁷⁸ Kaj je s 40 prašiči!, Tabor, 11. 1. 1921, let. 2, št. 7, str. 2.

¹¹⁷⁹ Kaj je z gnilim mesom, Straža, 30. 12. 1918, let. 10, št. 104, str. 4; Mariborski drobiž, Jutro, 8. 2. 1921, let. 2, št. 33, str. 3.

¹¹⁸⁰ Razmere v mestni klavnici, Tabor, 26. 9. 1920, let. 1, št. 26, str. 2.

¹¹⁸¹ Čudne razmere v mariborski klavnici, Slovenski narod, 28. 9. 1920, let. 53, št. 221, str. 3.

¹¹⁸² Mestna klavnica in mrtve svinje, Straža, 1. 10. 1920, let. 12, št. 109, str. 3.

hladilnico. Nakupa tega hladilnika pa niso odobrili predvsem zaradi finančnih težav, ki jih je imela občina.¹¹⁸³

Tudi klavnica je občutila pomanjkanje premoga. Posledično je zato narasla tudi cena umetnega ledu za eno krono.¹¹⁸⁴ V klavnici je bilo moč kupiti tudi meso ob posebnih akcijah, a ob tem je veljalo, da je vsak občan lahko dobil le en kilogram mesa.¹¹⁸⁵ Julija 1919 so klavnico oropali. Odnegli so glede na zapis v časopisu: 30 kg masti, 30 kg špeha in prašičjega mesa, dve šunki, smodnik ter mesarske predpasnike. Nepridipravi so vse spravili v koš in pobegnili z brodom preko Drave.¹¹⁸⁶ Ob vseh neljubih dogodkih so v klavnici obnovili klavnični red, saj je stari bil še iz leta 1901. V novem redu so omejili dostop v klavnico v času, ko se sejmi niso vrstili. V klavne prostore so po novem smeli le zaposleni. Mladini je vstop bil brezkompromisno prepovedan. Dajanje mesa, drobovine, krvi idr. je bilo prav tako strogo prepovedano. Kazni so bile denarne in zaporne.¹¹⁸⁷ V klavnici so klali tudi živino, ki je obolela za slinavko, zato so v takšnih primerih uvajali izredne pogoje.¹¹⁸⁸ Še nekaj statistike. Dnevno so v klavnici poklali 200 do 300 krav in volov ter 150 do 200 slavonskih svinj. Ljudi je najbolj zmotilo, da se je živali ubijalo na krut, besijalen način¹¹⁸⁹. Josipu Leskovarju so pogosto očitali zakaj dopušča takšno »klanje«. ¹¹⁹⁰ Po vrhu vsega pa so vse to izvajali nevešči ljudje.¹¹⁹¹ Z nastopom novega vladnega komisarja Ivana Poljanca so se vsi nadejali boljših in humanejših časov za klavnico.¹¹⁹²

Med prednostnimi projekti je bila elektrifikacija klavnice, kar je bilo že nujno dejanje, saj je nesreča s prenosljivo električno svetilko skoraj ugasnila eno mlado

¹¹⁸³ PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1921, str. 229.

¹¹⁸⁴ Cena za umetni led, Male novice, 15. 5. 1919, let. 2, št. 53, str. 3; Podraženje umetnega ledu, Mariborski delavec, 15. 5. 1919, let. 2, št. 109, str. 3.

¹¹⁸⁵ Prodaja govejega mesa v klavnici, Mariborski delavec, 21. 5. 1919, let. 2, št. 114, str. 3.

¹¹⁸⁶ Tatvine v klavnici, Mariborski delavec, 16. 7. 1919, let. 2, št. 159, str. 3; V mariborsko klavnico, Nova doba, 19. 6. 1919, let. 1, št. 76, str. 2.

¹¹⁸⁷ Klavnični red, Mariborski delavec, 24. 9. 1919, let. 2, št. 216, str. 3.

¹¹⁸⁸ Red v mestni klavnici, Tabor, 19.10. 1920, let. 1, št. 45, str. 3.

¹¹⁸⁹ Očividec je tako videl, da žrtev najprej privežejo z vrvmi za noge, dva jo držita za roge, tretji pa jo udarja z batom (leseno orodje, ki je podobno kiju ali kladivu) po čelu toliko časa, dokler se ne zgrudi. Šlo bi naj celo za petnajst in več udarcev. Dogajalo se je tudi, da so razsekali še dihajočo žival. Nezaslišano trpinčenje klavne živine v mestni klavnici, Tabor, 15. 12. 1920, let. 1, št. 91, str. 2; Trpinčenje živine v mariborski mestni klavnici, Tabor, 11.1. 1921, let. 2, št. 7, str. 2.

¹¹⁹⁰ Škandalozne razmere v mariborski klavnici, Slovenski narod, 22. 12. 1920, let. 53, št. 292, str. 3.

¹¹⁹¹ Nezaslišano trpinčenje klavne živine v mestni klavnici, Tabor, 15. 12. 1920, let. 1, št. 91, str. 2.

¹¹⁹² Brutalno postopanje z živino, Tabor, 26. 1. 1921, let. 2, št. 20, str. 2.

življenje.¹¹⁹³ Zraven že vseh opisanih težav je bilo izpostavljeno še ravnanje s smetmi. Rešitev problematike so namenili stavbenemu odseku.¹¹⁹⁴ Uporaba tehtnice v klavnici je bila za zunanje člane plačljiva.¹¹⁹⁵ Od marca 1921 je v mestni klavnici svoj sedež našlo še mestno preizkuševališče.¹¹⁹⁶

10.6 Mestno kopališče

Je bilo dograjeno leta 1894. Nudilo je zelo poceni vročezračne in parne kopeli ter prho.¹¹⁹⁷ Parno kopališče je leta 1910 prešlo v roke mestne občine.¹¹⁹⁸ Kopališče moramo locirati na Kopališko ulico, ki je bila v bližini Narodnega doma.¹¹⁹⁹ Na svoj obstoj so opozarjali z reklamno tablo, ki je še maja 1919 bila nemška, medtem ko je kopališče že imelo slovenski napis.¹²⁰⁰

Ker je kopališče Mariborski otok bilo grajeno šele leta 1930, so Mariborčani množično zahajali v Mestno kopališče na Kopališko ulico.¹²⁰¹ To je bilo odvisno predvsem od dobave premoga. Zaradi neredne dobave¹²⁰² je kopališče moralo pogosto zapreti svoja vrata.¹²⁰³ Ob podražitvi premoga so narasle tudi cene kopeli.¹²⁰⁴ Kopališče so zapirali tudi ob večjih čiščenjih in popravilih npr. kotlov.¹²⁰⁵ Mesečno zaprtje slednjega kopališča je predstavljalo za mesto pravi problem. Ker ljudje po večini doma niso imeli kopalnic, je temeljita higiena bila usmerjena predvsem v to kopališče.¹²⁰⁶ Kopališče je svoja vrata moralo zapreti

¹¹⁹³ Nesreča v mestni klavnici, Tabor, 21. 7. 1921, let. 2, št. 162, str. 3; Električna mestna klavnica, Tabor, 5. 11. 1921, let. 2, št. 250, str. 3.

¹¹⁹⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 91.

¹¹⁹⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 13.

¹¹⁹⁶ Ustanovitev lastnega mestnega preizkuševališča v Mariboru, Slovenski narod, 1. 3. 1921, let. 54, št. 48, str. 3.

¹¹⁹⁷ Mestna podjetja Maribor, str. 104.

¹¹⁹⁸ Kržičnik, Gospodarski razvoj Maribora, str. 164.

¹¹⁹⁹ Vojnović, Maribor in okolica, str. 13–14.

¹²⁰⁰ Reklamna tabla mestnega kopališča, Mariborski delavec, 3. 5. 1919, let. 2, št. 99, str. 3.

¹²⁰¹ Mestna podjetja Maribor, str. 104.

¹²⁰² Ob zaprtju kopališča se je pojavil sum, da si je nekdo prisvojil premog namenjen kopališču. Kdo upravlja mestno kopališče in pokopališče, Mariborski delavec, 12. 3. 1919, let. 2, št. 58, str. 3.

¹²⁰³ Kopališče zaprto?, Male novice, 3. 7. 1919, let. 2, št. 71, str. 3; Mestno kopališče, Mariborski delavec, 30. 1. 1920, let. 3, št. 24, str. 3; Zatvoritev mestnega kopališča, Tabor, 21. 12. 1920, let. 1, št. 96, str. 3; Die städtische Badeanstalt, Marburger Zeitung, 29. 6. 1919, let. 59, št. 141, str. 3.

¹²⁰⁴ Mestno kopališče, Mariborski delavec, 28. 2. 1920, let. 3, št. 48, str. 3.

¹²⁰⁵ Mariborska kopališča, Mariborski delavec, 20. 5. 1920, let. 3, št. 111, str. 3.

¹²⁰⁶ Zaprto, Mariborski delavec, 21. 6. 1920, let. 3, št. 136, str. 2; Mestno kopališče, Mariborski delavec, 19. 12. 1919, let. 2, št. 241, str. 2.

konec leta 1921, ko je mesto zajelo drastično pomanjkanje vode. Vrata so imeli takrat odprta le tri krat na teden.¹²⁰⁷

Ob dejstvu da je kopališče med junijem in avgustom 1920 bilo zaprto, se je Mariborski delavec razpisal: " ... V najhujši vročini smo bili brez kopališča, kar bi lahko v mestu s 40 000 prebivalci povzročilo naravno katastrofo."¹²⁰⁸

Pojavile so se tudi zahteve po udarnejšem kopališkem redu, ki naj bi omejil skupna kopanja. Da se »kopa vse povprek« je najbolj zmotilo starše, saj so se bali, da se otroci zaradi tega pohujšujejo.¹²⁰⁹ Ministrstvo za narodno zdravje je predlagalo pravilnik za kopališče, ki bi naj vsaj delno izboljšal samo situacijo v kopaliških prostorih.¹²¹⁰

Prebivalci so sicer lahko izbrali med kopelmi v banjah za I., II., ali III. razred. Nudili so jim še parne kopeli, masaže, britja, rezanja in snaženja nohtov. Posamezna društva so bila deležna popustov.¹²¹¹ Za polovico ceneje so se lahko kopali: Krožek mestnih uslužbencev, Društvo jugoslovanskih bančnih uslužbencev v Mariboru ter Društvo političnih uslužbencev.¹²¹²

Ljudem prav tako ni ustrezal sorazmerno kratek delovni čas kopališča, saj nekateri delavci zaradi daljšega delovnega časa niso mogli obiskati kopeli.¹²¹³ Zaradi omejenega delovnika so nekateri ljudje sklepali, da mestno kopališče ni namenjeno srednjim slojem.¹²¹⁴ V normalnih razmerah je kopališče obratovalo vsako sredo, četrtek, petek in soboto med deveto uro zjutraj ter do petih popoldne. Ob nedeljah in praznikih pa med deveto in dvanajsto dopoldne.¹²¹⁵

Eventualna rešitev je bilo mestno kopališče ob (v) Dravi, ki pa je prav tako bilo izredno zanemarjeno. Ljudi je zmotilo 22 zanemarenih kabin brez klinov za obleke. Ljudje so svoja oblačila tako morali puščati kar na tleh. Deske za sončenje so bile izredno nesnažne. Že od daleč pa se je videlo, da se kopališče ni čistilo. Tistih nekaj lepih kabin je konstantno bilo rezerviranih le za Nemce. Očitki so

¹²⁰⁷ Pomanjkanje vode, Slovenec, 22. 12. 1921, let. 49, št. 290, str. 2; Pomanjkanje vode v Mariboru, Slovenski narod, 21. 12. 1921, let. 54, št. 283, str. 2.

¹²⁰⁸ Mestno kopališče, Mariborski delavec, 4. 8. 1920, let. 3, št. 171, str. 2–3.

¹²⁰⁹ Razmere v mestnem kopališču, Slovenec, 14. 7. 1921, let. 49, št. 157, str. 3.

¹²¹⁰ Pravilnik za kopališča, Jutro, 16. 3. 1921, let. 2, št. 63, str. 3.

¹²¹¹ Mestna kopel, Mariborski delavec, 10. 2. 1920, let. 3, št. 32, str. 3; Povišanje cen v mestnem kopališču, Mariborski delavec, 6. 8. 1920, let. 3, št. 173, str. 3.

¹²¹² Städtische Badeanstalt, Marburger Zeitung, 29. 2. 1920, let. 60, št. 49, str. 3.

¹²¹³ Kopališče v Mariboru, Mariborski delavec, 14. 1. 1919, let. 2, št. 10, str. 2.

¹²¹⁴ Maribor, Male novice, 27. 2. 1919, let. 2, št. 24, str. 2.

¹²¹⁵ Mestno kopališče, Mariborski delavec, 6. 9. 1919, let. 2, št. 202, str. 3; Mestno kopališče, Mariborski delavec, 29. 12. 1919, let. 2, št. 247, str. 2.

leteli predvsem na Josipa Leskovarja, ki so mu očitali, da premalo skrbi posveča higieni obeh kopališč.¹²¹⁶

Na seji sosveta marca 1921 se je pojavila ideja o razširitvi dravskega kopališča. Sosvet je idejo mestnega stavbenega urada odobril.¹²¹⁷ Vroči julijski meseci leta 1921 so ponovno pokazali vse šibkosti samega kopališča. To je lahko bilo podobno le še kakšnemu vaškemu kopališču. V kabinah ni bilo kontrole in desk se je oprijemala debela plast peska. Tudi prostor, ki so ga namenili otrokom, je bil neurejen in neočiščen. Da (ne)urejenost stranišča niti ne omenjamo.¹²¹⁸ V oktobru 1921 sem zasledila zaznambo, da se kopališču v Dravi le obetajo popravila.¹²¹⁹

Večina ostalih kopališč ob Dravi se je nahajala ravno na tistih mestih, kjer je v mesto pritekala nesnaga iz celega mesta. Zmigovanja z glavo so bila premalo, a ukrepov ni bilo.¹²²⁰ Kopenje v Dravi so morali omejiti in je bilo dovoljeno le na določenih mestih. Za neupoštevanje prepovedi so zagrozili z globo in s policijo.¹²²¹ Ob vseh nesrečah, ki so se končala tudi s smrtjo, so vedeli, da je potrebno koreniteje postopati.¹²²² Tabor se je spraševal: "*Bilo bi dobro ugotoviti, kaj je krivo, da se dogaja letos (1920 op. a) v javnem kopališču na Dravi, dan za dnem je toliko nesreč?*"¹²²³ Dravo so res imeli »pred nosom«, a njene umazanije in deročnosti niso več mogli tolerirati.¹²²⁴ Leta 1921 so se pojavile pobude o izgradnji pravega kopališča na prostem. Zatrjevali so, da si kopališče ob Dravi tega imena nikakor ne zasluži.¹²²⁵

Med motečimi elementi se tudi tukaj izpostavlja nemški delovni kader v kopališčih. Tako so šele na marčevski seji 1920 sklenili odpustiti voditelja kopališča Adolfa Raispa, čeprav so že v začetku leta 1919 po časniku o njem krožile slabe vesti. Očitali so mu protijugoslovansko agitacijo in širjenje slabih vesti. Na sledeči seji so tako provizorično vodstvo dodelili kopališkemu mojstru

¹²¹⁶ Mestno kopališče, Mariborski delavec, 4. 8. 1920, let. 3, št. 171, str. 2–3.

¹²¹⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 67.

¹²¹⁸ Higienični škandal, Tabor, 28. 7. 1921, let. 2, št. 168, str. 2–3.

¹²¹⁹ Popravilo mestnega kopališča v Dravi, Tabor, 30. 10. 1921, let. 2, št. 246, str. 4.

¹²²⁰ Nesnaga v mestnem kopališču, Mariborski delavec, 13. 8. 1920, let. 3, št. 179, str. 3.

¹²²¹ Kopenje v Dravi, Tabor, 20. 6. 1921, let. 2, št. 144, str. 3; Kopenje v Dravi, Nova doba, 2. 7. 1921, let. 3, št. 76, str. 2; Das Baden in der Drau, Marburger Zeitung, 28. 6. 1921, let. 61, št. 144, str. 3.

¹²²² Pri kopenju v Dravi, Tabor, 22. 7. 1921, let. 2, št. 163, str. 2; Errettung vom Tode, Marburger Zeitung, 19. 7. 1919, let. 59, št. 158, str. 3; V Dravi utonil, Nova doba, 28. 7. 1921, let. 3, št. 87, str. 1; Zopet žrtev Drave, Nova doba, 28. 7. 1921, let. 3, št. 87, str. 1.

¹²²³ Nesreča pri kopenju v Dravi, Tabor, 26. 7. 1921, let. 2, št. 166, str. 3.

¹²²⁴ Kopenje, Tabor, 31. 7. 1921, let. 2, št. 171, str. 3.

¹²²⁵ Za kopališče na prostem, Tabor, 22. 7. 1921, let. 2, št. 163, str. 2.

Francu Šalamonu iz Ptuja.¹²²⁶ Že na aprilski seji sosveta 1920 je bilo dokončno določeno, da vodstvo kopališča pripade Vladimirju Zorču, nekdanjemu maserju v tem kopališču. Adolf Raisp je bil dokončno odslovljen.¹²²⁷ Zanimivo pri tem je, da je Vladimir Zorč marca 1920 sam zaprosil, da bi zasedel to mesto. Vladni komisar ga ni zavrnil, je pa napovedal preiskavo o primernosti kandidata.¹²²⁸ Članek v časniku (če ni napisan zaradi nemške antipropagande) nam razkrije, da so Nemci imeli svoje vstopnice in svojega kopališkega mojstra, ki jim je rezerviral najboljše kabine.¹²²⁹

Sosvet je obravnaval tudi prošnje, v katerih so ljudje zaprošali za zastonjske kopeli ali cenovno dostopnejše cene. Ob koncu leta so se cene kopeli povešale kar za polovico.¹²³⁰ Pod kopališče je spadala tudi mestna plavalna šola.¹²³¹

10.7 Pogrebni zavod

Je bil ustanovljen leta 1869 kot zasebno podjetje. Opravljali so pogrebne posle in ob tem so še prevažali žalujoče in duhovščino. Izdelovali so tudi krste ter vse ostalo, kar je spadalo k zadnjemu počitku. Upravljali so z mestnim pokopališčem. Pod okrilje mestne občine je pogrebni zavod prišel v letu 1911.¹²³²

Vprašanja, vezana na pokopališko problematiko, so Maribor pestila dobro desetletje. V obravnavnem obdobju so se dokončno zaostrila. Staro župnijsko pokopališče (na Strossmayerjevi ulici) je postalo premajhno, zato je bilo potrebno osnovati novo. Takratni nemški občinski svet ter Cerkev pa nista našla skupnega dialoga. Po dveh propadlih načrtih za novo pokopališče (na Pobrežju in pod slovensko Kalvarijo¹²³³) je v tem boju zmagalo Tezno. Mestna občina Mariborska in Cerkev sta le prišli do soglasja in sta novembra leta 1912 podpisali pogodbo. Tezensko (cerkveno) pokopališče so slavnostno odprli maja 1914. Občina svojih

¹²²⁶ Poziv, Male novice, 8. 2. 1919, let. 2, št. 16, str. 2; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 25.

¹²²⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 51.

¹²²⁸ Prav tam, str. 35.

¹²²⁹ Naše mestno kopališče, Tabor, 13. 8. 1921, let. 2, št. 182, str. 3.

¹²³⁰ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 122; PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 230–231.

¹²³¹ Vom Stadtmagistrat, Marburger Zeitung, 11. 6. 1921, let. 61, št. 130, str. 3.

¹²³² Mestna podjetja Maribor, str. 104; Edvard Glaser, Usoda nekaterih pokopališč v Mariboru skozi zgodovino zadnjega stoletja, v: Mariborska pokopališča (V mozaiku časa in evropske kulture), Založba Pivec, Maribor 2009, str. 111.

¹²³³ Danes jo Mariborčani poznamo pod imenom Pekrska gorca.

obveznosti iz pogodbe¹²³⁴ ni opravila. Zato je Cerkev pogrebno infrastrukturo uredila sama, a le za silo. Na tezenskem pokopališču bi zadnji počitek naj našli vsi katoličani iz stolne in frančiškanske župnije. A sčasoma so tu začeli pokopavati le protestante. Staro župnijsko pokopališče se je torej zaprlo. Uporaba rodbinskih grobov je bila sicer dovoljena do maja 1918, grobnic pa do leta 1924. Ker je tezensko pokopališče bilo nekoliko odročno, so se dogodki obrnili v drugo smer. Mestna občina je že leta 1879 na Pobrežju osnovala interkonfesijonelo pokopališče za katastrsko občino sv. Magdalene. Takrat so namreč hoteli preprečiti cerkveno magdalensko pokopališče, a so bili poraženi. Magdalenska župnija je na drugi strani Pobreške ceste leta 1888 na Pobreškem pokopališču uredila svoje lastno cerkveno pokopališče, ki je bilo tudi blagoslovljeno. Mariborčani so to pobudo upoštevali ter so se dali pokopavati na tem blagoslovljenem pokopališču. Interkonfesijonelo mestno pokopališče – je bilo namenjeno pokopom vseh ver – pa je ostalo prazno. V glavni meri so tukaj pokopavali le kaznjence, mrličje iz bolnišnice in vojake. Takšno stanje je bilo vse do leta 1915. Tega leta so nemški občinski svetovalci kar naenkrat postali pobožni in so prosili Cerkev, da se njihovo »večversko« pokopališče, ki ni imelo posebnega oddelka za nekatolike, blagoslovi. To se je na škodo Stolne cerkve tudi zgodilo. Mestna občina je takoj po blagoslovu začela vabiti na svoje pokopališče. Voda na mlin pa je bila, da so v rokah imeli še pogrebni zavod. Vsi pogrebi so se tako prenesli na Pobrežje, cerkveno pokopališče na Teznem pa je samevalo. Leta 1915 je mestni svet podal nov pokopališki red za pokopališče na Pobrežju, ki se je razlikoval le po tem, da se sedaj tukaj ne pokopavajo le mrličji iz katastrske občine sv. Magdalene, temveč so imeli pravico do zadnjega počitka na tem pokopališču vsi iz okoliša Mestne občine Mariborske. Prošnjo so poslali na Okrajno glavarstvo, ki pa novega reda ni potrdilo, prav tako se niso strinjali s spremenjeno točko. Opozarjali so na tezensko pokopališče, ki je bilo osnovano na novo.¹²³⁵

Predstavitev ozadja zgodbe, vezane na pokopališča, se mi je zdela nujna, saj se je stanje v letu 1920 nekoliko zakompliciralo. Veljalo je torej: Mestno pokopališče še do leta 1920 ni bilo zakonsko potrjeno. Pokopi za mrličje iz stolne in frančiškanske župnije bi se morali opravljati le na Teznem. Pokopi mrličjev iz teh

¹²³⁴ Zgraditi bi morala mrtvašnico in ostale pripadajoče stavbe. Mariborsko pokopališče, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 1.

¹²³⁵ Mariborsko pokopališče, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 1–2; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 165–166.

dveh župnij na mestnem pokopališču na Pobrežju so torej veljali za protizakonita dejanja. Stolna župnija je tako zahtevala, da se pobreško pokopališče za mrličje iz stolne in frančiškanske župnije takoj zapre in da se pokopi končno prenesejo na Tezno. Govori o zaprtju pokopališča na Pobrežju so tako bili vedno glasnejši.¹²³⁶ Pokopališka problematika je bila izpostavljena tudi na novembrski seji mestnega sosveta 1919. Za ureditev pobreškega pokopališča je bil imenovan poseben odsek za groblje. V tega so zraven vladnega komisarja bili imenovani še trije sosvetovalci.¹²³⁷ Pobreško pokopališče je tako postajalo premajhno. V letu 1920 so morali začeti prekopavati grobove iz leta 1912 in 1913. Splošno merilo prekopavanj je za obravnavano obdobje znašalo vsaj za dobo desetih let.¹²³⁸ Vilko Pfeifer je o dani situaciji bil sicer že novembra obveščen na javni seji sosveta, a ni reagiral.¹²³⁹ Odzivov časnikov ni moč razbrati saj je v jesenskih dneh potekala tiskarska stavka.

Na seji mestnega sosveta 18. marca 1920 je vladni komisar v določenem roku prepovedal pokopavanje mrličev iz stolne in frančiškanske župnije na pobreškem pokopališču. Svojo tezo je podkrepil z dejstvom, da pokopališče ne bo vzdržalo do konca leta 1920. Obljubil je, da bo mestna občina sezidala vsa poslopja na tezenskem pokopališču, kar so sicer obljubili že v desetih letih dvajsetega stoletja. Mestna občina se je tako povezala s stolnim duhovnikom.¹²⁴⁰ S to potezo naj bi se pokopališko vprašanje dokončno razrešilo za dobo stotih let. A kritike so kljub temu le bile. Nova doba je očitala, da se je tak sklep izvršil na pritisk »klerikalcev« in se ob enem spraševala, zakaj so to dopustili, ko pa je občina s tem na leto pridobila 100 000 kron dobička.¹²⁴¹ Straža pa se nikakor ni mogla strinjati z izračunom dobička, saj se ji je ta zdel previsok in nedosegljiv. Grobnine so stale letno med petdeset in devetdeset kron, pogrebov je bilo na pobreškem pokopališču letno okoli petsto, tako da bi v najboljšem primeru lahko dobili le okoli 35 000 kron.¹²⁴²

Seja sosveta z dne 28. oktobra 1920 nam ponovno lepo predstavi situacijo, vezano na zaprtje pobreškega mestnega pokopališča. Sosvetnik je ponovno natančno

¹²³⁶ Mariborsko pokopališče, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 1–2.

¹²³⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 51.

¹²³⁸ Mariborsko pokopališče, Straža, 26. 3. 1920, let. 12, št. 32, str. 2.

¹²³⁹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 67.

¹²⁴⁰ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 39.

¹²⁴¹ Nasilje vladnega komisarja, Nova doba, 30. 3. 1920, let. 2, št. 39, str. 2.

¹²⁴² Še enkrat pokopališče, Straža, 29. 3. 1920, let. 12, št. 33, str. 3.

orisa situacijo mestnega pokopališča. Iz njegovega govora je razbrati, da je stolna župnija občini zagrozila z odškodninsko tožbo. Župnija je želela podati tožbo zaradi tezenskega pokopališča, saj občina, kot vemo, ni izpolnila pogodbenih aneksov, zato je župnija morala sama iz lastnega žepa plačati vse stroške. Vrh ledene gore pa je bil dosežen, ko se pokopi na Teznu niso več opravljali in tako so izostali tudi vsi dohodki. Cerkev – stolna župnija – je želela odškodnino za obdobje med letoma 1914–1920. V teku leta 1920 so na magistratu le dojeli, da je najboljšje, da stolna župnija prevzame proti primerni odkupnini pobreško pokopališče. Stolna župnija je že na sredini septembra 1920 reagirala in predlagala, da se ji naj pusti pobreško pokopališče z vsemi stavbami v last. S tem je župnija občino razrešila vseh obveznosti, a podala pogoj, da mora občina izpolniti vse tiste anekse, ki so bili v pogodbi za tezensko pokopališče tudi navedeni. Za občino je takšno postopanje bila dobra marketinška poteza, saj bi se pokopališče zapolnilo in ne bi bilo večjih pritokov. S tem dejanjem je občina več pridobila, kot pa izgubila. Tudi kar se denarja tiče, niso bili na zgubi. Rešili so se velikega finančnega bremena.¹²⁴³ O sporazumni in dokončni rešitvi zgoraj opisanega vprašanja nam je v potrditev seja mestnega sosveta dne 28. decembra 1920.¹²⁴⁴ O kupčijah mestne občine so poročali tudi v časnikih. Navajali so, da občina želi pokopališče prodati po izredno nizki ceni. Časnik je trdil, da je bil razglas o prodaji »skrit« na občinski deski zato, da javnost za njihove namere ne bi izvedela.¹²⁴⁵ O celotni situaciji, vezani na pokopališča, je poročal tudi nemški tisk.¹²⁴⁶

Pogrebni zavod se je konstantno soočal s pritožbami ljudi. Ljudi so zelo zmotile visoke cene pogrebov. Zahtevali so javni cenik in možnost različnih vrst pogrebov.¹²⁴⁷ Druga težava, ki sem jo zaznala, je bila usmerjena na nemški zaposlitveni kader. Bralca je zmotilo, da na slovenskem pogrebu ni bil prisoten slovenskega jezika več človek, ki bi moral voditi vso pogrebno proceduro. Nemško vodstvo pri slovenskem pogrebu po treh letih suverenosti se je bralcu

¹²⁴³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 164–169.

¹²⁴⁴ Prav tam, str. 218–219.

¹²⁴⁵ Klerikalne kupčije v Mariboru, Slovenski narod, 27. 11. 1920, let. 52, št. 272, str. 3; Tudi pokopališča, Tabor, 28. 11. 1920, let. 1, št. 79, str. 3.

¹²⁴⁶ Skandalöse Mißwirtschaft beim Stadtmagistrat, Marburger Zeitung, 2. 4. 1920, let. 60, št. 75, str. 2; Eine Antwort, Marburger Zeitung, 10. 4. 1920, let. 60, št. 81, str. 3.

¹²⁴⁷ Mestnemu pogrebniemu zavodu, Tabor, 15. 2. 1921, let. 2, št. 36, str. 2.

zdelo le nekoliko sporno.¹²⁴⁸ Na zaprtje mestnega pokopališča ob nedeljah ter praznikih julija in avgusta ni bilo nobene pripombe ne pritožbe.¹²⁴⁹ Revne prebivalce mesta so pokopavali brezplačno na stroške občine.¹²⁵⁰ Na decembrski seji 1920 so za leto 1921 predstavili nov pogrebni cenik. Cene so se sicer zvišale, a zastonjski pogrebi za najubožnejše so ostali v veljavi še vnaprej.¹²⁵¹

Pobreško pokopališče je bilo na eni strani brez ograje, kar je v ljudeh vzbujalo srh, ko so pomislili, da imajo do njega lahko dostop psi in ostale živali.¹²⁵² O nujnosti izgradnje ograje so debatirali še na marčevski seji sosveta leta 1921. To so podkrepili z dejstvom, da se mrličiči ne bodo pokopavali na odprti njivi.¹²⁵³

Konji pogrebnega zavoda in vozovi so bili kdaj pa kdaj celo zelo priročni. Izposoje obojega so se posluževali pripadniki Jugoslovenske demokratske stranke tudi med volitvami. Straža je opozarjala, da je takšno postopanje in vpletanje politike ter pogrebnega zavoda »smrtno nevarno«.¹²⁵⁴

Na čelu pogrebnega zavoda (ravnatelj) je bil Emil Gerbarc.¹²⁵⁵ Prošnje za zaposlitev pri tem zavodu so morali potrditi na občinski ravni, medtem ko je nadaljnje pogoje določil ravnatelj sam.¹²⁵⁶

Mestno pobreško pokopališče so tudi zaznamovale kraje in vandalizem. Uničevali so »lanterne«, grobne svetilke in vaze za cvetje. Ob tovrstnih početjih so se zavedeli, da bi nadzor nad pokopališči morali izvrševati varnostni organi.¹²⁵⁷

¹²⁴⁸ Mestnemu pogrebneemu zavodu, Tabor, 4. 2. 1921, let. 2, št. 27, str. 2.

¹²⁴⁹ Mestno pokopališče, Mariborski delavec, 28. 6. 1919, let. 2, št. 144, str. 3.

¹²⁵⁰ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 169.

¹²⁵¹ Prav tam, str. 212–213.

¹²⁵² Še enkrat pokopališče, Straža, 29. 3. 1920, let. 12, št. 33, str. 3.

¹²⁵³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 10.

¹²⁵⁴ Mariborski pogrebni zavod, Straža, 29. 4. 1921, let. 13, št. 47, str. 3.

¹²⁵⁵ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 11; Maribor, Nova doba, 11. 3. 1919, let. 1, št. 21, str. 1.

¹²⁵⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 66; PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 12.

¹²⁵⁷ Friedhofdiebstähle, Marburger Zeitung, 12. 8. 1920, let. 60, št. 178, str. 3.

11 Stanje mariborske kulture in doprinos Mestne občine Mariborske v letih 1919–1921

V prejšnjem poglavju sem že obširneje opisovala »mestna podjetja«, ki so skrbela predvsem za red in čistočo. Nekatera so svoje delo opravljala boljše, druga nekoliko slabše. Ob vsem trudu za sijoč zunanji videz mesta je Mestna občina Mariborska posvečala prav tako veliko pozornosti tudi kulturni sferi. Ob tem mislim predvsem na položaj gledališča, mestnega kina, knjižnic in na društva, ki so preživela le ob pomoči občinskih koncesij. Vsi kulturni hrami so tako bili pomemben pokazatelj narodnostne suverenosti. S podanim orisom želim predvsem izpostaviti narodnostni element in občinske napore za izboljšanje samega kulturnega stanja v občini.

11.1 Slovensko narodno gledališče Maribor

Ustanovitev mariborskega (slovenskega) gledališča je bilo pomembno dejanje predvsem v razvoju narodnega kulturnega momenta, slovstva in jezika. Nov Talijin hram je v Mariboru bil namenjen vsem širšim množicam, željnim umetnosti. V izteku junija 1919 je mestno gledališče le prišlo pod slovensko okrilje.¹²⁵⁸ Mestno slovensko gledališče je svoja vrata odprlo septembra 1919. Brez denarne subvencije države in občine to seveda ne bi bilo mogoče.¹²⁵⁹ Že pred uradno sezono je bilo jasno nakazano, da bodo v prvi plan igranja postavljene predvsem narodne igre. Zakaj do prevzema gledališča ni prišlo takoj po prevratu in zakaj je bilo potrebnih skoraj deset mesecev? Vedeti moramo, da je pred prevratom Maribor imel nemško mestno gledališče. Slovenska oblast je dopustila, da se je nemška sezona mirno iztekla do konca¹²⁶⁰. Medtem pa je Dramatično društvo imelo svoje nastope v Narodnem domu. Vedeli so in razumljivo je bilo, da »amatersko gledališče« ne more biti nosilec kulturnega razvoja. Potreba in predvsem goreča želja po lastnem slovenskem gledališču sta ostajali v

¹²⁵⁸ Nemški »Theater in Kasinoverein«, Straža, 30. 6. 1919, let. 11, št. 52, str. 3.

¹²⁵⁹ Slovensko mestno gledališče v Mariboru, Nova doba, 28. 9. 1919, let. 1, št. 105, str. 1; Mestno gledališče, Male novice, 29. 8. 1919, let. 2, št. 93, str. 1.

¹²⁶⁰ Gledališka sezona 1918/19 je bila v celoti nemško obarvana. Predstave so se zvrstile med 20. septembrom 1918 ter 27. marcem 1919. V tem času so Nemci pripravili kar 212 predstav. Vmesno situacijo na slovenski strani je reševalo Dramatično društvo. Dragan Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945 (dalje: Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945), Litera, Maribor 2003, str. 93.

ospredju.¹²⁶¹ Ključno vlogo pri osnovanju in v prvih korakih slovenskega gledališča je imel Hinko Nučič. Prva premiera¹²⁶² mariborskega in slovenskega Talijinega hrama je bila postavljena na pedistal 27. septembra 1919. Predstava je bila seveda razprodana.¹²⁶³ Ob rojstvu slovenskega gledališča ga je časnik na pot pospremil z naslednjimi besedami: "*Živi, cveti in razvijaj se.*"¹²⁶⁴ Pred krstno predstavo so slednjo tudi glasno oglaševali in tako upali na velik obisk. Opozarjali so, da obisk gledališča v sebi združuje dvoje: kulturno stopnjo in narodni značaj.¹²⁶⁵

Če pogledamo podrobneje, ni naključje, da je za prvo predstavo bil izbran Jurčič–Levstikov Tugomer. To delo je seveda mnogo več kot prva slovenska tragedija. Snovno je delo povezano z Germani (Nemci).¹²⁶⁶ Besede umirajočega Tugomera – "*Tvrd bodi, neizprosen, mož jeklen kadar je braniti čast in pravde naroda in jezika svojega ...*"¹²⁶⁷ – nam v tej luči zelo dobro pokažejo, zakaj je ravno to delo bilo postavljeno na oder. V oporoki, ki jo je Tugomer posvetil in namenil svojemu sinu, izstopa misel, da se Nemcu ne sme ne zaupati ne verjeti. Kar pa je v letu 1919 bila vsekakor pika na i. Iz dela se da razbrati najgloblje sovraštvo do Germanov (Nemcev).¹²⁶⁸

Že težave prve sezone so pokazale, da se nad gledališčem zgrinjajo črni oblaki. Težave jim je povzročal tiskarski štrajk, dobava električne energije¹²⁶⁹, pomanjkanje premoga in s tem plina. Vse te stvari bi se še dale zaobiti, če se gledališče ne bi soočalo še s pomanjkanjem denarja. Občinstvo se je kmalu

¹²⁶¹ Nov ravnatelj mariborskega gledališča, Straža, 25. 7. 1919, let. 11, št. 59, str. 3; Dr. P. Strmšek, Mariborsko gledališče, Slovenski narod, 1. 1. 1921, let. 54, št. 1, str. 9; Mariborsko gledališče, Tabor, 23. 7. 1921, let. 2, št. 164, str. 2.

¹²⁶² Do govora na predstavi sicer ni prišlo, je pa potencialni govor predstavil časnik Mariborski delavec. Ta govor je nabit s številnimi narodnostnimi čustvi. Gledališče vidijo kot glasen element slovenstva, ki stopa nad nemštvo. Govor, Mariborski delavec, 4. 7. 1919, let. 2, št. 149, str. 2.

¹²⁶³ Slovensko mestno gledališče v Mariboru, Nova doba, 23. 9. 1919, let. 1, št. 104, str. 2; Otvoritev gledališke sezone v Mariboru, Slovenec, 2. 10. 1919, let. 47, št. 266, str. 3.

¹²⁶⁴ Otvoritev slovenskega gledališča v Mariboru, Mariborski delavec, 27. 9. 1919, let. 2, št. 219, str. 1–2.

¹²⁶⁵ Pred sezono, Mariborski delavec, 27. 9. 1919, let. 2, št. 219, str. 2.

¹²⁶⁶ Dr. P. Strmšek, Mariborsko gledališče, Slovenski narod, 1. 1. 1921, let. 54, št. 1, str. 9; Fran Levstik, Bratko Krfet, Tugomer (tragedija v petih dejanjih), Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1946, str. 1.

¹²⁶⁷ Tugomer, Slovenski narod, 6. 2. 1919, let. 52, št. 31, str. 1.

¹²⁶⁸ »Tugomer« v politiki in zgodovini, Slovenski narod, 8. 2. 1919, let. 52, št. 32, str. 1.

¹²⁶⁹ Tudi gledališče se je elektrificiralo. Za gledališko sezono 1921/22 se je predvidevala nova električna napeljava, saj je bila v tistem trenutku gledališka električna napeljava provizorična in izredno nevarna. Če se električne napeljave ne bi menjale, bi bila sezona 1921/22 pod vprašajem. Novembra 1921 je napeljava v gledališču bila že skoraj urejena. PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1921, str. 142 in 191.

»preobjedlo kulturne hrane« in sedeži so samevali. Na eno predstavo je tako prišlo le pet ljudi, zgodilo pa se je celo, da je dvorana ostala prazna. V povprečju je bilo med obiskovalci največ do petindvajset ljudi. Gledališče je ostajalo prazno, v Grajski kleti pa so Mariborčani komaj našli prostor. Ljubezen do umetnosti je bilo tokrat premalo, za uresničitev sanj so potrebovali konkretna sredstva – denar. Na tej točki je morala v igro vstopiti občina.¹²⁷⁰ Gledališče si je nekaj denarja želelo zagotoviti s stalnimi abonenti.¹²⁷¹ A to je bila le kaplja v morje. Realnost, da so dohodki bili manjši od izdatkov, je bil vedno bolj moreč moment. Leta 1920 so zaradi stroškov režije povišali cene vstopnic.¹²⁷² A gledališče je postajalo vreča brez dna. Že maja leta 1920 se je pojavila kriza na obzorju. Subvencija države je izostala, medtem ko se občina dogovora o subvenciji ni čisto držala. Že naslednji dan je članek za dan prej označil kot laž.¹²⁷³ Prva sezona je tako bila subvencionirana le od mestne občine¹²⁷⁴ (20 000 kron). Državne subvencije ni bilo. Torej članek Marburger Zeitunga le ni bil laž. Leta 1920 je gledališče naposled le dobilo za 350 000 tisoč kron državne subvencije (od Deželne vlade v Ljubljani) ter malo manj kot 120 000 draginjskega dodatka.¹²⁷⁵ (Od)rešitev za mariborsko gledališče je lahko bilo le podržavljenje. Januarja 1920 je Hinko Nučič v Beogradu posredoval, da bi mariborsko gledališče postalo državno. Postopek so želeli čim prej pospešiti. Z odobritvijo Nučičevega apela so vedeli, da bo gledališče prišlo pod pokrajinsko upravo in s tem bi bilo upravičeno do državne podpore. Do pomoči za dramo je naposled le prišlo in to od ministrstva za prosveto in finance. Pomoč za opereto v ta dogovor še ni bila vključena in je ostajala odprta. Ko je mariborsko gledališče postalo pokrajinsko, so bili deležni letne subvencije v vrednosti 1 200 000 kron.¹²⁷⁶ Novice o podržavljanju drame so

¹²⁷⁰ Dr. P. Strmšek Mariborsko gledališče, Slovenski narod, 1. 1. 1921, let. 54, št. 1, str. 9; Za grajsko klet premalo, za gledališče preveč prostora, Slovenec, 25. 11. 1921, let. 49, št. 269, str. 3.

¹²⁷¹ Slovensko mestno gledališče, Mariborski delavec, 27. 8. 1919, let. 2, št. 193, str. 3.

¹²⁷² Iz pisarne slovenskega mestnega gledališča, Mariborski delavec, 5. 1. 1920, let. 3, št. 3, str. 3.

¹²⁷³ Vom hiesigen slowenischen Stadttheater, Marburger Zeitung, 7. 5. 1920, let. 60, št. 101, str. 3; Vom hiesigen slowenischen Stadttheater, Marburger Zeitung, 8. 5. 1920, let. 60, št. 102, str. 3.

¹²⁷⁴ Vilko Pfeifer je podal pobudo, da bi se mestna občina zavezala, da bo pokrila ves deficit, ki je nastal pri mestnem gledališču, vendar ga je mestni sosvet kratko malo zavrnil in je predlog odbil. Obenem pa so pojasnili, da se zavedajo, kakšen pomen ima gledališče za mesto. O tem so spregovorili na novembrski seji 1919. PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 53.

¹²⁷⁵ Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945, str. 100.

¹²⁷⁶ Ravnatelj mariborskega gledališča Hinko Nučič, Mariborski delavec, 14. 1. 1920, let. 3, št. 10, str. 3; Gledališko vprašanje rešeno, Mariborski delavec, 21. 6. 1920, let. 3, št. 136, str. 2; Klerikalci in mariborsko gledališče, Tabor, 23. 4. 1921, let. 2, št. 91, str. 2.

krožile že poleti 1920.¹²⁷⁷ Dejansko pa se je to zgodilo konec julija 1921. Pri tem se je pojavila majhna težava. Hinko Nučič je moral najprej odstopiti, saj je njegovo gledališče delovalo kot neke vrste zasebno podjetje. Res je odstopil, a je s seboj odnesel vse rekvizite, ves arhiv, kostumografijo, ki jo je ustvaril sam. Gledališče je s tem stopilo nazaj na staro pot pred jesenjo 1919, ko ni imelo ničesar. Podržavljanje mariborskega gledališča je prineslo dva milijona kron državne subvencije in vpliv države, da ona imenuje gledališke funkcionarje. Uradno je gledališče bilo podržavljeno s 1. 1. 1922.¹²⁷⁸ S tem pa je gledališče prevzel v roke Valo Bratina.¹²⁷⁹

V prvi sezoni 1919/20 se je na odru zvrstilo 50 dram in 1 opereta. Vseh uprizoritev s ponovitvami je bilo 272. Druga sezona 1920/21 je na odru predstavila 37 dram, 9 operet in 3 opere. Vseh uprizoritev s ponovitvami je bilo 247.¹²⁸⁰

Da je mariborsko gledališče bilo vpeljano v vsakdan Mariborčanov in vseh željnih kulture, je najbolj zaslužen Hinko Nučič. Praktično brez denarja in z veliko ljubezni do gledališča mu je uspelo, da je Maribor bil deležen slovenske igre, ki jo je postavil na oder. Tudi delo sosvetnikov in predvsem prvih dveh vladnih komisarjev ni nezanemarljivo in si po svoje vsi zaslužijo vse priznanje.

¹²⁷⁷ Vprašanje našega gledališča, Mariborski delavec, 15. 6. 1920, let. 3, št. 131, str. 2.

¹²⁷⁸ Mariborsko gledališče, Tabor, 23. 7. 1921, let. 2, št. 164, str. 2; Vprašanje mariborskega gledališča rešeno, Tabor, 24. 7. 1921, let. 2, št. 165, str. 1; Mariborsko mestno gledališče, Nova doba, 20. 12. 1921, let. 3, št. 148, str. 2; Podržavljanje mariborskega gledališča, Tabor, 22. 7. 1921, let. 2, št. 163, str. 1.

¹²⁷⁹ Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945, str. 103.

¹²⁸⁰ Devetdeset let Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru (1919–2009), Slovensko narodno gledališče, Maribor 2009, str. 222–223.

11.2 Kino

13. julija 1919 je posebna komisija prevzela nemško gledališče, kinematograf, restavracijo in kazino. Po prvi vojni so Mariborčani lahko zahajali v kino Mariborski bioskop na Aleksandrovo cesto. A v začetku dvajsetih let se pojavi še Mestni kino.¹²⁸¹

Leta 1920 je potekla triletna pogodba za najem mestnega kinematografa med ravnateljem kina Gustavom Sigejem (bil je Nemeč) in mestno občino. Mestni sosvet je tako sklenil, da se ravnatelju odpove najem. Medtem pa je občina sama zaprosila za kinematografsko koncesijo.¹²⁸² O poteku najemne pogodbe je sosvetovalce na seji 19. maja 1920 obvestil vladni komisar.¹²⁸³ Mnogi ljudje so menili, da bo prenos mestnega kina na mestno občino, veliko pripomogel k izboljšanju finančnega stanja mesta, ki ga je v absurdno slabo stanje popeljal Vilko Pfeifer. S takšno koncesijo si je občina torej zagotovila stalen prihodek.¹²⁸⁴ Magistrat je do koncesije na koncu res prišel. A zgodilo se je nekaj nepričakovanega. Če so še pred »slovenizacijo« kina kinematografske dvorane »pokale po šivih«, je bilo sedaj v dvorani le največ deset gledalcev, željnih filmske umetnosti. Časnik je sklepal, da je takšno stanje posledica bojkota. Novost tega kina je bila, da so filmi bili predstavljeni le s hrvaškimi podnapisi. Sčasoma so se, da bi ugodili nemški publiki, ki pa je bila zelo reden obiskovalec kina, dodali še podnapise v nemškem jeziku. A obiskovalcev kljub temu ni bilo. Ob tem me je zmotilo, da so Maribor in celotna občinska uprava delali v želji po izbrisu nemških elementov, a v praksi so ravnali drugače. V »svojem« kinu so uporabili nemške podnapise in ne slovenskih. Takšno neskladje so opazili tudi časniki, ki so bili nad situacijo več kot ogorčeni. Tudi večina zaposlenih je bila nemško govorečih in so odgovarjali le nemško. Vsi napisi in vsa pojasnila so bili zapisni v nemški besedi. Edina slovenska beseda je bila majhna, skoraj neopazna tablica, na kateri je pisalo »izhod«.¹²⁸⁵

Kritike, ki so letele na mariborsko kinematografijo, so bile predvsem negativne. Časniki so jim najpogosteje očitali predrage karte in nekakovostne repertoarje, ki

¹²⁸¹ Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945, str. 94 in 150.

¹²⁸² Mestni kino, Mariborski delavec, 22. 5. 1920, let. 3, št. 113, str. 3.

¹²⁸³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 77.

¹²⁸⁴ Mariborski mestni kino, Straža, 2. 7. 1920, let. 12, št. 71, str. 3.

¹²⁸⁵ Beseda o mestnem kinu, Mariborski delavec, 12. 8. 1920, let. 3, št. 178, str. 2; Zopet otvoritev mestnega kina, Mariborski delavec, 2. 7. 1920, let. 3, št. 144, str. 2; V slovenskem Mariboru–nemški kino, Tabor, 17. 3. 1921, let. 2, št. 62, str. 2.

so bili prežeti predvsem z nasiljem. Publika, ki je obiskovala kino, je bila predvsem iz revnega in nižjega sloja družbene lestvice. Čeprav si je avtor članka želel, da bi kino moral biti na voljo širšim množicam ljudi. Njegova glavna naloga pa bi morala biti izobraževalne narave. Težave mariborskega gledališča pa so v letu 1921 ponovno napolnile prej »prazne« kinematografske sedeže.¹²⁸⁶

Kot se je podržavilo mariborsko gledališče, je država želela enako ravnati pri kinematografih. S tem bi si država napolnila mošnjičke, nad filmi bi izvajali cenzuro in preprečili, da bi posamezniki na račun drugih obogateli.¹²⁸⁷ Mestni kino je v letu 1921 imel status t.i. predhodnega podjetja in zato ni bil vključen v proračun.¹²⁸⁸

11.3 V ustanavljanju javne študijske knjižnice

Takoj po prevratu leta 1918 so vedeli, da mora mesto še veliko postoriti, da se bo kulturno izpopolnilo. Na poti h kulturni izpopolnitvi so vedeli, da lahko ključno vlogo igra lastna državna knjižnica. Ovira pri ustanovitvi takšne knjižnice naj bi bili le ustrezni prostori.¹²⁸⁹ Občina je prostore za novo študijsko knjižnico predvidela v deškem zavetišču.¹²⁹⁰ Da bi knjižnica ostala prazna, se ni bilo potrebno bati. Voda na mlin je bila izredno bogata knjižnica Zgodovinskega društva, kjer so se srečevali z neustreznimi prostori. Mestna občina je tako podala apel, da naj knjižnica tega društva preide v javno last. Zgodovinsko društvo se je z ustanovitvijo javne študijske knjižnice strinjalo. V ta namen je mestna občina kupila še knjižnico profesorja Antona Kasperta.¹²⁹¹ V časnikih sem zasledila številne apele predvsem Zgodovinskega društva, da naj ljudje prinesejo stare knjige, časnike ipd. periodiko, saj je ta lahko pomemben nosilec zgodovinske misli. Potrebo po javni študijski knjižnici v Mariboru so primerjali s studencem, ki je prav tako potreben za preživetje.¹²⁹² Na koncu s prostori v deškem zavetišču ni bilo nič. Selitve so bile del vsakdana. A tudi to se je spremenilo, ko je Viktor Grčar v vlogi župana novi kulturni ustanovi namenil prostore v prvem nadstropju

¹²⁸⁶ Mariborska kinematografija, Tabor, 31. 12. 1921, let. 2, št. 295, str. 1–2.

¹²⁸⁷ Dr. P. Strmšek, Kino in cenzuriranje filmov, Tabor, 27. 4. 1921, let. 2, št. 94, str. 1–2.

¹²⁸⁸ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 223.

¹²⁸⁹ Javna knjižnica v Mariboru, Straža, 27. 12. 1918, let. 10, št. 103, str. 3.

¹²⁹⁰ Javna študijska knjižnica, Nova doba, 27. 1. 1920, let. 2, št. 12, str. 2.

¹²⁹¹ Javna študijska knjižnica v Mariboru, Mariborski delavec, 24. 1. 1920, let. 3, št. 19, str. 2.

¹²⁹² Javna študijska knjižnica, Mariborski delavec, 30. 3. 1920, let. 3, št. 72, str. 3.

kazinskega poslopja na Slomškovem trgu 17. Konec septembra 1921 se je knjižnica v ponujene prostore res vselila.¹²⁹³

Na prvi seji občinskega sveta leta 1921 je ena izmed strank predlagala osnovanje mestne knjižnice in čitalnice. Vsa urejanja so odstopili v presojo kulturnemu odseku.¹²⁹⁴ Novembrska seja občinskega sveta 1921 nam razkrije, da so želeli združiti vse knjižnice v t.i. javno knjižnico. V to novo grupacijo knjižnic bi se uvrščala tudi ljudska knjižnica¹²⁹⁵. Mestna občina se je zavzela za vso podporo.¹²⁹⁶

11.4 Denarna podpora občine posameznim društvom

Iz zapisnikov sej mestnega sosveta in občinskega sveta sem ugotovila, katerim društvom je občina bila velik denarni mecen. Zelo pogosto so za različne denarne pomoči prosili pri Olepševalnem društvu in Požarni brambi. Občina je pogosto odgovorila pozitivno in jim namenila letne subvencije.¹²⁹⁷ Tudi Zgodovinsko društvo se je ob predvsem denarnih težavah ali morebitnih nakupih obrnilo na občino. Med občino in Zgodovinskim društvom je bila sklenjena tudi pogodba, ki se je vezala predvsem na ustanavljanje knjižnice.¹²⁹⁸ O teh društvih se je najpogosteje debatiralo na sejah. Tudi ostala društva so kdaj pa kdaj naslovila svoja pisma na občinsko upravo. Mdr. sem tako zasledila: Ribarsko društvo¹²⁹⁹, Društvo trgovskih nastavljenecv¹³⁰⁰, Slovensko obrtno društvo¹³⁰¹ ...

Ob podpori mestne občine posameznim društvom bi opozorila še na en nesmisel. Kako si je mestni sosvet lahko »dovolil« podpora v tem primeru Požarni brambi, ki je bila še leta 1920 popolnoma nemška in je imela nemško vodstvo, sploh če vemo, da so se zelo trudili, da bi mesto in ves ustroj postal slovenski.¹³⁰²

¹²⁹³ Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945, str. 162; Žalostna zgodba o prevarah za študijsko knjižnico v Mariboru, Tabor, 6. 10. 1920, let. 1, št. 34, str. 1.

¹²⁹⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 142.

¹²⁹⁵ Ta se je nahajala v Narodnem domu in je bila za kulturne delavce velikega pomena. Za razširjenje ljudske knjižnice v Mariboru, Jutro, 24. 8. 1921, let. 2, št. 199, str. 2.

¹²⁹⁶ PAM, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta 1921, str. 203–204.

¹²⁹⁷ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 12.

¹²⁹⁸ Prav tam, str. 15 in 49.

¹²⁹⁹ Prav tam, str. 85.

¹³⁰⁰ Prav tam, str. 94–95.

¹³⁰¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 75.

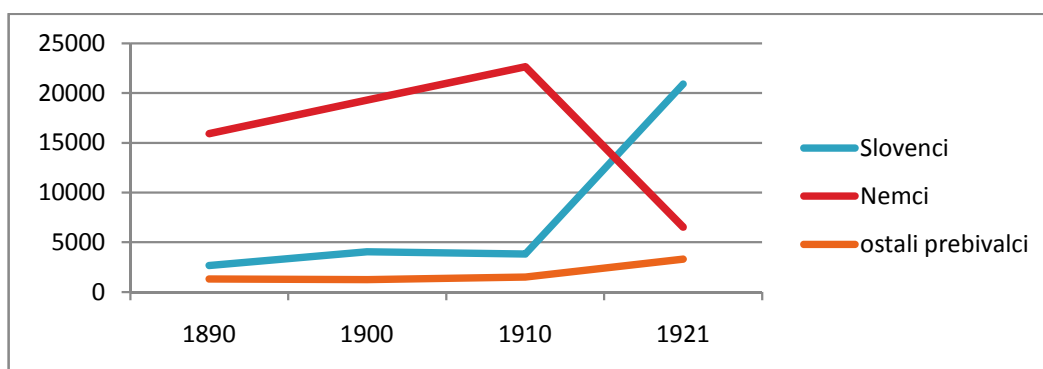
¹³⁰² O požarni brambi, Mariborski delavec, 18. 2. 1920, let. 3, št. 39, str. 2; Nemške in nemčarske trgovine v Mariboru, Mariborski delavec, 11. 2. 1920, let. 3, št. 33, str. 2.

12 Narodnostna in socialna slika mesta

12.1 Popisi prebivalstva

Leto	vseh prebivalcev	Slovencev	Nemcev	ostali prebivalci
1890	19 898	2653	15 931	1314
1900	24 601	4062	19 298	1241
1910	27 994	3823	22 653	1518
1921	30 739	20 929	6512	3298

TABELA 6: POPIS PREBIVALSTVA V RAZLIČNIH OBDOBJIH.¹³⁰³



GRAF 2: PRIKAZ POPISA PREBIVALSTVA V RAZLIČNIH OBDOBJIH.

Po prevratu se je nekoliko Slovencev priselilo v Maribor. Nekaj Nemcev pa se je odselilo v Gradec. V Maribor so prišli tudi že omenjeni priseljenci s Primorske¹³⁰⁴. Struktura prebivalstva se je s tem le nekoliko spremenila. Popisi prebivalstva iz časa avstrijskih štetij (1890, 1900, 1910) so za narodnost upoštevali občevalni jezik, ljudsko štetje iz leta 1921 pa je narodnost določila po materinščini. Glavni kamen spotike avstrijskih analiz je torej v kriteriju občevalnega jezika, medtem ko so na narodnost torej »pozabili«. ¹³⁰⁵ Štetje iz leta 1910 postavimo takoj na laž, če vemo, da je domovinsko pravico imelo nad 50 % mariborskega prebivalstva slovenskega pokolenja.¹³⁰⁶

Kaj nam torej razkriva popis prebivalstva iz leta 1921? Policijski komisar¹³⁰⁷ je 10. novembra 1920 izdal ukaz, da se s stanjem 15. novembra 1920 začne ljudsko štetje. Tiskovine so morali oddati pristojnim organom. S tem ljudskim štetjem so

¹³⁰³ Gabriel Majcen, *Kratka zgodovina Maribora*, str. 112.

¹³⁰⁴ Naši primorski begunci, *Mariborski delavec*, 21. 9. 1919, let. 2, št. 214, str. 2.

¹³⁰⁵ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966, str. 15.

¹³⁰⁶ Fran Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*, Matica Slovenska, Ljubljana 1926, str. 404.

¹³⁰⁷ Evidenca prebivalstva je spadala v delokrog policijskega komisariata. Popis prebivalstva, *Tabor*, 12. 11. 1920, let. 1, št. 65, str. 3.

želeli ugotoviti, koliko tujcev se še nahaja v Mariboru.¹³⁰⁸ Ljudsko štetje za leto 1921 (potekalo je med 28. januarjem in 10. februarjem¹³⁰⁹) je tako prineslo naslednje ugotovitve in podatke.

- V celotnem Mariboru je bilo 30 739 prebivalcev. Od tega: 28 276 civilnega prebivalstva in 2463 vojakov. Med civilnim prebivalstvom je bilo 13 607 moških in 14 669 žensk. A z vojaki je bilo moških 16 070. Med prebivalci je bilo 24 640 jugoslovanskih državljanov, tujcev je bilo 1702, od tega 22 vojakov, neopredeljenih glede na državno pripadnost je bilo 1860 civilnih oseb in 16 vojakov.
- Med Mariborčani je rimokatoliške veroizpovedi bilo 27 058 civilistov in 1006 vojakov; pravoslavne veroizpovedi je bilo 1350 vojakov in 222 civilnih oseb; grko-katolikov je bilo 10 civilistov in 4 vojaki; protestantov je bilo 812 civilistov in 9 vojakov; islamske vere je bilo 165 vojakov in 2 civilista; judovske veroizpovedi je bilo 61 civilistov in 1 vojak; drugim veram je pripadalo 5 civilistov in 2 vojaka; brez vere (ateistov) je bilo 32 civilnih oseb.

- **Kakšna pa je bila struktura glede na materni jezik?**

Za svoj materni jezik je **slovenščino** priznalo 20 374 civilistov in 555 vojakov (skupaj **20 929**), »srbohrvaščino« 776 civilnih oseb in 1764 vojakov (skupaj 2540), druge slovanske jezike 404 civilne osebe in 32 vojakov (skupaj 436); **nemščino** je za materni jezik priznalo 6455 civilnih oseb in 57 vojakov (skupaj **6512**); italijanščino 93 civilnih oseb in 1 vojak (skupaj 94); madžarščino 60 civilistov in 22 vojakov; (skupaj 82); albanščino 33 vojakov; romunščino 7 civilnih oseb in 2 vojaka (skupaj 9). Druge jezike pa 33 civilnih oseb in 71 vojakov (skupaj 104).¹³¹⁰

Za mesto je bilo štetje potrditev, da imajo Slovenci v Mariboru pretežno večino.¹³¹¹ Popis je še razkril, da vsa mesta (tudi Maribor) sicer niso rasla in se širila tako, kot so predvidevali. Najbolj razveseljujoče pa je bilo, da so nemške večine po mestih izginile. Samo štetje naj bi bilo izvedeno regularno in pravično, saj ob objavi rezultata ni bilo zaslediti pritožb. Po ljudskem štetju je Maribor tako

¹³⁰⁸ Ljudsko štetje v Mariboru, Slovenski narod, 12. 11. 1920, let. 53, št. 259, str. 3.

¹³⁰⁹ Die Volkszählung, Marburger Zeitung, 22. 1. 1921, let. 61, št. 17, str. 3; Die Volkszählung, Marburger Zeitung, 25. 1. 1921, let. 61, št. 19, str. 3.

¹³¹⁰ Ljudsko štetje v Mariboru, Slovenec, 13. 2. 1921, let. 49, št. 35, str. 2.

¹³¹¹ Izid ljudskega štetja, Straža, 14. 2. 1921, let. 13, št. 17, str. 3.

postal »še uradno« slovenski.¹³¹² Ob popisovanju se ni izvrševal nikakršni pritisk. Časnik je zagotovil, da je vsak lahko svobodno zapisal svojo narodnost. Popis je razkril, da na celotnem slovenskem ozemlju ni bilo niti 15 000 Nemcev.¹³¹³ Nekateri je popis celo presenetil, saj so bili prepričani, da v Mariboru živi okrog 40 000 duš.¹³¹⁴

V časnikih so ob večinskem slovenskem življu radostno pisali o sedaj le slovenskem Mariboru. Ponosni so zapisali, da je mit o »nemškem Marburgu« sedaj le še preteklost. Ponovno so na dan prišla vsa čustva, ves trud, ki je v treh letih Mariboru utrl slovensko pot. "*Nemški Marburg pa bo ostal še daven spomin na nekdanje dni tujega gospostva in jugoslovenskega robstva.*"¹³¹⁵

Maribor je s popisom prebivalstva sicer dobil »uradno« potrditev o večinskem slovenskem življu. Kljub tej veličastni in končni »premoči« Slovencev nad Nemci je najbolj goreče domoljube zmotilo, da imajo Nemci v Mariboru še vedno moč, da prevečkrat na ulici in v trgovinicah zadoni nemška beseda. Za izboljšanje takšne situacije je bil potreben le čas.¹³¹⁶

Popis nam še razkrije, da je v mestu bilo 1179 hiš s 6331 stanovanji. Po železniških vagonih je stanovalo 35 družin s 159 osebami.¹³¹⁷

Poglejmo še, kako je o popisu poročala »Marburgerca«. O izvrševanju popisa prebivalstva na ravni celotne države so bralce obvestili korektno. Strah, da bi formularji bili sestavljeni le v slovenskem jeziku, je bil odveč. Formularji so bili sestavljeni tako v nemškem kot slovenskem jeziku. Nemški tisk je svoje bralce opozoril, da je popis odprte uradniške narave, da se ga ne sme raztrgati in da so rezultati popisa pomembni za gospodarstvo, skupnost in za splošno dobro.¹³¹⁸

Zanimivo pri navedbi popisa prebivalstva v nemškem tisku je, da o narodnostni strukturi prebivalstva niso poročali. Omenili so le število moških, žensk, tujcev ter navedli, koliko hiš in stanovanj se nahaja v mestu.¹³¹⁹ Na neporočanje o dejanskih

¹³¹² Ljudsko štetje, Slovenski narod, 26. 2. 1921, let. 54, št. 46, str. 1.

¹³¹³ Nemci v Sloveniji, Tabor, 17. 2. 1921, let. 2, št. 38, str. 1.

¹³¹⁴ Slovenski Maribor, Jutro, 12. 2. 1921, let. 2, št. 37, str. 1.

¹³¹⁵ Slovenski Maribor, Tabor, 15. 2. 1921, let. 2, št. 36, str. 1.

¹³¹⁶ Za slovenski Maribor, Straža, 23. 2. 1921, let. 13, št. 21, str. 3.

¹³¹⁷ Ljudsko štetje v Mariboru, Slovenski narod, 27. 1. 1921, let. 54, št. 21, str. 4; Število prebivalstva v Mariboru, Jutro, 26. 1. 1921, let. 2, št. 22, str. 3.

¹³¹⁸ Die Volkszählung, Marburger Zeitung, 25. 1. 1921, let. 61, št. 19, str. 3.

¹³¹⁹ Bevölkerungsanzahl Maribor, Marburger Zeitung, 27. 1. 1921, let. 61, št. 21, str. 3.

rezultatih popisa s strani nemškega časnika opozarja tudi članek Slovenskega naroda.¹³²⁰

Maribor se je tako podal na novo pot s štirimi petinami slovenskega življa in le z eno petino Nemcev. "»Das deutsche Marburg a/D« se je razblinil v luči resnice v nič".¹³²¹

12.2 Judje v Mariboru

Ob že večkrat zapisani nemški antipropagandi in številnih napadih proti Nemcem, ki so ostali v mestu, me je presenetil še en narodnostni linč. Ta je bil usmerjen proti Judom.¹³²² Nekateri so se na njih jezili zaradi njihovih spretnih kupčij in verižništva, drugi Mariborčani pa so opozorili, da so jim Judje »prepovedali« izkazovati svojo slovenskost. V enem izmed primerov se je zgodilo, da je zavednemu Slovencu lastnik, ki je bil Jud, odpovedal stanovanje potem, ko je Slovenec ob slavlju izobesil narodnostno zastavo. Ob slovesnosti orlovskega tabora v Mariboru je Jud svojemu podnajemniku raztrgal ves okras in vse zelenje. Judje, ki so prihajali v Maribor, so prišli iz Hrvaške, Nemške Avstrije in Madžarske.¹³²³ Nestrpnost proti Judom je razvidna tudi iz seje mestnega sosveta. Eden izmed sosvetovalcev je izjavil: "Dan za dnem se vseljujejo Židi. Bati se je, da ta golazen celo mesto preplavi."¹³²⁴

V letu 1921 je od 30 739 prebivalcev v Mariboru bilo 62 Judov. Do tega leta so spadali pod graški rabinat. Kulturne agende (poroke, pokope, obrezovanja) je opravljal rabin v Varaždinu. Tja so plačevali tudi kulturne prispevke.¹³²⁵ V posameznih situacijah sem opazila, da so Jude začeli enačiti z Nemci.¹³²⁶ Splošno je tako veljalo prepričanje, da so Judje Slovincem v celoti sovražniki; v gospodarskem, moralnem, kulturnem, narodnem in jezikovnem merilu. Judovstvo so videli kot predzadnjo črto germanizacije in madžarizacije. Zmaga nad Judi bi

¹³²⁰ Izid ljudskega štetja. V mariborski okolici, Slovenski narod, 16. 2. 1921, let. 54, št. 37, str. 2.

¹³²¹ Izid ljudskega štetja v Mariboru, Tabor, 13. 2. 1921, let. 2, št. 35, str. 3.

¹³²² Židovska nevarnost, Male novice, 13. 12. 1919, let. 2, št. 112, str. 2.

¹³²³ Židovsko postopanje proti Jugoslovanom, Male novice, 19. 12. 1918, let. 1, št. 18, str. 2; Tudi Židje, Straža, 9. 8. 1920, let. 12, št. 87, str. 3; Proti Židom, Slovenec, 5. 4. 1919, let. 47, št. 78, str. 2.

¹³²⁴ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, str. 68.

¹³²⁵ Vladimir Travner, Židje v Mariboru, v: Mariborske slike, Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru, Maribor 1934, str. 13.

¹³²⁶ Židovska vsiljivost, Straža, 17. 5. 1920, let. 12, št. 52, str. 3.

lahko bila dosežena le takrat, ko bi se v tem primeru slovenski narod kulturno dvignil nad njih.¹³²⁷

12.3 Otroci ulic; od beraštva do prostitucije

O sami problematiki beračenja se je do leta 1921 dokaj molčalo. Ne v časnikih ne na sejah o sami problematiki niso poročali. Molk pa nam ne zagotavlja, da takšna situacija ni bila prisotna. Spomladi leta 1921 se je beračenje, predvsem otrok, tako zelo razširilo, da so bili izdani ostri ukrepi, ki so vodili celo v brezpogojne aretacije.¹³²⁸ Problem beračenja se je kljub strogim policijskim ukrepom nadaljeval. Beračili so otroci in vojni invalidi, čeprav je bilo beračenje v mestu prepovedano.¹³²⁹ Članek nam razkriva, da je policija opravila svoje delo in je prekrškarje predala sodišču.¹³³⁰ Ob videni situaciji je spregovoril tudi mestni svet na marčevski seji 1921. Sosvetniki so poudarili, da morajo več narediti za otroke, ki nimajo ustreznega socialnega statusa. Pogajanja so stekla predvsem v smeri ustanovitve ustrezne institucije, ki bi otrokom preprečila, da bi zašli na polje kriminalnih dejanj.¹³³¹ Mladi šoloobvezni so denar hoteli zaslužiti še s prodajo cvetic in kot nosači na avtobusnih postajah. Velikokrat se je zgodilo, da je policija mlade zalotila tudi pri kajenju, kar pa so strogo preganjali. Starše so o neustreznem vedenju njihovih otrok vedno obvestili.¹³³²

Glavno vprašanje je torej bilo, kako poskrbeti za šoloobvezno mladino. Rešitev so videli v Dnevnem zavetišču za šoloobvezno mladino. Skrb je bila v prvi vrsti posvečena otrokom iz delavskih družin, ki doma niso imeli nadzora in so tako bili prepuščeni vsem pastem, ki jih je prinašala ulica. Pristojni organi so se zavedali, da bodo največje težave s subvencijami, zato so se obrnili predvsem na dobre ljudi, ki bi darovali hrano, knjige in druge denarne prispevke.¹³³³ Za vsa takšna zavetišča, ki so jih nameravali osnovati, so želeli, da bi ostala pod nadzorom države in seveda občine. Zagotovljeno je bilo, da bi vsi otroci ne glede na

¹³²⁷ Judovsko vprašanje, Straža, 30. 3. 1921, let. 13, št. 35, str. 2.

¹³²⁸ Beračenje otrok, Jutro, 12. 5. 1921, let. 2, št. 112, str. 3.

¹³²⁹ Beračenje po gostilnah in ulicah, Tabor, 26. 8. 1921, let. 2, št. 191, str. 3.

¹³³⁰ Berači, Tabor, 8. 10. 1921, let. 2, št. 227, str. 3.

¹³³¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 50–51.

¹³³² Beračenje in pohajkovanje otrok, Straža, 11. 5. 1921, let. 13, št. 52, str. 3.

¹³³³ Oklic. Mestni magistrat, Male novice, 6. 3. 1919, let. 2, št. 27, str. 2.

veroizpoved ali narodnost imeli pravico do bivanja v tovrstnih zavetiščih.¹³³⁴ Iz stanja v letu 1921 lahko ugotovimo, da občina vendarle ni naredila dovolj ...

Zraven beračenja je v Mariboru bilo opaziti še prostitucijo. Po vojni so nasprotniki javnih hiš dosegli njihovo ukinjanje, s tem pa se je prostitucija razširila na ulice. V mariborskem mestnem parku so tako zaznali primer trinajstletnega dekleta, ki je že stopilo na pot najstarejše obrti. Pristojni organi so jo dobili v delikatnem objemu starejšega moškega. Ob tem naj omenim, da je dekle bilo hči iz delavske družine. Toliko o uspešnosti občine z dnevnim zavetiščem. Šef policije je ob takšnih dogodkih sicer zagotovil neusmiljen boj proti beračenju, prostituciji in demoralizaciji.¹³³⁵

12.4 Policijske in varnostne razmere v mestu

Na policijo so letele kritike zaradi slabega nadzora varnosti v mestu. Policiji so očitali neučinkovitost pri iskanju tatov. V mestu policija prav tako ni uspela vzpostaviti nobenega reda. Ulice so v nočnih urah bile polne glasnih in podivjanih ljudi. Po gostilnah se je plesalo brez dovoljenja, kavarne in beznice pa niso poznale nikakršne policijske ure. Tudi proti dnevnim kričačem policija ni ukrepala. Prvi policist v mestu je bil Ivan Senekovič.¹³³⁶ Konec leta 1921 je na mesto policijskega komisarja stopil policijski nadsvetnik Kerševan. V svojem delovnem načrtu je izpostavil željo, da bi mariborski policiji ponovno dvignil ugled. Kerševan je še jasno izpostavil, da se je v Mariboru končalo obdobje »revolucije«, in da je že napočil čas, da se začnejo spoštovati zakoni in ustava, ki jih je prinesla nova država.¹³³⁷

Do leta 1918 je bila policija (varnostna straža) v Mariboru organ mestne občine. Za časa stare Jugoslavije se je to nekoliko spremenilo. Policija je tedaj postala »državni krajevni policijski organ«.¹³³⁸

¹³³⁴ Dnevno zavetišče za šoloobvezno mladino, Mariborski delavec, 8. 3. 1919, let. 2, št. 55, str. 2.

¹³³⁵ Grozno pokvarjena mladina, Slovenski narod, 29. 11. 1921, let. 54, št. 269, str. 3.

¹³³⁶ Varnostne razmere v Mariboru, Straža, 5. 1. 1920, let. 12, št. 2, str. 3.

¹³³⁷ Službeni sprejem novega vodja policijskega komisariata v Mariboru, Tabor, 6. 11. 1921, let. 2, št. 251, str. 4.

¹³³⁸ Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 287; Mariborska mestna policija, Mariborski delavec, 3. 12. 1918, let. 1, št. 10, str. 2.

12.5 Nov ulični (vozni) red

To dejanje je eno izmed najboljširnih poročil in načrtov, ki sem jih zasledila v časnikih in ki jih je izdal policijski komisariat. Nov ulični red je zapovedal največjo hitrost avtomobilov v mestu (15 km/h, v primeru slabega vremena le 6 km/h), čez most, v križiščih ter na prehodih se je moralo voziti po polžje. Takšno vožnjo so predpisali in zaukazali še po Gosposki ulici, skozi Glavni trg do Gregorčičeve. Počasna vožnja je bila nuja tudi ob začetku in koncu pouka v bližini šol. V mestnih ulicah je bil prepovedan tranzitni promet. V mraku so bile prižgane luči na avtomobilih nujno zlo.¹³³⁹ Tabor je kritike na neupoštevanje zgoraj opisanega reda objavil že dva meseca prej, kot je o novem redu poročal nemški tisk.¹³⁴⁰ Predlogi o novih prometnih predpisih so bili najprej podani na oktobrski seji 1920. Sosvetniki so za izvršitev novih pravil določili policijski komisariat.¹³⁴¹

12.6 Bolnišnična oskrba in strah pred epidemijami nevarnih bolezni

O težavah in o »babilonski« zmedi mariborske bolnišnice so se razpisali že leta 1919 pri Malih novicah.¹³⁴² Težave so se nadaljevale v vseh treh obravnavnih letih. S prevratom se je spremenila tudi bolnišnična oskrba v Mariboru. Vez z Gradcem in Dunajem se je sedaj pretrgala. Iz časa avstrijske dobe so na najpomembnejših mestih ostali zdravniki nemškega rodu. Slovenski zdravniki so bili potisnjeni ob rob. S prevratom je mariborska bolnišnica prišla pod državni nadzor. Ob že obstoječem kirurškem in internem oddelku sta se ustanovila še okulistični in dermatološko-venerološki oddelek. Z letom 1921 so v bolnišnici napeljali elektriko. Povečalo se je tudi število zdravnikov. V procesu izdelovanja je bil v letu 1921 laboratorij za Röntgenov aparat. Prostor za širitev bolnišnice je bil, primanjkovalo jim je le denarja. Med najnujnejše objekte ki bi jih tedaj potrebovali so izpostavili postavitev lastne lekarne, ginekološkega oddelka, porodnišnico in šolo za babice, oddelek za duševno bolne, otroško bolnišnico, lastna poslopja namenjena dermatološko-venerološkemu oddelku in okulistiki ter prosekturo (patologijo). Zaradi nenehnih obvestil o epidemijah, ki jih je bilo na

¹³³⁹ Neue Straßenordnung, Marburger Zeitung, 30. 10. 1920, let. 60, št. 245, str. 3.

¹³⁴⁰ O cestnem redu, Tabor, 5. 8. 1921, let. 2, št. 175, str. 3.

¹³⁴¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 152–153.

¹³⁴² Babilon – mariborska bolnica, Male novice, 30. 9. 1919, let. 2, št. 106, str. 1.

področju mariborskega ozemlja ogromno, so razmišljali o ustanovitvi epidemske bolnišnice. Ker je bolnišnica bila premajhna, so želeli, da se v mestu zgradi še sanatorij.¹³⁴³ Želja po zgraditvi tega se je pojavila že v začetku leta 1921. Nekateri so ob ustanovitvi sanatorija celo namigovali, da je veliko družin zaradi te zgradbe ostalo brez strehe nad glavo.¹³⁴⁴ Zahteve po razširitvi bolnišnice so bile umestne, saj je bolnišnica bila pogosto prenapolnjena in so zato bolnike zavračali. Tudi po operaciji so ljudi hitro odpustili domov, bolniki so ležali na tleh eden zraven drugega. Usmiljenke, ki so pomagale v bolnišnici, so bile deležne številnih pritožb, saj so svojo veroizpoved fanatično vsiljevale bolnikom.¹³⁴⁵

O porodnišnici so spregovorili že aprila 1920. Izrazili so veliko potrebo po tem objektu. Opozorili so na stopnjo (ne)znanja babic, saj so se zavedali, da so prejšnje babice pridobile vso ustrezno izobrazbo v Gradcu in na Dunaju. Ob tem so se vprašali, kje se jih naj sedaj izobražuje. V ospredje pa presenetljivo niso stopile težave, povezane z načrti gradnje in z ustanavljanjem porodnišnice, temveč kadrovska vprašanja.¹³⁴⁶

Zgoraj sem že omenila veliko grožnjo epidemij, ki so prežale na Maribor in okolico. Glede epidemij je veliko postorila mestna občina, ki je z vladnimi komisarji (ti so sami prevzeli pobudo) obveščala prebivalstvo o nevarnosti, in o obveznih cepljenjih. Maribor se je tako mr. soočal s sumom na pasjo steklino.¹³⁴⁷ V takšnih primerih je bil odobren pasji zapor.¹³⁴⁸ Javnost si je vedno želela, strogega postopanja.¹³⁴⁹ Vsak nov primer pasje stekline je bil v časniku tudi zabeležen.¹³⁵⁰ Ljudje se določil kako postopati v primeru epidemij, niso ravno držali. Črna kronika je zabeležila primer, ko je s steklino okužen pes ugriznil Mariborčana. Ta je moral medicinsko pomoč poiskati celo na zagrebškem inštitutu.¹³⁵¹ Mestni magistrat je ob takšnih ugrizih prebivalce sicer napotil k

¹³⁴³ Prim. Mirko Černič, Zdravstvo v Sloveniji po prevratu in mariborska bolnica, Tabor, 25. 12. 1921, let. 2, št. 291, str. 1–2.

¹³⁴⁴ Sanatorij v Mariboru, Tabor, 14. 1. 1921, let. 2, št. 10, str. 2.

¹³⁴⁵ Javna bolnica prenapolnjena, Tabor, 18. 1. 1921, let. 2, št. 13, str. 2.

¹³⁴⁶ Zahteva porodnišnice v Mariboru, Straža, 16. 4. 1920, let. 12, št. 40, str. 2; V številki 40, Straža, 21. 4. 1920, let. 12, št. 42, str. 3; V 40. številki, Straža, 21. 4. 1920, let. 12, št. 42, str. 3.

¹³⁴⁷ Maribor, Male novice, 29. 3. 1919, let. 2, št. 35, str. 1.

¹³⁴⁸ Strogi pasji zapor, Straža, 30. 3. 1921, let. 13, št. 35, str. 3; Razglas, Mariborski delavec, 29. 3. 1919, let. 2, št. 71, str. 4; Strogi pasji zapor v Mariboru, Mariborski delavec, 7. 2. 1920, let. 3, št. 30, str. 3.

¹³⁴⁹ Die Hunde Kontumaz, Marburger Zeitung, 25. 6. 1919, let. 59, št. 137, str. 3.

¹³⁵⁰ Aufhebung der Hundekontumanz, Marburger Zeitung, 22. 8. 1919, let. 59, št. 185, str. 2.

¹³⁵¹ Die einige Hundekontumaz, Marburger Zeitung, 9. 5. 1920, let. 60, št. 103, str. 3.

mestnemu zdravniku ter mestnemu fizikatu.¹³⁵² Težavo so povzročali še garjavi konji. V ospredje je stopil strah, da bi se bolezen prenesla s konj na ljudi. Kdor svojih bolnih konj ni prijavil, in če bi njegovi konji povzročili vsesplošno nevarnost za ljudi, bi lastnika lahko doletela dvoletna zaporna kazen.¹³⁵³ Med prašičerejci se je razvil strah pred svinjsko rdečico.¹³⁵⁴

Še večjo težavo je povzročal strah pred črnimi kozami, posledično so uvedli obvezno cepljenje. Kdor se ni dal cepiti, ga je doletela denarna kazen.¹³⁵⁵ Cepljenje je do določenega roka bilo brezplačno.¹³⁵⁶ Strah pred črnimi kozami pa ni bil zgolj fama, temveč so jih res zaznali pri najmlajših. Situacija je bila več kot resna, saj sta mlada bolnika že bila na smrtni postelji.¹³⁵⁷ Magistrat je podal pobude tudi za ostala splošna cepljenja.¹³⁵⁸

Kako pa je bolniško zavarovanje potekalo v praksi? Bolniško zavarovanje mestnih delavcev je mestna občina s 1. aprilom 1921 prevzela na svoja pleča. Delavci so s tem sklepom dobili zdravnika in zdravila brezplačno. Mestnim uslužbencem pa so ukinili brezplačno prejemanje zdravil na stroške mestne občine.¹³⁵⁹

¹³⁵² O pasji steklini in kontumacu, Mariborski delavec, 11. 5. 1920, let. 3, št. 104, str. 3.

¹³⁵³ Razglas, Mariborski delavec, 22. 8. 1919, let. 2, št. 189, str. 4; Rüdige Pferde, Marburger Zeitung, 22. 8. 1919, let. 59, št. 185, str. 3.

¹³⁵⁴ Svinjska rdečica, Mariborski delavec, 21. 5. 1920, let. 3, št. 112, str. 2.

¹³⁵⁵ Splošno prisilno cepljenje proti kozam, Male novice, 3. 5. 1919, let. 2, št. 48, str. 2; Bolezen koz v Mariboru in okolici, Straža, 18. 4. 1919, let. 11, št. 31, str. 3; Razglas, Mariborski delavec, 21. 3. 1919, let. 2, št. 65, str. 4.

¹³⁵⁶ Obvezno cepljenje proti kozam za stanovalce v mestu Maribor, Mariborski delavec, 23. 8. 1919, let. 2, št. 190, str. 3.

¹³⁵⁷ Blattern in Marburg, Marburger Zeitung, 14. 3. 1919, let. 59, št. 59, str. 2.

¹³⁵⁸ Maribor. Mestni magistrat razglašča, Male novice, 3. 4. 1919, let. 2, št. 37, str. 3.

¹³⁵⁹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921, str. 39.

13 Kratek oris finančnega stanja mestne občine v obravnavanem obdobju

Iz proračunskih pregledov opazimo predvsem naraščanje občinskih dolgov, na drugi strani pa lahko opazimo močno naraščanje dajatev mestnega prebivalstva (torej davščin).¹³⁶⁰ "*Finance mesta so naravnost obupne*", je bilo rečeno na seji mestnega sosveta 18. marca 1920.¹³⁶¹ Številne prošnje in želje po koncesijah ali kakšnih drugačnih kreditih so na sejah preprosto morali zavrniti. Uradno je bilo zapisano, da je finančno stanje občine slabo.¹³⁶² Maribor ni bil edini, ki so ga morale takšne denarne težave, tudi druge občine po Sloveniji so se soočale s podobnim stanjem. Dnevna draginja pa je občinske blagajne samo še bolj praznila. Da bi se občinska blagajna le napolnila, so v občini poznali številne davke, ki so se nenehno zviševali. Tako so mdr. poznali: pasji davek (za vsakega psa tudi za pse čuvaje) in veselčni davek.¹³⁶³ Mestna občina si je v letu 1921 pridobila pravico do pobiranja posebnega mestnega davka, ki ga je dobila od lastnikov kočij in avtomobilov. Davka so bili oproščeni le dotični (mdr. interventna vozila). Obstajale so tudi posebne davčne lestvice.¹³⁶⁴ Dodaten dohodek, ki se je zlival v mestni proračun, je občina pridobila od davka na prenočišča.¹³⁶⁵ Občina si je prav tako pridobila pravico, da je smela pobirati pristojbino od uvoza in izvoza blaga, ter potne prtljage pri predaji po železnici na postajah v Mariboru. Ob neupoštevanju in neplačevanju davkov so bile podane globe.¹³⁶⁶ Finančno-gospodarski odsek je tako 15. marca 1921 na seji sosveta potem, ko je podal mnenje, od kod naj se napolni občinska blagajna, obrazložil, da so denar hoteli pridobiti od premožnejših slojev. Ob tem so želeli karseda prizanesti nižjim slojem.¹³⁶⁷ V letu 1920 se je zvišala tudi občinska naklada na navadno žganje, likerje in pivo. S tem so verjetno želeli zajezi problem alkoholiziranega prebivalstva.¹³⁶⁸

¹³⁶⁰ Franjo Kramberger, Nekaj števil o Mariboru, v: Mariborski koledar 1933, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, Maribor 1933, str. 106–109.

¹³⁶¹ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1920, str. 40.

¹³⁶² Prav tam, str. 37.

¹³⁶³ PAM, Zapisniki sej mestnega sosveta 1921 str. 14–15.

¹³⁶⁴ Prav tam, str. 16–20.

¹³⁶⁵ Prav tam, str. 23–27.

¹³⁶⁶ Prav tam, str. 28–35.

¹³⁶⁷ Prav tam, str. 35.

¹³⁶⁸ Prav tam, str. 15.

14 Maribor kot del nove upravne enote: Mariborska oblast



SLIKA 8: MARIBORSKA IN LJUBLJANSKA OBLAST. ¹³⁶⁹

Vidovdanska ustava je bila potrjena na Vidov dan 28. junija 1921. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je tako postala ustavna, parlamentarna in dedna monarhija. ¹³⁷⁰ Z ustavo so se uzakonile vse prvine unitaristično-centralistične državne ureditve. Določila o nacionalni in državni enotnosti so centralizem utrdila ter hkrati posameznim narodom onemogočila, da bi lahko sami odločali o lastnem razvoju. ¹³⁷¹

Na dan sv. Vida so v čast novi ustavi po celotni državi zadoneli zvonovi in tako opomnili na prihajajoče nove čase, ki jih je s seboj prinašala ustava. Tudi v Mariboru so novo ustavo slovesno pospremili na pot. V soboto 2. julija 1921 so pripravili božjo službo, ki se jo je udeležilo veliko pomembnih osebnosti. O slavnosti je Mariborčane obvestil še vladni komisar Ivan Poljanec, ki je vsem naročil, naj se mesto okraši in da se naj izobesijo zastave. ¹³⁷²

¹³⁶⁹ Jurij Perovšek, Ukinitve Deželne vlade za Slovenijo, v: Kronika XX. stoletja (1900–1941), Nova Revija, Ljubljana 1997, str. 265.

¹³⁷⁰ Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 27. julija 1921, let. 3, št. 87, str. 423.

¹³⁷¹ Miroslav Stiplovšek, Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929, Arhivi, let. 18 (1995), št. 1–2, str. 23.

¹³⁷² Zgodovinski dnevi. Ustava sprejeta, Nova doba, 2. 7. 1921, let. 3, št. 76, str. 1; Ustavna proslava v Mariboru, Jutro, 3. 7. 1921, let. 2, št. 155, str. 3.

Vrnimo se nazaj k dejanskim določilom ustave. Za nadaljnji razvoj in položaj mesta je vsekakor bil »odločilen« 95. člen 8. oddelka »Upravna oblast«. Iz tega člena je razvidno, da se je uprava v kraljevini izvrševala po oblastih, okrožjih, okrajih (srezih) ter občinah. Ena oblast je lahko imela največ 800 000 prebivalcev. Dve ali več manjših oblasti je bilo sicer dopustno spojiti v eno večjo. A skupno število prebivalcev tudi tukaj ni smelo preseči magičnih 800 000 prebivalcev. Oblasti je načeloval veliki župan, ki ga je postavil kralj in je opravljal po državnih organih posle državne uprave v oblasti. Za posle krajevnega, občinskega, okrajnega in oblastnega značaja se je ustanovila krajevna, občinska, okrajna in oblastna samouprava, ki je bila urejena po volilnem načelu. O upravi in samoupravi mest je izšel poseben zakon. Veliki župan je tako torej postal vrhovni predstojnik splošne državne administracije v oblasti. Njegove naloge so bile strogo zakonsko določene. Tudi ureditev občin ter okrajev so regulirali posebni zakoni.¹³⁷³

Ob vse tem ne morem mimo ukinitve Deželne vlade dne 12. julija 1921. S tem so se ukinili še zadnji ostanki upravne avtonomije. Deželno vlado je 2. avgusta 1921 »nadomestila« Pokrajinska uprava za Slovenijo. Na čelu te je bil Ivan Hribar. Ta nova uprava je bila birokratsko-uradniško usmerjena in je bila seveda le prehodnega značaja. Predvidevali so, da bi se pristojnosti tega telesa postopoma prenesle na ministrstva, velike župane in oblastne samouprave. Pokrajinska uprava za Slovenijo je obstajala vse do konca leta 1923. Kraljevino so na koncu razdelili na 33 oblasti. Jugoslovanski del Slovenije je štel 1 060 000 prebivalcev in tako je slovensko ozemlje bilo razdeljeno na Mariborsko in Ljubljansko oblast.¹³⁷⁴

¹³⁷³ Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 27. julija 1921, let. 3, št. 87, str. 426–427.

¹³⁷⁴ Miroslav Stiplovšek, Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929, Arhivi, let. 18 (1995), št. 1–2, str. 24; Razglasi o ustroju pokrajinske uprave za Slovenijo, Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, 10. avgust 1921, let. 3, št. 94, str. 465.

Preden podam sliko in občutke, kaj so Mariborčani takrat želeli, kakšno je bilo njihovo mnenje o oblasteh, bi rada najprej zapisala nekaj dejstev o Mariborski oblasti:

- Mariborska oblast je obstajala med letoma 1924 in 1929.
- Obsegala je 7 569 km² površine in po ljudskem štetju iz leta 1921 je imela 624 121 prebivalcev.
- Aprila 1922 je prišlo do dejanske razdelitve.
- 31. decembra 1922 je bil imenovan 1. veliki župan Mariborske oblasti.
- Oblastna uprava je začela svoje dolžnosti upravljati šele junija 1924.
- 3. oktobra 1929 je Mariborska oblast odpravljena in je z Ljubljansko oblastjo združena v Dravsko banovino.¹³⁷⁵

Oblasti so videli kot teritorialne (upravne) enote, v njihov delokrog so spadale vse zadeve državne uprave razen železnic, brodarstva, pošte-brzjava, financ ter vojaških zadev.¹³⁷⁶

Vsa tematika, vezana na ustanavljanje oblasti in njeno formulacijo, je bila tudi tema mariborskega občinskega sveta decembra 1921 in vroča tema časnikov. Najprej bi rada podala kratek oris in občutke, ki so jih zabeležili časniki. Dejstvo, da bi Maribor lahko postal središče in sedež Mariborske oblasti, je za Mariborčane bilo pomembno in hkrati eden izmed najpomembnejših sklepov od leta 1918. Izpostavili so, da je Maribor do tistega trenutka bilo mesto, ki je vedno bilo podrejeno bodisi Gradcu ali kasneje Ljubljani. Maribor so nekateri dojemali kot mesto z značajem provincialnega mesta brez vsake upravne politične pomembnosti. Vedeli so, da bi Maribor s tem, ko bi postal sedež oblasti, da bi se odločalo o upravnem, političnem, kulturnem in javnem življenju ter o pomembnih gospodarskih potezah. Maribor bi s temi novimi nalogami postal glavni nosilec kulturno-gospodarskega-političnega loka na območju nekdanje »Spodnje Štajerske«.¹³⁷⁷

Kot sem že o problemu pomanjkanja bivalnih površin obširneje poročala, so se ob tem, da bi Maribor postal center Mariborske oblasti, pojavila vprašanja, kam bi Maribor postavil vse te urade, če ni bilo prostih lukenj niti za stanovanja. Rešitev

¹³⁷⁵ Ilustrirana zgodovina Slovencev, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 317; Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 286.

¹³⁷⁶ Dr. Ig. Rutar, Bodoče oblasti v praksi, Slovenski narod, 25. 11. 1921, let. 54, št. 260, str. 1.

¹³⁷⁷ Mariborska oblast, Tabor, 1. 11. 1921, let. 2, št. 247, str. 1–2.

bi lahko našli v mariborskih vojašnicah¹³⁷⁸, ki so bile skoraj napol prazne.¹³⁷⁹ Nov uradniški ustroj je le zase potreboval 150 sob. Na novo bi se morale priskrbeti še bivalne površine za uradnike in njihove družine. Številka novih prostorov bi v mestu tako zrasla na 300.¹³⁸⁰ Časnik je problem pomanjkanja stanovanj opredelil za poizkus protipropagande, da bi ta problem bil uradni razlog, da Maribor ne bi postal sedež oblasti.¹³⁸¹

V globalnem smislu na državni ravni so se pojavili pomisleki in vprašanja, ali naj se Slovenija deli na eno ali dve oblasti (z eno bi seveda kršili ustavo). Argumenti za dvoje oblasti so bili zelo raznoliki. Štajersko-mariborska drugorazrednost in potlačенost so ponovno privreli na površje. V ospredju se je pojavljalo vprašanje, kaj je do tedaj Ljubljana naredila za Maribor. Dejanja preteklosti so kazala, da je Ljubljana Mariboru le jemala in izredno malo dala ter nudila.¹³⁸² Vprašanje razdelitve slovenskega ozemlja se je razvilo v pravi študij in iskanje *pro & contra* odgovorov. V ospredju se je vedno bolj kazala opredelitev strank.¹³⁸³ Na eni strani so tako bile centralistične stranke (zagovarjale so unitarizem) in federalistične (zagovarjajo avtonomistični razvoj). Kljub temu da je Mariborčane sprva vprašanje o eni oz. dveh oblasteh razdelilo, so večinsko bili prepričani, da imajo enkratno priložnost, da mestu povrnejo ugled. Glas slovenske prestolnice je bil jasen. Ta je želela centralizem in posledično eno oblast.¹³⁸⁴

Maribor in njegov občinski svet je tako ob vseh argumentih za in proti na koncu z glasovi vseh občinskih svetovalcev seveda brez glasov Slovenske ljudske stranke izrekel glasen »JA« za dve oblasti na Slovenskem.¹³⁸⁵ Poglejmo si to zgodovinsko sejo podrobneje.

Zadnja seja občinskega sveta dne 12. decembra 1921 nam razkrije, da so občinski očetje pod »nujno« obravnavali tematiko, vezano na oblasti. Fran Voglar je na kratko orisal osnovna dejstva o oblasteh. Izrecno je poudaril kakšne velike

¹³⁷⁸ Kot zanimivost; v Mariboru je bilo kar pet vojašnic (Dravska, Domobranska, Pehotna, Topniška, Konjiška). Vojnović, Maribor in okolica, str. 14–15.

¹³⁷⁹ Dr. Radoslav Pipuš, Upravna razdelitev naše države, Tabor, 27. 11. 1921, let. 2, št. 269, str. 1–3.

¹³⁸⁰ Koliko bi stala ustanovitev oblasti v Mariboru, Slovenski narod, 26. 11. 1921, let. 54, št. 267, str. 3; O ustanovitvi upravne oblasti v Mariboru, Slovenski narod, 27. 11. 1921, let. 54, št. 268, str. 5.

¹³⁸¹ Mariborska oblast, Tabor, 16. 12. 1921, let. 2, št. 283, str. 2.

¹³⁸² Dr. Radoslav Pipuš, Upravna razdelitev naše države, Tabor, 27. 11. 1921, let. 2, št. 269, str. 1–3.

¹³⁸³ Ivan Prekoršek, Delitev Slovenije, Nova doba, 6. 12. 1921, let. 3, št. 142, str. 1.

¹³⁸⁴ Ljubljana se oglašja, Slovenski narod, 26. 11. 1921, let. 54, št. 267, str. 3.

¹³⁸⁵ Maribor za dve oblasti, Jutro, 13. 12. 1921, let. 2, št. 291, str. 3.

pomembnosti bi bila Mariborska oblast s sedežem v Mariboru. Zbrane kolege v sejni dvorani je opozoril, naj se ne ozirajo na Ljubljano in njene spletko, saj je več kot jasno, da je Ljubljana proti takšni delitvi. Dotaknil se je z moje strani že opisanega problema pomanjkanja stanovanj in hkrati zatrdil, da situacija s stanovanji le ni tako kritična. Fran Voglar je v strahu, da bi Maribor ostal provincialno mesto, predlagal, da bi mariborski občinski svet sestavil izjavo o nestrinjanju z le eno; torej ljubljansko oblastjo, za celotno slovensko ozemlje. To izjavo so želeli nasloviti na beograjsko vlado. Predlog liberalcev je v trenutku podprl Ivan Roglič (podžupan). Tako so liberalci dobili podporo Narodno socialistične stranke. Slovenska ljudska stranka je seveda zaradi strankarske doktrine o ne (raz)delitvi Slovenije tovrstni ideji o dveh oblasteh odločno nasprotovala. Josip Leskovar je opozoril, da je Maribor svoj čas z Ljubljano zelo dobro in korektno sodeloval, medtem ko so težave nastopile šele, ko je glavno besedo dobil Beograd. Drugi razlog, ki ga je Josip Leskovar uporabili proti Mariborski oblasti, je bila stanovanjska kriza. Ampak tudi ta argument je bil preveč medel. Tudi socialni demokrati so izrazili svoj lasten in odločen »ja« za razdelitev Slovenije. Podan je bil še predlog, da bi tudi Celje bilo del Mariborske oblasti, kar so tudi podprli. Skupno in končno glasovanje o veljavnosti Mariborske oblasti so občinski svetovalci potrdili z 28 glasovi za in 7 proti. Proti so glasovali le pripadniki Slovenske ljudske stranke. Mestna občina se ob tem ni želela obvezati, da bo pomagala pri vzpostavitvi uradniških prostorov.¹³⁸⁶

Vidovdanski ustavi je s 6. januarjem 1929 prenehal rok veljavnosti in nastopilo je obdobje diktature. Omemba formulacije Mariborske oblasti je bila potrebna, saj so vse te upravne poteze vplivale na Maribor. Mesto je sicer postalo sedež Mariborske oblasti in je s tem mnogo pridobilo, a vprašanje je le, kako je vse to vplivalo na občinski ustroj ter na katero pot je stopil Maribor v smislu občinskega uradovanja. A to je že druga zgodba.

¹³⁸⁶ PAM, Zapisniki sej občinskega sveta 1921, str. 209–212.

15 Kateri izzivi so čakali Maribor v prihodnosti?

Težave, ki sem jih zaznala v obravnavanem obdobju, seveda po letu 1921 niso izginile, ampak so se vlekle še naprej. Najbolje so se razrešila vprašanja, vezana na kulturo. Gledališče in knjižnica sta že neumorno delovala, medtem ko se nekateri problemi niso pustili odgnati. Pomanjkanje stanovanj je tako še naprej motilo spanec občinskih svetovalcev. Ne le, kam namestiti ljudi, kam natrpati vse urade, ki jih je mesto z novim upravnim aparatom pridobilo. Drzne načrte in podvige je mestni občini onemogočal okrnjen in katastrofalen mestni proračun. Rdeče številke, menjava valute in inflacija so preprečili najemanje posojil in s tem modernizacijo mesta. Drzne načrte v gospodarstvu je preprečilo denarno stanje občine kakor tudi oblastni Beograd. A mesto se je kljub vsemu obnavljalo. Maribor je dobil nove pločnike, ceste in kanalizacijo. Električna se je dobro obnesla, zato po mestu zasledimo pospešeno elektrifikacijo. Za šolajočo revno in ubožno mladino je občina poskrbela z različnimi donacijami. Okoliške občine (Krčevina, Pobrežje, Tezno, Studenci) pa o vključitvi k Mestni občini Mariborski niso hotele niti slišati.¹³⁸⁷

Maribor je najprej tako postal del Mariborske oblasti, nato del Dravske banovine. Čeprav je bila diktatura že več kot prisotna, je Maribor bil še slovenski. A kaj kmalu se je tudi to spremenilo. Nemci so svoje mesto ob Dravi preveč »ljubili«, da bi nanj pozabili. Z drugo svetovno vojno je ponovno prišel njihov čas in Maribor je spet postal nemški. Štafetno palico tistega usodnega aprila leta 1941 v mestu za dolga štiri leta prevzamejo Nemci. Dve desetletji truda in naporov za slovenizacijo mesta in še ne izsanjanih sanj sta se s prihodom okupatorja razblinili in postali nočna mora slovenskega Mariborčana. Nesporno je dejstvo, pa če nam je všeč ali ne, da je bila vloga Nemcev v naših krajih, tudi v Mariboru, velika, včasih odločujoča, nemara kdaj celo »pozitivna«. A na njihova »pozitivna« dejanja padajo temne sence premočnega germanizacijskega vpliva. Leto 1945 prinese osvoboditev. A Maribor je bil ranljiv in ponovno kot že mnogokrat se je moral pobrati in se podati na novo pot ...

¹³⁸⁷ Baš, Vodnik po Mariboru, str. 93–99; Maribor v letih 1921–1924, Jutro, 12. 12. 1924, let. 5, št. 290, str. 3; Maribor v letih 1921–1924, Jutro, 19. 12. 1924, let. 5, št. 296, str. 3; Maribor v bližni bodočnosti, Jutro, 24. 12. 1924, let. 5, št. 300, str. 3.

16 Zaključek

Konec prve svetovne vojne je s seboj prinesel spremembe; predvsem politične in ozemeljske. Padli, propadli in predali so se najmočnejši. Mali in nekdaj zatirani narodi, ki so rastle in se razvijali v senci svojih velikih gospodarjev so ob koncu vojne dobili priložnost za uspeh. V takšnih vihnih časih se je znašlo tudi slovensko ozemlje in posledično tudi Maribor.

Oris zgodovine mesta Maribora sem zaključila z letom 1921. To leto je za Maribor bilo prelomno. Končala se je doba komisariatnega vodenja občinske politike, štafetno palico je na magistratu prevzel prvi slovenski župan Viktor Grčar. Z njim se je začelo zares. Končalo se je triletno obdobje »uvajanja in privajanja« na slovensko-jugoslovansko vodenje mesta. A vrnimo se dobra tri leta nazaj. V dolge zimske dni leta 1919, v dneve in noči, ko se je začrtala in začela slovenska pot mesta. Ta tri leta so pluli po nemirnih morjih, a nikakor ne po razburkanih.

Napeti in nemirni jesenski dnevi 1918 so se srečno končali le zaradi odločnosti, poguma, preudarnosti in kančka sreče. Pomembnim akterjem, ki so prevzeli vajeti v svoje roke, je uspelo, da je Maribor ostal v slovenskih rokah. A miren spanec jim je kratilo dejstvo, kaj bodo storile velesile. Dokončen odgovor je prinesel podpis mirovne pogodbe septembra 1919. Usoda Maribora se je tako določila za diplomatskimi mizami. Podpis mirovne pogodbe je tudi datum, ko se v mestu konča »obdobje prevrata«. S tem Nemci postanejo manjšina.

Drugega januarja 1919 so se uresničile najbolj zaželene sanje številnih Mariborčanov. Občinska uprava je prešla v slovenske roke. S tem pa se je začela trnova pot slovenskih politikov in borcev za slovenski Maribor. Problemov in težav je bilo ogromno, prav tako pa ni zmanjkalo ne želj ne idej za prihodnost. Drugega januarja leta 1919 so vsi Slovenci res bili Slovenci, politiki brez ozadij, ta dan se je pozabilo na barve. A ne prav za dolgo. Strankarska opredelitev je postajala vedno močnejša in občutnejša. Vedno bolj se je vsiljevala v ospredje.

Dolga doba, ki so jo Nemci preživeli v mestu in njihova vladavina je bila glavna grožnja, da projekt takojšnje in hipne slovenizacije ne bi mogel uspeli. A kljub temu so najprej krenili v to smer. Vilko Pfeifer je pokazal veliko truda, ko se je lotil procesa slovenizacije. Kljub očitkom, ki jih je pridobil iz nasprotnega političnega tabora, mu je le uspelo, da je mesto dobilo slovenska ulična imena,

potrudil se je pri menjavi nemških obrtnih tabel s slovenskimi, odpuščal je nemški kader in želel slovenizirati urade.

Prvi meseci leta 1919 so bili težki. Ne samo, da so se soočali z nemško občinsko upravo, nemškim šolstvom in sodnim sistemom, kar kmalu so ugotovili, da niso problem le Nemci kot taki, temveč da mestu povzročajo še večjo škodo povsem vsakdanje stvari. Maribor se je srečal s pravo mizerijo. Ljudje so bili lačni, brez ustreznih bivalnih površin, zaradi neredne dobave premoga in s tem posledično nedelovanja plinarne so ostajali brez energije. Ulice so bile mračne in umazane, občinska blagajna pa v velikem minusu. Takšno stanje je bilo prisotno ves obravnavan čas.

Kljub številnim težavam in denarnim peripetijam je mesto ob vseh slavnostih naravnost zažarelo. Mesto se je odelo v zelenje in cvetje, zaplapolale so narodnostne zastave, od vsepovsod je donela slovenska glasba. Takšna praznovanja so politiki radi izkoristili za lastno propagando, kar pa je spodbujalo nova in nadaljnja politična trenja. Posamezna slavja so politiki radi izkoriščali tudi za obujanje pretekle zgodovine, ob tem se je vedno izpostavilo trpljenje in ponižnost nemškega Maribora.

Vilko Pfeifer, Josip Leskovar, Ivan Poljanec in Viktor Grčar so možje, ki so vodili Maribor v izredno občutljivih časih, ko je bilo potrebno veliko pazljivosti in hkrati drznega, a preudarnega tveganja. Kljub številnim očitkom, ki sem jih zasledila v časnikih, verjamem, da so vsekakor želeli delati v prid mesta in za boljšo prihodnost. Vladni komisarji in njihove kratke komisarijatne dobe so tudi razlog, da večji projekti niso mogli uspeti. Za pomembne projekte je bil potreben čas. Iluzija bi bila, če bi želeli rešiti stanovanjski problem v roku enega leta. Šele Viktor Grčar je lahko v treh letih kaj pokazal. Zanimivo se mi zdi le nekaj, nihče od teh mož ni bil rojen Mariborčan. Ali se lahko ob tem upravičeno zamislimo, bi »pravi Mariborčan« ravnal drugače?

Vsak vladni komisar in župan je imel dokaj zvezane roke. Ravno v odvisnosti vladnega komisarja od svetnikov in kasneje župna od občinskih svetovalcev vidim razlog, da so nekateri predlogi propadli in se niso realizirali. Če preprečitev načrtov ni bila posledica nasprotnega političnega tabora, moramo krivce iskati v Ljubljani, ki je pozabila, kaj se dogaja vzhodno od Trojan. Kasneje je Mariboru kakšen načrt preprečil tudi oblastni Beograd. Strankarska trenja in katastrofalen denarni položaj mesta sta torej bila glavna krivca za stagnacijo mesta.

Mestni sosvet je bil glavno gibalno mestne politike. Tukaj so se kresala mnenja, padali in sprejemali so se predlogi, kako Maribor spraviti na pravo pot, na pot uspeha. Za učinkovitejšo delovanje je mestni sosvet, kakor kasneje občinski svet, bil razdeljen na odseke, ki so na sejah poročali o svojem delovanju.

Leto 1921 je prineslo tako želene volitve. Maribor je končno dobil slovenskega župana. V začetku leta 1921 je Mariborčane razveselil rezultat popisa prebivalstva, ki je pokazal, da so Slovenci tisti, ki so večinski prebivalci tega mesta. Ampak januarja so se najprej morali soočiti z grenko novico. Naloge, ki so do tistega trenutka spadale pod delokrog občine, so se prenesle na Okrajno glavarstvo. Z odvzemom dotičnih resorjev se je začelo ukinjanje mestne avtonomije. Naslednji udarec je v prihajajočih letih mestni občini prinesla ustanovitev Mariborske oblasti.

Ob začetku pisanja diplomske naloge sem si postavila več vprašanj. Menim, da sem v nalogi uspešno opisala, da je »toti« Mariborčan v mestu res zaživel. Na voljo je imel slovenski kino, lahko je šel na predstavo v slovensko gledališče ali pa si je šel sposoditi knjigo v novo knjižnico. Po mestu je uporabljal slovenski jezik, oziral se je po večinsko slovenskih napisih za trgovce in obrtnike in pogledoval je po slovenskih uličnih napisih. Resda je na uradih in v trgovinah naletel na »ostanke« nemških trgovcev in uradnikov, a bil je svoboden. Njegovi otroci so obiskovali slovenske šole. Ni mu vladal tujec, temveč narodnjak. Ob proslavah je lahko svobodno izobesil narodno zastavo, lahko je pel slovensko pesem in se poklonil svojemu kralju.

Seveda se mi je ob pisanju porodil tisti nezgodovinski »če«. Kaj če Maribor ne bi krenil po slovenski poti, kaj bi se z mestom zgodilo, bi mesto in Slovenci izgubili svoj obstoj, bi bil Maribor nemara produktivnejši in uspešnejši?

O letih, ki sem jih opisala, bi se moralo več in pogosteje govoriti, da bi ljudje bolje poznali začetke slovenskega Maribora, in da bi vedeli, da se ni vse začelo in končalo le pri Rudolfu Maistru in njegovih borcih. Nato pri večini sledita molk in velika praznina vse do trenutka, ko mesto ponovno pade v nemške kremplje. Skoraj vsak ve, da je v Mariboru bil nacistični vodja, le nekateri pa poznajo zgodbo, ki se je odvijala pred tem. Opozorila bi še, da sem se potrudila, da sem nemško stran, njihovo delovanje opisala z distance in ne preveč prizadeto, čeprav je težko ostati objektivni glede na vse zapise v člankih tistega časa.

Čeprav je moja diploma obsegala opis političnega, kulturnega in gospodarskega stanja v Mariboru v časovnem loku 1919–1921, sem (ne)hote iskala vzporednice z današnjim Mariborom, Mariborom 21. stoletja. Nisem bila niti toliko presenečena, ko sem ugotovila, da na današnji Maribor prežijo sorodni problemi. Spremenjen je le časovni lok. Če že govorim o sedanjosti; ali danes Mariborčani dejansko poznamo vsebinski izvor mesta Maribor? Torej; ali nam je mar in ali se res borimo za to mesto ...

17 Opisi oseb

Bahun Andrej (1874–1957) je bil delavski organizator. Na začetku se je pridružil socialističnemu gibanju. Zaposlen je bil na železnici v Mariboru in v Trstu. Od tam je leta 1919 prišel v Jugoslavijo. V Mariboru je bil dvakrat izvoljen v občinski svet. Napisal je tudi spomine.¹³⁸⁸

Beneš Eduard (1884–1948) je bil češkoslovaški politik. Med prvo svetovno vojno je delal z Masarykom za ločitev čeških in slovaških dežel iz Avstro-Ogrske. Med letoma 1918 in 1935 je bil minister za zunanje zadeve. Bil je tudi eden izmed glavnih organizatorjev Male antante (Češkoslovaška republika, Romunija in Jugoslavija). Leta 1935 je bil izbran za predsednika Češkoslovaške republike. Leta 1938 po nemški okupaciji Sudetov je emigriral v Združene države. Leta 1940 je stopil na čelo Narodnega sveta v Londonu (ta je bil priznan za zakonito vlado). Po drugi svetovni vojni je ponovno postal predsednik republike. Beneš je odstopil leta 1948, saj so takrat komunisti organizirali vlado Narodne fronte.¹³⁸⁹

Bernhard Franz (1853–1922) je bil sin starega Mariborčana. Po končanem študiju se je zaposlil v steklarski delavnici v Mariboru, kjer je delal kot vajenec. Svoje znanje je izpopolnjeval tudi v večjih steklarskih delavnicah v Avstriji ter v Nemčiji. Leta 1885 je Franz Bernhard sam prevzel to steklarsko obrt, ki je v naslednjih letih doživela velik uspeh tudi izven meja. Njegova topla osebnost in človečnost so bili tudi eden izmed razlogov, da je bil izvoljen v nemški mestni in občinski svet. V funkciji občinskega svetovalca je ostal vse do časa prevrata. V funkciji občinskega svetnika je veliko pozornosti namenil predvsem pobreškemu pokopališču in mestnemu kopališču.¹³⁹⁰

Bratina Valo (1887–1954) je bil režiser in igralec. Kot režiser in umetniški vodja-dramaturg v Celju in v Mariboru je močno podprl ustvarjalnost na novo se oblikujočih se gledališč. V Mariboru je uvajal ekspresionistično svetovno in domačo dramatiko in scenarijo.¹³⁹¹

¹³⁸⁸ ES, Knjiga 1, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1987, geslo: Bahun Andrej, str. 168.

¹³⁸⁹ Ivan Meštrović, Spomini (dalje: Meštrović, Spomini), Državna Založba Slovenije, Ljubljana 1971, str. 485.

¹³⁹⁰ Franz Bernhard, Marburger Zeitung, 31. 12. 1922, let. 62, št. 295, str. 4.

¹³⁹¹ Mala splošna enciklopedija, Prva knjiga, Državna založba Slovenije in Prosveta Beograd, Ljubljana 1973, geslo: Bratina Valo, str. 212.

Brejc Janko (1869–1934) je svojo politično pot začel v letu 1901, ko je bil izvoljen v kranjski deželni zbor. Leta 1903 je mandat »odložil« in se je kot odvetnik preselil v Celovec, kjer se je posvetil politični in prosvetni organizaciji Slovencev ter je bil predsednik katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence. Vodil je ostro borbo za uveljavitev slovenskega jezika v javnem življenju. Ob prevratu je postal poverjenik za notranje zadeve, 20. januarja 1919 je postal predsednik Deželne vlade za Slovenijo. Na tej funkciji je ostal s kratkim presledkom (nov. 1919–feb. 1920) vse do decembra 1920. Bil je zvest in dejaven član Slovenske ljudske stranke. Kot predsednik vlade je odstopil zaradi plebiscita. Takrat se je tudi umaknil iz političnega življenja.¹³⁹²

Capuder Karel (1879–?) je bil zgodovinar in politik. Med letoma 1919 in 1920 je bil v Mariboru podpredsednik Slovenske krščanske soc. zveze, bil je tudi predsednik Orla in upravnega odbora mestne hranilnice.¹³⁹³

Druzovič Ivan (?–?) je bil pomemben član in organizator socialdemokratskega gibanja. Mdr. je bil tudi urednik glasila Jugoslovanske socialdemokratske stranke (Enakosti).¹³⁹⁴

Einspieler Andrej (1813–1888) je bil duhovnik in politik. V zgodovino se je zapisal kot konservativni zagovornik liberalnega katolicizma. Zavzemal se je za šolstvo na Koroškem in za uvedbo slovenščine v urade.¹³⁹⁵

Eržen Viktor (1899–1986) je bil javni delavec. V Kranju se je izučil za stavca, do leta 1920 je delal v Ljubljani, nato pa do začetka okupacije v mariborski Ljudski tiskarni. Bil je urednik listov Volkstimme in Delavske politike. Kot odbornik je veliko deloval v različnih društvih. Najbolj dejaven je bil v društvu Svoboda. V Mariboru je bil v vodstvu Socialistične stranke Jugoslavije, bil je tudi načelnik njenega oblastnega odbora. Leta 1941 ga je okupator aretiral in z družino izgnal v

¹³⁹² Skaberne, Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki, str. 49–50.

¹³⁹³ Slovenski biografski leksikon (dalje: SBL), <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0240/VIEW/>, geslo: Capuder Karl, 6. 4. 2010.

¹³⁹⁴ ES, Knjiga 3, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, geslo: Enakost, str. 39.

¹³⁹⁵ Slovenska književnost (dalje: Slovenska književnost), Leksikon Cankarjeve založbe, Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, geslo: Einspieler Andrej, str. 70.

Srbijo. Še istega leta je šel v Zagreb. Tam je počakal na osvoboditev. Po vojni je še naprej opravljal delo v mariborski tiskarni.¹³⁹⁶

Favai Ivan (1886–1958) je bil klasični filolog in društveni delavec. Študiral je na Dunaju in v Gradcu. Med leti 1912 in 1936 je bil profesor na gimnaziji v Mariboru, nato do 1948 v Ljubljani. V Mariboru je deloval v delavskih organizacijah in v socialističnem gibanju. Leta 1924 je bil ustanovitelj ter prvi predsednik Ljudske univerze v Mariboru.¹³⁹⁷

Ferjančič Josip (1878–1950) je bil dvorni svetnik in doktor prava. Službo je nastopil 1902 pri deželni vladi v Celovcu, leta 1910 je bil premeščen k ministrstvu za notranje zadeve na Dunaju, leta 1917 je postal ministrski tajnik, leta 1919 je bil s strani Deželne vlade v Ljubljani imenovan za vodjo Okrajnega glavarstva v Velikovcu, nato pa za okrajnega glavarja v Borovljah, imenovan je še bil za vladnega in kasneje še za dvornega svetnika, leta 1921 je postal vodja okrajnega glavarstva v Ljubljani, leta 1929 pa so ga imenovali za načelnika II. oddelka Banske uprave Dravske banovine v Ljubljani. Leta 1930 se je upokojil.¹³⁹⁸

Franc Jožef I. (1830–1916) avstrijski cesar, hrvaško-ogrski kralj in cesar Avstro-Ogrske monarhije. Velja za zadnjega predstavnika »fevdalno-absolutističnih« prizadevanj v Evropi, bil je velik nasprotnik demokratičnih in liberalnih idej in narodnoosvobodilnih gibanj nenemških narodov. Vzgojen je bil v katoliškem duhu. V času vladavine je doživel kar nekaj vojaških porazov, ki so krhali monarhijo. To je želel rešiti z vzpostavitvijo dualizma leta 1867. Po letu 1871 je svojo zunanjo politiko usmeril na Balkan. Monarhijo so najbolj krhala nerešena narodnostna vprašanja. Konec prve svetovne vojne pomeni tudi propad Avstro-Ogrske monarhije.¹³⁹⁹

Gerbac Emil (?–?) si je marca 1919 kot magistratni uradnik v IX. činovnem razredu pridobil vodstvo v mestnem pogrebem zavodu. Postal je ravnatelj.¹⁴⁰⁰

¹³⁹⁶ ES, Knjiga 3, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, geslo: Eržen Viktor, str. 59.

¹³⁹⁷ Prav tam, geslo: Favai Ivan, str. 92.

¹³⁹⁸ Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 268.

¹³⁹⁹ Mala splošna enciklopedija, Prva knjiga, Državna založba Slovenije in Prosveta Beograd, Ljubljana 1973, geslo: Franc Jožef I., str. 504.

¹⁴⁰⁰ Mestni pogrebni zavod, Slovenski gospodar, 6. 3. 1919, let. 52, št. 10, str. 3.

Golec Josip (?–1930) nazadnje je bival v Novi vasi pri Mariboru. Poznan je bil tako kot posestnik kot gostilničar. Bil je vzoren gospodar in narodnjak. Na njegov dom so pogosto zahajali pomembni slovenski politiki, kot sta mdr. bila Anton Korošec in Josip Hohnjec. Bil je krščanski mož. Po prevratu je v bližini glavnega kolodvora kupil gostilno Wilson. Bolezen je preprečila nadaljnje gostinske podvige. Svojo krčmo je moral tako prodati. Preselil se je v Novo vas.¹⁴⁰¹

Hohnjec Josip (1873–?) je bil prosvetni organizator in politik. Odločil se je za študij bogoslovja v Mariboru. Iz teologije je tudi doktoriral. Leta 1905 je bil imenovan za profesorja dogmatike na bogoslovju v Mariboru. Čas, ki ga je prebil v Mariboru, je posvetil nepolitičnim, verskim, prosvetnim, narodno-obrambnim in gospodarskim organizacijam. Ob prevratu je bil podpredsednik Narodnega sveta v Mariboru. Na volitvah 1920, 1923 in 1925 je bil izvoljen za poslanca.¹⁴⁰²

Horvat Franc (1871–?) je bil priznan cerkveni slikar, čigar sloves ni bil poznan le v Sloveniji, temveč tudi izven njenih meja. Njegov slikarski opus je obsegal več kot šestdeset poslikav cerkva. Že v mladosti je kazal nadarjenost za slikanje. Veliko umetniškega znanja je pridobil v Gradcu. Po končanem uku se je osamosvojil. Najprej je deloval v Gornji Radgoni, nato se je preselil v Maribor. Spominjamo se ga lahko kot velikega narodnjaka, kar dokazuje tudi njegovo osebno angažiranje v številnih narodnih društvih, kjer je vneto zastopal in zagovarjal pravice slovenstva. Na začetku dvajsetega stoletja je bil tudi tajnik kmetijskega bralnega društva v Gornji Radgoni.¹⁴⁰³

Hribar Ivan (1851–1941) je bil slovenski politik. Med najizrazitejšimi je vsekakor njegova funkcija ljubljanskega župana (1896–1910). V Jugoslaviji je bil pooblaščen minister in poslanik v Pragi (1919–1921) in pokrajinski namestnik v Ljubljani (1921–1923). Ognjevito je zagovarjal misel o slovanski vzajemnosti in gojil zveze s češkimi, hrvaškimi in srbskimi državniki. Ukvarjal se je tudi z

¹⁴⁰¹ Smrtna kosa, Slovenski gospodar, 8. 1. 1930, let. 64, št. 2, str. 3.

¹⁴⁰² SBL, Knjiga I, Zadružna gospodarska banka, Ljubljana 1925–1932, geslo: Hohnjec Josip, str. 336.

¹⁴⁰³ Slikar Fr. Horvat – 60. letnik, Slovenec, 29. 9. 1931, let. 59, št. 273, str. 5; Kmetijsko bralno društvo v Gornji Radgoni, Slovenski gospodar, 11. 2. 1904, let. 38, št. 6, str. 5.

leposlovjem, pisal je članke in prevajal. Po aprilskem zlomu leta 1941 je obupal, da bo dočakal osvobojenje, zato si je vzel življenje.¹⁴⁰⁴

Jarh Franc (?–?) poznan je bil kot revident in uslužbenec železnice. Za revidenta (nadzornika) je bil imenovan v januarju 1916. V letih po prevratu je bil tudi član mestne politike. Leta 1926 je časnik poročal o odkritju velike goljufije v materialnem skladišču državne železnice v Mariboru. Zaradi velikanskega primanjkljaja (622 000 din) je bil odveden v zapore okrožnega sodišča. V tem skladišču je deloval kot načelnik. Sum je padel nanj, ker je živel potratno. Njegova aretacija je bila sicer presenečenje, saj je veljal za uglednega gospodarja na političnem in gospodarskem področju. Njegova vloga v njegovi radikalni stranki je bila cenjenja. Bil je deležen številnih pohval, saj je v preteklosti osnoval nadvse uspešno »Jugoslovensko hranilnico in posojilnico«, ki je posojala denar zlasti železničarjem. Bil je tudi družabnik številnih tvrdk, kupoval je tudi posestva. Junija 1927 je Franc Jarh bil obtožen poneverbe. Denar je v blagajni poneveril tako, da si je pridržal vsote, ki so jih plačevali železničarji za premog. Kljub temu da se je izrekel za nedolžnega, je bil obsojen na tri leta ječe z dvotedenskim postom.¹⁴⁰⁵

Jerovšek Anton (1874–1932) gimnazijo in teologijo je končal v Mariboru. Že kot študent je bil aktiven član različnih literarnih krožkov. Med letoma 1901 in 1911 je bil profesor verouka na mariborski realki. Od leta 1911 je bil v vlogi ravnatelja Tiskarne Sv. Cirila. Anton Jerovšek je politično in gospodarsko eden izmed osrednjih in najpomembnejših političnih in gospodarskih oseb na slovenskem Štajerskem. Ob prevratu je bil član mariborskega Narodnega sveta. Bil je tudi odbornik Slovenske ljudske stranke. Za mesto Maribor ima velike zasluge; kot finančni referent v občinskem svetu (1924–1928) ter kot pomemben člen Mestne hranilnice (od leta 1928). Napisal je številne članke za Stražo, Slovenskega gospodarja in za Naš dom.¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰⁴ Mala splošna enciklopedija, Druga knjiga, Državna založba Slovenije in Prosveta Beograd, Ljubljana 1975, geslo: Hribar Ivan, str. 54.

¹⁴⁰⁵ Iz uradniške službe pri Južni železnici na Spodnjem Štajerskem, Slovenski narod, 5. 1. 1916, let. 49, št. 3, str. 4; Odkritje velike goljufije, Nova doba, 21. 12. 1926, let. 8, št. 141, str. 3; Poneverba pri materialnem skladišču v Mariboru, Slovenski narod, 19. 12. 1926, let. 59, št. 287, str. 2.

¹⁴⁰⁶ Baš, Vodnik po Mariboru, str. 70–71; Stane Gradišnik, Iz arhiva kulturne dediščine, Panorama, 13. 4. 2006, let. 17, št. 15, str. 4.

Jurčič Josip (1844–1881) pisatelj in časnikar. V Mariboru je urejal Slovenski narod in kasneje je postal tudi glavni urednik tega časopisa. Velja za glavnega predstavnika romantičnega realizma in pravega pripovednika. Med najpomembnejša dela zagotovo sodijo: Juri Kozjak, slovenski janičar, Deseti brat, Tugomer, Veronika Deseniška.¹⁴⁰⁷

Jurečko Fran (Ivan) (1884–1964) je bil zdravnik. Medicino je študiral v Pragi. Od leta 1919 naprej je služboval pri zdravstvenem oddelku Deželne vlade za Slovenijo, leta 1920 je bil imenovan za okrajnega zdravnika v Mariboru, leta 1922 je postal oblastni sanitetni referent, leta 1929 zdravstveni inšpektor pri oddelku za socialno politiko banske uprave v Ljubljani.¹⁴⁰⁸

Juvan Alojzij (1886–1960) gimnazijo je končal v Ljubljani, univerzo na Dunaju in v Gradcu. Leta 1920 je v Mariboru odprl odvetniško pisarno. Pri srcu mu je bila tudi glasba. Štejemo ga za enega izmed začetnikov Glasbene matice. Zelo dejaven je bil v mariborskih denarnih zavodih. Leta 1924 je postal občinski in mestni svetnik. Župan mesta Maribor je bil med letoma 1928–1931. V času svojega županovanja je največjo pozornost namenil gospodarstvu in sociali mesta. Želel je tudi stabilizirati finance. Omeniti moram še, da je bil predstavnik Slovenske ljudske stranke.¹⁴⁰⁹

Kaan Wilhelm (1865–1945) je bil pravnik. Svojo odvetniško pisarno je imel v Gradcu. Novembra 1918 je postal deželni glavar. Kaan se je v nadaljnji karieri veliko posvečal vprašanju vodnega prava in vodni energiji, kar se je najpogosteje vezalo na področje Štajerske kakor tudi celotne Avstrije.¹⁴¹⁰

Dr. Kac Viktor (1873–1946) gimnazijo je končal v Mariboru, medicino je študiral v Gradcu. Po končanem študiju medicine je sprva deloval kot okrožni zdravnik v Velenju, nato se je želel ustaliti v Celovcu, kar mu je bilo onemogočeno. Družinske razmere so ga prisilile, da se je preselil na Dunaj, kjer se je na kliniki

¹⁴⁰⁷ Slovenska književnost, geslo: Jurčič Josip, str. 133–134.

¹⁴⁰⁸ Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921, 2 del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919, (dalje: Ribnikar, Sejni zapisniki (2 del)), Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1999, str. 163.

¹⁴⁰⁹ Baš, Vodnik po Mariboru, str. 96–98; Zahvala ob izgubi našega nadvse dragega moža in očeta dr. Alojzija Juvana, Večer, 30. 4. 1960, let. 56, št. 102, str. 6.

¹⁴¹⁰ Österreichische Biographische Lexikon 1815–1950, III. Band, Verlag Herman Böhlau Nachf./Graz –Köln 1965, geslo: Kaan Wilhelm, str. 161.

izučil za zobozdravnika. Šele jeseni 1901 se je naselil v Mariboru, kjer je bil aktiven član v številnih narodnih organizacijah. Veliko si je prizadeval za Dijaško kuhinjo in Dijaški dom. Politično se je udeleževal tudi v mariborskem občinskem svetu. Po prevratu je bil član okrajnega sosveta in občinskega sveta, za časa vlade Narodnega bloka je bil predsednik socialno političnega in gradbenega odseka. Član občinskega sveta je bil še v letu 1933. V tem obdobju je kot občinski svetovalec bil zadolžen za odsek mestnega pokopališča in pogrebnega zavoda. Bil je tudi predsednik Posojilnice (sedež v Narodnem domu). V vodstvu tega denarnega zavoda je bil kar petindvajset let.¹⁴¹¹

Karadorđević Peter I. se je rodil 29. junija (12. julija) 1844 v Beogradu kot tretji otrok tedanjega srbskega kneza Aleksandra Karadorđevića. Ljudsko šolo je obiskoval v Beogradu. Pri štirinajstih letih ga je oče poslal v šolo v Ženevo, kjer je do leta 1861 nadaljeval svoje študije. Iz Ženeve je odšel v Francijo, kjer je vstopil v napoleonsko vojaško akademijo. Leta 1864 je kot oficir stopil v francosko armado. Življenje, ki ga je preživel v Parizu, je vsekakor vplivalo nanj. Takrat se je veliko posvečal preučevanju gospodarstva in politike. Leta 1870 ob izbruhu francosko–nemške vojne je princ stopil v tujsko legijo kot oficir. Bil je tudi odlikovan z redom legije časti. Po vojni je izstopil iz vojske in se je ponovno posvetil študiju. Po vmesnih kaotičnih razmerah v Srbiji in vladavini Obrenovičev je pomemben 2. junij 1903. Takrat je izbrala narodna skupščina princa Petra za srbskega kralja. Po 45. letih izgnanstva je kralj Peter 11. junija 1903 ponovno stopil na srbska tla. Najprej je moral urediti notranje razmere v državi, sledili sta balkanski vojni in prva vojna. V zakonu s hčerko nekdanjega črnogorskega kralja se mu je rodilo pet otrok. Eden izmed njih je bil torej Aleksander.¹⁴¹²

Karadorđević Aleksander je bil rojen 4. decembra 1888 na Cetinju v Črni gori. Prestolonaslednik je postal 27. marca 1909, ko se je princ Đorđe odpovedal prestolu. Regent je bil od 11. julija 1914, torej od trenutka, ko se je kralj Peter zaradi bolehnosti odpovedal izvrševanju vladnih poslov. Ob smrti očeta Petra I. (1921) je postal kralj. Leta 1929 je uvedel diktaturo, v zunanji politiki se je upiral

¹⁴¹¹ Dr. Viktor Kac-60. letnik, Jutro, 12. 2. 1933, let. 14, št. 37, str. 3; Velimir Vulikić, Utrinki iz zgodovine zobozdravstva pri nas, Glasilo zdravniške zbornice Slovenije, 1. 4. 2010, let. 19, št. 4, str. 39.

¹⁴¹² Smrt kralja Petra, Nova doba, 18. 8. 1921, let. 3, št. 95, str. 1–2; Kralj Peter umrl, Jutro, 17. 8. 1921, let. 2, št. 193, str. 2–3; Kralj Ob smrti kralja Petra, Jutro, 18. 8. 1921, let. 2, št. 194, str. 2.

na Francijo. Leta 1931 je izdal novo t.i. oktroirano ustavo, ki je bila izrazito centralistična in protidemokratska. 9. oktobra 1934 je bil ubit v atentatu v Marseillu, kjer je bil na uradnem obisku.¹⁴¹³

Kaspert Anton (1850–1920) je bil zgodovinar, ki je mdr. dal pobudo za ustanovitev Časopisa za zgodovino in narodopisje. Bil je tudi njegov prvi urednik. Svoja zgodovinska raziskovanja je posvetil agrarni zgodovini, kmečkim uporom 16. stoletja, položaju kmeta in njegovim bremenom.¹⁴¹⁴

Kejžar Ivan (1871–1938) najbolje ga poznamo po dveh funkcijah, kot občinskega svetovalca in kot višjega železniškega uradnika. Maturiral je v Ljubljani, nato pa je med letoma 1902 in 1905 služil kot železničarski uradnik na Primorskem, v Rakeku in Logatcu. V Ljubljani je posegel v javno delo in bil tudi tamkajšnji občinski svetovalec Narodne napredne stranke. Med letoma 1906 in 1914 je služil na mariborskem kolodvoru. Tam je želel združiti slovenske železničarske delavce, a tudi to je imelo posledice, kakor tudi njegovo izrazito nacionalno delovanje. Leta 1914 je sledila aretacija zaradi veleizdaje. Preselil se je v Leoben. V domovino je prišel aprila 1918. Po prevratu ga je demokratska stranka kot narodnega zastopnika poslala v Beograd v začasno predstavništvo. Požrtvovalno se je posvečal stanovski organizaciji, udejstvoval se je tudi v komunalni politiki Ljubljane. Kot zastopnik uradnikov je bil tudi član ljubljanskega občinskega sveta. Bil je tudi med glavnimi ustanovitelji nekaterih mariborskih društev, kakor tudi njihov član (Bralno društvo, Slovensko politično društvo, Slovensko politično društvo, Slovanske čitalnice, Olepševalno društvo za magdalensko predmestje, Dramatično društvu (bil je celo režiser)). Ob prevratu je bil član Narodnega sveta. Po njem je ime nosila tudi ena izmed mariborskih ulic v Melju. Najodločilnejšo vlogo je torej odigral pred prvo vojno in v prvih letih po njej.¹⁴¹⁵

¹⁴¹³ Kraljevič Aleksander, Nova doba, 26. 6. 1920, let. 2, št. 78, str. 3; Meštrović, Spomini, str. 497.

¹⁴¹⁴ ES, Knjiga 5, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1991, geslo: Kaspert Anton, str. 12.

¹⁴¹⁵ Ivan Kejžar, Jutro, 2. 2. 1926, let. 7, št. 26, str. 3; Ivan Kejžar šestdesetletnik, Jutro, 29. 8. 1931, let. 31, št. 198, str. 3; Ivan Kejžar, Jutro, 26. 5. 1938, let. 19, št. 121, str. 7; Ivan Kejžar, Mariborer Zeitung, 20. 5. 1938, let. 78, št. 119, str. 4.

Kern Alojzij (1866–1923) širši mariborski publiki je bil poznan kot ravnatelj klavnice. Bil je strasten in zagrizen zagovornik nemštva. V svoji karieri je bil zapleten v številne afere.¹⁴¹⁶

Kerševan Vekoslav (?–?) je bil nadsvetnik in vodja policijskega komisariata v Mariboru. Februarja 1921 si je pridobil naziv višjega policijskega svetnika. Januarja leta 1923 je bil imenovan za nadsvetnika. Leta 1931 je bil imenovan za upravnika policije v Ljubljani medtem, ko je v Mariboru bil do tega imenovanja predstojnik tamkajšnje policije.¹⁴¹⁷

Kitak Ivan (1880–?) najbolje ga poznamo kot inšpektorja državne železnice in kot velikega funkcionarja organizacije jugoslovanskih železničarjev. Aktivno je sodeloval tudi v številnih narodnih društvih. Gimnazijo je obiskoval v Celju in v Mariboru. Po maturi in odsluženem vojaškem roku se je Ivan Kitak posvetil železniški službi. Služboval je mdr. na južnem Tirolskem, v Zagorju in med letoma 1908 in 1919 v Mariboru. Za revidenta pri Južni železnici je bil imenovan decembra 1909. Ob prevratu je bil od zastopnika železniške direkcije (sedež je bil v Ljubljani) poklican, da v Mariboru prevzame kontrolno službo. Narodni svet v Mariboru mu je poveril vodstvo celokupne železniške službe na območju nekdanje Štajerske. Z Rudolfom Maistrom je sodeloval v akcijah, ki so bile vezane na železnico. Zaradi zaslug v prevratnih časih je bil predlagan za načelnika mariborske glavne postaje, kar pa direkcija Južne železnice (sedež Dunaj) ni odobrila. Ti so ga želeli poslati na plačan dopust za nedoločen čas, s čimer se Kitak nikakor ni strinjal. Nato je bil imenovan za podnačelnika in je delal na progi Grobelno–Rogatec. Za vse svoje zasluge je ob desetletnici nastanka države leta 1928 bil odlikovan z redom Sv. Save V. stopnje. Med letoma 1927 in 1939 je ponovno opravljal delo v Mariboru.¹⁴¹⁸

Klančnik Ivan (?–1937) med Mariborčani je bil znan kot ugledni mizarški mojster in občinski svetnik. Končal je dokaj tragično, saj je umrl za posledicami

¹⁴¹⁶ Mariborske vesti, Slovenski narod, 16. 11. 1923, let. 56, št. 262, str. 2; Alois Kern, Marburger Zeitung, 15. 11. 1923, let. 63, št. 259, str. 4.

¹⁴¹⁷ Imenovanja, Slovenski narod, 2. 2. 1921, let. 54, št. 26, str. 3; Iz policijske službe, Slovenski narod, 6. 1. 1923, let. 57, št. 5, str. 5; Osebna vest, Slovenski gospodar, 8. 4. 1931, let. 65, št. 15, str. 2.

¹⁴¹⁸ Inšpektor Ivan Kitak 60. letnik, Jutro, 19. 5. 1940, let. 21, št. 115, str. 7; Imenovanja pri južni železnici, 27. 12. 1909, let. 42, št. 296, str. 2.

pasje stekline. Še v letu 1936 je bil obsojen na zaporno kazen 5 mesecev zapora in na dve leti pogojne kazni. Obsojen je bil, ker je povzročil smrt iz malomarnosti, ko je z avtomobilom do smrti povozil človeka.¹⁴¹⁹

Korošec Anton (1872–1940) je bil katoliški duhovnik in politik. Bil je organizator katoliške Slovenske ljudske stranke na Štajerskem. Od leta 1906 je bil poslanec v cesarskem svetu na Dunaju. Leta 1918 predsednik Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov in podpredsednik prve vlade Kraljevine SHS. Kot predsednik Slovenske ljudske stranke je sodeloval v več vladah. V letu 1928 je po atentatu Radića postal predsednik vlade. Bil je minister v prvi vladi Petra Živkovića, v Stojadinovićevi vladi pa minister za notranje zadeve. Leta 1939 je postal predsednik senata in v letu 1940 še minister za prosveto v vladi Cvetković–Maček.¹⁴²⁰

Koser Jaroslav (?–?) je bil v času prevrata načelnik štaba.¹⁴²¹

Kovačič Fran (1867–1939) gimnazijo je obiskoval v Varaždinu in Mariboru, teologijo v Zagrebu in Mariboru. Študiral je tudi v Rimu, kjer se je поблиže »spoznal« z vatikansko knjižnico in tamkajšnjim arhivom. Po doktoratu je na mariborskem bogoslovju bil v vlogi predavatelja za filozofijo in fundamentalno teologijo. V sebi je združeval troje: organizatorja, zgodovinarja in filozofa. Ustanovil je mdr. Časopis za zgodovino in narodopisje in Zgodovinsko društvo.¹⁴²²

Krajcer Anton (?–?) veljal je za znanega mariborskega voditelja, bil je čevljarški mojster in predsednik mariborskega združenja čevljarjev.¹⁴²³

Kukovec Veskoslav (1876–1951) je bil državnik in politik. Po gimnaziji v Mariboru je študiral češčino in ruščino. Deloval je v dijaških nacionalnih in napredno usmerjenih literarnih krožkih. Univerzo je obiskoval na Dunaju in v Gradcu. Veliko se je poglobljal v študij narodnega gospodarstva. Po končanem

¹⁴¹⁹ Žrtev stekline, Slovenski gospodar, 26. 5. 1937, let. 71, št. 21, str. 3; Obsojen, Slovenski narod, 28. 1. 1936, let. 69, št. 22, str. 2.

¹⁴²⁰ Meštrović, Spomini, str. 499.

¹⁴²¹ ES, Knjiga 13, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, geslo: Štajersko obmejno poveljstvo, str. 134.

¹⁴²² Baš, Vodnik po Mariboru, str. 140–142; Igor Grdina, Fran Kovačič, v: Sto duhovnikov, redovnic in redovnikov na Slovenskem, Prešernova koledarska zbirka, Ljubljana 2006, str. 112.

¹⁴²³ Težkoče naše čevljarjske stroke, Slovenski narod, 5. 12. 1934, let. 67, št. 275, str. 3.

študiju je postal odvetniški kandidat. Tako se je tudi osamosvojil. Deloval je kot odvetnik. Po prvi vojni se je preselil v Maribor. Je tudi eden izmed ustanoviteljev celjskega časnika Nova doba. Decembra 1917 je s svojimi političnimi kolegi v Mariboru postavil podlago za kasnejšo Jugoslovensko demokratsko stranko. Bil je član Narodnega sveta v Ljubljani ter Narodnega vijeća v Zagrebu. Ob prevratu mu je v Narodni vladi v Ljubljani pripadla funkcija poverjenika za finance. To funkcijo je opravljal do februarja 1919. Nato je bil imenovan za likvidatorja nekdanje štajerske kronovine. Preizkusil se je v vlogi ministra za socialno politiko in kasneje še v vlogi ministra za trgovino. Po letu 1923 je uradno izstopil iz politike in aktivno sodeloval v nekaterih društvih.¹⁴²⁴

Lajnsič Srečko (1879–?) je bil doktor prava in okrajni glavar v Mariboru. S prvo službo je nastopil pri Namestništvu v Gradcu leta 1907, od 1908 v Mariboru. Ob prevratnih dogodkih so ga imenovali za provizoričnega vodjo Okrajnega glavarstva v Mariboru. Od julija do decembra v letu 1919 je opravljal službo civilnega komisarja v Prekmurju. Nato se je vrnil v Maribor, kjer je opravljal naloge okrajnega vladarja do upokojitve leta 1924. V mariborskih analih se ga torej omenja, ker je ob prevratu 1918 sodeloval z Rudolfom Maistrom in je imel veliko zaslug za uspešen prevzem oblasti in za ureditev političnih razmer v Mariboru. Sodeloval je tudi pri urejanju političnih razmer v Prekmurju. Slovenskim okrajnim glavarjem je bilo podrejeno tudi orožništvo.¹⁴²⁵

Leskovar Ferdo (?–?) je veljal za uglednega katoliškega politika. Urejal je Slovenskega gospodarja, glasilo slovenske mladine Naš dom, za kratek čas je bil tudi odgovorni urednik Mariborskega delavca.¹⁴²⁶

Levstik Fran (1831–1887) slovenski pesnik, kritik, jezikoslovec in dramatik. Veliko člankov je namenil Slovenskemu narodu, sodeloval je pri časniku Naprej. Med njegova najpomembnejša dela bi lahko uvrstili: Potovanje iz Litije do Čateža, Martin Krpan in preoblikovanje Jurčičeve zgodovinske tragedije Tugomer. Štejemo ga za začetnika mladoslovenskega gibanja.¹⁴²⁷

¹⁴²⁴ Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 56; Baš, Vodnik po Mariboru, str. 71–73.

¹⁴²⁵ Ribnikar, Sejni zapisniki (1 del), str. 98.

¹⁴²⁶ ES, Knjiga 12, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, geslo: Slovenski gospodar, str. 33; ES, Knjiga 7, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1993, geslo: Naš dom, str. 340; ES, Knjiga 6, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, geslo: Mariborski delavec, str. 411.

¹⁴²⁷ Slovenska književnost, geslo: Levstik Fran, str. 201.

Lipold Fran (1885–1970) gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in v Celju. Študij prava je nadaljeval na Dunaju in v Gradcu. Ob prevratu je v Mariboru odprl svojo odvetniško pisarno. Bil je prvi mariborski odvetnik, ki je bil vpisan pri Odvetniški zbornici v Ljubljani, to je bilo še v času, ko je mariborsko državno pravdnništvo bilo še v nemških rokah. Po prevratu je bil predsednik oblastne organizacije Jugoslovanske demokratske stranke. Frana Lipolda štejemo tudi med soustanovitelje Mariborske tiskarne in časnikov Tabora in Večernika. Leta 1924 je postal občinski svetnik. V času županovanja Josipa Leskovarja in Alojzija Juvana je bil v funkciji podžupana. Zelo se je zavzemal za izgradnjo kopališča Mariborski otok. Veliko je storil tudi za turizem. Leta 1931 je bil postavljen za mestnega načelnika. Na tej funkciji je ostal vse do leta 1935.¹⁴²⁸

Maister Marija (1885–1938) je bila žena Rudolfa Maistra. Bila je zavedna Jugoslovanka. V tem duhu je vzgajala tudi svoja dva sinova. Aktivno in plodno je sodelovala v raznih društvih. Zaradi njenega doprinosa v Francoskemu krožku je bila celo odlikovana od francoske vlade. Odlikovana je bila tudi od jugoslovanske vlade z redom Sv. Save IV. stopnje zaradi narodnega in človekoljubnega dela. Njen duh je še po smrti ostajal prisoten v Slovenskem ženskem društvu v Mariboru, Društvu za zdravstveno zaščito dece in mladine in v že omenjenem Francoskemu krožku. Marija Maister se je redno udeleževala števnih proslav, ki so bile v mestu.¹⁴²⁹

Maister Rudolf (1874–1934) realko je končal leta 1892 v Ljubljani. Nato je bil sprejet v kadetsko šolo na Dunaju. Leta 1894 je bil uvrščen kot kadet v domobranski pešpolk v Ljubljani. Bil je prav tako častnik avstrijske armade. Med veliko vojno je bil za tri mesece in pol konfirmiran v Gradcu. Po posredovanju dr. Korošca pri samem cesarju Karlu se je Maister vrnil v Maribor in je postal poveljnik črnovojniškega okrožja za Spodnji Štajer. Odločilno vlogo je odigral v novembrskih dnevih, kar sem že opisala. V bojih za Koroško je zasedel mejo od Radgone do Dravograda. Po ofenzivi v letu 1919 je prevzel poveljstvo nad vojaštvom in orožništvom na vsej koroški črti in je kot častni predsednik Narodnega sveta za Koroško vodil priprave za plebiscit. Leta 1920 je kot

¹⁴²⁸ Baš, Vodnik po Mariboru, str. 98–99; Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 293–294; Ribnikar, Sejni zapisniki (2 del), str. 121.

¹⁴²⁹ Marija Maistrova, Mariborski večernik Jutra, 20. 9. 1938, let. 12, št. 212, str. 4.

spremljevalec regenta Aleksandra bil imenovan za častnega kraljevega adjutanta. Leta 1921 so ga imenovali za predsednika jugoslovanske razmejitvene komisije za Italijo. V tej službi je ostal do oktobra 1923. Tedaj se je upokojil. Zaradi svojega dela je bil tudi odlikovan. V njegovo čast so poimenovali ulice. Nekatera mesta so ga razglasila tudi za častnega občana. Bil je tudi predsednik narodne odbrane za mariborsko oblast. Zbiral je gradivo o prevratu 1918 in objavil je več spominskih člankov. Kot pesnik je za seboj pustil tudi številne pesmi.¹⁴³⁰

Marin Vilko (1890–1962). Medicino je končal v Gradcu leta 1915. Služboval je v Mariboru. V času okupacije je bil izgnan in zaprt.¹⁴³¹ Pred prihodom v Maribor je bil zdravnik na kirurškem in ginekološkem oddelku štajerske deželne Štefanijine bolnišnice v Leobnu. V letu 1919 se je naselil v Mariboru. »Mladega slovenskega rojaka« so priporočali vsem porodnicam, ostalim bolnikom in ponesrečencem.¹⁴³²

Medved Anton (1862–1925) je bil govornik in pisatelj. Po maturi 1885 je vstopil v mariborsko bogoslovje. Študij prava na Dunaju je hitro opustil, a študij filozofije je v Rimu uspešno končal. Doktoriral je iz filozofije in teologije. Leto pred smrtjo je postal papežev tajni častni komornik. Bil je tudi pesnik.¹⁴³³

Miklošič Fran (1831–1891) je bil jezikoslovec. Študiral je pravo in filozofijo, a v glavnem se je ukvarjal s slavistiko. Na dunajski univerzi je predaval slovansko filologijo. Uveljavil se je kot vodilni slovanski filolog tistega časa, saj je položil temelje slovanskemu primerjalnemu jezikoslovju, etimologiji in slovnici.¹⁴³⁴

Misera Hubert (?–?) je bil stavbenik in leta 1913 izvoljen oz. imenovan za podpredsednika odbora zveze obrtnih zadrug. Časnik Slovenski narod ga je videl kot zagrizenega »nemškutarja«.¹⁴³⁵

¹⁴³⁰ SBL, Knjiga II, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana 1933–1952, geslo: Maister Rudolf, str. 14; Baš, Vodnik po Mariboru, str. 67–69.

¹⁴³¹ Ribnikar, Sejni zapisniki (2 del), str. 17.

¹⁴³² Dr. Vilko Marin, Male novice, 15. 5. 1919, let. 2, št. 53, str. 3.

¹⁴³³ SBL, Knjiga II, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana 1933–1952, geslo: Medved Anton, str. 78.

¹⁴³⁴ Slovenska književnost, geslo: Miklošič Fran, str. 231.

¹⁴³⁵ Iz Maribora, Slovenski narod, 5. 8. 1913, let. 66, št. 178, str. 2; Maribor, Nova doba, 11. 1. 1919, let. 1, št. 3, str. 2.

Mlakar Milan (1886–?) je bil pravnik in sreski načelnik. Pravo je doštudiral v Pragi. Pred vstopom v državno službo je bil pet let odvetniški kandidat. V državno službo je stopil leta 1919 kot provizorični vladni koncipist v Mariboru. Leta 1920 so ga dodelili mestnemu magistratu v Mariboru, nato pa je postal sreski podnačelnik sreza Maribor levi breg. Leta 1921 je postal načelnik sreza Maribor desni breg, leta 1935 so ga premestili v Kočevje, že naslednje leto pa v Pregrado.¹⁴³⁶

Miles Sherman (1882–1966) je bil general major ameriške vojske. Poudarila bi, da je v Mariboru bil kot zastopnik ameriške študijske komisije, ki je poslovala na Dunaju. Ta komisija je delovala kot organ ameriške mirovne delegacije v Parizu. Njihova naloga je bila, da proučijo vse politične, nacionalne in gospodarske prilike na območje nekdanje Avstro-Ogrske in balkanskega območja. Posebnost te komisije je bila, da je delovala *in situ*. 27. januarja Miles ni bil prvič v Mariboru. Mesto je obiskal že teden dni prej, 20. januarja. Na obisku je bil s spremstvom. Takrat si je ogledal po jugoslovanskih četah zasedeno štajersko demarkacijsko črto. Obvestil je zbrane politike, da se v Maribor še vrača in to že čez teden dni, ko bo potoval na Koroško in v Celovec zaradi arbitražne odločitve ondotne demarkacijske črte. Ta izjava je najbolj razveselila Nemce, ki so začeli z agitacijo. Milesova naloga nikakor ni bila, da bi določeval državno mejo, temveč, da bi ugotovil, ali je na začasni meji med Slovenci in Nemci ogrožen javni red. Milesa je prav tako zanimalo, čigava je uprava v mestu, kdo jo vodi in ali se je uprava v mestu prevzela brez bojev.¹⁴³⁷

Napotnik Mihael (1850–1922) lavantinski škof, govornik in pisatelj. Bil je tudi profesor cerkvene zgodovine in cerkvenega prava, predaval je tomistično filozofijo. Veliko je pisal predvsem za cerkvene potrebe.¹⁴³⁸

Nasko Karel (1869–1943) je bil rojen Mariborčan. V rodnem mestu je obiskoval ljudsko in srednjo šolo. Po opravljeni maturi se je kot prostovoljec – rezervni oficir za eno leto odpravil v vojsko. V vojaški hierarhiji ga moramo iskati pri konjenici, kjer je bil v funkciji stotnika (*ritmojster*). Skozi vrsto let je bil na

¹⁴³⁶ Ribnikar, Sejni zapisniki (3 del), str. 136.

¹⁴³⁷ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 60–61 in 63.

¹⁴³⁸ Mala splošna enciklopedija, Druga knjiga, Državna založba Slovenije in Prosveta Beograd, Ljubljana 1975, geslo: Napotnik Mihael, str. 686.

vodilnih mestih kreditnih in zavarovalnih storitev, v ustanovah, ki so v njegovem času tudi bile ustanovljene. Ob izdajanju kreditov ljudem je Karel Nasko imel priložnost spoznati, kakšne težave pestijo ljudi. Njegova znanja in njegova zagnanost sta tako vplivala, da je leta 1913 prišel v mestni svet, kjer je postal županov namestnik. S to funkcijo si je pridobil priložnost, da je lahko uspešno (so)deloval pri občinskem gospodarjenju. Ni se dokazal le kot vnet meščan, temveč kot vojak na fronti. Ob koncu prve vojne se je vrnil domov in ponovno zavzel funkcijo županovega namestnika. A ne za dolgo. S slovenskim prevzemom oblasti je izgubil tudi to funkcijo. V nadaljevanju je vneto zagovarjal nemške interese. V nemških krogih je veljal za zelo priljubljenega, cenjenega in pokončnega nemškega moža.¹⁴³⁹

Nučič Hinko (1883–1970) je bil igralec, režiser, član Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani (1899–1912) in Hrvaškega narodnega kazališta v Zagrebu (1912–1918). Med leti 1919 in 1921 je opravljal funkcijo ravnatelja gledališča v Mariboru. Oktobra 1920 je dobil opozorilno anonimno pismo. Slednje so mu poslali Nemci in mu grozili s smrtjo, če ne bo odstopil s svojega položaja.¹⁴⁴⁰

Pfrimer Julius (1869–?) rojen je bil v Mariboru. Po končani gimnaziji in trgovski šoli se je odpravil v Nemčijo. V Porenju si je pridobil znanja, vezana na področje kletarstva in vinarstva. Leta 1895 je prevzel vinarsko veletrgovino, ki jo je že poprej ustanovil njegov oče. Juliusa Pfrimerja ni zanimalo le vinogradništvo, temveč tudi ostale stvari, ki so se vezale predvsem na skupnost. V ospredje je tako stopilo zanimanje za finančno politiko. To ga je tudi pripeljalo v mestni svet, v katerem je dolga leta deloval v funkciji predujočega v odboru za finance. Veliko je pripomogel k razvoju mestne hranilnice in mariborskega kreditnega zavoda. Po prevratu je njegova tvrdka prišla v državno last. Leta 1930 je bil imenovan v komisijo za oceno vin. Istega leta je postal tudi predsednik Društva

¹⁴³⁹ Karl Nasko gestroben, Mariborer Zeitung, 7. 1. 1943, let. 83, št. 7, str. 5; Karl Nasko zum Gedanken, Mariborer Zeitung, 9./10. 1. 1943, let. 83, št. 9, str. 6.

¹⁴⁴⁰ Mala splošna enciklopedija, Druga knjiga, Državna založba Slovenije in Prosveta Beograd, Ljubljana 1975, geslo: Nučič Hinko, str. 759; Igralci mestnega mariborskega gledališča, Mariborski delavec, 17. 8. 1919, let. 2, št. 185, str. 1; Ravnatelj mariborskega narodnega gledališča, Jutro, 19. 10. 1920, let. 1, št. 50, str. 2.

vinskih trgovcev za dravsko banovino. Ob nastopnem govoru je izpostavil vinsko krizo in poudaril, da jo bo potrebno rešiti.¹⁴⁴¹

Pitamic Leonid(as) (1885–1971) je bil znanstvenik pravnih ved, organizator ljubljanske pravne fakultete in diplomat. Po doktoratu na dunajski pravni fakulteti leta 1908 je stopil v politično upravno službo in je bil med letoma 1908 in 1913 pri Deželni vladi v Ljubljani in pri okrajnih glavarstvih v Krškem, Litiji in Postojni. Veliko je študiral v tujini mdr. celo na znamenitem Oxfordu in Cambridgeu. V letih 1913–1918 je bil dodeljen državnopravnemu oddelku predsedstva ministrskega sveta na Dunaju in pri 30-tih je bil habilitiran na dunajski univerzi za docenta za splošno in avstrijsko državno pravo. Konec novembra 1918 ga je Narodna vlada v Ljubljani poklicala v upravno komisijo. Po razpadu Avstro-Ogrske je bil v letu 1919 izbran za člana jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu kot ekspert. Leta 1920 je bil izvoljen za prvega dekana Pravne fakultete. Leta 1920 je postal v tedanji slovenski vladi poverjenik za notranje zadeve. Od decembra 1920 pa do februarja 1921 je bil v funkciji predsednika vlade. V letih 1924, 1927 in 1928 je pri začetnih skupščinah Društva narodov bil namestnik jugoslovanskega delegata. Bil je tudi član stalnega arbitražnega sodišča v Haagu. Viden pečat je pustil na Pravni fakulteti v Ljubljani. Velja za enega izmed najuglednejših znanstvenikov na pravnem in političnem področju.¹⁴⁴²

Planinšek Martin (1871–?) ob njegovi šestdesetletnici so ga poklicno označili kot odvetniškega pisarja v Mariboru. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in v Novem mestu. Največ časa je preživel v Mariboru. Poklicno je sodeloval mdr. tudi s Franom Rosino. Triintrideset let je služboval v najbolj narodnih odvetniških pisarnah. Bil je tudi aktiven član pri mariborskih narodnih društvih. Nastopil je tudi kot pevec in komik na odru Dramatičnega društva v Mariboru. Bil je tudi član Sokola. Pomagal je pri ustanovitvi Društva odvetniških in notarskih uradnikov v Mariboru. Bil je tudi njegov predsednik.¹⁴⁴³

¹⁴⁴¹ Julius Pfrimers 70. Geburtstag, Mariborer Zeitung, 15. 8. 1939, let. 79, št. 185, str. 4; Pod državno nadzorstvo, Slovenski narod, 28. 5. 1919, let. 52, št. 125, str. 3; Odbor za oceno vino, Slovenski gospodar, 15. 10. 1930, let. 64, št. 42, str. 7; Ustanovitev društva vinskih trgovcev za dravsko banovino, Slovenski gospodar, 28. 5. 1930, let. 64, št. 22, str. 8.

¹⁴⁴² Primorski slovenski biografski leksikon, Knjiga III (12. Snopič), Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1986, geslo: Pitamic Leonid(as), str. 15–17.

¹⁴⁴³ Martin Planinšek 60. letnik, Jutro, 16. 9. 1931, let. 15, št. 213, str. 4.

Razlag Radoslav (1826–1880) je bil pesnik in pisatelj. Študiral je filozofijo in bogoslovje, končal je tudi pravo. Bil je član ilirskega gibanja. Kot mladoslovenski politik je leta 1871 zasedel sedež deželnega glavarja Kranjske, 1877 pa se je zaradi političnih neuspehov naselil na graščini v Brežicah in je začel s kmetovanjem. Napisal je veliko političnih člankov, napisanih v domoljubno-buditeljskem duhu.¹⁴⁴⁴

Renner Karl (1870–1950) je bil pravnik in avstrijski politik. Od 1907 je bil socialdemokratski poslanec v državnem zboru, od jeseni 1918 prvi kancler nove avstrijske republike, med letoma 1919–1920 minister za zunanje zadeve. Leta 1919 je podpisal mirovno pogodbo. Leta 1933 je odstopil, naslednjega leta med nemiri na Dunaju pa je bil aretiran. Leta 1938 je podprl »Anschluss«. Med letoma 1945 in 1950 je bil tudi predsednik države.¹⁴⁴⁵

Ivan Roglič (?–?) iz člankov, ki opisujejo njegov življenje, je možno razbrati, da je svoje življenje najprej posvetil Južni železnici. V prvem desetletju dvajsetega stoletja je delal kot asistent Južne železnice v Račah pri Mariboru. V omenjenem obdobju se je izkazal kot velik mecen, saj je pogosto doniral denar revnim in ubogim. Njegova velikodušnost je seveda naletela na pozitivna odobravanja. Kot namestnik se je udejstvoval tudi znotraj Jugoslovanske matice. Kot politik je pripadal Narodno napredni stranki. Avgusta leta 1921 je bil izvoljen za podžupana mesta Maribor. S tega položaja je odstopil januarja 1923. Za časa občinskih volitev leta 1924 je bil ponovno izvoljen kot član mestnega sveta, čeprav je svoj mandat odložil že v letu 1925.¹⁴⁴⁶

Rosina Fran (1863–1926) gimnazijo je končal v Ljubljani, na Dunaju je študiral pravo. V Mariboru je kot odvetnik deloval od leta 1901 pa do smrti. Že iz časa njegove srednje šole je v ospredju bila narodna zavest. Na političnih shodih na Štajerskem in Koroškem je nastopal v vlogi govornika. V Mariboru je ustanovil Sokol in bil njegov starosta. Bil je tudi predsednik Mariborske posojilnice.

¹⁴⁴⁴ Slovenska književnost, geslo: Razlag Radoslav, str. 294 –295.

¹⁴⁴⁵ Igor Antič, Veliki svetovni biografski leksikon, Založba mladinska knjiga, Ljubljana 2002, geslo: Renner Karl, str. 925.

¹⁴⁴⁶ Za stradajoče ... na Dunaju, Slovenski narod, 4. 12. 1908, let. 41, št. 289, str. 3; Jugoslovanska matica v Mariboru, Nova doba, 25. 3. 1920, let. 2, št. 37, str. 2; Leskovec, Mestna občina Maribor (Inventarji 4), str. 72; Volitev župana v Mariboru, Slovenski narod, 24. 10. 1924, let. 57, št. 244, str. 4; Spremembe pri mariborskem občinskem svetu, Slovenski narod, 17. 9. 1925, let. 58, št. 210, str. 3.

Aktivno je sodeloval v vseh narodnih in gospodarskih društvih. Ob državnem prevratu 1918 je ponovno odigral pomembno vlogo za osvoboditev Maribora. Težave z zdravjem in sladkorno boleznijo so bile tudi razlog za smrt. V politiki je veljal za idealnega bojevnika za narodno svobodo. Bil je ugodljiv in prizanesljiv do nasprotnikov. Veljal je za priljubljenega politika.¹⁴⁴⁷

Rostohar Fran (1884–1935) je bil profesor. Filozofsko fakulteto je končal v Gradcu, strokovni izpit je opravil še iz grščine, latinščine in slovenščine. Poučeval je tudi na meščanski šoli v Krškem, na gimnaziji v Gorici, od leta 1919 naprej je učil na klasični gimnaziji v Mariboru.¹⁴⁴⁸

Schinner Josip (?–?) do leta 1919 se ga omenja kot magistratnega uradnika. To leto je zanj bilo tudi prelomno, saj je za vedno zapustil magistrat.¹⁴⁴⁹

Schwaiger Josip (1864–?) poznan nam je kot policijski pristav. Končal je tri razrede trgovske šole. V državno službo je vstopil leta 1896. Leta 1918 je bil reaktiviran pri Narodni vladi SHS v Ljubljani kot policijski oficijal, nato pa dodeljen mestnemu magistratu v Mariboru. Leta 1920 je imel 12 let izkušenj v vojaških službah in 13 let izkušenj s področja policijske službe.¹⁴⁵⁰

Schmiderer Ivan (1848–1925) je bil zadnji nemški župan mesta Maribor. Bil je rojen Mariborčan. Študiral je pravo in visokošolsko poljedelsko šolo. Izhajal je iz bogate rodbine, ki je imela sedež tik pred starimi Koroškimi mestnimi vrati. Njegov oče je bil priseljenc iz Dolnjeavstrijskega, bil je meščanski sin in že leta 1793 so ga sprejeli med mariborske meščane. Rodbina Schmidererjev je imela v mestu pomemben položaj. Bili so tudi lastniki več hiš. Osebo ni bil Velikonemec, a je podpiral in izvajal nasilno protislovensko politiko. Po končanem študiju se je posvetil predvsem gospodarstvu. Leta 1884 je bil izvoljen v okrajni zastop. Od svojega starejšega brata je prevzel načelstvo. Leta 1886 je bil izvoljen v mestni občinski svet, kjer je takoj postal podžupan. Po smrti župana Aleksandra Nagyja leta 1902 je bil izvoljen za župana mesta Maribor. Mestu je županoval kar sedemnajst let. Schmiderer je bil izrazit nemški delavec, ki je

¹⁴⁴⁷ Skaberne, Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki, str. 43–45; SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:2626/VIEW/>, geslo: Rosina Fran, 6. 4. 2010.

¹⁴⁴⁸ Ribnikar, Sejni zapisniki (2 del), str. 302.

¹⁴⁴⁹ Franjo Baš, Mariborska kronika, Kronika slovenskih mest, let. 2(1935), št. 4, str. 328.

¹⁴⁵⁰ Ribnikar, Sejni zapisniki (3 del), str. 250.

zagovarjal in uveljavljal nemške nacionalne interese. Kljub nacionalni usmeritvi je veliko storil za mesto. Ob nastopu slovenske uprave in županovanja je stopil v ozadje. Na slovestnem pogrebu, ki so se ga udeležili predvsem nemški prebivalci, so nekdanjega župana položili k zadnjemu počitku v družinsko grobnico v Kamnici. Ob njegovi smrti je magistrat izobesil črno zastavo. Mestna občina je ljudi o njegovi smrti obvestila z osmrtnico.¹⁴⁵¹

Senekovič Ivan (1884–1956) je bil policijski svetnik. Gimnazijo je končal v Mariboru, pravo pa v Gradcu. Od 1909 leta je služboval pri policijskemu ravnateljstvu v Trstu, 1909 je postal policijski koncipist, 1912 policijski komisar, 1919 je postal višji policijski komisar v Mariboru, 1921 je postal policijski svetnik in je bil premeščen v Ljubljano, zatem je služboval še v Celju, Laškem in Ljubljani. Leta 1935 je bil upokojen.¹⁴⁵²

Sernec Vladimir (1879–1923) izhajal je iz znane mariborske družine Sernec. Poznan je bil kot starosta mariborskega Sokola, odvetnik, odbornik številnih narodnih društev, krajevne organizacije Jugoslovanske demokratske stranke, član mestnega šolskega sveta, okrajnega zastopa itd. Že v mladih letih se je aktivno udeleževal naprednega štajerskega političnega gibanja, ki je potekalo pod organizacijo Narodne stranke. Po prevratu se je Vladimir Sernec kot odvetnik v Mariboru z vso energijo posvetil kulturnemu in političnemu delu. Deloval je proti političnemu katolicizmu, saj je bil delovni član Demokratske stranke, ki ga je na zadnjih občinskih volitvah postavila za nosilca liste. Zelo rad je sodeloval pri Sokolu. Več let je bil tudi predsednik Slovanske čitalnice. V občinskem svetu so cenili njegovo treznost in sposobnost. Bil je tudi član ravnateljstva Mariborske posojilnice. Leta 1923 je zaradi komplikacij po operaciji slepiča umrl v komaj 44. letu starosti. Kot zanimivost; Vladimir Sernec je bil sin mariborskega odvetnika Janka Serneca. Januarja 1902 je bil na graški univerzi promoviran kot doktor prava. S tem doktoratom pa je postal prvi doktor iz nemško-slovenske gimnazije v Mariboru.¹⁴⁵³

¹⁴⁵¹ Bivši župan dr. Schmiderer, Tabor, 8. 11. 1925, let. 6, št. 255, str. 1; Mestna občina naznanja (osmrtnica), Tabor, 8. 11. 1925, let. 6, št. 255, str. 5; Pogreb bivšega župana, Tabor, 10. 11. 1925, let. 6, št. 256, str. 1; Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, str. 271 in 273.

¹⁴⁵² Ribnikar, Sejni zapisniki (2 del), str. 112.

¹⁴⁵³ Vladimir Sernec, Jutro, 21. 9. 1923, let. 4, št. 221, str. 2; Promocija, Slovenski narod, 30. 1. 1902, let. 35, št. 24, str. 2.

Siege Gustav (1881–1947) je izhajal iz stare gledališke družine, ki je bila poznana v Avstriji in na Madžarskem. Gustav Siege je v letu 1913 prevzel vodenje mariborskega gledališča, ki ga je vodil do prevrata. Študiral je petje, medtem ko si je igralsko izobrazbo pridobil od svojega strica in svoje matere. V vlogi operetnega pevca in tenorista je nastopal po številnih odrih. Kot sposoben poslovnež je ustanovil tudi mestni kino. Velike vojne se je udeležil kot prostovoljec. Po letu 1919 je moral stopiti na novo pot. Ponovno se je vrnil k svoji prvi ljubezni – igrilstvu.¹⁴⁵⁴

Slanovec Alojz (1892–1935) je bil politik in časnikar. Po prvi vojni je v Ljubljani sodeloval v Socialdemokratski stranki. Kasneje se je preselil tudi v Maribor, kjer je na imenovani listi bil izvoljen v mestni občinski svet. Leta 1922 se je odpovedal funkciji občinskega svetnika in je vstopil v Narodno radikalno stranko. Bil je mdr. sourednik lista Naprej, po prihodu v Mariboru pa tednika Volksstimme.¹⁴⁵⁵

Smasek Franc (1879–1938) njegovo življenje je bilo močno povezano z železnico. Bil je uslužbenec državne železnice. Leta 1932 se je upokojil kot vlakovodja. Bil je zagret borec za delavske pravice. Vneto je širil tudi socialistično ideologijo. Sodelavci so ga poznali kot agitatorja in človeka, ki je pomagal železničarskim vdovam in sirotam, ki so se pogosto obrnile k njemu po pomoč. Ob njegovi smrti ga je časnik opisal kot »socialističnega bojevnika«.¹⁴⁵⁶

Somrek Jožef (Josip) (1871–1936) je bil teolog in pisatelj. Na področju teologije se je izpolnjeval v Gradcu, kjer je tudi doktoriral. Leta 1905 je bil imenovan za ravnatelja Cirilove tiskarne v Mariboru. Študijsko se je izpopolnjeval še v Franciji, Nemčiji in v Švici. Sodeloval je pri urejanju časnika Naš dom in Slovenski gospodar. Med letoma 1909–1936 je opravljal profesorski poklic na bogoslovju.¹⁴⁵⁷

¹⁴⁵⁴ Theaterdirektor Gustav Siege, Marborer Zeitung, 25. 4. 1941, let. 81, št. 93, str. 5; Österreichische Biographische Lexikon 1815–1950, 12. Band, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2002, geslo: Siege, str. 234.

¹⁴⁵⁵ SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3052/VIEW/>, geslo: Slanovec Lojze, 7. 4. 2010.

¹⁴⁵⁶ S. Franc Smasek, Delavska politika, 20. 8. 1938, let. 13, št. 80, str. 3; Nov grob, Slovenski narod, 20. 8. 1938, let. 71, št. 186a, str. 2.

¹⁴⁵⁷ SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3116/VIEW/>, geslo: Somrek Josip, 7. 4. 2010.

Starčič Frano (Franc) (1880–1936) je bil znani mariborski trgovec. V obdobju pred prvo vojno je imel svojo trgovino pri Sv. Barbari v Halozah. Po prevratu se je naselil v Mariboru. Nekaj časa je živel tudi v Središču. Njegova trgovina se je v Mariboru nahajala na Vetrinjski ulici. Kupci so lahko izbirali med moškimi oblekami, spodnjim perilom, oblekami za birmance ipd.¹⁴⁵⁸

Suppanz Hans (?–?) je bil vodja socialdemokratov. Ob prevratu se ga omenja kot nemškega poslanca. Bil je tudi v funkciji podžupana (tako kot Karl Nasko).¹⁴⁵⁹

Slomšek Anton Martin (1800–1862) je leta 1846 postal lavantinski škof, sedež škofije se je leta 1859 prenesel v Maribor. Usmerjen je bil v narodno-prerodno delo. Še kot bogoslovec je vodil prostovoljne tečaje slovenščine. Izdajal je številna nabožna dela, pridige in šolske učbenike. V sebi je torej združeval pesniško, pisateljsko, uredniško delovanje.¹⁴⁶⁰

Šega Rudolf (1880–1934) je bil publicist in urednik. Po končani gimnaziji in nedokončanem študiju prava na Dunaju se je odločil za študij bančnega prava v Pragi. Na Dunaju je bil tajnik »Živnostenske« banke, med letoma 1910 in 1916 je bil urednik Slovenskega naroda in med letoma 1920–1924 tajnik podružnice Jadranske banke v Mariboru. Pred upokojitvijo je bil zavarovalni zastopnik.¹⁴⁶¹

Tanc Anton (1887–1947) je bil pisatelj in kulturno prosvetni delavec. Imel je težko mladost, v kateri se je preživljal kot hlapec, rudar, točaj in hotelski sluga. Kot vratar, lakaj in sluga si je kruh služil do mobilizacije leta 1914. Nato je bil v ruskem ujetništvu. Leta 1920 je postal uradniški sluga. Od leta 1921 je bil uradnik pri okrajni bolnišniški blagajni v Mariboru. Od leta 1919 je bil član Jugoslovanske socialdemokratske stranke. Leta 1927 je izstopil iz rimokatoliške Cerkve. Med drugo svetovno vojno je bil povezan z Osvobodilno fronto.¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁸ Smrt trgovca, Slovenski gospodar, 29. 7. 1936, let. 70, št. 30, str. 11; Gotove moške obleke, Slovenski gospodar, 26. 6. 1924, let. 58, št. 26, str. 6.

¹⁴⁵⁹ Maribor v burnih dneh pred 21. leti, Slovenski narod, 28. 11. 1939, let. 72, št. 271, str. 2; Vpliv zelene garde na usodo Maribora, Slovenski narod, 7. 11. 1939, let. 72, št. 253, str. 2; Vončina, Maribor v letih 1918–1919, str. 96.

¹⁴⁶⁰ Slovenska književnost, geslo: Slomšek Anton Martin, str. 320.

¹⁴⁶¹ SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3465/VIEW/>, geslo: Šega Rudolf, 7. 4. 2010.

¹⁴⁶² SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3708/VIEW/>, geslo: Tanc Anton, 7. 4. 2010.

Tomažič Ivan (1876–?) širši javnost je bil poznan kot sreski šolski nadzornik. Veljal je za eno izmed najpomembnejših osebnosti na področju šolstva. Delal je za narodni napredek in narodovo boljšo bodočnost. Ob prevratu je bil poklican v Maribor in je prevzel vodstvo III. deške osnovne šole. Bil je tudi njen upravitelj. Veliko pozornosti je namenil vprašanju perečega obmejnega šolstva. Najpomembnejša funkcija, ki jo je opravljal, je bilo nadzorniško mesto (od leta 1925), kjer je nadzoroval šolstvo celotnega sreza Maribor levi breg. Pomemben pečat je pustil v Mariborskem in Ljutomerskem učiteljskem društvu, že pred vojno je bil tajnik Zveze štajerskih učiteljskih društev. Bil je član Ciril-Methodove družbe in tudi Sokola. Bil je tudi eden izmed ustanoviteljev Ljutomerskega Sokola. Pri Ljutomeru je ustanovil kmetijsko društvo in začel spodbujati gojenje plemenitih vrst sadja. Pod njim se je vrnilo in močno povečalo zanimanje za vinogradništvo. Za doprinos v čebelarstvu in kmetijstvu je prejel številna priznanja. Opravljal je tudi orglarsko službo, vodil je pevski zbor, bil je tudi ustanovitelj Čitalnice. Imel je deset otrok, vse je vzgojil v narodnem duhu, kakršnega je zagovarjal tudi sam.¹⁴⁶³

Tomšič Dušan (1890–?) v zgodovino mesta Maribor se je vpisal kot ravnatelj mariborske mestne plinarne, bil je predsednik mariborskega radio kluba ter vneti pospeševalec radijskih naprav. Na Dunaju je dopolnil svoje znanje s področja kemije. Med prvo svetovno vojno je bil kemik v Budimpešti. Leta 1920 je bil imenovan za ravnatelja mestne plinarne v Mariboru. Mdr. je populariziral uporabo plina v obrti, industriji in gospodinjstvu. Leta 1927 je prevzel vodstvo mestnega avtobusnega prometa. Tega je tudi uspešno organiziral po mestu in okolici. Veliko zaslug so mu pripisovali na področju poizkusov za pogon motorjev z domačim plinom, pri popularizaciji radiofonije v Mariboru ter v razvoju radiotehnike.¹⁴⁶⁴

Vahtar Miha (?–?) poznan je bil kot narodno-gospodarski delavec v Mariboru, bil je predsednik Slovenskega obrtnega društva, aktivno je sodeloval na obrtniških prireditvah. Propagiral in pospeševal je vajeniške razstave. Bil je tudi predsednik

¹⁴⁶³ Mariborsko učiteljsko društvu g. nadzorniku Tomažiču, Učiteljski tovariš, 13. 7. 1935, let. 75, št. 29; Dva jubileja, Učiteljski tovariš, 21. 1. 1937, let. 77, št. 2, str. 2; Tomažič Ivan 80-letnik (napaka v naslovu, praznoval je 60. letnico op. a), Jutro, 1. 6. 1939, let. 20, št. 125, str. 6; Ob upokojitvi uglednega šolnika, Jutro, 19. 5. 1935, let. 16, št. 115, str. 3.

¹⁴⁶⁴ Ing. Dušan Tomšič, Ilustriran Slovenec, 17. 5. 1925, let. 1, št. 110, str. 2; 50. letnica rojstva, Slovenski narod, 11. 11. 1940, let. 73, št. 258a, str. 3; Radiokonzert v Mariboru, Slovenski narod, Slovenski narod, 25. 10. 1924, let. 57, št. 245, str. 4.

skupne zadruge ter odbornik in član različnih (ni navedeno) narodno-kulturno-športnih društev. Bil je tudi član mariborskega občinskega sveta. Miha Vahtar je bil prav tako šef tvrdke za umetno knjigovezništvo in izdelovanje okvirjev. V letu 1929 je njegova tvrdka praznovala trideseto obletnico delovanja. Med naročniki so bili tudi nekateri kraljevi dvori. ¹⁴⁶⁵

Verstovšek Karel (1871–1923) se je v slovensko politiko zapisal kot politik. Gimnazijo je obiskoval v Celju, nato je študiral klasično filologijo v Gradcu, tukaj je tudi diplomiral. Od 1887 je bil suplent na gimnaziji v Celju, med letoma 1898 in 1911 in od 1921 pa do smrti je bil profesor na klasični gimnaziji v Mariboru. Vmes je bil tudi poklicni politik: deželni in državni poslanec, 1918 predsednik Narodnega sveta v Mariboru, od 31. oktobra 1918 do 5. novembra 1921 poverjenik za uk in bogočastje Narodne vlade v Ljubljani. Prav tako je bil član številnih društev, organizacij in nadzornih svetov. Objavljal je tudi politične članke. ¹⁴⁶⁶

Voglar Fran (1877–1925) poznamo ga kot politika in šolnika. Klasično filozofijo in slavistiko je študiral na Dunaju. Učil je na gimnaziji v Celju med letoma 1903 in 1905, v Št. Pavlu je učil med letoma 1906 in 1912, bil je tudi profesor na klasični gimnaziji med letoma 1912 in 1921. V šolskem letu 1917/18 je učil na realki. Od leta 1922 pa do smrti je bil v vlogi ravnatelja ženskega učiteljišča. ¹⁴⁶⁷

Volkmer Leopold (1741–1816) je bil duhovnik, pisal je basni v narečju, brambovske pesmi, pesmi o kmečkem življenju ter pobožne pesmi. ¹⁴⁶⁸

Vošnjak Josip (1834–1911) je bil pisatelj, dramatik, publicist, zdravnik, liberalni politik in gospodarstvenik. V zgodovino ostaja zapisan kot radikalni mladoslovenec, ki je ustanovil gospodarski in politični list Slovenski tednik. ¹⁴⁶⁹

Vračko Evald (?–?) je na proslavi decembra 1918 nastopil kot glasnik obmejnih Slovencev. Bil je duhovnik iz Št. Ilija v Slovenskih goricah. ¹⁴⁷⁰

¹⁴⁶⁵ Jubilej 30-letnega dela, Jutro, 7. 5. 1929, let. 10, št. 105, str. 4.

¹⁴⁶⁶ SBL, Knjiga IV, SAZU, Ljubljana 1980–91, geslo: Verstovšek Karel, str. 415–416.

¹⁴⁶⁷ SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4400/VIEW/>, geslo: Voglar Fran, 7. 4. 2010.

¹⁴⁶⁸ Slovenska književnost, geslo: Volkmer Leopold, str. 389.

¹⁴⁶⁹ Prav tam, geslo: Vošnjak Josip, str. 390.

¹⁴⁷⁰ Praznik narodnega ujedinjenja v Mariboru, Slovenski gospodar, 19. 12. 1918, let. 52, št. 51, str. 1.

Wastian Henrik (1873–1931) je bil nekdanji nemško-nacionalni poslanec za mariborski okraj, kakor tudi predsednik komisije za odškodnine in podpore invalidov. Bil je iz Gradca. Tam in v Mariboru je obiskoval gimnazijo, medtem ko je svojo študijsko pot nadaljeval na univerzah v Gradcu in v Münchnu. Bil je pomemben »steber« Südmarke, nemško-nacionalne propagande v slovenskih krajih. Leta 1905 je bil v mariborskem okrožju kot kandidat nemške ljudske stranke izvoljen v državni zbor. Prav tako je bil član deželnega zbora in mnogo let tudi mariborski podžupan. Ob prevratu je Wastian bil član provizoričnega deželnega zbora v Gradcu in je na mirovni konferenci v Parizu pripravil apel za priključitev slovenske Štajerske k Avstriji. Vneto se je zavzemal, da bi z iskanjem dokumentov dokazal, da je nekdanja Štajerska do Save popolnoma nemška. Maja 1919 na volitvah v graški deželni zbor je dobil mandat kot poslanec južne in zahodne Štajerske. Udeleževal se je tudi kot publicist in podpornik umetnosti.¹⁴⁷¹

Weixl Vilko (1878–1950) je bil trgovec. Leta 1908 je v Mariboru odprl knjigarno in papirnico, po veliki vojni še knjigoveznico in tovarno kartona. Med letoma 1919–1934 je bil načelnik mariborskega trgovskega gremija, med letoma 1927–1934 predsednik zveze trgovskih gremijev v Ljubljani. Njegovo podjetje je zaposlovalo štirideset ljudi. Leta 1925 je v Mariboru ustanovil bolniško blagajno za trgovce in obrtnike, ki je bila edina te vrste v državi. Leta 1927 je ustanovil še posmrtninsko zavarovalnico t.i »Triglavske samopomoč«. Bil je tudi občinski svetovalec, svetnik trgovske in obrtne zbornice, deloval je pri Narodni banki, Mestni hranilnici, Posojilnici ... Bil je tudi član Dramatičnega društva in Ciril-Methodove družbe. Po njegovih zaslugi so v Mariboru ustanovili Trgovsko akademijo.¹⁴⁷²

Wilson Woodrow (1856–1924) je bil ameriški državnik in predsednik Združenih držav med letoma 1913–1920. Zelo znanih je njegovih štirinajst točk, ki naj bi uredile in vzpostavile mir. Uresničila se je tudi njegova ideja o ustvaritvi svetovne organizacije za ohranitev miru (Društvo narodov). Leta 1920 je dobil Nobelovo nagrado za mir.¹⁴⁷³

¹⁴⁷¹ Smrt dveh nemških stebrov v naših krajih, Jutro, 5. 9. 1931, let. 12, št. 204, str. 3.

¹⁴⁷² Osebnosti, Veliki biografski leksikon od M do Ž, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, geslo: Weixl Vilko, str. 1302; Vilko Weixl, šestdesetletnik, Mariborski Večernik Jutra, 23. 2. 1938, let. 12, št. 43, str. 4.

¹⁴⁷³ Meštrović, Spomini, str. 521.

Slikar Zorko (?–?) slednjega se omenja, kot pravega zavednega Nemca. Na vesti je imel tudi zločin iz leta 1908, ko se je na Ptuju »spozabil« nad ženskami Ciril-Methodove družbe. Časnik, ga je označil za suroveža.¹⁴⁷⁴

Žebot Franjo (1881–1945) je bil časnikar in politik. Deloval je v narodnoobrambnem gibanju, v političnem življenju se je uveljavil v okviru krščanske-socialne zveze. Bil je tudi dopisnik za časnika Slovenski gospodar in Naš dom. Leta 1910 se je preselil v Maribor in mdr. stopil v uredništvo Straže. Že naslednje leto je bil imenovan za urednika Tiskarne sv. Cirila in Metoda. Leta 1918 je bil imenovan v vodstvo Narodnega sveta za Štajersko. Bil je med zastopniki Slovenke ljudske stranke. Leta 1902 je bil izvoljen v sosvet. Na parlamentarnih volitvah 1920 mu sicer ni takoj uspelo priti v narodno skupščino, a smrt poslanca Pišeka mu je odprla že zaprta vrata narodne skupščine. Na naslednjih volitvah 1923, 1925 in 1927 je zmagal z veliko večino (kot predstavnik Slovenske ljudske stranke) in decembra 1938 (na listi Jugoslovanske radikalne zajednice) je bil poslanec vse do razpusta parlamenta avgusta 1939. V času diktature je stopil v ozadje. Vodil je tudi glavno zastopstvo Vzajemne zavarovalnice za Štajersko. V 30-ih letih dvajsetega stoletja je bil načelnik okrajnega cestnega odbora v Mariboru in od leta 1935 do okupacije podžupan. Nemci so ga aprila 1941 odpeljali v Dachau, kjer je bil do leta 1944. Zaradi zdravja so ga marca sprva izpustili, nato pa je bil decembra ponovno aretiran in poslan nazaj v Dachau, kjer je naposled tudi umrl.¹⁴⁷⁵

Žerjav Gregor (1882–1929) poznamo ga kot publicista, politika in pravnika. Bil je odkrit nasprotnik katoliško-narodne stranke. Že pred začetkom prve svetovne vojne je bil dejaven. Leta 1917 je bil tajnik Jugoslovanskega kluba v parlamentu. V Deželni vladi je med februarjem in novembrom 1919 bil v funkciji podpredsednika in nato med novembrom 1919 in februarjem 1920 predsednik vlade. V sestavi vlade med avgustom in decembrom 1920 pa je bil v funkciji poverjenika za pravosodje. Volitve v konstituantu so ga pripeljale v Beograd; kjer je postal »minister za socialno politiko in minister za šume in rude«. Sodeloval je pri formulaciji Vidovdanske ustave in jo je tudi energično zagovarjal. Od leta

¹⁴⁷⁴ Pačenje pouličnih napisov, Slovenski narod, 8. 7. 1919, let. 52, št. 155, str. 2.

¹⁴⁷⁵ Baš, Vodnik po Mariboru, str. 77–78; SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4898/VIEW/>, geslo: Žebot Franjo, 7. 4. 2010.

1923 je bil v Ljubljani zapisan v odvetniški imenik, a sam se z odvetništvom ni ukvarjal, saj ga je politika prevzela. Njegovo plodno politično kariero je končala bolezen. Bil je član Jugoslovanske demokratske stranke.¹⁴⁷⁶

¹⁴⁷⁶ Skaberne, Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki, str. 52–55.

18 Oris časnikov

Ker sem diplomsko nalogo gradila predvsem na člankih iz izbranih časnikov, ob koncu diplomske naloge predstavljam njihov kratek oris. Ob tem želim opozoriti, da so se časniki v vlogi »političnih trobil« več kot dobro znašli in so svoje »kandidate« neumorno branili in zagovarjali. Razloge, zakaj sta Vilka Pfeiferja branila predvsem Mariborski delavec in Tabor ter zakaj je lahko Josip Leskovar računal na »pomoč« Straže in Malih novic, pa razkrivam v nadaljevanju. Takšna časopisniška – politična barvnost pa je za raziskovanje izredno pomembna in zanimiva. Kajti le na ta način lahko poskušamo razumeti, kaj se je dogajalo pred slabimi devetdesetimi leti.

Jutro je izhajalo med letoma 1920 in 1945. Gre za politični dnevnik, ki je leta 1924 postal glasilo Samostojne demokratske stranke na Slovenskem. Na začetku so se zavzemali za državni centralizem in so se bojevali proti vedno večjemu vplivu komunizma. Odkrito so podpirali vlado Gregorja Žerjava, politiko Jugoslovenske demokratske stranke in pozneje Jugoslovske nacionalne stranke. V načinu pisanja je opazen boj proti »klerikalcem«. ¹⁴⁷⁷

Male novice so izhajale med 9. novembrom 1918 in 16. decembrom 1919. Izhajale so trikrat tedensko in so v povezavi s Stražo in Slovenskim gospodarjem tvorile kombiniran dnevnik. Male novice so bile namenjene predvsem Mariboru in bližnji okolici. ¹⁴⁷⁸

Mariborski delavec je izhajal med 23. novembrom 1918 in 24. avgustom 1920. Gre za prvi slovenski dnevnik v Mariboru. Ustanovljen je bil kot »neodvisen delavski list za mesto in okolico«. Ustanovili so ga torej Slovenci, predvsem liberalci in meščanski krogi. Z vsebino in tematiko so želeli vplivati, da bi se mariborski proletariat začel vključevati v narodne organizacije. Časnik je bil naravnani proti »klerikalnemu« in socialističnemu taboru. Časnik je bil torej nekakšno glasilo Demokratske stranke. Stranki sčasoma uradni naslov ni več

¹⁴⁷⁷ ES, Knjiga 4, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, geslo: Jutro, str. 361.

¹⁴⁷⁸ Janko Glaser, Pregled mariborskega časopisja po prevratu (dalje: Glaser, Pregled mariborskega časopisja po prevratu), v: Mariborski koledar 1935, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, Maribor 1935, str. 79.

ustrezal, saj so menili, da je »premajhen po obsegu in prelokalen po imenu«, zato se je Mariborski delavec umaknil Taboru.¹⁴⁷⁹

Marburger Zeitung je izhajal med letoma 1862 in 1945. Gre za prvi tiskani mariborski časnik, ki je bil namenjen nemškemu prebivalstvu Spodnje Štajerske. V l. 1929 se je preimenoval v Mariborer Zeitung. Do tridesetih let dvajsetega stoletja je bil politično nevtralen. V drugi polovici tridesetih let pa je že opazen močan vpliv nacizma. Po prevratu »Marburgerca« ni prenehala izhajati, ampak je opustila dotakratno agresivno protislovensko usmerjenost. Oktobra 1919 je časnik prešel v last delniške družbe Mariborske tiskarne, ki ga je kupila skupaj s Karlikovo tiskarno. Splošno lahko rečemo, da govorimo o splošnem dnevniku brez strankarske ureditve.¹⁴⁸⁰

Nova doba je izhajala med letoma 1919 in 1941 ter po predahu 1990–1995. Gre za liberalno celjsko glasilo.¹⁴⁸¹ Čeprav je časnik lokalno usmerjen na področje Celja, je pogosto prinašal zelo dobre in zanimive članke iz Maribora pod rubriko: *Mariborski novičar*. Za uporabo tega časnika sem se odločila zato, da bi ugotovila, kako je Celje videlo dogodke v Mariboru. Tako sem prišla do člankov, ki so bili čustveno manj obremenjeni.

Slovenec je osrednji slovenski časnik, ki je izhajal med letoma 1873 in 1945. Časnik je s svojim pisanjem dal vedeti, da predstavlja duh političnega katolicizma, torej je bil »klerikalno« usmerjen.¹⁴⁸²

Slovenski narod je bil politični časnik liberalcev. Izhajal je med letoma 1868 in 1943. Z izdajo Jutra je med letoma 1920 in 1945 izgubil svoj primat. Leta 1943 se je Slovenski narod združil z Jutrom in je izhajal kot njegova priloga s podnaslovom Ponedeljska izdaja Jutra.¹⁴⁸³

¹⁴⁷⁹ Glaser, Pregled mariborskega časopisja po prevratu, str. 81; ES, Knjiga 6, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, geslo: Mariborski delavec, str. 410–411.

¹⁴⁸⁰ ES, Knjiga 6, Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, geslo: Marburger Zeitung, str. 394; Glaser, Pregled mariborskega časopisja po prevratu, str. 79.

¹⁴⁸¹ ES, Knjiga 8, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994, geslo: Nova doba, str. 12.

¹⁴⁸² ES, Knjiga 11, Mladinska knjiga, Ljubljana 1997, geslo: Slovenec, str. 295.

¹⁴⁸³ ES, Knjiga 4, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, geslo: Jutro, str. 361; ES, Knjiga 12, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, geslo: Slovenski narod, str. 48.

Slovenski gospodar je bil tednik konzervativne in katoliške usmeritve za področje Štajerske, ki je izhajal v Mariboru. Bralcem je bil na voljo med letoma 1867 in 1941. Ko ga je leta 1872 kupilo mariborsko Katoliško tiskovno društvo, so mu s tem utrdili verski značaj. Za čas nemške okupacije se je imenoval Štajerski gospodar.¹⁴⁸⁴

Straža je bilo glasilo privržencev političnega katolicizma na slovenskem Štajerskem. Časnik je izhajal med letoma 1909 in 1925. Med letoma 1925 in 1926 je namesto Straže izhajala t.i. Naša straža. Januarja 1927 je Straža ponovno začela izhajati pod imenom Straža in se je združila z dnevnikom Slovenec. V svojih člankih so branili slovensko lastnino. V ospredje so pogosto postavili versko-cerkvena vprašanja. Pisana je bila v poljubnem duhu. Zelo aktivno so v polemikah z liberalnim taborom posegali v štajersko politično življenje. Straža je vsekakor bila poznana po svoji polemičnosti.¹⁴⁸⁵

Tabor velja za naslednika Mariborskega delavca. Izhajal je med avgustom 1920 in majem 1927. Časnik so poimenovali Tabor zato, saj naj bi po vzoru iz starih časov, ko so tabori na mejah oznanjali, da se bliža sovražnik, sedaj želeli s svojim »Taborom« opozarjati slovensko in jugoslovansko javnost na nevarnosti, ki so pretile s severa. Tabor je bil torej glasilo Jugoslovenske demokratske stranke, od leta 1927 pa je bil zastopan kot dnevnik mariborske Samostojne demokratske stranke. Njegov »protiklerikalen« značaj je bil več kot očiten in viden, kakor tudi boj med liberalci in katoliškim taborom. Pri pisanju je bilo v ospredju vprašanje o Mariboru in njegovem zaledju.¹⁴⁸⁶

Večer je začel izhajati 9. maja 1945 in izhaja še danes. Gre za osrednji dnevno-informativni časnik na področju Štajerske.¹⁴⁸⁷

¹⁴⁸⁴ Glaser, Pregled mariborskega časopisja po prevratu, str. 79; ES, Knjiga 12, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, geslo: Slovenski gospodar, str. 48.

¹⁴⁸⁵ Glaser, Pregled mariborskega časopisja po prevratu, str. 80; ES, Knjiga 12, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, geslo: Straža, str. 335.

¹⁴⁸⁶ ES, Knjiga 13, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, geslo: Tabor, str. 176.

¹⁴⁸⁷ ES, Knjiga 14, Mladinska knjiga, Ljubljana 2000, geslo: Večer, str. 162.

19 Literatura in viri

19.1 Časniki¹⁴⁸⁸

1. Jutro 1920–1921, (1923, 1926, 1929, 1931, 1933, 1935, 1938, 1939).
2. Male novice 1918–1919.
3. Mariborski delavec 1918–1920.
4. Marburger Zeitung 1919–1921, (1922, 1938, 1939, 1941, 1943).
5. Nova doba 1919–1921, (1926).
6. Slovenec 1919–1921, (1931).
7. Slovenski narod 1919–1921, (1902, 1908, 1913, 1916, 1923, 1924, 1925, 1934, 1938, 1939, 1940).
8. Slovenski gospodar 1918–1921, (1904, 1924, 1930, 1931, 1937, 1936).
9. Straža 1918–1921.
10. Tabor 1920–1921, (1925).
11. Večer 1954, (1960), 1965, 1986, 1989, 2006, 2009.

19.2 Viri

1. Pokrajinski arhiv Maribor, Fond Mestna občina Maribor, Zapiski sej mestnega sosveta 1919–1921.
2. Uradni list narodne vlade SHS v Sloveniji (4. 11. 1918 – 30. 1. 1919).
3. Uradni list deželne vlade za Slovenijo (1. 2. 1919 – 8. 8. 1921).
4. Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo (10. 8. 1921 – 31. 12. 1921).

¹⁴⁸⁸ V oklepajih so navedene letnice člankov, ki ustrezajo 17. poglavju.

19.3 Literatura

1. Igor Antič, Veliki svetovni biografski leksikon, Založba mladinska knjiga, Ljubljana 2002.
2. Bojan Balkovec, Prva slovenska vlada 1918–1921, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992.
3. Franjo Baš, Vodnik po Mariboru : kulturna, tujsko-prometna in gospodarska slika mesta in pokrajine; kulturno-gospodarski pregled Celja in Ljubljane, Reform-Reklam-Bureau, Ljubljana 1932.
4. Franjo Baš, Vladarji v Mariboru v: Mariborski koledar 1935, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, Maribor 1935.
5. Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966.
6. Devetdeset let Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru (1919–2009), Slovensko narodno gledališče, Maribor 2009.
7. Enciklopedija Slovenije, Knjige 1–15, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987–2002.
8. Edvard Glaser, Usoda nekaterih pokopališč v Mariboru skozi zgodovino zadnjega stoletja, v: Mariborska pokopališča (V mozaiku časa in evropske kulture), Založba Pivec, Maribor 2009.
9. Igor Grdina, Fran Kovačič, v: Sto duhovnikov, redovnic in redovnikov na Slovenskem, Prešernova koledarska zbirka, Ljubljana 2006.
10. Damijan Guštin, Maister prevzame oblast v Mariboru, v: Kronika XX. stoletja, Nova Revija, Ljubljana 1997.
11. Bruno Hartman, Kultura v Mariboru, Založba Obzorja, Maribor 2001.
12. Bruno Hartman, Rudolf Maister (Znameniti Slovenci), Partizanska knjiga, Ljubljana 1989.
13. Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Matica Slovenska, Ljubljana 1926.
14. Kralj Aleksander med nami, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2009.
15. Franjo Kramberger, Nekaj števil o Mariboru, v: Mariborski koledar 1933, Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, Maribor 1933.
16. Ermin Kržičnik, Gospodarski razvoj Maribora, Založba Obzorja, Maribor 1956.

17. Antoša Leskovec, Mestna občina Maribor (Inventarji 4), Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1991.
18. Antoša Leskovec, Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941, v: Maribor skozi stoletja, Založba Obzorja, Maribor 1991.
19. Antoša Leskovec, Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941, v: Maribor skozi stoletja, Založba Obzorja, Maribor 1991.
20. Fran Levstik, Bratko Kreft, Tugomer (tragedija v petih dejanjih), Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1946.
21. Gabriel Majcen, Kratka zgodovina Maribora, Kratka zgodovina Maribora, Tiskarna sv. Cirila, Maribor 1925.
22. Radovan M. Marinković, Viktor Grčar v bratski deželi, v: Svedočanstva pričevanja, Čačanski glas, Čačak 1978.
23. Mestna podjetja Maribor, v: Mariborske slike, Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru, Maribor 1934.
24. Ivan Meštrović, Spomini, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1971.
25. Mrčenik, Gospodarske in kulturne slike Maribora iz zadnjih 100 let, v: Mariborske slike, Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru, Maribor 1934.
26. Osebnosti, Veliki biografski leksikon od M do Ž, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 2008.
27. Österreichische Biographische Lexikon 1815–1950, III. Band, Verlag Herman Böhlau Nachf./Graz –Köln 1965.
28. Österreichische Biographische Lexikon 1815–1950, 12. Band, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2002.
29. Jurij Perovšek, Ukinitev Deželne vlade za Slovenijo, v: Kronika XX. stoletja (1900–1941), Nova Revija, Ljubljana 1997.
30. Dragan Potočnik, Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1945, Litera, Maribor 2003.
31. Poročilo o desetletni upravni dobi Okrajnega zastopstva v Mariboru, Okrajni zastop v Mariboru, Maribor 1929.
32. Sašo Radovanovič, Mariborske ulice, Kapital, Maribor 2005.
33. Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921, 1 del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1998.

34. Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921, 2 del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919, Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1999.
35. Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo: 1918–1921, 3 del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921, Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 2002.
36. Primorski slovenski biografski leksikon, Knjiga III (12. snopič), Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1986.
37. Slovenska književnost, Leksikon Cankarjeve založbe, Cankarjeva založba, Ljubljana 1982.
38. Seznam ulic, cest in trgov mesta Maribor, V. Weixel, Maribor 1920.
39. Slovenski biografski leksikon, Knjiga I, Zadružna gospodarska banka, Ljubljana 1925–1932.
40. Slovenski biografski leksikon, Knjiga II, Zadružna gospodarska banka, Ljubljana 1933–1952.
41. Dr. Fran Skaberne, Slovenski advokati in javni notarji v književnosti in politiki (Kulturnozgodovinska črtica), Društvo Pravniki v Ljubljani, Ljubljana 1936.
42. Vladimir Travner, Židje v Mariboru, v: Mariborske slike, Ljudska tiskarna d. d. v Mariboru, Maribor 1934.
43. Lojze Ude, Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918/19, v: Boj za Maribor 1918–1919: Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem, Založba Obzorja, Maribor 1988.
44. Peter Vodopivec, Od Pohlinove slovnice do samostojne države, Modrijan založba, Ljubljana 2000.
45. Lujo Vojnović, Maribor in okolica, Zastopstvo jugoslovanskih novin, Maribor 1920.

19.4 Periodika in članki

1. Aleš Arih, 26. 9. 1918, Slovenska vojska, 29. 9. 2000, let. 8, št. 15, str. 12–14.
2. Franjo Baš, Razvoj Maribora v l. 1918–1938, Kronika slovenskih mest, let. 6 (avgust 1939), št. 2, str. 57–68.

3. Franjo Baš, Mariborska kronika, *Kronika slovenskih mest*, let. 2 (1935), št. 4, str. 326–329.
4. Rudolf Golouh, Primorska emigracija v Mariboru, *Kronika slovenskih mest*, let. 2 (1935), št. 2, str. 159–160.
5. Stane Gradišnik, Iz arhiva kulturne dediščine, *Panorama*, 13. 4. 2006, let. 17, št. 15, str. 4.
6. Bruno Hartman, Prevrat v Mariboru 1918/1919, *Studia Historica Slovenica*, let. 2 (2002), št. 1, str. 179–227.
7. Rudolf Maister, Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja, *Kronika slovenskih mest*, let. 1 (1934), št. 1, str. 227–231.
8. Bogo Teply, Delo mariborskih odvetnikov za politični in kulturni napredek slovenskega naroda v Podravju, *Pravnik – Ob stoletnici Odvetniške zbornice v Ljubljani*, let. 23 (1968), št. 9–10, str. 479–486.
9. Lojze Penič, Slovenska Štajerska po razpadu Avstro-Ogrske, *Svobodna misel*, 23. 9. 1994, let. 32, št. 18, str. 6–7.
10. Lojze Penič, Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 50 (1979), št. 1–2, str. 384–389.
11. Janko Pleterski, "Veličanstvo, prepozno je ...", *Razgledi*, 9. 6. 1995, let. 3, št. 12, str. 24.
12. Anton Vončina, Maribor v letih 1918–1919, *Kronika za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 4 (1956), št. 2, str. 94–98.
13. Anton Vončina, Imena ulic v Mariboru, *Kronika za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 6 (1958), št. 1, str. 21–35.
14. Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, *Kronika slovenskih mest*, let. 3 (marec 1936), št. 1, str. 59–114.
15. Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, *Kronika slovenskih mest*, let. 3 (junij 1936), št. 2, str. 110–114.
16. Miroslav Stiplovšek, Državne ureditve na jugoslovanskem ozemlju Slovenije 1918–1929, *Arhivi*, let. 18 (1995), št. 1–2, str. 18–29.
17. Ljudmila Šribar, Rodbina Pfeifer (nadaljevanje), *Obzornik*, let. 6 (oktober 2002), št. 59, str. 16.

19.5 Internetni viri

1. Heimatsammlung, Alte Ansichtskarten (Slowenien),
http://www.heimatsammlung.de/topo_unter/slowenien/images_01/maribor-57.jpg, 12. 3. 2010.
2. Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota, Pitna voda,
<http://www.zzv-ms.si/si/voda/documents/pitna-voda.pdf>, 29. jan. 2010.
3. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0240/VIEW/>,
geslo: Capuder Karl, 6. 4. 2010.
4. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:2626/VIEW/>,
geslo: Rosina Fran, 6. 4. 2010.
5. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3052/VIEW/>,
geslo: Slanovec Lojze, 7. 4. 2010.
6. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3116/VIEW/>,
geslo: Somrek Josip, 7. 4. 2010.
7. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3465/VIEW/>,
geslo: Šega Rudolf, 7. 4. 2010.
8. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:3708/VIEW/>,
geslo: Tanc Anton, 7. 4. 2010.
9. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4400/VIEW/>,
geslo: Voglar Fran, 7. 4. 2010.
10. SBL, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4898/VIEW/>,
geslo: Žebot Franjo, 7. 4. 2010.